

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΥΘΥΝΑΙ

ΙΔ'. ΠΕΡΙΟΔΟΥ

(1895 - 1898)

«...Τίς ὁ τὴν πόλιν ἐξαπατῶν; οὐχ ὁ μὴ
λέγων ἂ φρονεῖ;... Τί δὲ μείζον ἔχει τις
ἂν εἰπεῖν ἀδίκημα κατ' ἀνδρὸς ρήτορος,
ἢ εἰ μὴ ταῦτά καὶ φρονεῖ καὶ λέγει;»

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ (περὶ τοῦ Στεφάνου)·

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΣΠΥΡΙΔ. ΚΟΥΣΟΥΛΙΝΟΥ

Πλατεία Ἀγίων Θεοδώρων.

1899

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΥΘΥΝΑΙ

ΙΔ'. ΠΕΡΙΟΔΟΥ

(1895—1898)

«...Τίς ὁ τὴν πόλιν ἐξαπατῶν; οὐχ ὁ μὴ
λέγων ἂ φρονεῖ;... Τί δέ μεῖζον ἔχει τις
ἢν εἰπεῖν ἀδίκημα κατ' ἀνδρὸς ρήτορος,
ἢ εἰ μὴ ταῦτά καὶ φρονεῖ καὶ λέγει;»

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ (περὶ τοῦ Στεφάνου).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΣΠΗΡΙΔ. ΚΟΥΣΟΥΛΙΝΟΥ

Πλατεῖα Ἀγίων Θεοδώρων.

1899

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

*Πρὸς τὸν ἐλλληνικὸν λαὸν
Συντμήσεις*

ΚΕΦΑΛ. Α'.—ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ.

§ 1. Πολιτικά προγράμματα καὶ λογοδοσίαι, σελῖς 1.— § 2. Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 16ης Ἀπριλίου 1895. 5.—§ 3. Ἐκλογικὴ ἐπιτυχία ἄνευ συνδυασμοῦ 6.—§ 4. Ἐκδίκασις βαουλευτικῶν ἐκλογῶν 9.—§ 5. Κανονισμὸς τῆς βουλῆς 10.—§ 6. Αἱ τέσσαρες σύνοδοι 14.—§ 7. «Ἐσενократία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι» 16.—§ 8. Ἐξέλιξις τῶν κομμάτων 16.—§ 9. Τὰ τρία ὑπουργεῖα 18.—§ 10. Ψῆφοι δυσπιστίας καὶ ἀνοχῆς 20.—§ 11. Ὑπουργικὴ εὐθύνη 22.—§ 12. Ἀσυμβίβαστον δημοσίων ἀξιωμάτων 26.—§ 13. Φιλελεύθερος συνταγματικὸς 27.—§ 14. Διὰ τῆς ἐξυγιάνσεως τῶν κομμάτων οἱ συνδυασμοὶ τοῦ μέλλοντος 29.—§ 15. Κέντρον φιλελευθέρων 30.—§ 16. Τὸ σύνθημα τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1899. σ. 31.

ΚΕΦΑΛ. Β'—ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

§ 17. Ὑπουργοὶ νομοθετοῦντες· βουλευταὶ διοικοῦντες, σελῖς 33.— § 8 Πολυνομία καὶ κακονομία 35.—§ 19. Ὁ νομοθετικὸς μολός, σ. 36.

Α'—Βασιλ. οἶκος καὶ ὑπουργ. Ἐξωτερικῶν

§ 20—Βασιλεία 38.—§ 21. Προξενικὴ καὶ διπλωματικὴ ὑπηρεσία 40.—§ 22. Ἑλληνοαἰγυπτιακὴ σύμβολις 43.—§ 23. Διάταξις (Ὑπουργεῖου Ἐξωτερικῶν) 44.

Β'— Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης.

§ 24. Δικαιοσύνη 44.—§ 25. Προσόντα δικαστικῶν ὑπαλλήλων 47.—§ 26. Εἰρηνοδικοεῖα 48.—§ 27. Πολυμελῆ δικαστήρια 49.—§ 28. Δικηγορικοὶ τύλλογοι 50.—§ 29. Προσωπικὴ κράτησις 51.—§ 30. Ἀστικὸς νόμος 52.—§ 31. Προληπτικὸς τῆς πτωχεύσεως συμβιβασμὸς 53.—§ 32. Διάφορα (Ὑπουργείου δικαιοσύνης) 54.

Γ'— Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν.

§ 33. Ἀστυνομία (Ἀρνησιχυρία) 55.—§ 34. Δημιουργεῖαι 58.—§ 35. Διάφορα (Ὑπουργείου ἑσωτερικῶν) 59.

Δ'— Ὑπουργεῖον Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐκπαιδεύσεως.

§ 36. Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις 62.—§ 37. Διάφορα (Ὑπουργ. ἐκκλ. καὶ Ἐκπαιδεύσεως) 63.

Ε'— Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν

§ 38. Προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους, σελίς 64.—§ 39. Τέλη χαρτοσήμου 70.—§ 40. Διάφορα (Ὑπουργείου οἰκονομικῶν) 73.

Σ'— Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν.

§ 41. Ὁ στρατὸς 75.

Ζ'— Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν.

§ 42. Ὁ στόλος 78.—§ 43. Τὸ κληροδότημα τοῦ Πανταζῆ Βασάνη 79.

§ 44. Νομοθετικὰ ἔμπλαστρα εἰς φθίσιν!

ΚΕΦΑΛ. Γ'—ΘΕΣΣΑΛΙΑ

§ 45. Ἀντὶ κήπου ἢ ἔλος ἢ Σαχάρα, σελίς 82.—§ 46. Θεσσαλικοὶ νόμοι 84.—§ 47. Ἐπερωτήσεις μου ἁ συνόδου 85.—§ 48.

Ὁχι μόνον σταφίδα 86.—§ 49. Θεσσαλικά νομοσχέδια 87.—§ 50 Καλλιεργηταὶ καὶ ἰδιοκτῆται 88.—§ 51 Ἀναβολὴ ψηφίσεως 89.—§ 52. Συναγωνισμὸς τραπεζῶν 90.—§ 53. Κοινότητες 92.

ΚΕΦΑΛ. Δ'—ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΩΛΟΥ

§ 54. Γενικαὶ ἐπαρχιακαὶ ἀνάγκαι, σελῖς 93.—§ 55. Ὀδοποιία Πηλίου 95.—§ 56. Σχολεῖα 98.—§ 57. Ὑλοτομία, καυσοξυλεία, ἀνθρακοποιία 100.—§ 58. Εἰσπράκτορες 102.—59. Ὑποτελωνεῖα 103.—§ 60. Ἐξαγωγή ἐλαίων καὶ σύκων 103.—§ 61 Λιμενικὰ ἔργα Βώλου 104 —§ 62. Ἀλυκὴ Βώλου 106.—§ 63 Βοιθητὴς λίμνη 107.—§ 64. Κατασκευὴ οἶνοπνεύματος (τσίπρου) 108.—§ 65. Φορολογία ἐλαίου καὶ ἐλαίων 109.—§ 66. Διάφορα (ἐπαρχιακὰ) 110.

ΚΕΦΑΛ. Ε'—ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

§ 67. Βουλευτικὸν ἡμερολόγιον, σελῖς 111.— § 68. Προανακρούσματα τοῦ πολέμου 112.— § 69. Ὁ στόλος πρὸ τῶν Χανίων 113.— § 70. Ἡ κατοχὴ τῆς Κρήτης 114.— § 71. Σαλπίσματα «ἐθνικοῦ» πολέμου 115.—§ 72. Συμφωνία κυβερνήσεως καὶ στέμματος 117.—§ 73. Ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ 118.—§ 74. Ἡ βουλὴ ὑπὲρ τοῦ πολέμου 119.—§ 75. Ἐν τῇ βουλῇ 120.—§ 76. Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Βώλου 121.— § 77. Πρότασίς μου εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν 123.—§ 78. Ἐπὶ τῆς «Ἀλβανίας» 124.— § 79. «Σπεύσατε εἰς ἀπελευθέρωσιν...» 125.—§ 80 Αἱ δύο διαμαρτυρίαι 125.—§ 81. Τὰ 15 ἐρωτήματα 127.—82. Τελωνισμὸς ἐμπορευμάτων 131.—§ 83. Τὰ ἐμπορεύματα ἐν τῇ βουλῇ 132.—§ 84. Ἡ διατάγματος φορολογία 136.—§ 85. Διάφορα 137.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

σ.	=	σελίς	— Αἱ διὰ τοῦ «σ.» ἁπλῶς
ν.	=	νόμος	παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὴν
δ.	=	διάταγμα	«Ἐφημερίδα τῶν συζη-
ὑπ.	=	ὑπουργός	τήσεων τῆς βουλῆς, ἥτοι
σύν.	=	σύνδοξ	εἰς τὰ ἐστενογραφημένα πρα-
συζ.	=	συζητήσεις	κτικά.
ἀριθ.	=	ἀριθμός	— Διὰ τοῦ «Ἐπ. πρακτ.»
ἀρθ.	=	ἄρθρον	εἰς τὰ «Πρακτικά τῶν συ-
νυσχδ.	=	νομοσχέδιον	νεδριῶν τῆς βουλῆς».
Παράρ.	=	Παράρτημα	— Διὰ τοῦ «Παράρ.» τὸ «Πα-
Ἐπ. πρακτ.	=	Ἐπίσημα πρα- κτικά	ράρτημα τῆς Ἐφημερίδος τῆς βουλῆς».

Ἐν ταῖς χρονολογίαις τῶν νόμων ἢ τῶν διαταγμάτων, ὡσάκις ὑπάρχουσι δύο, ἡ δευτέρα σημαίνει τὴν τῆς «Ἐφημερίδος τῆς κυβερνήσεως».

Αἱ παραπομπαὶ ἐγένοντο μετὰ τῆς δυνατῆς ἀκριβείας, τὸ μὲν πρὸς ἐλεγχον τῶν δημοσιευομένων, τὸ δὲ πρὸς χρῆσιν παντὸς βουλομένου νὰ χρησιμοποιοῖσιν ὅπως δέηποτε τὴν συγκεντρωθεῖσαν ὑλὴν καὶ ἐμοῦ.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Οἱ ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι συστρατιῶται—ἐκλογεῖς τοῦ Πηλίου καὶ τῶν Φερῶν—μοὶ ἀνέθηκαν, ὥς γνωστόν, τὴν 16 Ἀπριλίου 1895 τὴν ἐντολὴν πρὸς ἐκπροσώπησιν τοῦ ἔθνους καὶ κατὰ τὴν 14 περίοδον τῆς βουλῆς.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ στέμματος διάλυσιν αὐτῆς—καὶ πρὸ τῆς ὑποβολῆς ἔτι τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1899—ὀφείλω πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν λόγον τῶν παρ' ἐμοῦ πεπραγμένων. Εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας βουλευτικὸν ἰσολογισμὸν συνεκέντρωσα κατὰ τὸ δυνατόν τὰ στοιχεῖα, δι' ὧν καθίσταται ἐφικτὴ ἡ περὶ τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς κρίσις. Εὐελπιστῶ, ὅτι ἡ ἐπιζητηθεῖσα ἀκρίβεια δὲν θέλει ἀποδοθῇ εἰς ἐγωῖστικούς πόθους, τὸ μὲν διότι ἡ βουλευτικὴ λογοδοσία κατ' ἀνάγκην λαμβάνει τὸν δυσάρεστον τύπον πολιτικῆς αὐτοβιογραφίας, τὸ δὲ διότι ἄνευ τῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων *ἐν σχέσει πρὸς τὸν δοσίλογον* ἀδύνατος καθίσταται ὁ ὑπὸ τῶν δεξιολόγων ἔλεγχος.

Προσεπάθηνσα διὰ τῆς εἰς κεφάλαια καὶ παραγράφους ταξινομήσεως τῆς ὕλης νὰ εὐκολύνω τὸν ἀναγνώστην κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τμήματος, ὅπερ κατὰ προτίμησιν ἴσως ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξετάσῃ. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν δημοσιευομένων ἀπαραίτητον ἦτο νὰ σημειώσω καὶ τὰς εἰς τὰς ἐπισήμους πηγὰς παραπομπάς, χρησίμους τοῖς δυναμένοις ν' ἀνατρέξωσι μέχρις αὐτῶν.

Ἡ τῆς ὕλης πληθώρα, τῆς προθεσμίας τὸ βραχύ, τῆς ἐκτυπώσεως τὸ λίαν ἐσπευσμένον—διαρκουσῶν μάλιστα καὶ τῶν συνήθων τοῦ χρονοφάγου ἐπαγγέλματός μου ἀσχολιῶν—εἶνε, πιστεύω, λόγοι δικαιολογοῦντές μέ πως, ἵνα προσδοκῶ κρίσιν ἐπικὴ ὥς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκθέσεως τῶν πεπραγμένων. Ἄλλ' ὥς πρὸς τὰς βουλευτικὰς πράξεις μου *ζητῶ κρίσιν αὐστηράν* παρὰ μὲν τῶν

έντολέων — διότι ἡ ἐκλογικὴ μου ἐπιτυχία ὑπῆρξε τοιαύτη. ὥστε εἰς ἐμὲ βαρυτέρας ἐπέβαλεν ὑποχρεώσεις — παρὰ σύμπαντός δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ—διότι κατὰ τὴν ἐκπνεύσασαν βουλευτικὴν περίοδον, σὺν τοῖς ἄλλοις πολλοῖς καὶ δεινοῖς παθήμασι τοῦ ἔθνους καὶ εἰδικώτερον τῆς Θεσσαλίας, ἀπηνῶς ἐψαλιδίσθη καὶ αὐτὴ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους !

Βεβαίως δὲν εἶναι ἐν τῷ μέλλοντι ἐπαγωγὸς ἡ ἐντολὴ τῆς ἐκπροσωπήσεως τοῦ ἔθνους ἐντὸς συνεδρίου, διὰ τοῦ νυντος ὑπὸ τὴν ξενικὴν κηδεμονίαν, διότι ἡ τελευταία συνθήκη ἐσχίσε καὶ αὐτὰ τὰ διαφανῆ περικαλύμματα τῆς ἐν Ἑλλάδι ξενοκρατίας. Ἀλλ' ἡ τιμὴ τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης τυγχάνει πάντοτε ὑψίστη. Μεταξὺ τῶν **φιλελευθέρων** τοῦ συντάγματος ῥηουρῶν ταχθεὶς εἰς τοὺς προμαχῶνας αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πηλειοριτικοῦ λαοῦ, ὀφείλω νὰ μὴ λιποτακτήσω ἐκ τῆς θέσεώς μου οὐδὲ κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς 7 Φεβρουαρίου 1899, διότι πιθανὸν εἰς ἐκλογεῖς μου νὰ θεωρήσασιν ἐτιχοσίμους τὰς μικρὰς ὑπηρεσίας μου. Ἐγὼ δι' ἐλπίδος, ὅτι ἀπανταχοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, μελετῶν τὸ παρελθὸν καὶ ἀτενίζων εἰς τὸ μέλλον, λέγει μετὰ μελαγχολίας μὲν ἀλλὰ καὶ μετὰ πεποιθήσεως—ἦν ἐμπνέει ἡ συναίσθησις τῆς ζωτικότητος αὐτοῦ — πρὸς τοὺς ὑπονομεύοντας τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας :

« Ἐν Φιλιπποῖς ὕψιμε ! »

Ἀντὶ προγράμματος ὅπως περὶ τοῦ μέλλοντος—ὅπερ ἀναπληροῖ, νομίζω, ὁ μέχρι τοῦδε βουλευτικόν μου βίος—ἐπαρκεῖς ἐθεώρησα τὰς **« Βουλευτικὰς εὐθύνας »**, διότι κατὰ τὸν Εὐπολιν: « Καὶ γὰρ αἰσχρὸν ἀλογίου τις ὀφλεῖν, »

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰανουαρίου 1899.

Γ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΥΘΥΝΑΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

ὡς βουλευτοῦ Βώλου κατὰ τὰς τέσσαρας συνόδους
τῆς ΙΔ'. Περιόδου

(1893 — 1898)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ

§ 1. — Προγράμματα καὶ λογοδοσίαι.

ΕΠΙ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἐκλογῶν τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1899 ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀπειλεῖται ὑπὸ τοῦ συρμοῦ τῶν προγραμμάτων. Τὸ σύνθημα ἐδόθη ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν, οὐδόλως δὲ ἀμφιβάλλω, ὅτι θέλει εὖρη πολλοὺς μιμητὰς ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἠκούσθησαν ἤδη τὰ προανακρούσματα δίκην βροντῶν καὶ ἀστραπῶν ἐντὸς μικροῦ χρόνου ἀναμένεται βροχὴ προγραμμάτων πρὸς καλλιέργειαν τοῦ αὐχμηροῦ πολιτικοῦ ἑδάφους.

Σημεῖα παρήγορα! Ἦρχισαν φκίνεται οἱ πολιτευταὶ νὰ ἐννοῶσιν, ὅτι ὁ λαὸς μετὰ τὸ ἔρεβος τοῦ πολέμου ζητεῖ φῶς, ἐκλογικὰ συμβόλεια. Δὲν ἀποδοκιμάζω τὸν συρμὸν τῶν ἀναμενομένων ἐκλογῶν. Εἶμαι μετὰ τῶν πρώτων, οἵτινες εἰσήγαγον εἰς τοὺς ἐκλογικοὺς πολέμους τοιαῦτα ὅπλα

ἀντὶ ἀργυρίου, λάζων, πολυκρότων—ἀντὶ τοῦ συνετα-
ρισμοῦ τῶν ἐκλογικῶν κεφαλαίων (!).

Εἰς τοὺς μέχρι τοῦ ἔτους 1892 ἐκλογικοὺς ἀγῶνας κα-
τῆλθον εἰς τὴν παλαιστραν κρατῶν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα
βουλευτικὴν λογοδοσίαν διὰ τὸ παρελθόν, εἰς δὲ τὴν ἀρι-
στερὰν πρόγραμμα διὰ τὸ μέλλον. Ποσδῆλως οὐσιώδης ὑ-
πάρχει διαφορὰ μεταξὺ ἐπαγγελιῶν καὶ ἐκτελέσεως αὐτῶν.
«Ραδιώτερον τὸ ὑπόσχεσθαι καὶ συμβουλεύειν τοῦ ἐκτε-
λεῖν τὰ ὑπεσχημένα καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους παλαινέ-
σεις» ἔλεγον ἐν ἔτει 1895 πρὸς τοὺς δεξιολόγους ἐκλογεῖς,
ὅτε ἀντὶ προγράμματος ἐδημοσίευσεν «**Εὐθύνας**».

Τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν εὐκολώτερον τῆς διατυπώσεως ἐκλο-
γικοῦ προγράμματος, φωτοβολοῦντος ἐκ τῶν μᾶλλον ἐπα-
γωγῶν ἐπαγγελιῶν, ἀρκεῖ νὰ μὴ ζητηθῇ λογοδοσίαν αὐτῶν.

Πρόχειρα καὶ νωπὰ παραδείγματα τὰ δύο τελευταῖα
προγράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνετρύφησαν οἱ φιλικανγνώ-
σται τῶν τελευταίων μηνῶν: τὸ **ζαῦμικόν** ἦτοι μωσαϊ-
κὸν κατασκευάσμα τῇ βοηθείᾳ ψαλλίδος δι' ἀνατυπώσεως
περικοπῶν ἐκ διαφόρων προγραμμάτων· τὸ **τρικουπικόν**
ἦτοι σειρὰ ἄρθρων μετὰ φράσεων καὶ περιφράσεων, πλα-
τυασμῶν καὶ χρυσῶν ὑποσχέσεων, συνταχθέν, ὡς γνωστὸν,
κατ' ἀποκοπὴν ἀκριβῶς παρ' ἐκείνου, ὅστις πλειότερον
παντὸς ἄλλου λυσσασθῶς ἐπολέμησε πάντα τὰ τρικουπικὰ
ἔργα!

Τὸ πρῶτον φέρει τοῦλάχιστον μίαν μακρὰν ὑπογραφὴν
τοῦ κ. «**Α. λεξάνδρου Θ. Α. Ζατμη**» ὡς προέδρου τοῦ Ὑπουρ-
γικοῦ συμβουλίου καὶ μίαν χρονολογίαν, ὀλίγον ἀρχαίαν,
εἶναι ἀληθές, ἦτοι ἐποχῆς προγενεστέρας τοῦ σχηματι-
σμοῦ τῆς κυβερνήσεως, ἣτις ἐκάλεσε τὸν λαὸν νὰ ἐκδη-
λώσῃ διὰ τῆς ψήφου του τὴν πρὸς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην του.

Τὸ Πανελλήνιον γινώσκει, ὅτι ὁ ἐλέφ 'Ετέμ-Πασᾶ χρι-
σθεὶς πρωθυπουργὸς ἐσχέφθη νὰ διατυπώσῃ ὑπὸ τύπον
ἐπιστολῆς, χρονολογουμένης ἀπὸ 29 Ὀκτωβρίου 1898
καὶ ἀπευθυνομένης δίκην μυστικῆς ἐξομολογήσεως πρὸς
τὸν βασιλέα (οὐχὶ πρὸς τὸν λαὸν ἢ τοὺς ἐκλογεῖς), τὰ

πορίσματα τῶν μελετῶν του περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἐπιμελῶς ἀπέκρυσεν πάντα τ' ἀναγόμενα εἰς τὸ παρελθὸν ἐν σχέσει πρὸς αὐτόν, ὡς κορδονικὸν βουλευτὴν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς εἰς τὴν βουλὴν εἰσόδου του μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς ὀρκοδοσίας του ὡς πρωθυπουργοῦ—ὡς παυσανίαν ὑπουργὸν τῆς 18 Φεβρουαρίου 1892 καὶ συνεπαναστάτην τοῦ θείου του—ἐν τέλει ὡς πρόεδρον τῆς βουλῆς ἐπὶ τρεῖς συνόδους διὰ τῶν ψήφων καὶ τῶν ζητωκραυγῶν τοῦ κορδονίου. Οὐδέν, οὐδέν περὶ αὐτῶν! Τὴν ἐπιούσων ὠρκίζετο νέα κυβέρνησις ὑπὸ τὴν προεδρείαν του, διὰ τὸ εὐσχημότερον τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ στρατηγοῦ Σμολένσκη, εἰς ἣν προσελήφθησαν καὶ ἄλλα πρόσωπα· ἀλλ' ἡ πρωθυπουργικὴ ἐπιστολὴ ἔλαβε τὴν τιμὴν ν' ἀποθανατισθῇ διὰ τῆς ἐπισήμου ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» δημοσιεύσεώς της τῇ 18 Νοεμβρίου 1898⁽¹⁾. Δειλῶς τότε ἐψιθυρίσθη ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπουργοὶ διετέλουν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πυροτεχνήματος ἐκείνου, ὅπερ τοσοῦτον ἐφαιδρυνε τὸν ἐλληνικὸν λαόν· ἀλλὰ μὴ τι; ὑποθέσῃ, ὅτι ἐπηκολούθησε καὶ παραίτησις τινὸς ἐκ τῶν ὑπουργῶν. Τοιοῦτο τὸ ζαῖμικὸν πρόγραμμα, ὅπερ, ὡς ἐδημοσίευσαν αἱ εἰς τὰ μυστήρια τῶν ἀντιθαλάμνων μεμνημέναι ἐφημερίδες, συνετάχθη συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν, ἣν ὁ μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου πελοποννησιακὸς λαὸς ἐξεδήλωσε κατὰ τὴν περιοδείαν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τὸ ἔαρ τοῦ 1898. Ἐὰν πιστεῦσωμεν τὰ δημοσιεύματα, πρῶτον ἤδη μετὰ ἀρόδον

(1) Μόνον τὸ κεφάλαιον τῆς Δικαιοσύνης ὡς δεῖγμα τοῦ ὅλου περιεχομένου ἐξήλεξα εἰς τέσσαρα κατὰ σειρὰν ἄρθρα τοῦ «Νεολόγου» (20—23 Νοεμβρίου 1898) ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ ὑπουργικὸν πρόγραμμα διὰ τὴν δικαιοσύνην»: α) μετὰθεσις Ἐρετῶν καὶ Πρωτοδικῶν· β') μετὰθεσις Εἰρηνοδικῶν· γ') διορισμὸς Εἰσαγγελέων· δ') διορισμὸς Ἀνακριτῶν· ε) τὸ λύσιμον τῶν χειρῶν τοῦ κ. Ἀ. Ζαίμη· στ') ὁ κ. Ἀλέξ. Ζαίμης δὲν δυσπιστεῖ πρὸς τὸν ἑαυτὸν· ζ') οἱ ἐκλογικοὶ διαδηλωταὶ τοῦ κορδονίου Εἰσαγγελεῖς, γραμματεῖς κλπ.· η) τί ἐπλήρωσε τὸ Δημόσιον διὰ τὸ λύσιμον τῶν χειρῶν τοῦ κ. Ἀλ. Ζαίμη.

τριῶν δεκαετηρίδων καὶ ἡμισείας περίπου ἐμάνθανε τὸ στέμμα τὸν ἀληθῆ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ πόθον.

Τὸ ἀπέραντον τρικουπικὸν πρόγραμμα—ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω—ὑπερτερεῖ τοῦ ζαϊμικοῦ, διότι ἀπευθύνεται τοῦλάχιστον εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ «Ἀστεως», ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπὸ τύπον ἀτελευτήτου ἀνακοινωθέντος ἐφιλοξενήθη. Μειονεχτεῖ ὅμως ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ὑπογραφῆς. Οὕτως ἕκαστος τῶν ὁπαδῶν—ἀπὸ τοῦ «διευθυντοῦ» τοῦ κόμματος καὶ τῶν ὑποδιευθυντῶν μέχρι τοῦ τελευταίου θεσιθήρα—εἶναι ἐλεύθερος ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν γνησιότητα τοῦ περιεχομένου.

Ἐὰν ὁ κ. Θ. Π. Δηλιγιάννης ἀντέγραψε μετὰ ἀνορθογραφικῶν καὶ κακογραφικῶν τὸ πρόγραμμα τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος, ὅπερ ἔν τισι καὶ ἀδεξίως ἐξετέλεσεν, ἰδοὺ ὅτι καὶ οἱ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντες τρικουπικοὶ—οὓς ὁ ἀρχηγὸς τῶν μετὰ τὴν βουλευτικὴν τοῦ ἀποτυχίαν εἶχεν ἀπαγορεύσῃ νὰ πολιτευθῶσιν ἐπ' ὀνόματί του, τὸ μὲν διότι δὲν εἶχε πλέον εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐμπιστοσύνην, τὸ δὲ διότι παρεσκεύαζεν ἄλλο πρόγραμμα, ὅπερ ἐκάλυπεν ὁ τάφος του—ἀντιγράφουσιν, ἀλλ' ἀτελῶς τὴν «Πρωίαν». Καὶ αὕτη ἄρθρα δημοσιεύει, ἐν πάσῃ στιγμῇ ἀμφισβητήσιμα, ὥς μὴ πηγάζοντα ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ ἡγέτου· ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὁ ἀρχισυντάκτης τῆς «Πρωίας» δίδει καὶ λόγον τῶν παρὰ τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος πεπραγμένων. Ἄλλο τὸ ζήτημα, ἐὰν ὁ ἀναγνώστης μειδιᾷ ἢ περιλύπως κινή τὴν κεφαλὴν του, μελετῶν τὰ ἄλλως τε γλαφυρῶς καὶ τεχνικῶς γεγραμμένα ἄρθρα τοῦ ἐκ Γόρτυνος πολιτευτοῦ, προδεδηκότος μὲν τὴν ἡλικίαν καὶ βεβαρημένῃ ἔχοντος τὴν ράχιν ἐκ πολιτικῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλ' εὐκόλως ἔτι νικῶντος ἐν ταῖς πολιτικαῖς μονομαχίαις ἀντιπάλους τοιούτους. Ἐκεῖνος ἐννοεῖ καλῶς, ὅτι ὁ λαὸς περισσοτέραν δίδει σημασίαν, τὸ γε νῦν, εἰς τὰς λογοδοσίας ἢ εἰς τὰ προγράμματα. Ὅπωςδήποτε καὶ οἱ εἰς αὐτὰ ἀρεσκόμενοι ὀφείλουσιν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν κυρίαρχον λαόν, ν' ἀπευθύνωνται πρὸς αὐτὸν ἐνυπογράφως καὶ δι' ὠρισμένων γνω-

μῶν, ἵνα οἱ ἐκλογεῖς ᾧσιν εἰς θέσιν καὶ κρίνωσι τίς ἐξ ὧλων τῶν ἡγετῶν εἶναι ὁ σωτὴρ τοῦ σωτηρίου ἔτους 1899.

Ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ εὐελπιστῶ, ὅτι θέλω ἐξετάσῃ πάντα τὰ ὄψιμα ταῦτα προγράμματα, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὰ τελεσθέντα ὑπὸ τῶν συντακτῶν των. Ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἀγνοῶ, ἐὰν μέχρι τῶν ἐκλογῶν θὰ εὕρω τὸν καιρὸν πρὸς δημοσίευσιν καὶ προγράμματος. Τοιοῦτο ὅμως δὲν θεωρῶ ἀπαραίτητον, διότι ἐν τῇ παρούσῃ λογοδοσίᾳ ἐκλογεῖς καὶ μὴ ἀνευρίσκουσιν οὐ μόνον τὰς ἐπαγγελίας μου ἐν λόγοις, ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν προσπάθειάς μου ἐν ἔργοις ὅσον ἀνθρωπίνως δυνατόν ἐφ' ὧλων τῶν ἀναφυέντων ζητημάτων κατὰ τὴν διὰ διαλύσεως θανατωθεῖσαν ἸΔ' περιόδον.

§ 2.— Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 16 Ἀπριλίου 1895

Μετὰ τὸ ἀντιτρικουπικὸν ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως συλλαλητήριον (10 Ἰανουαρίου 1895) καὶ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταξὺ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ σύγκρουσιν—ἐν σχέσει πρὸς τὴν τότε χορηγηθεῖσαν εἰς τοὺς διαδηλωτὰς υποστήριξιν—ἡ μὲν ὑπὸ τὸν βουλευτὴν Μεσολογγίου κυβέρνησις παρητήθη, ἄλλη δὲ ὑπὸ τὸν κ. Νικ. Π. Δελιγιάννην, τέως πρέσβυν ἐν Παρίσις, ἐσχηματίσθη ἐκ προσώπων τῆς ἰδιαίτερας τοῦ βασιλέως ἐμπιστοσύνης, ἐν οἷς καὶ δύο ὑπασπισταὶ αὐτοῦ, ἐξ ὧν καὶ ἐχρωματίσθη ὡς αὐλικὴ πρὸς διάκρισιν πασῶν τῶν ἄλλων. Τῇ βοηθείᾳ αὐτῆς ἐπιτηδείως παρεσκευάσθη ἡ εἰς τὴν πρωθυπουργίαν ἐκ τρίτου ἀνάρρησις τοῦ κ. Θεοδώρου Π. Δηλιγιάννη—ὅστις τὴν μὲν 25 Ἰαν. 1869 ὡς ὑπουργ. ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ ὑπὸ τὸν Θ. Ζαΐμην ὑπουργεῖο ὑπέγραφε τὴν προσχώρησιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ παρισινὸν πρωτόκολλον· κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1878 ἔδημιούργει τὸ διπλωματικὸν πυροτέχνημα τῆς εἰκοσιτετραῶρου εἰς Δομοκὸν ἐκστρατείας· ἐν ἔτεσι 1885—1886 ὡς πρωθυπουργὸς δεξιῶς διεξήγαγε τὸν εἰρηνατόλε-

μον, ἀπολήξαντα εἰς ἀποκλεισμόν τῶν ἐλληνικῶν παραλίῳν ὑπὸ τῶν πέντε Δυναμέων· καὶ ἐν ἔτει 1892 ἐπαύετο μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὑπὸ τοῦ στέμματος ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀνικανότητός του, ὡς τοῦλάχιστον εἶχε τότε δηλωθῇ.

Κατὰ τὴν προεδρικὴν ἐκλογὴν τῆς 8 'Ιουν. 1892 παρ-
τάχθησαν ἐν τῇ βουλῇ 155 φίλοι τοῦ ὡς σωτήρος ἐπιτη-
δείως καὶ τότε ὑποδεχθέντος Χ. Τρικούπη, ἐν ᾧ μόνον
15—20 βουλευταὶ ἐπαρηγόρουν τὸν παυθέντα, διότι δὲν
ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῇ οὐδὲ κατὰ τὴν ἀρίθμησην τῶν ψή-
φων εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου. Τοσοῦτον ὅμως ὀρμητι-
κὸν ἐσχηματίσθη ἐν τῇ βουλῇ ἐκλογικὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ρεῦμα
μετὰ τὴν συμφιλίωσιν, ὥστε 759,167 ἐκλογεῖς ἐξελέξαντο
150 δηλιγιαννικοὺς· μόνον δὲ 275,768 ψῆφοι ἀπέστειλαν
57 ἀντιδηλιγιαννικοὺς ὅλων τῶν ἀποχρώσεων⁽¹⁾. Ἐκ τῶν 26
βουλευτῶν τῆς Θεσσαλίας μόνον 3 διεσώθησαν ἐκ τοῦ
δηλιγιαννικοῦ κλύδωνος, ἦτοι δύο ἐκ Καρδίτσης καὶ ἐγὼ
ἐκ Βώλου. Ἐν ᾧ δὲ 82,510 ψῆφοι Θεσσαλῶν ἐκλογέων
ὑπέδειξαν ὡς μέλλοντα κυβερνήτην τὸν εἰρηνοπολέμαρχον
τοῦ 1885, μόνον 23,248 ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν δυσ-
πιστίαν των διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο τρικουπικῶν καὶ ἐνὸς
φιλελευθέρου.

Τὸ σύνθημα τῆς συντριβῆς τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος
ἀρμοδίως ἐδόθη διὰ λόγους, σχεδὸν ἀποκαλυφθέντας, οὓς
ὅμως ἡ ἱστορία θέλει ἐξακριβώσει. Ἡ συντριβὴ δὲν ἐβρά-
δυνε· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ ἐθεωρήθη χρή-
σιμος ὁ ἀνασχηματισμός του, κατὰ πολλῶν ὅμως προσ-
κροῦων προσκομμάτων.

§ 3.—'Εκλογικὴ ἐπιτυχία ἄνευ συνδυασμοῦ.

Ἐν τῇ ἐκλογικῇ ἐκείνῃ θυελλῇ ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκ-
λεγῶ ἄνευ συνδυασμοῦ μόνος ἐγὼ καὶ ὁ ἐν Πάτραις κ. Ε. Κα-

(1) Λεπτομερὲς ὑπολογισμὸς εἰς «Πρωίαν» 16 Δεκεμβρ. 98.

ράκαλλος, οὔτινος ἡ ἐκλογὴ ἠκυρώθη (§ 4) Μόνον ἐφόδιον ἔχων τὴν ταυτότητα τῶν φρονημάτων τῶν ἐκλογέων, ὡς συστρατιωτῶν τοῦ κοινοῦ ἡμῶν προγράμματος — μεθ' ὧν συνηγωνίσθη ἐν ἔτεσι 1881, 1885,⁽¹⁾ 1890 καὶ 1892 — ὑπερῆφάνως ἀπέκρουσα τὰς μετὰ τινος ἐλαφρότητος γενομένης μοι προτάσεις περὶ ἀλλαγῆς τοῦ πολιτικοῦ μου θρησκευματος, ἵνα βαπτισθῶ δηλιγιαννικός!

Ἐν τῇ ἐκλογικῇ περιφερείᾳ Βώλου πεισματωδῶς ἠγωνίσθησαν ὁ δηλιγιαννικός συνδυασμὸς ὑπὸ τὸν κ. Κ. Τοπάλην — κραταιότατος μετὰ τὰς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος ρητορείας τοῦ γηραιοῦ ἐκ Γόρτυνος κομματάρχου — ὁ ραλλικός ὑπὸ τὸν κ. Ν. Γεωργιάδην καὶ ὁ τρικουπικός, ἐνδυθεὶς τότε — διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων — τὴν ἀκατανόητον ὀνομασίαν «*ἀνεξάρτητος καρταλικός*» (!) ὑπὸ τὸν Γ. Καρτάλην. Λέγω δὲ ἀκατανόητον, διότι, εἰ μὲν ἦτο ἀληθὺς «*ἀνεξάρτητος*», δὲν ἦτο καρταλικός· εἰ δὲ καρταλικός, δὲν ἦτο «*ἀνεξάρτητος*». Καὶ οἱ τρεῖς δ' εὐχάριστως ἠνοῦντο, ὡς καὶ ἐν ἔτει 1892 — ὅτε ἀνέλαβον νὰ μὲ τιμωρήσωσι διὰ τὸ ἔγκλημα, ὅπερ διέπραξα νὰ δεχθῶ, ὅπως καὶ ἡ Θεσσαλία ἀντιπροσωπευθῇ ἐφάπαξ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ — εἰς τὸν κατὰ τῆς ὑποψηφιότητός μου πόλεμον. Καὶ ὅμως ἀμείωτον διετηρήθη τὸ ἀνεξάρτητον τῶν Πηλιορείων φρόνημα. Σφαριρίδια 7, 142, ἀποδείξαντα ἀντοχὴν οὐχὶ μολύβδου, ἀλλ' ἀδάμαντος, δὲν ἀνέλυσαν οὔτ' ἐκ τῆς πυρίτιδος τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, οὔτ' ἐκ τῆς σφοδρότητος τῶν ἀπειλῶν των, οὔτ' ἐκ τοῦ δίκην βαμβάκοπυρίτιδος ἐργασθέντος δόλου, οὔτ' ἐκ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ χρήματος. Ἡ ἐδραία τῶν συναγωνιστῶν πεποιθήσεις καὶ ὁ ἠθικός δεσμός, ὁ συνέχων πάντας ὑμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημαίαν, προεφύλαξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς κομματικῆς μέθης.

Ἡ νίκη ὑπῆρξε περιφανὴς, ἐὰν γνωσθῇ, ὅτι ἐκ τῶν 758 Σηπικιδιτῶν συνδημοτῶν μου, οἵτινες ἐψηφοφόρησαν — σημιχοφόρων ἀκλονήτων τῆς ὑποψηφιότητός μου, καί-

(¹) Τῇ 4 Ἰανουαρίου 1887 ἀπέσχον ἕνεκα ἀθηνείας.

περ ὑφισταμένων τᾶποτελέσματα τῆς ἐπιδράσεως κομμα-
τικῆς πάλης τοσοῦτον ζήτησας—716 μοῖ ἔδωκαν τὰς λευ-
κὰς αὐτῶν ψήφους (τοῦ ἐν τῷ δηλιγιαννικῷ συνδυασμῷ
συνδημότου μου λαβόντος 453). Ἀλλὰ πρῶτος ἔσχον τὴν
τιμὴν νὰ ἐκλεγῶ διὰ ψήφων 1,312 (ἐπὶ 2072 ψηφοφορη-
σάντων) καὶ ἐν τῷ δήμῳ Νηλείας, ἔνθα νεολαία, ἐμπο-
ρουμένη φιλελευθέρων ἀρχῶν αἰέποτε ἐκαλλιέργησε τὸ
φρονημα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὸ αἶσθημα τῆς προόδου.
2ος δὲ ἐν τοῖς δήμοις Σπαλάθρων (διὰ ψήφων 622). Ἀφει-
τῶν (διὰ ψήφων 330) καὶ Μυρεσίου (διὰ ψήφων 343).
4ος ἐν τῷ δήμῳ Παγασῶν (διὰ ψήφων 1031 ἐπὶ 1798)
καὶ ἐν τῷ δήμῳ Ὀρμινίῳ (διὰ ψήφων 484 ἐπὶ 859). 5ος
ἐν τῷ δήμῳ Κισσοῦ (διὰ ψήφ. 255). 7ος ἐν τοῖς δήμοις
Μηλεῶν (διὰ ψήφ. 454), Φερῶν (διὰ ψήφ. 272) καὶ Ἰωλ-
κοῦ (διὰ ψήφ. 384). 8ος εἰς τὸν δῆμον Αἰαντείου (διὰ
ψήφ. 82). 9ος εἰς Μακρυνίτσαν (διὰ ψήφ. 262). 11ος εἰς
τὸν δῆμον Βοίβης (διὰ ψήφ. 199) καὶ 12ος εἰς τὸν δῆ-
μον Ζαγοράς (διὰ ψήφ. 387). Ἀλλαις λέξεσιν ἀπὸ Δρά-
κας μέχρι Τρικέρων λαβὼν λευκὰς ψήφους 3,525 ἐπέτυ-
χον πρῶτος, ἐπὶ τοῦ ὅλικου ὅμως ἀποτελέσματος 3ος διὰ
ψήφων 7,142 ἐπὶ 12, 903 ψηφοφορησάντων.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐκλογῆς οἱ ἀποτυχόντες ἐκ τοῦ ραλ-
λικοῦ καὶ τοῦ «ἀνεξαρτητοκαρταλικοῦ» συνδυασμοῦ εὐ-
κόλως ἐνόησαν, τὸ μὲν ὅτι οὔτε τὸ Πήλιον οὔτε ἡ Θεσ-
σαλία οὔτε τὸ κράτος οὔτε ὁ ἐλληνισμὸς ὁλόκληρος ἀνε-
πανορθώτως ἐζημιοῦντο, διότι δὲν ἀπεστέλλετο εἰς ἐτι
δηλιγιαρρικός εἰς τὴν βουλὴν· τὸ δὲ ὅτι ὁ πεισματῶδης
ἐναντίον μου ἄγὼν δὲν ἦτο δεδικοιολογημένος. Σοφὴ δὲ
φαίνεται ἡ ἐν τισι συντάγμασιν ἄλλων κρατῶν ἀπαντῶσα
διάταξις, καθ' ἣν ὑποχρεωτικῶς ἀποστέλλονται εἰς τὴν
ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν καὶ μέλη τῆς μειοψηφίας.

Μὴ δέ τις ὑπολάβῃ ἐμέ, κομπᾶζοντα ἐπὶ προσωπικῇ
νίκῃ, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης μου ἐκλογικῆς γνωριμίας κα-
λῶς ἐνόησα, ὅτι ἀπλοῦς εἶμαι διερμηνεὺς τῶν πηλιορειτι-
κῶν φρονημάτων καὶ ὅτι ἡ εἰς ἐμέ ἀποδοθεῖσα τιμὴ ἀν-

τανακλᾷ ἀκεραία εἰς τοὺς ἐντολεῖς μου, ταῦτοχρόνως καταδεικνύουσα εἰς τοὺς ἐμπνεομένους ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νάντιπρὸσωπεύσωσι τοιοῦτους ἐκλογεῖς ὁποῖαν ὀφείλουσι νάκολουθήσωσιν ὁδόν. Εὐτυχῶς εἰς τὴν ἐκλογικὴν παλαίστραν κατέρχονται νεαροὶ πολυτευταὶ ἐπιστημονικῶς παρασκευασθέντες καὶ δυνάμενοι νά συμπληρώσωσι τὸ ἀρξάμενον ἔργον. ἔαν θελήσωσιν ἐπαρκῶς νά ψυχολογήσωσιν εἰς τὸ ὑγιὲς ἐκλογικὸν φρόνημα τοῦ Πηλίου. Ὅπωςδὴ ποτε εὐχάριστον ὅτι κατὰ τὴν κομματικὴν ἐν τῇ ἐκλογικῇ ἡμῶν περιφερεία ἐξέλιξιν παρατηρεῖται ἐξημέρωσις τῶν πολιτικῶν ἡθῶν, ὀφειλομένη εἰς τοὺς νεωτέρους ἡγέτας τῶν κομμάτων, ἀλλὰ καὶ μειζων ἀνεξαρτησία φρονήματος μετὰ ἐκλεκτικότητος προσερχομένη ἐκ τῶν ἐθνικῶν δυστυχημάτων, ἅτινα, φεῦ! ἐξύπνησαν καὶ ἐκείνους οἵτινες ὡς ἐκ τῆς κομματικῆς μέθης εἶχον ὀμιχλώδη τὴν ὄρασιν.

§ 4.—'Εκδίκασις βουλευτικῶν ἐκλογῶν

Πρὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν κυρίων τῆς βουλῆς ἔργων ἀνάγκη νά προταχθῶσιν ὀλίγοι στίχοι ἐπὶ ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τῆς βουλῆς, ἥτοι περὶ τῆς ἐκδικάσεως τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν καὶ περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῆς βουλῆς.

Οἱ βουλευταὶ ὡς ἔνορκοι δικασταὶ ἀποφαίνονται ἐπὶ τοῦ κύρους τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν. Ἀτυχῶς πολλὰ ἀποφάσεις τῆς βουλῆς δὲν ἐπήγασαν ἐκ κρίσεως δικαίας.

Ἄργους. Ἡγόρευσα (25 Μαΐου 1895 σ. 6.7.13.14) καὶ ἐψηφοφόρησα ὑπὲρ τοῦ κύρους. (Ἡκυρώθη ὡς πρὸς τοὺς ἀντιδηλιγιαννικοὺς κ.κ. Ζωγράφον καὶ Καρατζάν). — **Καλαμπάκας.** Ἐψηφοφόρησα ὑπὲρ τοῦ ἀκύρου ὡς πρὸς τὸν κ. Σταθάκην. (Ἡκυρώθη). — **Κηθέρων.** Ἐψηφοφόρησα ὑπὲρ τοῦ κύρους. (Ἡκυρώθη ὡς πρὸς τὸν ἀντιδηλιγιαννικὸν κ. Στάην). — **Κυρουρίας.** Ἐψηφοφόρησα ὑπὲρ τοῦ ἀκύρου ὡς πρὸς τὸν ἀνήλικον καὶ δηλιγιαννικὸν κ. Σταματόπουλον.

(Ἐπεκυρώθη) — *Μεσσήνης*. Ὑπεστήριξα (27 Μαΐου 1895 σ. 81) ἰσοψηφίαν τῶν κ. κ. Κουμουνδούρου καὶ Καρατζᾶ. (Ἡ πλειοψηφία ἀπεφάνθη τὸ ἐναντίον, ἀκυρωθείσης ὡς πρὸς τὸν ἀντιδηλιγιαννικὸν κ. Κουμουνδούρον). — *Ναυπακτίας*. Ἠγόρευσα κατὰ τοῦ κύρους ὡς πρὸς τὸν Ρῶσσον ὑπήκοον κ. Πλατανιώτην (27 Μαΐου 1895 σ. 85—7) δηλιγιαννικόν. (Ἐπεκυρώθη). — *Πατρῶν*. Ἠγόρευσα (27 Μαΐου 1895 σ. 94—5) ὑπὲρ τοῦ κύρους ὡς πρὸς τὸν ἀρευνανδασμοῦ ἐπιτυχόντα κ. Ε. Καράκκαλον, ἀνεξάρτητον. (Ἐκυρώθη). — *Χαλκίδος*. Ἐψηφοφόρησα κατὰ τοῦ κύρους ὡς πρὸς τὸν ἀνήλικον κ. Γ. Ἀβέρωφ, δηλιγιαννικόν. (Ἐπεκυρώθη.)

Οἱ διευθύνοντες τὴν βουλευτικὴν πλειοψηφίαν τοσαύτην εἶχον λάβει ὁρμὴν ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἰσχύος των πρὸς φαρμαστικὰς ἀποφάσεις, ὥστε σπουδαίως ἐσκέφθησαν περὶ ἀκυρώσεως καὶ τῆς ἐμῆς ἐκλογῆς, διότι.. δὲν εἶχον καταταχθῆ εἰς το δηλιγιαννικὸν στρατόπεδον ! Ἀλλὰ δὲν εἶχον τὸ θάρρος μέχρις ἐκδηλώσεως τῶν τοιούτων πόθων των.

§ 5. — Κανονισμὸς τῆς Βουλῆς.

Ἐλαβον τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἐν ἄλλῃ λογοδοσίᾳ νὰ δηλώσω ἐπὶ κεφαλαιωδῶν τινῶν ζητημάτων τὴν ἐμὴν γνώμην ἐπὶ τοῦ κανονισμοῦ τῆς βουλῆς⁽¹⁾. Φρονῶν, ὅτι ἐκ τοῦ καλοῦ αὐτῆς κανονισμοῦ καὶ τῆς προσηκούσης ἐφαρμογῆς τούτου πολλὰ καλὰ δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσι καὶ οὐκ ὀλίγα ἐκ τῶν γενομένων κακῶν νὰ ἐκλίπωσιν, οὐδεμίαν παρέλιπον εὐκαιρίαν, ὅπως ὑποστηρίξω τὴν ὅσον οἶόν τε ἀκριβοῦς ἐφαρμογὴν τῶν κεκανονισμένων, τὴν βελτίωσιν δὲ τῶν διατάξεων αὐτοῦ. Εὐτυχῶς ὁ κ. Ἀλ. Ζαῤῆμης ὡς πρόεδρος τῆς βουλῆς ἐπὶ τρεῖς συνόδους καὶ ὁ κ. Ἀ. Ρώμας ὡς πρόεδρος τῆς τελευταίας συνόδου ἐδειξαν ἐπικινετὴν

(1) «Εὐθῦναι» 1895 α. 43—5.

ἀμεροληψίαν, ἅτοπα δέ τινα ἐγένοντο ἐν στιγμαῖς ἀναπληρώσεως αὐτῶν ὑπὸ τινων τῶν ἀντιπροέδρων.

Κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον πολλάκις ἡ βουλὴ προεκληθῆ οὐ μόνον εἰς ἐρμηνείαν τοῦ κανονισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς ψήφισιν τροποποιήσεων πολλῶν ἐκ τῶν διατάξεων αὐτοῦ. Κατὰ μὲν τὴν α' σύνοδον ἐψηφίσθησαν ἐπουσιώδεις τινες διατάξεις, ἀναγόμεναι εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ προσωπικοῦ, ὅτε ὑπέδειξα τῇ κυβερνήσει τὴν ἀνάγκην τῆς γενικῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ κανονισμοῦ (8 Ἰουνίου 95. σ. 160). τότε δὲ ὁ κ. πρωθυπουργὸς ἐδήλωσεν ὅτι, ἐὰν παρεσχευάζετο ὑπ' ἐμοῦ τοιαύτη πρότασις, ἡ βουλὴ μετὰ προθυμίας θέλει συζητήσῃ ἐπ' αὐτῆς (σ. 163). Ἐντεῦθεν ἐνθαρρυνθεῖς, διέτύπωσα πρότασιν πρὸς βελτίωσιν τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ κανονισμοῦ διατάξεων, ἣν μετὰ προηγουμένην ἐπεξεργασίαν συνυπέγραψαν καὶ ἕτεροι τρεῖς συναδελφοὶ ἐξ Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Δωρίδος καὶ Οἰτύλου καὶ ἥτις μετὰ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως ὑπεβλήθη (26 Ἰαν. 96) ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τῆς β' συνόδου [Παράρτ. σ. 5, ἀριθ. 4]. Δι' αὐτῆς πολλὰ ριζικὰ προτείνοντο μέτρα καὶ πολλάι καινοτομίαι ἐκ τοῦ τελευταίου κανονισμοῦ τῆς γαλλικῆς βουλῆς (16 Ἰουν. 76) καὶ τῆς γαλλικῆς γερουσίας (19 Ἰουλ. 76) (1). Ἀτυχῶς οἱ διευθύνοντες τὴν βουλευτικὴν πλειοψηφίαν δὲν ἦσαν παρασκευασμένοι, ὅπως ἀποδεχθῶσι τοιαύτας ριζικὰς προτάσεις· τούτου ἕνεκα ἐλήφθη ὡς β' αἰτία ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Ζαΐμη ὑποβληθεῖσα πρότασις [Παράρτ. ἀριθ. 3] καὶ αὕτη ἐψηφίσθη σχεδὸν ἀπαράλλακτος, καίτοι συνεζητήθη παραλλήλως καὶ εὐρέως ἀνεπτύχθη ἡ ὑπ' ἐμοῦ καὶ τῶν συναδελφῶν ὑποβληθεῖσα. Ἐπὶ τῇ παρουσιασθείσῃ ταύτῃ εὐκαιρίᾳ ἐρρίφθη ὁ σπόρος τῆς βελτιώσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ νόμου τῆς βουλῆς, ὅστις θᾶπτον ἢ βράδιον εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ καρποφορήσῃ.

Κατ' ἐπανάληψιν συνεζητήθη ἐνώπιον τῆς βουλῆς τὸ

(1) Ὅρα αὐτοὺς εἰς Dalloz, 1887. 4. 15 Code des lois politiques et administratives l. p. 51—55.

ζήτημα περὶ τῆς ἐγκαίρου δημοσιεύσεως τῶν πρακτικῶν ἢ ἀκριβοῦς περιλήψεως αὐτῶν, καθόσον ἀτελεστάτη δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ λειτουργία τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἐφ' ὅσον οἱ ἐκλογεῖς ἔχουσι γνῶσιν ἀτελῇ τῶν ἐν τῇ βουλῇ λεγομένων καὶ τῶν συζητήσεων ἐπὶ τῶν ψηφισομένων νόμων, τὸ μὲν ἔνεκα τῆς κακῆς ἀκουστικῆς τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν μέσων, ἅτινα ἔχουσιν αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες, τὸ δὲ ἔνεκα τῆς διαστροφῆς, ἣν ὑφίστανται τὰ δημοσιεύόμενα πρακτικὰ ὑπὸ τῶν κομματικῶν ἢ «ὑπὸ ὄρους» ἀνεξαρτήτων ἐφημερίδων.

Τῇ 23 Ἰουν. 1895 κατέδειξα τὰ ἄτοπα καὶ τὰ γελοῖα ἀποτελέσματα τῆς ἀτελοῦς ἢ διεστραμμένης δημοσιεύσεως τῶν πρακτικῶν [σ. 494]. Πρὸς πρόχειρον θεραπείαν τούτου ὑπέβαλον μετὰ τοῦ κ. Παπαμιχαλοπούλου (5 Ἰουλ. 95) καὶ πρότασι περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀρθρ. 19 τοῦ κανονισμοῦ [σ. 896. 902.—Παράρτ. σ. 225 ἀριθ. 232], δι' ἧς ἐπετρέπετο νὰ ὁρισθῇ ἰδίᾳ θέσις εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν καθημερινῶν ἐφημερίδων ἐντὸς τῆς βουλῆς, ἣν εὐρέως ἀνέπτυξα κατὰ τὴν ταχθεῖσαν πρὸς τοῦτο ἡμέραν [σ. 1013], ἀλλ' ἥτις ἀπερρίφθη.

Ἐπὶ τῶν ὑποβληθεῖσων τῇ 26 Ἰαν. 1896 δύο προτάσεων, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴρηται, ἡγόρευσα τῇ 31 Ἰαν. 96 [σ. 32], τῇ 20 Φεβρ. 96 [σ. 286. 287, 288, 291, 292], τῇ 21 Φεβρ. [σ. 303—7, 308, 320—1, 322, 323, 326, 327], τῇ 22 Φεβρ. [σ. 342, 343, 348, 349, 351, 354, 356]. Περὶ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς ἐσχύος τοῦ νέου κανονισμοῦ τῇ 26 Φεβρ. 96 [σ. 407, 408].

Ἐπὶ ζητημάτων τοῦ κανονισμοῦ ὠμίλησα καὶ τῇ 19 Φεβρ. 96 [σ. 259], τῇ 28 Φεβρ. [σ. 491], τῇ 4 Μαρ.

(1) Τῆς κωλυτηριᾶς ἐφευρέται οἱ Ἰρλανδοὶ, οἵτινες δι' αὐτῆς παρέτειναν συνεδρίαν τινὰ κατὰ τὸ ἔτος 1891 ἐπὶ ὥρας 41, τὴν δὲ 30 Ἰουν. 1882 ἐπὶ ὥρας 23. Αὐτοὺς ἐμιμήθη ὁ κ. Θ. Δηλι-

κατὰ τῆς καλυσιεργίας ⁽¹⁾, ἀντικρούων αὐτὸν τὸν πρωθυπουργὸν, ὅστις εἶχε κηρυχθῇ «ὕπὲρ αὐτῆς» [σ. 618—620], τῇ 15 Μαρτ. [σ. 981, 983], τῇ 16 Μαρτ., ὅτε ἐξ ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ πρωθυπουργοῦ ἡ συνεδρίασις παρετάθη ἐπὶ 26 ὥρας [σ. 1084], τῇ 18 Μαρτ. ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων τῆς βουλῆς [σ. 1125, 1128, 1129], τῇ 11 Νοεμβρ. ὅτε ὑπεστήριξα, ὅτι οὐχὶ ὁ πρόεδρος ἀλλ' ἡ πλειοψηφία τοῦ σώματος ἀποφασίζει τὴν ἀργίαν τῆς βουλῆς [σ. 5], τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τῇ 22 Δεκεμβρ. [σ. 907] ἐπίσης τῇ 27 Νοεμβρ. ὅτι ἡ Βουλὴ ἀποφασίζει τὴν διακοπὴν τῆς συνεδρίας [σ. 259], τῇ 27 Νοεμβρ. ὅτε προέτεινα νὰ ὀρισθῇ τὸ ἀνώτατον ὅριον τῶν ὥρων τῆς βουλευτικῆς ἐργασίας [σ. 275], τῇ 30 Νοεμβρ., περὶ τῶν θεωρίων τῆς βουλῆς [σ. 332] τῇ 13 Δεκεμβρ. περὶ τοῦ ἐπιβλαβοῦς καὶ ἐπικινδύνου τρόπου τῆς συζητήσεως τῶν ψηφιζομένων νομοσχεδ. [σ. 653]. Τῇ 17 Δεκεμβρ. περὶ τῆς κακῆς συνηθείας τῆς ὑποβολῆς τροπολογιῶν ἀνευ χρονολογίας καὶ ὑπογραφῆς [σ. 769], τῇ 12 Νοεμβρ. 1897 ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐξόδων τῆς βουλῆς, ὅτε ἀπέδειξα, ὅτι οἱ μὲν ἐργαζόμενοι πληρῶνονται γλίσχως, πολλοὶ δὲ τῶν δημοσιογράφων χάριν κομματικῶν ὑπηρεσιῶν ἡμείβοντο διὰ θέσεων ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐμισθοδοτοῦντο χωρὶς νὰ ἐργάζωνται [σ. 102, 104—5]. αὐθημερὸν δὲ καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τροπολογιῶν μου ἐπὶ τῶν προτάσεων περὶ τροποποιήσεως τοῦ κανονισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ προσωπικόν [σ. 107—109].

γιάννης, ὅστις διηύθυνε τὴν καλυσιεργίαν τῆς 10ης Ἰανουαρ. 1889, ὅτε ἡ συνεδρία διήρκεσεν ἐπὶ ὥρας 16 1/2 ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Χ. Τρικούπη εἰς τὴν ψήφισιν τῆς ὑπὲρ τοῦ Σπάρταλη πιστώσεως. Τὴν ἀνταπόδοσιν ἔλαβεν ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῆς ληξάσης περιόδου, ὅτε ἐγένοντο αἱ μακρότεραι συνεδριάσεις, ἥτοι ἡ μὲν τῆς 15—16 Μαρτ. 96 πρὸς ψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ, διαρκέσασα ὥρας 26 1/2, ἡ δὲ τῆς 19 Μαρτ. 96 πρὸς ψήφισιν τοῦ νομοσχεδίου περὶ ὁδοποιίας ἐπὶ ὥρας 22 1/2!

Μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας εἶχε κατορθωθῇ ἡ ψήφισις τῆς βας § τοῦ ἄρθρ. 18, καθ' ἣν «ἐὰν μετὰ τὴν παρέλευσιν ἡμισείας ἀπὸ τῆς τεταγμένης ὥρας δὲν καταρτισθῇ ἀπαρτία, ὁ πρόεδρος λύει τὴν συνεδρίαν». Ἡ εὐεργετικὴ αὕτη διάταξις ἐπήνεγκε θαυματουργὰ ἀποτελέσματα· ἀλλ' ὀλίγας μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἡμέρας αὐτὸς ὁ κ. πρωθυπουργὸς ἐζήτησε τὴν ἀναστολὴν τῆς ἰσχύος. Κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης ἀντετάχθη (6 Μαρτ. 96) πάση δυνάμει [σ. 662, 663, 664, 666, 667, 669]. Οἱ ἀριθμοὶ ἐπνίξαν τὴν φωνὴν μου [σ. 669]· ἀλλ' ἡ δικμαρτυρία μου συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἰσχύσῃ ἡ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀρίστη διάταξις κατὰ τὰς δύο ἐπομένους συνόδους.

Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πρώην βουλευτοῦ Τ. Φιλήμονος, ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ ὁποίου δὲν κατετέθη στέφανος συμφῶνως τῇ τελευταίᾳ θελήσει αὐτοῦ, ὑπέδειξα, ὅτι εἶναι καιρὸς τὸ παράδειγμα νὰ εὔρῃ πολλοὺς μιμητάς, ἵνα καταργηθῇ ἡ κακὴ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς πιθηκικῶς μεταφυτευθεῖσα συνήθεια (9 Μαρτ. 98. σ. 340).

Συζητουμένου νομοσχεδίου τινός, ὅπερ εἶχεν ὑποβληθῇ ὑπὸ τοῦ βουλευτοῦ Οἰτύλου καὶ τέως ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, ὑπεστήριξα, ὅτι κανονικῶς συνεζητεῖτο, ἀφοῦ ὁ ὑποβάλων πρῶην ὑπουργὸς ἦτο καὶ βουλευτής, εἰς ἀντίκρουσιν ἀντιθέτου γνώμης [σ. 374].

§ 6. — Αἱ τέσσαρες σύνοδοι.

Τέσσαρες συνεκλήθησαν σύνοδοι· ἡ α' τακτικὴ (15 Μαΐου — 19 Ἰουλ. 95), ἥς αἱ ἐργασίαι διεκέπησαν μετὰ συνεδριάσεις 53 ἕνεκα τοῦ ἐπελθόντος θέρους· ἀλλὰ τὸ δ. τῆς λήξεως ἐδημοσιεύθη μόνον τὴν 8 Νοεμβρ. 95· ἡ β' ἐπίσης τακτικὴ (8 Ἰαν. — 21 Μαρτ. 96), ἥς αἱ ἐργασίαι διεκόπησαν μετὰ 45 μόνον συνεδριάσεις ἕνεκα τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ἵνα ἐπαναληφθῶσι μετ' αὐτούς· ἀλλὰ τὸ δ. τῆς 8 Μαΐου 96 ἐκήρυξε τὴν λήξιν. Τὴν 24 Ὀκτ. 96 ἀντὶ γ' τακτικῆς ἐκλήθη ἑκτακτος σύνοδος, διαρκέσασα ὀλόκληρον

σχεδὸν ἔτος, καθόσον τὸ δ. τῆς λήξεως ἐδημοσιεύθη μετὰ 69 συνεδριάσεις τῇ 5 Ὀκτ. 97· τελευταῖον ἐκλήθη τῇ 30 Ὀκτ. 97 γ'. τακτικὴ σύνοδος, ἥς αἱ ἐργασίαι λίαν ἀποτόμως ἔληξαν, ἐν τῇ βουλῇ, ἀναγνωσθέντος τῇ 23 Μαρτ 98 τοῦ δ. τῆς λήξεως ἦτοι δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἀπειλὴν τοῦ ἡγέτου τῶν δηλιγιαννικῶν περὶ ἀνατροπῆς τῆς κυβερνήσεως, καίτοι ὁ Ἑτὲμ - Πασῆς ἐκ Βώλου ἀνεχώρει μόλις κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1897, ὁ δὲ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1898 δὲν εἶχε ψηφισθῇ!

Τὸ δ. τῆς 26 Ὀκτ. 98 ἀνέβλεπε τὰς ἐργασίας τῆς δ' συν. μέχρι τῆς 15 Νοεμ., τὸ δὲ δ. τῆς 12 Νοεμ. 98 παρέτεινε τὴν ἀναβολὴν μέχρι τῆς 9 Δεκεμβρίου 98, ὅτε ἐδημοσιεύθη τὸ ἔχον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν δ. περὶ διαλύσεως τῆς βουλῆς τῆς ΙΔ' περιόδου, ὠρίσθη δὲ ἡμέρα πρὸς ἐκλογὴν ἡ 7 Φεβρ. 1899 καὶ πρὸς σύγκλησιν τῆς α' συνόδου ἡ 4 Μαρτίου 1899.

Ἡ ἄρτίως διαλυθεῖσα βουλευτικὴ περίοδος καὶ ἔνεκα τοῦ σχετικῶς μακροῦ βίου αὐτῆς, ἀλλ' ἰδίως ἔνεκα τῶν ἀναφυνέντων ἐθνικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπέληξαν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῆς Τουρκίας, εἰς κατοχὴν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐπὶ 13 μῆνας καὶ εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἀπὸ 22 Νοεμβρίου 1897 συνθήκης μετὰ τῆς Τουρκίας, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις εἶναι ἡ πασῶν σπουδαιοτέρα. Ἀναγκαίως αἱ ἐργασίαι αὐτῆς διαιροῦνται εἰς δύο ἐποχάς, ὧν ἡ μὲν περιλαμβάνει τὰς δύο πρώτας συνόδους, ἐν καταστάσει εἰρήνης, ἡ δὲ τὴν ἑκτακτον καὶ τὴν γ' σύνοδον, ὅτε διεδραματίσθη ἡ αἵματηρὰ κωμωδία, ἥς τὰ ἔξοδα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐλληνικὸν διαμέρισμα ἐπλήρωσεν ἡ Θεσσαλία διὰ τῆς παρατεταμένης τῶν Τούρκων κατοχῆς, ἀλλὰ τῆς ὁποίας τ' ἀποτελέσματα ἠσθάνθη ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλάς, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις ἐκολοβώθη καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους, ἀλλ' οὐχὶ ὀλιγώτερον καὶ ὁ ἀπανταχοῦ ἐλληνισμός, οὐτινος καὶ αἱ προνομίαι ἐν Τουρκίᾳ δεινῶς ἐψαλιδίσθησαν.

§ 7. «Ξενοκρατία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι»

Ἔνεκα τῆς πληθύος τῆς ὕλης ἀνέφικτος καθίσταται ἡ ἐφ' ὅλων τῶν ζητημάτων λεπτομερὴς λογοδοσία καὶ δὴ ἐπὶ τῆς δευτέρας τῆς καὶ σπουδαιοτέρας ἐποχῆς, τῆς ἀναγομένης εἰς τὸ ἐθνικὸν ζήτημα, ἄνευ εὐρείας ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ ἄνευ δημοσιεύσεως τῶν σχετικῶν ἀγορεύσεων.

Ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἐθεώρησα ἐμὸν καθήκον νὰ δημοσιεύσω ἐγκαίρως ἱστορικὴν μονογραφίαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ξενοκρατία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι» (1821—1897)⁽¹⁾, ἣτις διαιρουμένη εἰς 8 κεφάλαια, ὑποδιαιρούμενα εἰς 202 §§, καταλήγει εἰς ἐπίλογον ὡς συμπέρασμα τοῦ ὅλου ἔργου. Ἡ μελέτη μου αὕτη γραφεῖσα ἐν σπουδῇ μὲν ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων πηγῶν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος βαθυτάτης θλίψεως καὶ μεγίστης ὀδύνης, καθ' ὃν χρόνον ἔτι ἡ πατρίς μου ἐστένιζεν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τουρκικῆς κατοχῆς⁽²⁾, δύναται ταῦτοχρόνως νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς λογοδοσία τῶν ἐργασιῶν ἐμοῦ, ὡς βουλευτοῦ, ἐν τῷ ἐθνικῷ ζήτηματι. Ἀλλὰ, τὸ μὲν διότι δὲν εἶναι αὕτη προσιτὴ πᾶσι τοῖς ἐκλογεῦσι—πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὰ ὀγκώδη τεύχη τῶν ἐστενογραφημένων τῆς βουλῆς πρακτικῶν—τὸ δὲ διότι ἐπῆλθον καὶ τινα μεταγενέστερα γεγονότα, θέλω ἀφιερῶσαι καὶ ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας βιβλίῳ σελίδας τινὰς εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

§ 8. — Ἐξελίξις τῶν κομμάτων.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν ἐπτάκις τιμηθέντος διὰ τοῦ πρωθυπουργικοῦ

(¹) Βιβλίον εἰς 8ον σελ. 418 + ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκ τῶν καταστημάτων Σπυρ. Κουσουλίνου 1897, πωλούμενον πρὸς ὄφελος χηρῶν καὶ ὀρφανῶν τοῦ πολέμου.—(²) Ἡ κυκλοφορία αὐτῆς ἤρξατο ἀπὸ τῆς 21 Ὀκτ. 1897.

ἄξιωματος Χ. Τρικούπη καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ βραδύτερον ἐν Γαλλίᾳ, οὐσιώδης ἐπῆλθεν ἀλλοιώσις εἰς τὴν ἐν τῇ βουλῇ κατὰστασιν τῶν κομμάτων. Ἀπέναντι τοῦ δηλιγιαννικοῦ, ἀριθμητικῶς ἰσχυροτάτου ὡς ἐκ τῆς ἐντάσεως τοῦ ἀντιτρικουπισμοῦ μετὰ τὴν πτώχευσιν, ἀλλὰ μὴ ἐδραιωθέντος ἐπὶ κοινῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ προσωπικοῦ, οἶον ἦτο καὶ τὸ τρικουπικόν, παρ' οὗ καὶ ἀντιγραφὴν παρεφθάρη, ἴσταντο πολλαὶ μικραὶ ὁμάδες, συγκαίμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ πρωθυπουργοθηρῶν καὶ ὑπουργοθηρῶν. Ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ περιόδῳ ἢ ἐπιτυχῆς καλλιέργεια τοῦ τῆς φιλαρχίας καὶ τῆς ἀρχομανίας πόθου τῶν Ἑλλήνων πολιτευτῶν δὲν παρήγαγε εὐφρωτέρους καρπούς!

Καὶ ὅμως πᾶσαι αὗται αἱ ὁμάδες εὐπροσώπως παρέστησαν ἐν ἐνότητι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 29 Μαΐου 1895, ὅτε ὁ κ. Ἀλ. Ζαΐμης ὡς ὑποψήφιος τῆς βουλῆς πρόεδρος, ὑποδεικνυόμενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἐπέτυχε διὰ ψήφων 148, τοῦ Ἀ. Αὐγερινοῦ ὑποψηφίου τῆς ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως λαβόντος ψήφους 41, εὗρεθέντος δὲ καὶ ἐνὸς λευκοῦ ψηφοδελτίου. Ὁ αὐτὸς ὑποψήφιος κατὰ τὴν β' συν. (24 Ἰανουαρ. 96) ἐπέτυχε διὰ ψήφων 122, τοῦ Ἀ. Αὐγερινοῦ λαβόντος μόνον 39, τοῦ κ. Θεοτόκη μίαν, εὗρεθέντων καὶ 3 λευκῶν ψηφοδελτίων.

Ἄλλ' ἡ ἐνότης διεσπάσθη κατὰ τὴν γ' σύν., ὅτε ὁ μὲν κυβερνητικὸς ὑποψήφιος ἐπέτυχε διὰ ψήφων 110, ὁ δὲ κ. Δημ. Ράλλης, ὑποψήφιος τοῦ προσωπικοῦ κόμματος, ἐλαβε ψήφους 13, οἱ κύριοι Λ. Δεληγεώργης καὶ Α. Γεροκωστόπουλος ἀνὰ μίαν, εὗρεθείσων δὲ καὶ 31 λευκῶν τῶν ἄλλων ὁμάδων τῆς μεΐζονος μερίδος τῆς ἀντιπολιτεύσεως⁽¹⁾. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου τῆς δ' συν. ὁ μὲν ὑποψήφιος τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος κ. Α. Ρώμας ἐπέτυχε διὰ ψήφων 83, τοῦ κ. Α. Κοντοσταύλου λαβόντος ὑπὸ τῶν

(1) Ὅρα ἄρθρον μου εἰς «Ἐμπρός» (14 Νοεμβρ. 96) «Κομματικὴ ἐξέλιξις τῶν ἀριθμῶν (1882—1896)».

ἀνεχομένων τὴν ὑπὸ τὸν κ. Ἀ. Ζαΐμην κυβέρνησιν ψήφους 63, τοῦ κ. Θ. Δηλιγιάννη μίαν, εὐρεθεῖσων δὲ καὶ ἑπτὰ λευκῶν.

Κατὰ κακὴν συνήθειαν, ἣν πολλάκις κατέκρινα,⁽¹⁾ αἱ προεδρικαὶ ἐκλογαὶ θεωροῦνται ζητήματα ἐμπιστοσύνης. Ταύτην δύναται νὰ ἐκριζώσῃ μόνον ἡ ἀπόφασις πλειοψηφοῦντος κόμματος, διότι οἱ ἐν τῇ μειοψηφίᾳ, ἐκόντες ἄκοντες δέχονται τὴν γενομένην πρόκλησιν πρὸς ἀρίθμους διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας τῶν ἐν ταῖς κομματικαῖς «στρούγκαις»⁽²⁾ πιστῶν ὁπαδῶν.

Κατὰ τὰς προεδρικὰς ἐκλογὰς ἐκλογὰς οἱ ἐν τῷ κέντρῳ τῶν φιλελευθέρων (§ 15) δὲν ἀπεχωρίσθησαν ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῆς ὁμοσπονδιακῆς ἀντιπολιτεύσεως.

§ 9. — Τὰ τρία ὑπουργεῖα.

Ὁ θρίαμβος τοῦ κορδονίου εὐθὺς μετὰ τὴν προεδρικὴν ἐκλογὴν τῆς 29 Μαΐου 1895 ἀνεβίβασεν ἐκ τρίτου εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν κ. Θ. Π. Δηλιγιάννην, σχηματισθέντος τοῦ ὑπουργείου τῆς 31 Μαΐου 1895. Ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως ἐπελθοῦσα συμφιλίωσις συνετελέσθη, νέοι δὲ δεσμοὶ ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως προσετίθεντο. Τῇ 12 Δεκ. 95 ἐπὶ τοῖς γενεθλίοις τοῦ ὁ βασιλεὺς «ἰδίᾳ χειρὶ» ἀνῆρτησεν εἰς τὸ στήθος τοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ τὸν μεγαλόσταυρον «διὰ τὰς διακεκριμένας πρὸς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίας του» κατὰ τὸ ἀπὸ 19 Δεκ. 95 διάταγμα⁽³⁾. Ὀλίγον χρόνον βραδύτερον ἔπεμπεν ὁ βασιλεὺς καὶ δύο βα-

(1) Ἀγόρευσις μου τῆς 18 Δεκ. 1890. — (2) «Στρούγκαν» πρῶτος ὠνόμασε (κατὰ τὴν ἸΓ'. Περ.) τὸ τρικουπικὸν κόμμα ὁ κ. Θ. Δηλιγιάννης, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ ἀναδοχὸς τοῦ Κορδονίου! Νεοελληνικαὶ λέξεις ἀμρότεροι, πολλὰ λέγουσαι. (Πρβ. ἄρθρον μου «Στροῦγκαι» καὶ κόμματα εἰς «Ἄστυ» 15 Δεκ. 95). — (3) Κατὰ τὴν «Πρωίαν» (13 Δεκ. 95) «ὁ τρόπος τῆς ἀπονομῆς κατέστησεν αἰσθητοτέραν «τὴν βασιλικὴν εὐμένειαν».

ρύτιμα ἀνθοδοχεῖα πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος ὡς δῶρα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐξαιρετικῆς πρὸς αὐτὸν ὑπολήψεως. Οὕτω πέπλος λήθης ἐρρίφθη εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἐπαραστάτου—πρωθυπουργοῦ τῆς 18 Φεβρουαρίου 1892 καὶ εἰς τὰς ἐν Καρκαλοῦ φλογερὰς δημηγορίας· ἡ κομματικὴ δὲ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐπερρωνύετο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ τὸ δηλιγιαννικὸν κόμμα διήρχετο βίον ἀνέφελον κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ κορδονίου. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ φυσικὸς θάνατος τῆς ΙΔ' περιόδου ἤθελεν εὑρεῖ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν κ. Θ. Δηλιγιάννην, ἐὰν μὴ ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Λαρίσσης καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα αὐτὴν διαρπαγὴ τῶν ὀπλοπωλείων ἐν Ἀθήναις δὲν συνετέλουν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀρχαιοτάτων ὀνείρων τοῦ βουλευτοῦ Ἀττικῆς κ. Δ. Ράλλη, ὅστις τέλος πάντων «ἠϋτύχησεν» ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νὰ γείνη ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τῆς 18 Ἀπριλίου 1897 τῇ συνεργασίᾳ τριῶν ἐκ τῶν διαδόχων ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος, οἵτινες καὶ Περδίκαι ἐκλήθησαν μετὰ τετάρτου, ἐκτὸς τῆς βουλῆς μένοντος καὶ διεκδικοῦντος τὴν κομματικὴν κληρονομίαν δυνάμει τίτλων πίστεως ἄνευ διακοπῆς. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς κυβερνᾶται αὐταρχικῶς διὰ κυβερνήσεων, μὴ προερχομένων ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, ἀλλ' ἐκ τῆς βασιλικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῇ ἀνοχῇ τῆς βουλῆς. Τούτου ἕνεκα ἐβίωσε καὶ τὸ ὑπὸ τὸν κ. Δ. Ράλλον ὑπουργεῖον μέχρι τῆς 18 Σεπτ. 1897, ὅτε ἐπεθύμησε μὲν ὁ βουλευτὴς Γόρτυνος νὰ γευθῇ καὶ αὐθις τὴν πρωθυπουργίαν, ἐκ τῶν σπλάγχχνων ὅμως τοῦ κορδονικοῦ κόμματος προῆλθε τὸ ὑπὸ τὸν κ. Ἀλέξ. Ζαίμην ὑπουργεῖον τῆς 21 Σεπτ. 1897 διὰ τῆς συνεργασίας τῶν κ. κ. Κ. Σμολένσκη καὶ Σ. Στρέϊτ, ὅπερ ἀνεσχηματίσθη ὑπὸ τὸν αὐτὸν πρόεδρον καὶ τῇ 30 Ὀκτ. 1898 ἐν ἀπουσίᾳ τῆς βουλῆς.

10. — Ψῆφοι δυσπιστίας καὶ ἀνοχῆς.

Ἐκτὸς τῶν ψήφων δυσπιστίας πρὸς τὴν ὑπὸ τὸν κ. Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησιν, ἃς ἔδωκα κατὰ τὰς προεδρικὰς ἐκλογάς, οὐδέποτε παρέσχον ψῆφον ἐμπιστοσύνης εἰς αὐτήν. Ὅλως τοῦναντίον, ὁσάκις ἡ βουλὴ ἐκαλεῖτο νὰ γνωματεύσῃ περὶ τούτου, καὶ διὰ τοῦ λόγου προσεπάθουν νὰ καταπολεμήσω αὐτήν· διότι οὐδὲν ἀπὸ τῆς 18ης Φεβρ. 1892, ὅτε εἶχον καὶ ἐγὼ ἀναλάβει τὴν συνταγματικὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ παύσει του, εἶχε συμβῇ τὸ δυνάμενον νὰ μὲ πείσῃ ὅτι μεταγενεστέρως προσήνεγκε «διακεκριμένως πρὸς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίας» ἀξίας τῆς ἐπιδεικτικῆς ἀπονομῆς τοῦ μεγαλοσταύρου! Τοῦτο ὅμως οὐδόλως μ' ἐκώλυε νὰ ὑποστηρίξω πάσῃ δυνάμει καὶ νὰ ψηφοφορῶ ὑπὲρ τῶν ὑπουργικῶν προτάσεων, αἵτινες κατὰ τὴν κρίσιν μου ἦσαν καλαί. Τὰ ἐστενογραφημένα πρακτικὰ καὶ τὰ πρωτόκολλα τῶν ψηφοφοριῶν ἀψευδῶς μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Εἰς τὰς δύο ἀναλυτικὰς ἀγορεύσεις μου περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους (14 Ἰουλ. 95 καὶ 15 Μαρτ. 96) ἐξήγησα καὶ τοὺς λόγους, ὧν ἕνεκα ἠρνούμην τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτήν. Ὅτε μάλιστα ἤρξατο σκοτιζόμενος ὁ ὀρίζων τῆς ἀνατολῆς, ἐγκαίρως κατέδειξα, ὅτι τὸ κυβερνητικὸν κόμμα ἔδει ἐγκαίρως νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ἐν τῇ μακρᾷ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀγορεύσει μου (20 Νοεμ. 96) σὺν ἄλλοις ἔλεγον πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὰκόλουθα:

«... Κυβέρνησις προσδρευομένη ὑπὸ τοιούτου ἡγέτου, βεβαίως δὲν παρέχει καὶ διὰ τὸ μέλλον τὰς ἀπαιτουμένας ἐγγυήσεις, ὅπως ἐξακολουθήσῃ διευθύνουσα τὰς ἐθνικὰς ὑποθέσεις καὶ μάλιστα ὑπ' αἷς περιστάσεσι διατελοῦμεν...» «... Ὁχυμάζω τὴν συνόχην τῆς κυβερνητικῆς πτέρυγος. Ἄς καθαιρέσῃ ἡ γέτις τὴν ἀδέξιον, ὅστις δὲν ἀποσύρεται ἐκουσίως...» [σ. 108].

Ὅτε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1897 ἐξερράγη ἡ τελευταία κρητικὴ ἐπανάστασις διὰ τῶν ἐν Χανίοις πυρπολήσεων καὶ σφαγῶν, ὑπεστήριξα τὴν γνώμην, ὅτι οὐδὲν πολεμικόν

διάβημα ἔδει νὰ γείνη ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος πρὶν ἢ γείνῃ ἀντικατάστασις τῆς ὑπὸ τὸν κ. Θ. Δηλιγιάννην κυβερνήσεως. Ὅτε δὲ (24 Ἰαν. 97) ὁ κ. Ράλλης ἠπειλεί ὅτι ἤθελε τεθῆ ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ λαοῦ, ὅπως ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ καθεστῶτος, ἐπωφελήθην καὶ τότε, ὅπως προτείνω εἰς τὴν βουλὴν τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς.

«Ἐν καὶ μόνον μένει — ἔλεγον — νὰ κηρύξητε τὴν ἀνεπάρχειαν τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως! Ἐν τε τῇ ἐλευθερίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῷ ἔξῳ Ἑλληνισμῷ, οὐδεὶς ἀτυχῶς δύναται πλέον νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν σημερινὴν κυβερνήσιν. Δὲν ἀρνοῦμαι τὸν πατριωτισμὸν εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως· πολλοῦ γε καὶ δεῖ νὰ ζιώσω, ὅτι ἐγὼ ἔχω μείζονα πατριωτισμὸν ἐκείνων. Εἶναι ἄνδρες τοῦ τύπου, ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, πονοῦντες αὐτόν· ἀλλ' ἀπεδείχθησαν διὰ τῶν ἔργων των ἀνίκανοι, ἀνικανότατοι. Κηρύξατε τὴν ἀνεπάρχειαν τῆς κυβερνήσεως, ἀν θέλετε πράγματι νὰ προλάβητε τὰς ὀλεθρίας συνεπειάς...» [σ. 982]

Τὴν δυσπιστίαν μου ἐξεδήλωσα καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 28 Ἰανουαρίου 1897, ὅτε ἔλεγον, ὅτι «ἀφοῦ ἡ σημερινὴ κυβέρνησις δὲν ἐνέπνευσεν ἐμπιστοσύνην, ὅτι οὐποδαίως ἐπελήφθη τοῦ ἔργου, ὑπάρχει ἀνάγκη σχηματισμοῦ νέας κυβερνήσεως ἀνταξίας τῶν σημερινῶν περιστάσεων [σ. 1009]. Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν 11 καὶ 17 Φεβρ. 97, ὅτε καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις ἠρνήθη ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν κυβέρνησιν· ἀλλ' ἐγὼ ἐδίστασα πλέον νὰ ψηφοφορήσω κατ' αὐτῆς, ἀφοῦ ἔβλεπον τὴν ὑπὸ τοῦ στέμματος πρὸς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, παντοιοτρόπως ἐκδηλουμένην ἐν παραμοναῖς πολέμου, καὶ ἐφοβούμην μὴ ἀκαίρως συντελέσω εἰς ἀνατροπὴν κυβερνήσεως, προσκρούων εἰς τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως, ὅστις, τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἀγῶνος ἀναλαβὼν, ἤρξατο σαλπίζων τὸ σάλπισμα τοῦ πολέμου. Ἡ ἀπεριόριστος αὕτη ἐμπιστοσύνη κατεδείχθη καὶ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως, ἣν ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν εἰς πρεσβείαν 20 δηλιγιαννικῶν βουλευτῶν (14 Φεβρ.) — δηλωσάντων, ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ δηλιγιαννικὸν κόμμα, εἰάν τὸ

στέμμα ἐθεώρει ἀναγκαῖον τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως δι' ἄλλων προσώπων—καὶ ὅτε 36 βουλευταὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν ἐποχῇ βουλευτικῆς ἀπραξίας προέβησαν (15 Φεβρ.) εἰς τὸ κατ' ἐμὲ ἀξιοκατάκριτον διάβημα τῆς δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὸν βασιλέα δηλώσεως κατὰ τῆς κυβερνήσεως.

Ἐκτοτε αἱ εἰς τὴν ὑπὸ τὸν κ. Θ. Δηλιγιάννην κυβερνήσιν καὶ εἰς τὰς μετ' αὐτὴν ὑπὸ τοὺς κ. κ. Δ. Ράλλην καὶ Ἀλ. Ζαΐμην σχηματισθείσας ψῆφοι δὲν ἐξεδήλουν βεβαίως τὴν πρὸς αὐτὰς ἐμπιστοσύνην, ἀλλὰ μόνον τὴν ἔνεκα ἀνωτέρας βίας ἀνοχὴν αὐτῶν καὶ τὴν δυσπιστίαν πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἐτέμ-πασσᾶν, ὡς τοῦτο ἐδήλωσα ἐν πάσῃ δοθείσῃ εὐκαιρίᾳ καὶ κατὰ τὴν 19 Ἀπριλ. 97 [σ. 1211] εἰς ἀπάντησιν τοῦ προγράμματος τῆς νέας κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν κ. Δ. Ράλλην καὶ τῇ 18 Σεπτεμ. 97 ἐπὶ τῇ παρ' αὐτοῦ ἀνακοινώσει τῶν προκαταρκτικῶν ὄρων τῆς εἰρήνης, ὅτε ἔλεγον τὰκόλουθα :

«Γνωρίζει ὁ κ. πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως — καὶ γνωρίζει ἀρίστα — ὅτι ὄχι μόνον ἡ πλειοψηφία τῆς βουλῆς, ἀλλ' οὔτε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει ἐμπιστοσύνην τινὰ εἰς τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν κυβερνήσιν, ὡς δὲν εἶχε καὶ εἰς τὴν τέως κυβερνήσιν διότι εἶναι κυβερνήσεις ἀνοχῆς, καὶ ὑπὸ τοιοῦτον τύπον καὶ ὑπὸ τοιαύτας ὑποχρεώσεις ἔλαβε τὴν ψῆφον τῆς ἐμπιστοσύνης, ἵνα διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην. . . » [σ. 1266].

§ 11. — Ὑπουργικὴ εὐθύνη.

« . . . Κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα — ἔλεγον τὴν 9ην Μαρτίου 1896 ἐν τῇ βουλῇ — εἰς τὸ ὅποιον ὑπνώττει ἡ ὑπουργικὴ εὐθύνη, εἶναι τὸ τερατωδέστερον τῶν πολιτευμάτων, τὰ ὅποια δύναται τις νὰ φαντασθῇ. Ἐὰν ὑπάρχῃ κατακραυγὴ κατὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἀκριβῶς ὑπάρχει, διότι ἐν Ἑλλάδι οὐδεὶς εὐρίσκεται ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον οἱ ὑπουργοί. Ἐχετε τὸ νομικὸν πλάσμα, τὸ κατὰ Σύνταγμα, τοῦ ἀνευθύνου, καὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα βεβχίως δὲν δύνασθε νὰ ζητήσητε συνταγματικὴν εὐθύνην· ἀλλὰ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἔλεγον, πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὑπεύθυνοι ἠθικῶς· ὅθεν καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς

τὸν λαὸν καὶ τὴν ἱστορίαν. Δὲν πρόκειται ὁμως περὶ τῆς ἡθικῆς εὐθύνης, ἐκ τῆς ὁποίας οὐδεὶς δύναται νὰ ἐξαιρεθῇ. Ἀλλ' ὅταν ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα δὲν δύνασθε νὰ ζητήσετε τὴν συνταγματικὴν εὐθύνην, δὲν δύνασθε — καὶ δικαίως — νὰ ζητήσητε τὴν ποινικὴν καὶ ἀστικὴν, πρέπει νὰ τὴν ζητήσητε ἀπὸ τοῦς ὑπουργοῦς τοῦς ὑπευθύνους κατὰ τὸ σύνταγμα. Ἐν ἡ περιπτώσει ὁμως, εἴτε ἕνεκα ἀλληλοβοηθείας, οὕτως εἰπεῖν, εἴτε ἕνεκα τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων ἡμῶν καὶ τῶν ὑποχωρήσεων ἢ παραχωρήσεων καὶ τῶν στενῶν δεσμῶν, οἱ ὁποῖοι μᾶς συνδέουσι, κλείει ὁ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ τὰς πράξεις τοῦ ἐτέρου, πρέπει νὰ σκεφθῶμεν, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ προχωρήσωμεν ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους καὶ μὲ τοιοῦτο πολίτευμα. Οὐδὲν υἱοθετῶ, ἐπαναλαμβάνω, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καθ' οἷονδήποτε τρόπον· ἀλλὰ τίς ἐξ ἡμῶν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἐν τῷ παρελθόντι ἔλαβε χώραν παραβίασις νόμων καὶ διαταγμάτων καὶ τοῦ συντάγματος, πολλάκις δὲ μετὰ προπεθείας ἐπὶ διατάξεων, περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ὁποίων οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφιβάλῃ ὡς ἀναμφισβητήτων; Καὶ ἐρωτῶ ὑμᾶς: ἀπὸ τοῦ 1864, ὅτε ἰσχύει τὸ νῦν σύνταγμα, τίς ἔδωκεν εὐθύναν τῶν πράξεων του; Εἰς μίαν ἐποχὴν ἐγένετο τοῦτο, πρὶν γείνη ὁ νόμος περὶ εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν. Ὡσεὶ ὁμως προέκειτο ἡ ψήφισις τοῦ νόμου ἐκείνου νὰ φέρει ὅλως τὸ ἐναντίον ἀποτέλεσμα, ἀπὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ νόμου εἰς οὐδὲν οὗτος μᾶς χρησιμεύει, εἰμὴ, ὡς εἶπον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς ἐκμετάλλευσιν πολιτικὴν» [σ. 804].

Κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον τρεῖς ἐγένετο ἡ διακωμῶδης καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ νόμου περὶ εὐθύνης ὑπουργῶν.

α) Κατὰ τοῦ τέως ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Δ. Κριεζῆ, ὑπασπιστοῦ τοῦ βασιλέως, λαβόντος μέρος εἰς τὸ αὐλικὸν ὑπουργεῖον (§2), ὑπεβλήθη ὑπὸ ἑπτὰ βουλευτῶν πρότασις πρὸς ἐκλογὴν ἐξεταστικῆς τῶνπραγμάτων ἐπιτροπῆς διὰ παραβιάσεις νόμων εἰς ὑπουργικὰς πράξεις του, μνημονευθείσας ἐν αὐτῇ [Παράρ. α. συν. σ. 343, ἀριθ. 295]. Σὺν ἄλλοις παραπτώμασι τῷ ἀπεδόθη, ὅτι προὔβιδάσθησαν καθ' ὑπερβάσιν τῶν νόμων 76 ἀξιοματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, οἵτινες διὰ τοῦτο ἐρρίφθησαν εἰς τὰς ἀγυῖας, ὡς ὁμολόγησεν ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν κ. Λεβιδῆς [σ. 475] καὶ ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐσυνηγόρησα, ἵνα τοποθετηθῶσιν εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας κατὰ προτίμησιν, διότι ἦτο ἄδικον νὰ

πληρώσωσιν αὐτοὶ τὰς εὐθύνας τοῦ ὑπουργοῦ (28 Φεβρ. 96. σ. 476).

Πρὸ πολλοῦ ἐμόρφωσα τὴν γνώμην, ὅτι αἱ τοιοῦτου εἶδους προτάσεις συνήθως γίνονται πρὸς ἐξάτμισιν τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ πρὸς παραπλάνησιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις, ἀρκουμένη εἰς ἀπλήν ὑποβολήν, δὲν παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἵνα ματαιώσῃ τοὺς τοιούτους κομματικούς δόλους. Αἱ ὑπογραφαὶ ὅμως τινῶν ἐκ τῶν ὑποβαλόντων τὴν πρότασιν—πρωτίστως αἱ τῶν κ. κ. Ἑπ. Μαυρομμάτη καὶ Ν. Δημητριάδου—πολλὴν μοι ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην· ὅθεν προκαταρκτικῶς ὑπέβαλον μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ εἰδικοῦ νόμου (15 Ἰουλίου 95, σ. 1283), προτιθέμενος νὰ παρακολουθήσω τὴν συζήτησιν πρὸς μόρφωσιν γνώμης ὀριστικῆς. Ἀλλ' ἡ πρότασις ἔμεινεν ἄκαρπος καὶ στάσιμος, μόνον δὲ τῇ 25 Φεβρουαρίου 1896 ὁ βουλευτὴς Βονίτσης, προκληθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Στάη, ἐθεθαίωσεν εἰς τὴν βουλὴν, ὅτι ἐνῶ εἶχε ζητήσει νὰ σημειωθῇ τὸ ὄνομά του, ὅπως παρουσιασθῇ εἰς τὸν βασιλέα, δὲν ἐγένετο δεκτός. Ὅτε δ' ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὸν λόγον, ὁ αὐτάρχης τῷ ἀπήντησεν »ὅτι ἡ Α. Μεγαλειότης, εἰς ἣν ἀνήνεγκε τὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐνώπιον μάλιστα ὑπασπιστοῦ τινος, ῥητῶς καὶ »ἀπροκαλύπτως ἀπήντησεν ὅτι ἐπὶ σκοπῷ δὲν με ἐδέχθη. »διότι **οὐδέποτε ἀνέμενε παρ' ἐμοῦ νὰ ὁμιλήσω κατὰ »τοῦ βασιλικοῦ ὑπουργείου**» (24 Φεβρ. 96, σ. 397). Τοιοῦτον ἔσχε τέλος ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἔλεγχον τοῦ βασιλικοῦ ἐκείνου ὑπουργείου, ὡς τὸ ἀπεκάλεσεν ὁ κ. αὐτάρχης κατὰ τὰς μὴ διαψευσθείσας ἐν τῇ βουλῇ δηλώσεις τοῦ ἀξιοτίμου συναδέλφου κ. Μαυρομμάτη.

β') *Περὶ τῆς θαλαμηγοῦ «Μπουμπουλίας»* (νῦν «Ἀμφιτρίτης») μακρὰ καὶ κατ' ἐπανάληψιν ἐγένοντο συζητήσεις κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον, διότι, ἐνῶ τὸ ἀρχικῶς ὀρισθὲν πρὸς ἐπισκευὴν καὶ μετασκευὴν ποσὸν ἦτο μόνον δραχ. 105,000, εἶχε δαπανηθῇ μέχρι τῆς 7 Μαρτ. 96 κατὰ τοὺς κατατεθέντας περὶ τούτου ἐπισήμους πίνακας

τὸ ποσὸν δραχ. 813,801,87/00, ἀπητοῦντο δὲ πρὸς συμπλήρωσιν δραχ. 106,198.13/00· ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν εἰδότων εἶχεν ἕως τότε ὑπερβῆ καὶ τὸ ποσὸν **2,500,000 — 3,000,000** δραχ., διότι εἰς τοὺς ἐπισήμους πίνακας δὲν εἶχον ὑπολογισθῆ οὔτε τὰ ἐκ τοῦ ναυστάθμου ληφθέντα ὑλικά οὔτε οἱ μισθοὶ τοῦ προσωπικοῦ. Τὰ καθ' ὑπέρβασιν τῶν πιστώσεων ποσὰ ἔδωκαν πυνθύνοντο ἐκ τῶν ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς ἐνιαυσίως ἀναγραφομένων πρὸς ἐπισκευὴν τῶν λεβήτων τῶν πολεμικῶν πλοίων, οἷτινες ἔμεινον ἐν ταῖς παραμοναῖς τῶν ἐθνικῶν κινδύνων ἄνευ ἐπισκευῶν, ὡς ταῦτα ἐβεβαιώθησαν ἐκ τῶν ἐν τῇ βουλῇ συζητήσεων. Πρὸς ἐξακρίβωσιν πάντων τούτων τῇ προτάσει ἐνὸς τῶν βουλευτῶν Ἀρτης ἐγένετο συζήτησις, ἣς καὶ γὰρ μετέσχον (28 Φεβρ. 96, σ. 488.—9 Μαρτ. 96, σ. 803—806. 812). Καὶ ἐξελέγη μὲν βραδύτερον ἡ ἐπιτροπὴ, ἣτις ἔλεγεν, ὅτι δραστηρίως εἰργάσθη· ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας τῆς δὲν ἦλθεν εἰς φῶς, διότι καὶ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἔλαβε τὸ φυσικὸν τέλος τῶν πρὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν διὰ τῶν γνωστῶν ἐπιτηδείων μεθόδων.

γ') Ὑπεύθυνοι τοῦ πολέμου καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ βεβαίως εἶμεθα πολλοί, ἕκαστος ὅμως εἰς μέτρον ἀνάλογον τοῦ ἀξιώματος, τῆς συμμετοχῆς ἢ τῆς θέσεώς του. Ἐκτὸς τῶν ἤδη δημοσιευθέντων ἐν τῇ ἱστορικῇ μου μονογραφίᾳ (§ 7). καὶ ἐν τῷ εἰδικῷ κεφαλαίῳ θέλω ἀπαντήσῃ ὡς πρὸς τὴν ἀφορώσαν εἰς ἐμὲ ὡς βουλευτὴν εὐθύνην. Ὁ κ. Θ. Δηλιγιάννης καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ, ἔχοντες μακρὰν πεῖραν τοῦ παρελθόντος καὶ περὶ τοῦ φυσικοῦ τέλους τῶν ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους ἐκλεγομένων ἐπιτροπῶν, ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς εὐκαιρίας, ἵνα λάβωσι τῇ βοήθειᾳ τῆς πλειοψηφίας των συγχωροχάρτιον ἢ ἄφεισιν τῶν βαρυτάτων πολιτικῶν ἁμαρτιῶν των. Πρὸς τοῦτο ὑπεβλήθη ὑπὸ φίλων τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος πρότασις περὶ ἐκλογῆς ἐξεταστικῆς τῶν πραγμάτων ἐπιτροπῆς, διατυπωθεῖσα λίαν ἐπιτηδεῖως ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ συμμέ-

ροντος εἰς τὸν ἡγέτην αὐτοῦ. Κατ' αὐτῆς παντὶ σθένει ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀντετάχθη (7 Νοεμβρ. 97. σ. 20). ὑπέβαλον δὲ καὶ πρότασιν ἀναβολῆς, ἣν ἡ βουλὴ παρεδέχθη [σ. 25]. Καὶ τὴν ἐπιούσαν δὲ διὰ μακρῶν καὶ κατ' ἐπανάληψιν ἡγόρευσα [σ. 50, 60—61, 64.], ὅτε καὶ πρότασιν περὶ ἀπαρδεύτου ὑπὸ συνταγματικὴν ἔποψιν ἔνεκα τῆς διατυπώσεώς της προέτεινα, ἀπορριφθεῖσαν ὅμως ὑπὸ τῆς βουλῆς [σ. 69]. Τῇ δὲ 10 Νοεμβρ. 97 ὑπεβλήθη παρ' ὅλων τῶν Θεσσαλῶν βουλευτῶν πρότασις περὶ ἀναβολῆς τῆς συζητήσεως μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Θεσσαλίας, ὅτε ἐδήλωσα, ὅτι οὐ μόνον συμφωνῶ πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀρχὴν ἀντιτίθεμαι εἰς τὴν ιδέαν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς [σ. 78]. Καὶ εὐρύτερον δ' ἀνέπτυξα, ὅτι τὸ μὲν ἄσκοπος, τὸ δὲ ἐπιζημιωτάτη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ἀσύμφορος καὶ δυσχερὴς ἡ τοιαύτη χάριν ἐξατμίσεως συζήτησις, καθ' ὃν χρόνον οἱ Τοῦρκοι κατέχουσι τὴν Θεσσαλίαν [σ. 87—89], ὅτε καὶ τὸν εἰσηγητὴν τῆς ἐτέρας τῶν προτάσεων κ. Μπακόπουλον ἀντέκρουσα [σ. 93—4] καὶ τὴν πρότασιν περὶ ἐκλογῆς ἐπιτροπῆς κατεψήφισα, ὡς σκοποῦσαν τὴν συγκάλυψιν τῶν διαπραχθέντων καὶ τὴν προστασίαν τῶν ὑπευθύνων. Ἀλλ' ἡ δηλιγιαννικὴ πλειοψηφία ἦτο φυσικὸν νὰ ὑπερισχύσῃ, τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Ἀλ. Ζαίμη ἐπινεύοντος διὰ σιγῆς. Οὕτως ἐξελέγη μὲν ἡ ἐπιτροπὴ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἔλαβεν, ὡς ἐγκαίρως προεῖπον, τὸ φυσικόν της τέλος, διότι οὐδὲν ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλὴν συμπέρασμα.

§ 12.— Ἀσυμβίβαστον δημοσίων ἀξιωμαίων.

Δὲν ἀπηλπίσθη ἐκ τῆς μὴ συζητήσεως τοῦ παρ' ἐμοῦ υποβληθέντος (18 Φεβρ. 91) νμοχδ. περὶ ἀσυμβιβάστου τῶν δημοσίων θέσεων πρὸς τὴν τῶν ὑπαλλήλων ἀνωνύμων ἐταιριῶν, διότι μεταγενεστέρᾳ μελέτῃ καὶ πειρᾷ μ' ἔπεισαν, ὅτι πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ δόγματος περὶ διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν ἀνάγκη ἐπείγουσα ὑφίσταται τῆς ψηφίσεως καὶ εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο νόμου. Μετὰ μακρὰν μελέτην ἐξε-

πόννησα σχέδιον νόμου ἐξ ἄρθρων 12 μετὰ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως ἐν ᾗ ἐκτίθενται καὶ τὰ τῆς συγκριτικῆς νομοθεσίας, ὅπερ ὑπογραφέν καὶ παρὰ τριῶν ἄλλων συναδέλφων ὑπέβαλον (7 Μαρτίου 96) εἰς τὴν βουλὴν προτάξας καὶ προφορικὴν εἰσήγησιν [σ. 700—702]. Αἱ κυριώτεραι τοῦ νομοσχεδίου διατάξεις εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

«Εἰς τὰς θέσεις τῶν διοικητῶν, ὑποδιοικητῶν, διευθυντῶν, ὑποδιευθυντῶν, διαχειριστῶν καὶ συμβούλων ἄνωγύμων ἐταιριῶν δὲν δύνανται νὰ διορισθῶσιν ἢ νὰ ἐκλεγῶσι βουλευταί, δήμαρχοι, δημόσιοι ἢ δικαστικοὶ λειτουργοὶ ἢ ὑπηρεταί. — Οἱ ἀποδεχθέντες τὴν βουλευτικὴν ἐντολὴν καὶ ὁμόσαντες τὸν κατὰ τὸ ἄρθρον 64 τοῦ συντάγματος ὅρκον ἀπαγορεύεται νὰ δικηγορῶσι παρὰ τοῖς ποινικοῖς δικαστηρίοις τοῦ νομοῦ, εἰς ὃν ὑπάγεται ἡ ἐκλογικὴ περιφέρεια, ἐξ ἧς ἐξελέγησαν. — Τὰ διδασκαλικά καὶ τὰ καθηγητικά ἔργα εἶνε ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ ἔργα οἷου δήποτε δικαστικοῦ ἢ δημοσίου ὑπαλλήλου ἢ ὑπηρετοῦ, ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ ἄρθρ. 96 τοῦ συντάγματος ἀναφερομένης περιπτώσεως»

Κατὰ τὴν γ' σύνοδον μοι ἐδόθη εὐκαιρία καὶ πάλιν ν' ἀναπτύξω τὸ λυσιτελὲς τοῦ νομοσχεδίου πρὸς ἀποφυγὴν τῶν γενομένων ἀτόπων, ὡς ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ πολλῶν ἰδιοτήτων καὶ ἄξιωματων κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12 Μαρτίου 98, ὅτε ἀπέδειξα ὅτι ἡ συγκρότησις τῆς βουλῆς καὶ ἐκ μελῶν συμβουλίων τραπεζῶν εἶναι ἐπιβλαβὴς [σ. 427—8]. Καίτοι δὲ εἰς ἐκ τῶν συνυπογραψάντων τὸ ν.μ.σ.χ.δ., ὁ κ. Π. Ραζέλος, ἐζήτησε (14 Μαρτ. 1898) τὴν ἀνχγραφὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει, ἡ βουλὴ δὲν ἐπελήφθη τῆς συζητήσεως αὐτοῦ. Ἄς ἐλπίσω ὅμως, ὅτι ἡ πρότασις ἱκανῶς ὥριμασε καὶ ὅτι, ἐὰν ὑπάρχωσιν οἱ μεριμνῶντες περὶ σπουδαίων νομοθετικῶν βελτιώσεων, ἴσως ὠφεληθῶσι κατὰ τι καὶ ἐκ τῆς γενομένης ταύτης μελέτης.

§ 13. — Φιλελεύθερος συνταγματικός.

Αἱ προσπᾶθειαι τῶν πειραθέντων νὰ διαστρέψωσι τὰς περὶ τῶν πολιτειακῶν φρονημάτων μου δηλώσεις, εὐχρίθμους μόνον ἀποπλυνήσασσι, δὲν ἴσχυσαν ἐν συνόλῳ· διότι

λαὸς εὐπαίδευτος καὶ νοήμων, οἷος ὁ τοῦ Πηλίου καὶ τῶν Φερῶν, ἡμέσως κατενόησε τὰς ἐκλογικὰς μου ἐπαγγελίας, ἃς ἐκύρωσαν αἱ τακτικαὶ λογοδοσίαι μου. Συνεχεῖς καὶ πολυετεῖς ἐργασίαι παρέσχον ἐπαρκεῖς, νομίζω, ἀποδείξεις, ὅτι ὁ ἀγὼν μου στρέφεται κατὰ τῶν προσωπικῶν κυρίως κομμάτων, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι διὰ τῆς φυσικῆς ἐξελιξέως αὐτῶν ἐπιτευχθήσεται νὰ εἰσαχθῇ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ ἡ περὶ ἀρχῶν πάλη, ἀντικαθιστῶσα τὴν περὶ προσώπων διὰ τῆς λειτουργίας ὑγιῶν κομμάτων ἢ πολιτικῶν συστημάτων. Ἡ ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως δὲ τῆς Θεσσαλίας σχεδὸν συνεχῶς παρεχομένη εἰς ἐμὲ ἐντολὴ καταδεικνύει τὴν ἔμμονήν τῶν ἐντολέων μου, ὅπως ἐξακολουθήσω διερμηνεύων ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀντιπροσωπείᾳ τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας, ἃς διετύπωσα (κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1881) ἐν τῷ ἐκλογικῷ συμβολαίῳ, ἃς ἐπανελάβον ἐν τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας πάσῃ δυνάμει προσεπάθησα νὰ μὴ παρεκκλίνω.

Ἐκ τοιούτων ὁρμώμενος σκέψεων κατὰ τοὺς μακροὺς ἐκλογικοὺς μου ἀγῶνας, δὲν ἐζήτησα ἀπὸ τοὺς ψηφοφοροῦντας ἐμὲ νὰ βαπτισθῶσι φιλαρετικοὶ ἢ φιλαρετισταί, μιμούμενος τὴν ματαιοδοξίαν τῶν λίαν στενωδῶ καὶ ἐγωῦστικῶς ἐρμηνευόντων τὴν βουλευτικὴν ἐντολήν. Εὐελπίς ἀτενίζων πρὸς τὸν εὐρύν τοῦ μέλλοντος ὀρίζοντα, δὲν μετρῶ τὸν βίον τῶν πολιτειῶν καὶ τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ μέτρου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Μεγάλην ἐθεώρησα τιμὴν ἀναλογιζόμενος, ὅτι ἐν τῷ ἀκανθῶδει πολιτικῷ μου βίῳ δὲν ἔχω προσωπικοὺς φίλους, σταθμίζοντας τὴν ἐκλογικὴν ψῆφον δι' ἀνταλλαγμάτων ὑλικῶν, ἀλλὰ γενναίους συστρατιῶτας. Ἐν τῷ μεγάλῳ τῶν φιλελευθέρων τούτῳ στρατοπέδῳ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου παραλλήλως συνεργάζονται πολλάκις ἄγνωστοί μοι προσωπικῶς, πρὸς ἀκριβῆ μὲν ἐφαρμογὴν τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου διὰ τὸ ἐνεστῶς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι δὲ μέλλοντος αἰσιωτέρου διὰ τῆς πολιτικῆς ἀνατροφῆς πρὸς μόρφωσιν πολιτῶν, δυναμένων ἀφόβως νὰ προχωρῶσι

πάντοτε πρὸς τὴν πρόοδον καὶ οὐδέποτε εἰς τὴν ὀπισθοδρομήσιν.

Ἀείποτε εἰργάσθην φανερώς καὶ τὰς πεποιθήσεις μου ἀπεριστρόφως ἐξεδήλωσα ἐνώπιον τῶν ἐκλογέων μου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ⁽¹⁾, ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, ὅτε αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις, ἃς ἀλλαχοῦ ἐξήγησα⁽²⁾ μοι ἐπέβαλον νὰ δεχθῶ παροδικῶς ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον. Καὶ σύμβουλος τοῦ στέμματος γενόμενος, ἐκ τῆς βουλῆς ἐλήφθην ἐν γνώσει τοῦ προγράμματός μου, ὅπερ οὐδόλως ἡλλοιώθη, ὡς εἶνε τοῖς πᾶσιν ἀνεξαίρετως γνωστόν, ἕνεκα τῆς προσωρινῆς ἐκείνης ιδιότητός μου, διότι καὶ τότε, ὡς νῦν, ἐξηκολούθησα ἐργαζόμενος ὡς φιλελεύθερος συνταγματικὸς τοῦ ἐρεστώτος, ἀλλὰ καὶ δημοκρατικὸς τοῦ μέλλοντος, ὅπερ, ἐὰν εἶχον ὀλιγωτέραν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν συνήθη ὑστεροβουλίαν, εὐκόλως ἠδυνάμην νὰ ποκρύψω.

§ 14. — Διὰ τῆς ἐξυγιάνσεως τῶν κομμάτων οἱ συνδυασμοὶ τοῦ μέλλοντος.

Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην οἱ ὀπαδοὶ τῶν προσωπικῶν κομμάτων, οἷα ἀληθῶς εἶναι πάντα τὰ μέχρι τοῦδε λειτουργοῦντα, ἐδραιούμενα ἐπὶ τῶν εἰς συμφέροντα ἐρειδομένων συνδυασμῶν, οἵτινες ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους εἶναι ἡ βάσις τῆς συναλλαγῆς, καὶ ἀπολήγοντα εἰς τὴν κομματικὴν τυραννίαν εἴτε διὰ τοῦ παντοδυνάμου πρωθυπουργοῦ, τοῦ παρέχοντος τάνταλλάγματα τῆς ἐκλογικῆς ψήφου, εἴτε διὰ τοῦ διαδόχου του, τοῦ ὑποσχομένου αὐτά, ἀνάγκη νὰ συγχαυευνθῶσιν εἰς κόμμα συντηρητικῶν· τοῦτο ἐπιτευχθήσεται ἐὰν κατορθωθῇ καὶ ἡ ὁργάνωσις τῶν φιλελευθέρων ὑπὸ τὴν κοινὴν σημαίαν τοῦ προγράμματός των, ἥδη μεμονωμένως καὶ ἄνευ συνοχῆς ἐργαζομένων.

Δεν εἶμαι λοιπόν—ὄχι—ἀνεπιφυλάκτως κατὰ τῶν προσω-

(1) Ἐκλογαὶ βουλευτικαὶ 1881 σελ. 11.—«Εὐθύνα» τοῦ 1899 σ. 17. 78.— (2) Ἀπόθεσις σ. 19—25.

πικῶν κομμάτων τὰ ὅποια, ὅσον ἀτελῇ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, βεβαίως προφυλάττουσι τὸν τόπον ἀπὸ χειρότερα κακά. Τραπὴ δείγματα αὐτῶν ἐλάβομεν κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας καὶ **χειρόνα ἀπειλοῦνται**, ὥς ἐκ πολλῶν τεκμηρίων συνάγεται. Ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη τῆς διαίρεσεως τῶν ἐκλογέων εἰς συντηρητικούς καὶ φιλελευθέρους ἀναντιλέκτως θέλει συντελέσῃ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐξυγίανσιν τῶν κομμάτων καὶ θέλει παράσχω εἰς τὸν τόπον θετικὰς ὠφελείας, διότι θέλει χρωματίσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους κατὰ τὰς ἀρχάς των, ἀναλαμβάνοντας οὕτως ὑποχρέωσιν ρητὴν πρὸς τοὺς ἐντολεῖς των. Τοιούτῳ τρόπῳ δὲ δυνάμεθα νὰ ἐλπίσωμεν, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι θὰ εἶναι ἐφικτοὶ καὶ συνδυασμοὶ ὁμοιοφρονούντων, καταρτιζόμενοι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συλλόγων καὶ παλαιότες οὐχὶ πλέον ὑπὲρ προσώπων καὶ συμφερόντων, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως ἀρχῶν.

§ 15. — Κέντρον φιλελευθέρων.

Ἐν ταῖς «Εὐθύναις» τοῦ 1895 [σ. 79] ἐξέθηκα τὰς περὶ ἰδρύσεως νέου πολιτικοῦ κόμματος *φιλελευθέρων* ἐργασίας ἀπὸ τῆς 7 Νοεμ. 90, εἰς ἃς καὶ ἐγὼ μετέσχον, ἀλλ' αἵτινες, ὥς γνωστόν, προσέκοψαν ἔνεκα λόγων πολλῶν· ὁ πρῶτος αὐτῶν εἶναι τὸ ἐπιτυχὲς χλωροφόρμισμα τῶν ἐκ τῆς φιλαρχίας ἢ καὶ τῆς ἀρχομανίας δεινῶς πασχόντων νεοελλήνων πολιτευτῶν, οἵτινες εἴτ' ἐξ ἀπροσεξίας εἴτ' ἐκ προδιαθέσεως λίαν εὐκόλως πίπτουσιν εἰς τὰς παγίδας τῶν ἐν τοῖς ἀντιθαλάμοις δολοπλοκίας μηχανευομένων ἐπιτηδείων, τῶν ἐν πάσῃ ὁμῶς ἐποχῇ λίαν ἐπιτηδεῖως ἐπιπλεόντων, πάντοτε δ' ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ τόπου, διότι ὁ λαὸς οὔτε παρakoλoυθεῖ τὰ διαβήματά των οὔτε ἐμβαθύνει εἰς τὰ σχέδιά των οὔτε ἐπαρκῶς μελετᾷ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, ἵνα διδάσκηται ἐξ αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν πλεῖστον χρόνον τῆς ληξιάσης περιόδου συνειργάσθην μετ' εὐαρίθμων συναδέλφων ὡς συστρατιώτης τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν ἐν Κέντρῳ, εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν δύο πτερύγων ἀποκλίνοντι ἐκ προκαταλήψεως. Ἄνευ θορύβου

καὶ ἡρέμα, ἄνευ ἐπιδείξεων καὶ προκλήσεων προσεπάθησα νὰ καλλιεργήσω αὐτάς· ἀλλ' ὁσάκις παρέστη ἀνάγκη ἡμύνθην ὑπὲρ αὐτῶν χωρὶς ν' ἀποκρύψω τοὺς στοχασμοὺς μου. Ὅτε εἰς τῶν βουλευτῶν Μεσσήνης μὲ προὐκάλεσε διὰ προσωπικοῦ ὑπαινιγμοῦ περὶ τῶν πολιτειακῶν μου φρονημάτων (13' Ιουν. 95, σ. 239), τῷ ἀπήντησα τὰκόλουθα :

« Ἡ βασιλεία βεβαίως εἶναι κηδεμονία τῶν ἀνηλίκων λαῶν. Ἐν ἐν τῇ νηπιακῇ αὐτῶν ἡλικίᾳ κυβερνῶνται διὰ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, καθ' ὅλην τὴν ἀνηλικότητα των στεγάζονται βεβαίως ὑπὸ τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν, ἣτις μάλιστα, ἐπὶ τὸ φιλελευθερώτερον διαρρυθμιζομένη διαφέρει τῆς δημοκρατίας μόνον κατὰ τὴν κληρονομικὴν διαδοχὴν. Ἀλλὰ τίς δύναται νάντεῖπῃ, ὅτι τὸ φυσικὸν καὶ μόνον προσῆκον πολίτευμα διὰ τοὺς ἐνηλίκους λαοὺς εἶναι τὸ δημοκρατικόν ; Ἀλλὰ καὶ τίς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι ἐγὼ παρέστησα τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὡς ἐνηλικιωθέντα ; Τούναντίον κατέδειξα πάντοτε, ὅτι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τό γε νῦν, εἶναι τὸ προσῆκον διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸν μὴ συντελέσαντα μάλιστα καὶ τὴν ἐθνικὴν ἑνώσιν του.... » [σ. 1230].

« Ὅλοι γνωρίζομεν — ἔλεγον (3 Δεκεμβρ. 96) κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου περὶ προικίσεως τῆς βασιλόπαιδος Μαρίας — ὁμολογῶ, ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς συνταγματικῆς βασιλείας εἶναι χρήσιμος εἰς τὴν ἐθνικὴν περίοδον τὴν ὑποίαν διερχόμεθα. Ἡ ταπεινὴ γνώμη μου εἶναι, ὅτι τὸ συζητούμενον νομοσχέδιον, ὑπὸ τὰς ἐθνικὰς καὶ οἰκονομικὰς περιστάσεις, ὑφ' αἷς διατελοῦμεν ⁽¹⁾ εἶναι δεινὸν κτύπημα κατὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας. Καὶ λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παραστήσω εἰς ὑμᾶς, κύριοι βουλευταί, ὅτι ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ παραδεχθῆτε, ὅτι ἐγὼ ἀγωνίζομαι περισσότερο ὑπὲρ τοῦ θεσμοῦ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας ἢ ἡ κυβερνησις, ἡ ὑποβαλοῦσα τοιοῦτο νομοσχέδιον... » [σ. 386].

§ 16. Τὸ σύνθημα τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1899.

Οὕτως ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν πολιτειακῶν μου φρονημάτων, διατηρῶ ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι, τοῦ λαοῦ ἐπαρκῶς φωτιζομένου διὰ τῶν νομίμων

(1) Ταῦτα ἐλέγοντο κατὰ τὰς παραμονάς τοῦ πολέμου.

καὶ συνταγματικῶν μέσων, θέλουσιν ἐπὶ τέλους ριζοβολήσῃ καὶ καρποφορήσῃ αἱ τοιαῦται ἀρχαὶ εἰς ἕδαφος οἷον τὸ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Περικλέους καὶ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος—οἷον αὐτὸ τοῦ Πήλιον, εἰς ὃ ἐδιδάξε τὰς φιλοπροόδους ἀρχάς του ὁ συμπατριώτης μας Ρήγας.

Ἡ μετὰ τὰ ἐθνικὰ δυστυχήματα δημιουργηθεῖσα πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα παρέχει εὐκαιρίαν πρὸς τοῦτο. Ἦνα ἐπαληθεύσῃ ἅπαξ ἔτι τὸ οὐδὲν κακὸν ἄνευ καλοῦ καὶ ἀντιστροφῶς.

Συντηρητικοὶ καὶ φιλελεύθεροι ! Ἴδού τὰ δύο στρατόπεδα, εἰς ἃ προσήκει νὰ διακριθῶσιν οἱ ἐκλογικοὶ σύλλογοι τῆς 7 Φεβρουαρίου 1889.

Οἱ ἄγνοοι στρατιῶται τοῦ **κόμματος τῶν φιλελευθέρων**—νῦν μὲν ἀοράτου, ἀλλὰ πολυπληθοῦς, ἤδη ἀνηργανώτου, ἀλλὰ σιωπηρῶς συνεννοουμένου—στεντορείως ἄς σκαλίσωσιν ἀπὸ Ταινάρου μέχρις Ὀλύμπου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ διὰ τῶν φιλελευθέρων καὶ ὑγιῶν ἀρχῶν. Δυνάμει τῶν κυριαρχικῶν τοῦ λαοῦ δικαιωμάτων—ἅτινα ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσῃ ὁ ὑπὸ τοῦ διεθνοῦς ἐλέγχου σπουδαίως ψαλιδισθεὶς συνταγματικὸς ἡμῶν χάρτης—προτάξωμεν ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὰ στήθῃ ἡμῶν κατὰ παντός, ὅστις εἴτε ὑπούλως εἴτε αὐθαδῶς ἤθελε πειραχθῇ, τὴν ἐθνικὴν δυστυχίαν ἐκμεταλλευόμενος, νὰ κλονίσῃ καὶ ἐκ βάθρων τὰ θεμέλια τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ παρελθόντος, οἱ ἐντὸς «στρούγκας» βιῶντες, οἱ ἐκ συμφερόντων ἢ καὶ οἱ ἐκ πεποιθήσεως θέλοντες περιορισμὸν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ἄς τὸ εἴπωσιν ἀπροκαλύπτως καὶ οὐχὶ ὑπὸ προσωπίδας. Ἄς λάβωσι τὴν θέσιν των εἰς τὸ **κόμμα τῶν συντηρητικῶν**.

Ἄλλ' ὁ λαός, εἴτε ἐκ τοῦ ἐνὸς εἴτ' ἐκ τοῦ ἄλλου κόμματος, χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ἄς ἐπιβάλλῃ τὸ σύνθημά του:

«Κάτω αἱ προσωπίδες!»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

§ 17. — Ὑπουργοὶ νομοθετοῦντες.

Βουλευταὶ διοικοῦντες.

Τὰ κύρια τοῦ βουλευτοῦ καθήκοντα εἶναι τὸ νομοθετεῖν καὶ τὸ ἐλέγχειν τὰς πράξεις τῶν συνταγματικῶν ἐξουσιῶν ἐντὸς ὁρίων, διαγεγραμμένων ὑπὸ τε τοῦ συντάγματος τοῦ κανονισμοῦ τῆς βουλῆς καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν ἐθίμων. Ἡ ἐν πᾶσι διαστροφὴ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου ἐν τῇ ἐφαρμογῇ μετέβαλε τοὺς βουλευτὰς εἰς ἀριθμούς, μηχανικῶς ἀκολουθοῦντας τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως ἢ τὸν ἡγέτην τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀμφοτέρους ἀγωνιζομένους ὁ μὲν πρὸς τὴν διὰ πάσης θυσίας διατήρησιν τῆς ἐξουσίας—ἵνα δι' αὐτοῦ γείνη ἡ διανομὴ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ κυβερνητικοῦ στρατοπέδου—ὁ δὲ πρὸς ἀρπαγὴν τῆς ἀρχῆς—χάριν ἀντικαταστάσεως τῶν προσώπων ἐν ταῖς δημοσίαις θέσεσι.

Ἐντεῦθεν τὰ προσωπικὰ κόμματα, παλαίουσι πρὸς ἐπικρότησιν προσώπων καὶ ἔχουσι τὴν γέννεσιν τῶν ἐκ τῶν ἐκλογικῶν συνδυασμῶν, οἵτινες, καταρτιζόμενοι ὑπὸ τοιούτους ὅρους, πολὺ ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐμπορικοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ εἶναι ἡ βᾶσις τῆς ἐκλογικῆς συναλλαγῆς, δι' ἧς διεπλάσθη ἡ πρωθυπουργικὴ τυραννία.

Τὸ σύνταγμα προὐνόησε χάριν τοῦ καλλιτέρου καταρτισμοῦ τῶν νόμων τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας· ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάργησιν αὐτοῦ καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἐκτροχιασμοῦ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τῶν νόμων κατέστη κωμικὸς ἄμα καὶ τραγικός. Οἱ νομοθέται ὑπεβιάσθησαν εἰς διοικητάς· οἱ ὑπουργοὶ προβιάσθησαν εἰς νομοθέτας, λίαν εὐκόλως ἀνταλλάσσοντες

τὴν ὑπουργικὴν δόξαν (;) διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ πρωθυπουργοῦ, πρὸς ὃν ἐκχωροῦσι τὰ τέ βουλευτικὰ καὶ τὰ ὑπουργικὰ δικαιώματά των. Τούτου ἕνεκα ἡ ποιότης τῶν νόμων ἔχειροτέρουσε κατ' ἀντίστροφον λόγον τῆς πληθύος αὐτῶν. Διατυπούμενοι ἐπὶ γόνατος ὑπὸ τῶν τμηματαρχῶν καὶ ἐνίοτε ὑπὸ τῶν κομματάρχων, οὐχὶ δὲ σπανίως ἕνεκα λόγων καθαρῶς προσωπικῶν, εἰσαγόμενοι εἰς τὴν βουλὴν ἄνευ τῆς δεούσης προφορικῆς ἀναπτύξεως, τὸ πολὺ δὲ μετὰ τυπικῶν ὅλως αἰτιολογικῶν ἐκθέσεων τυπούμενοι μὲν, ἀλλὰ μὴ ἀναγινωσκόμενοι, ψηφίζονται μετὰ ψαλμωδίαν τῶν γραμματέων, ὑποκρινομένων τὴν ἀνάγνωσιν, καθ' ἣν ὥραν οἱ πολλοὶ μὲν τῶν βουλευτῶν ἀπουσιάζουσι χάριν τῶν ὑποθέσεων ἢ τῶν διασκεδάσεων των, ἐκ δὲ τῶν παρευρισχυμένων ἐν τῇ κενῇ αἰθούσῃ πολλοὶ μὲν μένουσιν ἐκ τοῦ φόβου ἐνστάσεως περὶ μὴ ἀπαρτίας—ἐὰν εἶναι κυβερνητικοί—εὐαριθμοὶ παρακολουθοῦσι τὴν μετὰ σιδηροδρομικῆς ταχύτητος ἀναγινωσκομένην ἡμερησίαν διάταξιν, εὐαριθμότεροι ἔχουσιν ἀναγνώσει τὰ ψηφιζόμενα νομοσχέδια καὶ ἐπὶ δακτύλων μετροῦνται οἱ μελετῶντες αὐτὰ καὶ συμμετέχοντες εἰς τὰς συζητήσεις. Τὸ κακὸν ἐπετάθη διὰ τῶν βουλευτικῶν ἀγρυπνιῶν καὶ τῶν μακροτάτων συνεδριάσεων, δὲν εἶνε δὲ σπάνιον τὸ θέαμα βουλευτῶν δειπνούντων διὰ κοιτουρίων ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἄλλων κοιμωμένων ἢ ὀνειρευομένων τὴν εἰς τὴν ἐστίαν των ἐπάνοδον. Εὐνόητον, ὅτι τοιοῦτοι ἀκροαταὶ δυσανασχετοῦσι κατὰ τῶν συζητούντων, χωρὶς πολλάκις ν' ἀντιλαμβάνωνται ἐπὶ τίνος θέματος γίνεται ἡ συζήτησις. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους οἱ μὲν πλείστοι τῶν κυβερνητικῶν βουλευτῶν, παραμένοντες ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, θεωροῦσι μεγάλην θυσίαν των νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς ψηφοφορίας ἐπὶ ζητημάτων ἐμπιστοσύνης καὶ κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἀπαρτίας τὸ πολὺ συντρέχουσιν ἐνίοτε διὰ τῶν διακοπῶν τῶν ρητόρων τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ τινες ἐκ τῶν πεπρωκισμένων διὰ σωματικῆς ῥώμης καρδακοῦσι βουλευτοκραχὴν διὰ νὰ ἐπιδείξωσι τὴν χρησιμότητά των εἰς τὸ κόμμα· οἱ δὲ ἀντιπο-

λιτευόμενοι συνήθως ὑπολογίζουσιν ὡς μεγάλην ὑπηρεσίαν τῶν τὴν ὑποβολὴν ἐπερωτήσεων καὶ μόνον ἐπερωτήσεων. Ἐξ ἑκατέρας ὁμως τῶν πτερύγων προσέρχονται ἄθροοι δι' ἀμαξῶν μόνον τὴν στιγμὴν τῆς κρίσεως, ἐν τῇ θύρᾳ, μανθάνοντες ὑπὸ τοῦ ἀστυνομένουτος ἐν τῷ κόμματι ὁποῖαν ὀφείλουσι νὰ δώσωσιν ἀπάντησιν, ὅταν ἀκούσωσι τὸ ὄνομα τῶν, ἐκφωνούμενον ὑπὸ τοῦ γραμματέως.

Οὐδόλως ἀντιλέγω, ὅτι ὁ δι' ἐπερωτήσεων κοινοβουλευτικὸς ἔλεγχος μεγάλως ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας· ὅτι ὕψισται εἶνε αἱ ὑπηρεσίαι αἱ δι' αὐτοῦ παρεχόμεναι οὐ μόνον θετικῶς ἔνεκα τοῦ προσγινομένου καλοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀρνητικῶς ἔνεκα τοῦ παρακωλυομένου κακοῦ. Συνομολογῶ προσέτι, ὅτι, ἀφ' ὅτου εἰσῆχθη παρ' ἡμῖν ἡ πρωθυπουργικὴ παντοκρατορία, ἡ δι' ἐπερωτήσεων βουλευτικὴ ὑπηρεσία εἶνε ἀποτελεσματικωτέρα καὶ ὅτι ὀλίγον ὁ βουλευτὴς δύναται νὰ συντρέχῃ εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν, καίτοι τὸ σύνταγμα ἐπιτρέπει αὐτῷ τὴν πρότασιν νόμων. Καὶ ὁμως οἱ βουλευταὶ ὀφείλου νὰ ὦσιν ἀγρυπνοὶ φύλακες τῶν νομοθετικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ἀφοῦ εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐκ τῆς εὐνορίας ἡρτηται ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, ἀφοῦ οἱ βουλευταὶ διοικοῦσιν, ἐκχωρήσαντες τὸ τοῦ νομοθετεῖν δικαίωμα εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἐπ' ἀνταλλάγματι τῶν εἰς τοὺς ἐκλογεῖς τῶν χορηγουμένων παροχῶν χάριν παντοίων καὶ ποικίλων προσωπικῶν συστάσεων;

§ 18.—Πολυνομία καὶ κακονομία

Ἡ ἀδιαφορία τῶν βουλευτῶν κατὰ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων ἐδημιούργησε τὴν *πολυνομίαν*, τὴν *κακονομίαν*, τὴν *ἀντινομίαν* καὶ ἐν γένει τὸν λαβύρινθον, εἰς ὃν διατελεῖ ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, ἐν ᾗ τὸν μὲν ἀστικὸν νομὸν πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τις μέχρι τῆς δωδεκαδέλτου τῶν Ρωμαίων εἰς γλῶσσαν λατινικὴν, τοὺς δὲ νεωτέρους ἐν ἰσχύϊ νόμους ἀνευρίσκουσιν εὐαριθμότατοι δυσκόλως καὶ μετὰ ἐπιμόχθους ἐρεῦνας, καίτοι ἄγνοια νόμου δὲν ἐπιτρέπεται!

Τὸ κκκὸν κορυφοῦται. Εἰς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκεῖ νὰ μάθῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι μέχρι μὲν τοῦ ἔτους 1845 δὲν ἔχομεν αὐξόντα ἀριθμὸν τῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» (16 Φεβρ. 1833) δημοσιευθέντων νόμων· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1845, ὅπερ περίπου συμπίπτει μετὰ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τοῦ συντάγματος, μέχρι σήμερον οἱ ὑψηλοθέτερες νόμοι ἀνέρχονται εἰς **2549**! Ὁ μὲν ν. Α' περὶ τῶν πιστώσεων διὰ τὰ ἐξόδα τῆς πρώτης τριμηνίας τοῦ ἔτους 1845 φέρει χρονολογίαν 8 Φεβρ. 1845· ὁ δὲ τελευταῖος τῆς 23 Ἀπριλ. 1898 περὶ σταφιδουκάρπου τὰ στοιχεῖα ΒΦΜΘ' (=2549).

Κατὰ τὸν Τάκτον τὸ ταχέως προβαίνειν εἰς ἀπόφασιν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν βαρβάρων. Ἀλλ' ὁ Περῶ σοφὰς χαρακτηρίζει τὰς διατάξεις τῶν λοκριῶν νόμων, οἵτινες διετηρήθησαν ἐν ἰσχύϊ ὑπὲρ τοὺς δύο αἰῶνας μόνον διότι κατὰ τὰ τότε νενομισμένα ὁ βουλόμενος νὰ προτείνῃ νέον νόμον ὤφειλε νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου «ἐν βρόχῳ τὸν τράχηλον ἔχων».—ὡς ἀφηγεῖται ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν κατὰ Τιμοκράτους—καί, εἰ μὲν ἐψηφίζετο ὁ νόμος, ὁ προτείνας ἐσώζετο, εἰ δὲ τὸναντίον, ἐφυνεύετο. «ἐπισπασθέντος τοῦ βρόχου». Ἐὰν δὲν πρέπει νὰ ἐπαινέσωμεν τοὺς Λοκροὺς ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ αὐτῶν ὑπερβολῇ, βεβαίως δὲν εἶναι λίαν ἐπίζηλος ἡ ἐνεστῶσα ἡμῶν κατὰστασις ἐν τῇ ὅλῳ ἀντιθέτῳ γνῶμῃ. Πρὸς ἀποσόδησιν τῶν ἐντεῦθεν μεγάλων ἐθνικῶν δυστυχημάτων πολλὰ πολ- λάκις καὶ ἔγραψα καὶ ἐλάλησα (27 Ἰουν. 95. σ. 639.—17 Ἰουλ. 95. σ. 1331)· ἀλλ' οὐδεμία λαμβάνεται πρόνοια ἀνάλογος πρὸς τὸν κίνδυνον, διότι ἡ νόσος προσέβη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε τὰ νομοθετικὰ φάρμακα εἶναι ἀνεπαρκῆ, μόνον δ' ἐν συντακτικῇ συνελεύσει εἶναι ἐφικτὰ τὰ θεμελιώδη θεραπευτικὰ μέτρα.

§ 19. — Ὁ νομοθετικὸς μου ὁδολός.

Τὸ ἐλληνικὸν κοινοβούλιον, ὡς ἤδη λειτουργεῖ, εἶναι ὁ πῖθος τῶν Δαναίδων· ὁ δὲ ὑπὸ τοιούτους ὅρους ποθῶν νὰ

ἐργασθῇ εἰλικρινῶς πάσχει τὸ τοῦ Σισύφου πάθημα. Αἰφνιδίως εἰσάγονται νομοσχέδια καὶ ἡλεκτρικῶς ψηφίζονται νόμοι ἄωροι, ἐφήμεροι, πολλάκις καταστρεπτικοί, οὐχὶ σπανίως γελοιοί, ἀμέσως κυρούμενοι. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐμὸν καθ' ἡκον ἐθεώρησα νὰ προσφέρω τὰς μικρὰς μου ὑπηρεσίας μᾶλλον διὰ τῆς μειώσεως τοῦ κακοῦ, εἰς ὃ ἀπέβλεπον αἱ παρατηρήσεις, αἱ ἀγορεύσεις καὶ αἱ τροπολογίαι μου, ἢ διὰ θετικοῦ καλοῦ. Αἱ μὲν προτάσεις νόμων παρὰ βουλευτοῦ, μὴ ἀνήκοντος εἰς τὸ κυβερνητικὸν κόμμα, οὐδέποτε λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν, νεκρωθείσης τῆς σχετικῆς τοῦ συντάγματος διατάξεως. Ὑπέβαλον μὲν πρότασιν πρὸς τροποποιήσιν τοῦ κανονισμοῦ, ἵνα ἐν μιᾷ τῆς ἐβδομάδος ἡμέρᾳ ὑποχρεωτικῶς προτάσσηται ἡ περὶ αὐτῶν συζήτησις (§ 5), ἀλλ' αὕτη, ἀσύμφορος οὖσα εἰς τοὺς ἀγελάρχας, ἀπερρίφθη. Αἱ δὲ γνώμαι παντὸς φιλελευθέρου πνίγονται ἐν τῷ ὠκεανῷ τῶν συντηρητικῶν, ὧν πλημμυροῦσιν ἀμφοτέραι αἱ πτέρυγες. Καὶ ὅμως, συγκρίνων τὴν ἐποχὴν τῆς τρικουπικῆς παντοκρατορίας—καθ' ἣν ἔχομεν παραδείγματα βουλευτῶν, καταψηφισάντων διαταγῇ τοῦ κ. προέδρου καὶ αὐτὰς τὰς ἰδίαις των προτάσεις—πρὸς τὴν κατάστασιν, ἣτις ἐκράτησε κατὰ τὴν λήξασαν περίοδον, ὀφείλω ἐξ εἰλικρινείας νὰ δηλώσω, ὅτι ἐπῆλθε βελτίωσις τις, διότι οἱ ὑπουργοὶ πολλάκις ἐδέχθησαν προτάσεις, ὑποβληθείσας ὑπὸ βουλευτῶν τοῦ κόμματός των, πολλὰς δὲ γνώμας καὶ τροπολογίας ὑπὸ ἀντικυβερνητικῶν βουλευτῶν. Τούτων οὕτως ἐχόντων αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν μὲν εὐνοϊκαί, ὅπως προτείνω εἰς τὴν βουλὴν ὁλόκληρον σειρὰν ἄλλων νομοσχεδίων, ἅτινα ἔχω ὑπὸ μελέτην, ἡδυνήθην ὅμως ἔνεκα τῆς ὑποβολῆς πολλῶν νομοσχεδίων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἰδίως κατὰ τὴν β' σύνοδον—ἐν οἷς καὶ τινα σπουδαιότατα περὶ διαρρυθμίσεως πολλῶν κλάδων τῆς διοικήσεως—νὰ ὑποβάλλω εἴτε ἐν τροπολογίαις εἴτε διὰ παρατηρήσεων καὶ ἀγορεύσεων τὴν ἐμὴν γνώμην, πολλάκις ληφθεῖσαν ὑπ' ὄψιν. Ἀτυχῶς τὰ ἐπελθόντα ἔνεκα τοῦ πολέμου συμβάντα ἀφῆ-

καν ήμιτελῆ πολλὰ νομοθετικὰ ἔργα· ὑπάρχει ὁμως συγκεντρωμένη ἱκανὴ ὕλη διὰ τὴν μελλουσαν περίοδον.

Ἦδη ἀνάγκη νὰ διέλθω διὰ σιδηροδρομικῆς ταχύτητος τὴν νομοθετικὴν ἐπιθεώρησιν τῆς ΙΔ' περιόδου ἐν σχέσει πρὸς τὰς παρ' ἐμοῦ ἐκτελεσθεῖσας γνώμας. Κατὰ τὴν ταξινόμησιν τῆς ὕλης ἐθεώρησα μεθοδικώτερον ν' ἀκολουθήσω τὴν καθ' ὑπουργεῖα διαίρεσιν κατὰ τὰ καὶ ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» παραδεδεγμένα, συμφώνως δὲ πρὸς τὴν τάξιν τῶν ὑπουργείων. ἦν καθιέρωσε τὸ διάτ. τῆς 3/10 Ἀπριλ. 1833, ἥτοι θέλω ἀναφέρει τοὺς νόμους τῆς ἀρμοδιότητος τῶν ὑπουργείων: α) τοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν β) τοῦ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης γ) τοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν δ) τοῦ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ε) τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ς) τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ζ) τοῦ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν.

Ἀναγκαιῶς ὁμως ἀποχωρίζω τοὺς νόμους καὶ τὰ ζητήματα ἐν σχέσει πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ἐν γένει, τὴν ἐπαρχίαν Βώλου εἰδικώτερον, πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, τὸν πόλεμον καὶ τὴν τουρκικὴν κατοχὴν, διότι περὶ τούτων θέλει γείνει ἡ δέουσα μνεῖα ἐν εἰδικοῖς κεφαλαίοις.

Α'—Βασιλικὸς οἶκος καὶ Ὑπουργ. ἐξωτερικῶν

§ 20. — Βασιλεία.

Οἱ ἐν σχέσει πρὸς τὴν βασιλείαν ψηφισθέντες νόμοι κατὰ τὴν λήξανσαν περίοδον εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

α) ὁ γ. ΒΤΗΔ' 20/22 Μαρτίου 96 περὶ κυρώσεως τοῦ δ. τῆς 15 Ἰουλ. 95 καὶ τῶν νόμων καὶ δ. τῶν ἐκδοθέντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀντιβασιλείας. Τὸ ὑπουργεῖον, πρὸς κάλυψιν τῆς εὐθύνης του διὰ τὰς παρανόμους πράξεις τοῦ ἀντιβασιλέως «πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου περὶ ἀντιβασιλείας», προέτεινεν εἰς τὴν βουλὴν νὰ κυρωθῶσιν αἱ προδήλως παράνομοι πράξεις καὶ λάβῃ οὕτω βουλευτικὸν συγχωροχάρτιον (bill d'indemnité). Οὐδενὸς

δεδικαιολογημένου πρὸς τοῦτο ὑπάρχοντος λόγου, ἐπολέμησα τὸ νομοσχέδιον τοῦτο (11 Μαρτ. 96. σ. 866.868 καὶ 869), ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀντίρρησίς μου ἐπνίγη ἐντὸς τῶν δηλιγιαννικῶν ἀριθμῶν, ὑποδοθηομένων χάριν τῆς ἀλληλοβοθείας καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιδηλιγιαννικῶν.

§ β') Ὁ ν. ΒΥΑ' 34 Μαρτ. 96 περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ Διαδόχου καὶ τῶν ἄλλων βασιλοπαίδων ἐνώπιον τῆς δικαστικῆς ἢ ἄλλης ἀρχῆς. Ὑπεστήριξα τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Διάδοχος καὶ οἱ βασιλόπαιδες μόνον ὡς ἐπίτιμοι πρόεδροι σωματείων ἢ ἐταιριῶν δύνανται νὰ εἶναι ὠφέλιμοι, οὐχὶ δ' ὡς τακτικοί, ἀναμιγνυόμενοι ἀναγκαιῶς εἰς διαχειρίσεις δι' ἄλλων προσώπων, διότι οὕτως ὁ ἔλεγχος καθίσταται δυσχερὴς (11 Μαρτ. 96. σ. 865).

γ') Ὁ ν. ΒΥΑΖ' 16 Δεκ 96 περὶ προίκος τῆς βασιλοπαίδος Μαρίας. Ἡ κυβέρνησις προέτεινεν εἰς τὴν βουλὴν διὰ τὴν προίκισιν τῆς βασιλόπαίδος Μαρίας τὴν ψήφισιν πιστώσεως δρχ. 400,000. Ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκετο τὸ κράτος καὶ τὸ ἔθνος τὴν ἐπιούσαν τῆς χρεωκοπίας τοῦ δημοσίου ταμείου καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς πολέμου μετὰ τῆς Τουρκίας, ἡ πρότασις ἦτο ἀσύμφορος μὲν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ στέμμα ἐπιβλαβής, πολλῶ μᾶλλον διότι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν εἶχεν ἀκούσει μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὴν μνηστείαν τῆς βασιλόπαίδος μετὰ Ρώτσου πρίγκιπος, ἄλλως εὐπορωτάτου. Τοῦτο παρ' ὅλων σχεδὸν ἐν τῇ βουλῇ ἰδιαίτερος ἀνωμογεῖτο· ἀλλ' οἱ τρέμοντες ἐκ φόβου μὴ διαγραφῶσιν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων ὑπουργῶν καὶ πρωθυπουργῶν —μεγάλῃ τῆς πολιτείας λύμῃ— ἐβοήθησαν αὐτὴν διὰ τῆς εὐγλωττου σιγῆς των καὶ τινες διὰ τῆς δειλῆς ψήφου των. Ἀμὰ τῇ ὑποβολῇ τῆς προτάσεως ἐθεώρησα ἐπιβεβλημένον μοι νάντιταχθῶ εἰς αὐτήν, ἵνα φωτίσω καὶ τὸ στέμμα περὶ τῶν ἀληθῶν τοῦ λαοῦ ἐντυπώσεων (15 Νοεμβρ. 96, σ. 26). Κατὰ τὴν ἀσυζήτησιν πρῶτος ἐξεβλήκα τοὺς λόγους, τοὺς κατ' ἐμὲ δικαιολογοῦντας τὴν καταψήφισιν [3 Δεκ. 96 σ. 386—9.—'Ἀνετυπώθη εἰς «Σκρίπ» 6 Δεκεμβ.

96]. Καὶ ἄλλοι τρεῖς βουλευταὶ ἡγόρευσαν, ἐν ὧν δὲ 13 κατεψήφισαν ἐν ὀνομαστικῇ ψηφοφορίᾳ, ἥτις παρὰ τον κανονισμόν προετιμήθη τῆς μυστικῆς, μὴ ληφθεῖσων ὑπ' ὄψιν τῶν ἀντιρρήσεων μου [σ. 397, 400 καὶ 401], καίτοι ὑπέμνησα, ὅτι ὁ κ. Θ. Δηλιγιάννης, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Μανωλάδος ὑπεστήριξεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κανονισμοῦ γνώμην ἀντίθετον.

§ 21. — Προξενικὴ καὶ διπλωματικὴ ὑπηρεσία.

«Δὲν σπουδαιολογοῦσιν — ἔλεγον (15 Μαρτ. 96), συζητούμενου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν — οἱ κύριοι πρωθυπουργοὶ καὶ οἱ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν, ζητοῦντες φόρους, ζητοῦντες δάνεια διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν ναυτικὴν ὀργάνωσιν, ἀφοῦ τὸν δούλον ἑλληνισμόν παρέδωκαν εἰς τὴν διάκρισιν προξενικῶν ὑπαλλήλων, οἷους ἔχομεν, μεταξὺ τῶν ὁποίων βεβαίως δύναται νὰ εὑρῇ τις καλὰς ἐξαιρέσεις, ἂν ὄχι καὶ ἱκανάς. Τὸ ζήτημα τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων ἡδυνάτό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὁμαλὴν αὐτοῦ τροχίαν, ἐάν ἤθελεν ἴδῃ τὴν κυβέρνησιν, ἀποστέλλουσαν τοὺς ἀρίστους τῶν Ἑλλήνων ὡς ἀντιπροσώπους τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικόν· ἐάν ἐξελέγοντο 60 — 100 τῶν ἀρίστων Ἑλλήνων, ἐπαρκῶς ἀμειβόμενοι, πρὸς ἀξιοπρεπῆ παράστασιν, οἱ ὁποῖοι νὰ διασπείρῳ τὰς ἐθνικὰς ιδέας εἰς τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν. Τότε ἡδυνάτό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι σπουδαιολογοῦσιν αἱ κυβερνήσεις εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν. "Ἦδη ἀστείζονται ἢ ὑποκρίνονται" διότι μόνον ἡ προξενικὴ ὑπηρεσία δύναται νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. [σ. 1057]».

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1896 εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶ μέρη τινὰ τῆς Αὐστρίας, τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Σερβίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τινὰ τῶν σπουδαιοτέρων κέντρων τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὰ Δαρδανέλλια, τὴν Μιτυλήνην καὶ τὴν Σμύρνην. Αἱ ἐντυπώσεις μου ὑπῆρξαν θλιβεραί, ὡς δὲ ἐν ἔτει 1886 κατὰ τὴν ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπάνοδόν μου ἐξέθηκα εἰς τὴν βουλὴν (4 Νοεμβρ. 1886, σ. 327—330) τὴν εἰκόνα, ἣν

ἐκεῖ εἶχον ἴδῃ, οὕτω καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ταξειδίου μου ἐκείνου ἐπραξα.

« Αἰμάσσει — ἔλεγον (20 Νοεμβρ. 96) εἰς τὴν βουλὴν — ἡ καρδία μου, θλίβεται δεσινῶς, ἀλγεῖ, κύριοι βουλευταί, πιστεύσατέ το, ὅταν συλλογίζωμαι ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀκούονται περὶ τῆς καταστάσεως τῆς προξενικῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡθέλησα ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ ἐξακριβώσω ταῦτα, καὶ εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω αὐτὴν εἰς κέντρα τινὰ τῆς Ἀνατολῆς. Εὐτυχῶς εὗρον εἰς πολλὰ μέρη, οὐχὶ δὲ εἰς ὅλα, προσωπικὸν μὲ πρόθεσιν νὰ πράξῃ τὸ καλόν, εὗρον μάλιστα προξενικοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς ὁποίους ἐθαύμαζα πῶς ἠδύναντο νάνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις, αἵτινες ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτοὺς ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, εἰς ἄλλα δὲ ἀξιοθρήνητον κατάστασιν. Ἀπανταχοῦ ὅμως ἐλυπήθην διὰ τὴν ἀναληγσίαν τῶν κυβερνώντων, ἣν ἔδειξε πρὸς τὸν προξενικὸν κλάδον [σ. 102] »

Καὶ τελευταῖον — κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ 1898 — ἠδυνήθην νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἰγυπτον, αἱ δ' ἐξ Ἱεροσολύμων καὶ Ἰόππης ἐντυπώσεις μου δὲν ἦσαν μᾶλλον εὐχάριστοι⁽¹⁾.

Ἀλλ' ἡ κατάστασις τοῦ γενικοῦ προξενείου Σμύρνης μοὶ ἐφάνη τοσοῦτον οἰκτρὰ, ὥστε ἐζήτησα (15 Νοεμβρ. 96. σ. 25. — Ἐπ. πρακτ. σ. 16) τὴν κατάθεσιν ἐγγράφων, ἅτινα καὶ ἐμελέτησα· ἡ ἐπελθοῦσα ὅμως ἐθνικὴ ἀνωμαλία δὲν μοὶ ἐπέτρεψε νὰ προκαλέσω γενικὴν συζήτησιν περὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἐν Τουρκίᾳ προξενείων καὶ ἰδιαίτερος τοῦ ἐν Σμύρνῃ καὶ τοῖς ἀγίοις τόποις.

Τῇ 31 Ἰαν. 97 πολλὰ περὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ προξενείων ὠμίλησα ἰδίως τοῦ ἐν Ἐλασῶνι, τὴν σπουδαιότητα τοῦ ὁποίου ἐπαρκῶς κατέδειξα, μάλιστα κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου καὶ τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν πρὸ πολλοῦ εὐρίσκετο [σ. 1049] Ὁ ὑπουργὸς ἀπήντησεν, ὡς συνήθως, δι' ἀορίστων τινῶν φράσεων, ἀλλὰ τὸ προξενεῖον ἔμεινεν ὡς ἦτο μέχρις ὅτου τὸ παρέλαβεν. . . . ὁ Σεῖφουλάχ, ὅτε,

(1) Ἐν συνεντεύξει μετὰ τοῦ συντάκτου τοῦ « Ἐμπρὸς » 2, 9 καὶ 10 Μαΐου 98 ἐξέθην τὰς λυπηρὰς ἐκείθεν ἐντυπώσεις μου.

γενόμενος ὑπασπιστὴς τοῦ σουλτάνου, εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου....

Ἡ κυβέρνησις περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ προξενικοῦ καὶ τοῦ διπλωματικοῦ κλάδου δὲν ὑπέβλεπε νομοσχέδια ἄξια λόγου· ἀλλὰ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ὑποβληθέντων δὲν παρέλειπον νὰ ὑποβάλω παρατηρήσεις καὶ τινὰς προτάσεις. Οὕτω συζητουμένου τοῦ ν. ΒΤΑΣ' 27 Ἰουλ. 95 περὶ προξενικῆς ὑπηρεσίας παρὰ τῇ ἐν Παρισίοις πρεσβείᾳ ὑπέβλεπον (7 Ἰουλ. 95) βραχείας παρατηρήσεις [σ. 996] καὶ ἐπὶ τοῦ περὶ ἐκτελεστηρίων προξενικῶν ἀρχῶν (27 Νοεμβρ. 96. σ. 273) καὶ ἐπὶ τοῦ ν. ΒΥΜΘ' 20 Δεκ. 96 περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀρθ. 248 τοῦ προξενικοῦ νόμου (7 Δεκ. 96. σ. 482) καὶ ἐπὶ τοῦ ν. ΒΤΑΒ' 27 Ἰουλ. 95 περὶ προξενικῶν ἀρχῶν (3 Ἰουλ. 95. σ. 834, 835), ὅτε καὶ περὶ τοῦ ἐν Μασσαλία γενικοῦ προξενείου ὠμίλησεν [σ. 840], καὶ τῇ 3 Ἀπριλ. 97, ὅτε συνεζητεῖτο τὸ νομοσχ. περὶ προξένων.

Τῇ 11 Φεβρ. 97, προκειμένου νὰ συζητηθῶσι δύο ὑπουργικὰ περὶ προξενείων νομοσχέδια, ὑπέβλεπον μετὰ τροπολογιῶν ἐν αἰτιολογικῇ ἐκθέσει συμπεράσματα τινὰ ἐκ τῶν μελετῶν μου πρὸς βελτίωσιν τοῦ προξενικοῦ κλάδου [σ. 1137 — Παράρ. σ. 266, ἀρθ. 309]. Ἐκεῖ διὰ μακρῶν ἀποδεικνύω τοὺς λόγους, ὧν ἕνεκα ἐπείγοντως πρέπει ναύξηθῇ ὁ μισθὸς τινῶν ἐκ τῶν διπλωματικῶν καὶ ἰδίως ὅλων τῶν προξενικῶν ὑπαλλήλων· μάλιστα δὲ τῶν ἐν Τουρκίᾳ, διότι πάντες οὗτοι, ὑφισταμένης τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, ἀδικοῦνται πλείοτερον καὶ αὐτῶν τῶν δικαστικῶν — ὅτι ἡ στρατολογία αὐτῶν πρέπει νὰ γείνη μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἰδίως τῶν διερμηνέων — ὅτι ἀνάγκη νὰ ἰδρυθῇ εἰδικὸν τμήμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ πρὸς διεύθυνσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ προξενείων — καὶ ὅτι πρέπει νὰ αναβιώσῃ ὁ θεσμὸς περὶ ἐπιθεωρητοῦ τῶν προξενικῶν ἀρχῶν, καταργηθεὶς διὰ τοῦ ν. 27 Ἰουλ. 95 πρὸς τὰς διαμαρτυρίας ἄλλων συναδέλφων καὶ ἐμοῦ. Ἀλλ' ὁ ἐπελθὼν πόλεμος δὲν ἐπέτρεψε τὴν συζήτησιν τῶν ὑπουργικῶν νομοσχεδίων, οὐδὲ

τῶν σχετικῶν τροπολογιῶν μου. ἐν αἷς καὶ ἡ περὶ αὐξήσεως τῶν προξενικῶν μισθῶν κατὰ 35 τοῖς $\frac{0}{100}$, ἐφ' ὅσον ἰσχύει ἡ ἀνγκαστικὴ κυκλοφορία, ἐκτὸς ἄλλων σχετικῶν πρὸς βελτίωσιν τοῦ προξενικοῦ κλάδου προτάσεων μου.

§ 22.— Ἑλληνοαἰγυπτιακὴ σύμβασις

Μοὶ ἦτο ἱκανῶς γνωστὸν τὸ μέγα ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ὑπογραφῆς ἐμπορικῆς συμβάσεως μετὰ τῆς Αἰγύπτου εἰς ὅλην μὲν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ περισσότερον εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐν αἷς καλλιιεργεῖται ἡ διασκευάζεται εἰς δέματα ὁ καπνός. Τὰς περὶ τούτου ἐνεργείας μου ἀπὸ τῆς 9ης Δεκεμ. 1891 ἀλλαχοῦ ἐξέθηκα (Εὐθύναι 1895, σ. 48). ἐξηκολούθησα δὲ αὐτὰς, ἐκθύμως συνηγορήσας ὑπὲρ τῆς ταχείας ψηφίσεως τῆς ἀπὸ $\frac{9}{21}$ Μαρτίου 1895 ὑπογραφείσης ἐν Καίρῳ ἐμπορικῆς συμβάσεως μετὰ τὴν Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου [Παράρτ. α' συν. σ. 87 ἀρ. 112]. Τῆς συνδρομῆς μου ὑπῆρξεν ἀνάγκη, διότι εὐρέθησαν ἐν τῇ βουλῇ καὶ πολέμιοι τῆς συμβάσεως. Ἡ σύμβασις ψηφισθεῖσα ἐκυρώθη διὰ τ. ΒΣΟΖ' 6 Ἰουλ. 1895.

Τῇ 5 Ἰουνίου 1895 ὑπέμνησα διὰ συστάσεως μου τὴν ἀνάγκην τῆς ὅσον οἶόν τε ταχυτέρας ὑποβολῆς καὶ ψηφίσεως τῆς συμβάσεως [σ. 112]. ἥτις τὴν ἐπιούσαν ὑπεβλήθη [σ. 122].—Τῇ 13 Ἰουν. 95 ὑπέβαλον σύστασιν περὶ ταχείας τυπώσεως καὶ ψηφίσεως αὐτῆς [σ. 235].—Τῇ 17 Ἰουν. ἐπανέλαβον τὰ αὐτὰ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ συζητήσεως περὶ τῶν ἀστυνομικῶν κανονισμῶν τῆς αἰγυπτιακῆς κυβερνήσεως [σελ. 348], ζητήσας καὶ τὴν κατάθεσιν τῶν σχετικῶν ἐγγράφων τῇ 19 Ἰουν. [σ. 382].—Κατὰ τὴν α' συζήτησιν ὑπέβαλον [20 Ἰουν. 95 σ. 419] παρατηρήσεις τινάς, κατὰ δὲ τὴν β' συζ. (22 Ἰουν. σ. 478) ἡγόρευσα ὑπὲρ αὐτῆς ἀντικρούσας τὸν κ. βουλευτὴν Παξῶν. Τῇ 26 Ἰουν. 95 ὑπέβαλον σύστασιν περὶ ταχείας κυρώσεως καὶ δημοσιεύσεως τῆς συμβάσεως πρὸς ἑναρξιν τῆς ἰσχύος κατὰ τὸ ἄρθρον 24 καὶ πρὸ τῆς 1 Σεπτεμβρ. 95

[σ. 592. 'Επ. πρακτ. σ. 227], ἣν ὑπέμνησα καὶ τῇ 10 'Ιουλ. τῷ κ. ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν, ὅστις ἀπήντησε [σ. 1048].

§ 23. — Διάφορα ('Υπουργείου ἐξωτερικῶν).

1. — *Περὶ τῶν εἰς στράτευσιν ζητουμένων ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Αἰγύπτου ὡς γεννηθέντων ἐν αὐτῇ ἢ καὶ καταγομένων ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν Ἑλλήνων ὑπέβαλον ἐρώτησιν εἰς τὸν ὑπουρ. τῶν ἐξωτερικῶν* [5 'Ιουν. 95 σ. 117. — 'Επ. πρακτ. σ. 68].

2. — *'Επὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βαρώρου Γερμανοῦ Χαμμερστάϊν εὐρυτάτῃ προεκλήθη συζήτησις πρὸς ἔλεγχον τοῦ κυβερνητικοῦ τούτου ἀνομήματος, εἰς ἣν ἔλαβον τὸν λόγον, ὅπως δριμύως ψεῖω τὴν παραβίασιν ρητῶν νόμων, ὑποβαλὼν καὶ ἐπερώτησιν. Κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην διὰ μακρῶν ἀνέπτυξα τὰ περὶ ἐκδόσεως καὶ ἀπελάσεως γενικῶς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν* (14 καὶ 17 Φεβρ. 96, σ. 172, 173, 175, 177—181, 232—238 253—4. — 'Επ. πρακτ. σ. 71).

3. — *'Υπὲρ τῶν ἐν Χίῳ Ἑλλήνων, καταπιεζομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐσυνηγόρησα* [12 Μαρτ. 97, σ. 872].

4. — *Τῇ 15 Νοεμβρ. 96 ἠρώτησα τὸν κ. ὑπ. τὸν ἐξωτερικῶν: α') διὰ τί δὲν ἀπεστάλη φυλακίς διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐ.λ.λην. πρεσβείαν· β') ἐὰν αἱ ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ εἰσέπραξαν φόρον ἐπιτηδεύματος παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς ἐν ἰσχύϊ συνθήκης. — Ἐζήτησα δὲ τὴν κατὰ θεσιν τῶν σχετικῶν φακέλλων: α1) ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἰθαγενείας τῶν Ἑλλήνων ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Αἰγύπτου· 2) ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν ἐ.λ.λην. ταχυδρομείων ἐν Τουρκίᾳ· 3) ὡς πρὸς τὸν φόρον ἐπιτηδεύματος τῶν Ἑλλήνων ἐν Τουρκίᾳ* [σ. 25. — 'Επ. πρακτ. σ. 16].

Β' — Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης.

§ 24. — Δικαιοσύνη.

'Απὸ τῆς πρώτης ἐνώπιον τῆς βουλῆς ἐμφανίσεώς μου ἰδιαίτουσαν ἔδωκα προσοχὴν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν εἰργά-

σθην, ἵνα συντελέσω πρὸς καλλιτέραν τῆς δικαιοσύνης ἀπονομήν. Ἀπὸ τῆς 27 Μαΐου 1882 ἔκρουσα δι' ἡχηρᾶς ἐπερωτήσεώς μου [σ. 933—6.—Παράρτ. σ. τλβ' καὶ τλα] τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεχεν ἡ πολιτεία ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αὐτῆς ἐχθρῶν πρωτίστως καὶ κυρίως ἕνεκα τῆς γαγγραινῆς, ὑφ' ἧς κατετρύχετο ἡ Θέμις. Προσεπάθησα διὰ συνεχοῦς ἐργασίας νὰ γαλβανίσω ζήτημα, ὅπερ εὖρον ἐν τρομακτικῇ νεκρώσει. Καὶ διὰ μονογραφίας «*Ἡ Δικαστικὴ ἀναδιοργάνωσις ἐν Ἑλλάδι*» (1885) καὶ δι' ἄλλων δημοσιευμάτων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ «*Δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ*» (1894) ὑπέμνησα τὸν τε Πλάτωνα—καθορῶντα τὴν σωτηρίαν καὶ πανθ' ὅσα ἔγαθὰ ἔδωκαν εἰς τὰς πόλεις οἱ θεοὶ μόνον εἰς πᾶσαν πολιτείαν, εἰς ἣν ὁ νόμος εἶναι δεσπότης τῶν ἀρχόντων, οἱ δὲ ἄρχοντες δοῦλοι τοῦ νόμου—καὶ τὸν Δημοσθένην διδάσκοντα: «τοὺς νόμους δεῖ τηρεῖν καὶ τούτους ἰσχυροὺς ποιεῖν τοὺς δικάζοντας· μετὰ γὰρ τούτων οἱ χρηστοὶ τῶν πονηρῶν περίεσιν· εἰ δὲ μὴ, λέλυται πάντα, ἀνέφικται, ὃ βίος συγκέχυται, τῶν πονηροτάτων καὶ ἀναιδεστάτων ἡ πόλις μεστὴ γίγνεται».

Ἐν τοῖς δημοσιεύμασί μου, μὴ ἀρκεσθεῖς μόνον εἰς ἐπικρίσεις, προσέβην κατὰ τὴν συνήθειάν μου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὠρισμένου προγράμματος, ὅπερ καὶ ἐπὶ τινων μερῶν ἐν νομοσχεδίοις διετύπωσα («*Εὐθύναι*» 1895, σ. 45). ὅθεν δὲν θεωρῶ ἐπάναγκες νὰ ἐπαναλάβω τὰ αὐτά, ἀρκοῦμενοι, τό γε νῦν, νὰ μνημονεύσω συνοπτικώτατα τὰς τῆς ληξάσης περιόδου ἐργασίας μου καὶ μόνον καθόσον μοι ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία, ὅπως ἐκδηλώσω τὴν ἐπὶ τῶν ἀναφρομένων ζητημάτων ἐμὴν γνῶμην.

Συζητουμένου τοῦ ν. 16 Ἰουν. 95 Β ΣΕΕ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιθεωρητῶν ὑπέβηλον παρατηρήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀντινομίαν τοῦ ν. 28 Ἰουν. 87 περὶ ἐπιθεωρήσεως τῶν δικαστικῶν γραφείων πρὸς τὸν ν. 16 Φεβρ. 93 (9 Ἰουν. 95, σ. 176), ἀποδεκτὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὑποδείξαντός μοι νὰ ὑποβάλλω

τροπολογίαν, ἣν καὶ ὑπέβαλον [10 Ἰουν. 95, σ. 187.— Ἐπ. πρακτ. σ. 105]. ἀλλὰ κατὰ τὴν συζήτησιν ἰθεωρήθη προτιμώτερον ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅπως αὕτη ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἐν εἰδικῷ νομοσχεδίῳ.

Εἰς γενικωτέραν ὁμως ἀνάπτυξιν προέβην τῇ 27 Ἰουν. 95, ὅτε καὶ μακρὰν ἐπερώτησιν ὑπέβαλον περὶ πολλῶν νόμων καὶ διαταγμάτων, προνοούντων μὲν, μὴ ἐφαρμοζομένων δὲ ἦτοι περὶ ἐποπτείας καὶ ἐπιθεωρήσεως τῶν δικαστικῶν γραφείων, περὶ ἐλλείψεως στατιστικῆς τῆς ἀστικῆς καὶ ποινικῆς δικαιοσύνης, περὶ τῆς πληθύος τῶν ἐγκρεμῶν ποινικῶν ὑποθέσεων, περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ προσωπικοῦ καὶ περὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων [σ. 639—641], περὶ ὧν ὁ τότε ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργός, ξένος εἰς πάντα ταῦτα, δὲν ἦτο ἀτυχῶς εἰς θέσιν ν' ἀπαντήσῃ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ μεριμνήσῃ. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμάτων ὠμίλησα κατὰ τὴν γενικὴν συζήτησιν περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ [14 Ἰουλ. 95, σ. 1234], τῇ δὲ 14ῃ Δεκ. 96 [σ. 685] προέτεινα νὰ ὀρισθῇ εἰδικὴ πρὸς συζήτησιν ἡμέρα, ἣν οἱ ἄρμόδιοι ἐπιμελῶς ἀπέφυγον.

Ἀλλὰ διὰ τοῦτο κυρίως καρκινόβατοῦμεν καὶ ἡ ἐπιδείνωσις τῆς νόσου προὔχῳρησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δίδωνται ἀφορμαί. ὅπως ὁ πρόξενος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἐν Πειραιεῖ ὑποβάλλῃ παραστάσεις εἰς τὴν κυβέρνησιν του, οἷας κατὰ τὴν ἐκθεσίν του διὰ τὸ ἔτος 1895 (« Νέα Ἡμέρα » Μαΐου 1886) καὶ αὐτὸς ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Τουρκίας τολμᾷ νὰ παραπονῇται (Αὐγούστος 1898) περὶ τῆς βραδύτητος τῆς διεξαγωγῆς τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Τούρκων ἐν τέλει νὰ γίγνηται δημοσίᾳ συζήτησις (Νοέμβριος 1898) περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ἀνάγκης καὶ δικαστικοῦ ἐλέγχου διὰ τῆς ἰδρύσεως μικτῶν δικαστηρίων οἷα τὰ ἐν Αἰγύπτῳ!

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ κατὰστασις τῶν ἐλληνικῶν δικαστηρίων δὲν εἶναι ἀνθηρά· ἀλλ' ἀναμφισβήτητον, ὅτι αἱ τοσοῦτον δειναὶ κατηγορίαι εἶναι ἀδικαιολόγητοι καὶ ἄδικοι, πάντως δὲ ὑπερβολικαί. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβή-

τήσεως, ὅτι τὸ προσωπικὸν τῆς ἐλληνικῆς δικαιοσύνης, — καί περ λιμοκτονοῦν ὡς ἐκ τῶν γλίσχρων μισθῶν. — καί περ πιεζόμενον ἔνεκα τῆς ἀτελείας τοῦ νόμου περὶ προσόντων, ἰδίως εἰς τὰ περὶ μεταθέσεως καὶ προαγωγῆς. — καί περ μὴ προσηκόντως γενομένης τῆς ἐποπτείας, ἣν οἱ νόμοι κελεύουσι ἀναντιρρήτως εἶναι καλλίτερον παντὸς ἄλλου κλάδου. Εἶναι δὲ ἀνακίδες νὰ ὑπάρχωσι καὶ ὑμνηταὶ τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐλληνικὴν καὶ αὐθαδὲς νὰ γίνηται ἀναφανδὸν λόγος περὶ μικτῶν δικαστηρίων!

Ἄλλὰ τὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς βελτιώσεως πρὸς ἀπονόμην τῆς δικαιοσύνης εὐελπιστῶ νὰ διατυπώσω ἄλλοτε καὶ ἐν εἰδικῇ νεωτέρᾳ μελέτῃ. Συμφωνῶ ὅμως μετὰ τοῦ κ. Λόου, ὑποστηριζαντος ἐν εὐπρεπείᾳ ἐκφράσεως ἐνώπιον τοῦ τελευταίου σταφιδικοῦ ἐν Πάτραις συνεδρίου (5 Ὀκτ. 98) «ὅτι μόνον διὰ τῆς λειτουργίας τῶν νόμων καὶ τῶν δικαστηρίων προκόπτουσι τὰ ἔθνη.»

§ 25. — Προδόντα δικαστικῶν ὑπαλλήλων.

Μετὰ μόχθους πολλοὺς εἶχεν ἐπιτευχθῆ νὰ ψηφισθῶσιν ἐν ἔτει 1887 νομοσχεδία τινα, καὶ παρ' ἐμοῦ ἄλλοτε ὑποβληθέντα, τῇ εἰσηγήσει τοῦ κ. Δ. Βουλπιώτου ἀποκεντρωτικά, ἅτινα ἀναντιρρήτως εἶχον φέρῃ βελτίωσιν τινά, καί περ μὴ ἐφαρμοσθέντα καλῶς. Ἄλλ' ὁ κ. Ζαίμης ὡς ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης ἐζήτησε νὰ τῷ λύσωσι τὰς χεῖρας. Δὲν ἴσχυσαν αἱ ἀντιρρήσεις ἐμοῦ καὶ δύο ἄλλων βουλευτῶν, ὅπως δέσωσιν αὐτὰς σφιγκτότερον, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς καταργήσεως τῶν νόμων ἐκείνων δὲν ἔβραδυναν νὰ ἐκδηλωθῶσιν ὡς κατέδειξα (5 Φεβρ. 92) ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων στατιστικῶν πληροφοριῶν, κατατεθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου κ. Ζαίμη [ἀνωτέρω σ. 3 σημ. 1].

Ὁ ὑπ. τῆς δικαιοσύνης διὰ τοῦ ν. ΒΡΠΘ' τῆς 20 Ἀπριλ. 93 εἶχε κλείσῃ τὴν θύραν εἰς τοὺς διορισμοὺς τῶν εἰσαγγελέων. ἄλλὰ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος εἶχε θεωρήσῃ καλὸν ὁ αὐτὸς ὑπουργὸς (κ. Ἀ. Σιμόπουλος) νὰ

τοὺς παύσῃ *ὅλους συλλήβδην* καὶ εἶτα διὰ τῆς καταστρα-
τηγήσεως τοῦ νόμου νὰ γείνωσιν αἱ πρὸς διορισμοὺς γνω-
μοδοτήσεις κατὰ τρόπον εὐκολύνοντα τοὺς εὐνοουμένους!
Ὁ κ. Θ. Δηλιγιάννης εὗρε τὴν θύραν κλειστὴν καὶ διὰ
νὰ τὴν ἀνοίξῃ ὑπέβαλε νομοσχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐναν-
τίον ρητῶν τοῦ συντάγματος διατάξεων καὶ πρὸς ἀνυπο-
λόγιστον βλάβην τῆς δικαιοσύνης εἶχε προτείνῃ τὴν *δια-*
νόμου (!) παῦσιν ὅλων ἀρεξαιρέτως τῶν εἰσαγγελλέων,
ἵνα διορισθῶσιν οὗτοι πάλιν κατὰ τὸ *νέον* σύστημα (¹).
ἐζητεῖτο δὲ αὖθις τὸ λύσιμον τῶν χειρῶν ὡς πρὸς τοὺς
γραμματεῖς τῶν πρωτοδικῶν καὶ τοὺς εἰρηνοδίκας. Κατὰ
τοιούτων ἀδίκων ἐπιθέσεων ἐναντίον τοῦ εἰσαγγελικοῦ
κλάδου καὶ ἐναντίον τοιούτων κυβερνητικῶν καὶ νομοθε-
τικῶν ἀτασθαλιῶν ἀντετάχθη [17 Ἰουλ. 95, σ. 1343].
Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ κόμμα ἐθορυβήθη, εἰς ἀνε-
ψιὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ παρεξέτραπή [σ. 1363] καὶ εἰς
ὑπουργὸς οὐχὶ εὐπρεπῶς ἐπενέβη [σ. 1344] (²). Ἀλλ' ἡ
ἀντίρρησίς μου, ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐρειδουμένη, ἐπεβλήθη. Τὸ
τερατῶδες ὅν ἄρθρον ἀπηλείφθη. Αἱ λοιπαὶ ὁμῶς παρα-
τηρήσεις μου καὶ ἐπὶ ἄλλων ἔτι διατάξεων [σ. 1348. 1349.
1368] δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει, τὸ δὲ νμοσχδ ἐγένετο ὁ
ν. *ΒΤΚΗ' 27 Ἰουλ. 95* καὶ οὕτως ἐδόθη ἡ εὐκολία πρὸς
ἱκανοποίησιν φίλων καὶ κομματαρχῶν.

§ 26. — Εἰρηνοδικεῖα.

Ὁ κατὰ τὸ ἰσχύον σύστημα — διὰ διατάγματος μετὰ
προηγούμενην ὑπὲρ τῆς συστάσεως γνωμοδότησιν τοῦ Πρω.

(¹) Ἄρθρον 5 τοῦ νμοσχδ. «Οἱ εἰσαγγελεῖς καὶ ἀντεισαγγελεῖς
τῶν ἐφετῶν ὡς καὶ οἱ εἰσαγγελεῖς τῶν πρωτοδικῶν ἀπολυ-
» θήσονται ἅμα τῇ ἰσχύϊ τοῦ παρόντος νόμου,
» ὅπως διορισθῶσι τοιοῦτοι δυνάμει τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος
» νόμου.» — (²) Εὐτυχῶς ὁ ὑπουργὸς ἐκείνος μετὰ δύο ἡμέρας ἐπη-
» νόρθωσε τὸ ἄδικον, ζητήσας ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ βήματος παρ' ἐμοῦ
» συγγνώμην [σ. 1405], ἡ δὲ πρᾶξις τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ ἐπὶ καὶ δικαίως.

τοδικείου ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ εἰσαγγελέως — ὁρισμὸς τῶν εἰρηνοδικειακῶν περιφερειῶν (ἄρθρ. 2 ν. 22 Αὐγ. 82), εἶναι πλημμελής· ἡ δὲ σπουδή, μεθ' ἧς ὠρίσθησαν αἱ τοῦ Πηλίου εὐθὺς μετὰ τὴν πρυσάρτησιν συνετέλεσεν εἰς τὸ ν' αὐξήθῳσιν αἱ δυσχέρειαι τῶν δικαζομένων. Ἀνάγκη ἵνα διὰ νόμου ὁρισθῶσιν εἰς ὅλον τὸ κράτος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰ σπουδαιότερα κέντρα τῶν περιφερειῶν ἐκάστου πρωτοδικείου μεταβατικὰ εἰρηνοδικεῖα, ὥστε οἱ εἰρηνοδίκαι καὶ οἱ πταισματοδίκαι ἐπιτοπίως ν' ἀπονέμωσι τὴν δικαιοσύνην. Τοιαύτην σύστασιν ὑπέβαλον τῇ 14 Ἰουν. 95 [σ. 264].

§ 27. — Πολυμελῆ δικαστήρια.

Ἐπὶ τῇ ὑποβολῇ τοῦ ὑπουργικοῦ νομοσχεδ. περὶ τριμελῶν πλημμελειοδικείων [Παράρτ. Β'. συν. σελ. 68, ἀριθ. 35] ὑπέβαλον (11 Φεβρ. 96) ὑπὸ τύπον τροπολογίας ὁλόκληρον νομοσχέδιον μετ' ἀναλυτικωτάτης αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως [σ. 110. — Παράρ. σ. 246, ἀριθ. 105], κανονικώτερον τοῦ ὑπουργικοῦ ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν τριμελῶν πλημμελειοδικείων, ταῦτοχρόνως δὲ καὶ ἐτέραν πρότασιν περὶ κατάργησεως τῶν διατάξεων, δι' ὧν λίαν ἀτόπως καὶ οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τῷ συντάγματι περὶ ἰσοβιότητος διατεταγμένα ἐπιτρέπεται ἡ ἀναπλήρωσις τακτικῶν δικαστῶν δι' ἀμίσθων παρέδρων καὶ διὰ δικηγόρων. Ἐν αὐτῇ ὑποδεικνύω, ὅτι τὴν νομοθετικὴν περὶ τριμελῶν πλημμελειοδικείων πρόνοιαν ἔδεινὰ παρακολουθήσωσι τὰ ἀκόλουθα νομοσχέδια ⁽¹⁾ α) περὶ ἐπαρχιακῶν μοιοπροσώπων δικαστηρίων εἰς ὅσας ἔδρας ἐπαρχιῶν δὲν ὑπάρχουσι πρωτοδι-

(1) Ἐνώπιον τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν ἀνέπτυξα τὸ ὅλον τοῦ συστήματος κατὰ τινα τῶν συνεδριῶν τοῦ Μαΐου 1895. (Περίληψις τῆς ὁμιλίας μου ἐδημοσιεύθη εἰς «Ἀστὺ» 10 Μαΐου 1895.

κεῖα (¹) β') περὶ *τριμελῶν ἐφετειῶν*· καὶ γ') περὶ *πενταμελοῦς* τοῦ Ἀρείου Πάγου. (²)

Ἀτυχῶς καὶ τὸ σχετικὸν τοῦ ὑπουργοῦ νομοσχέδιον δὲν ἠθέλησεν ὁ τὰ πάντα διευθύνων τότε πρωθυπουργὸς νὰ συζητήσῃ. Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο σπεύδων νὰ ἰδῇ αὐτὸ ψηφιζόμενον καὶ μετὰ δυσκολίας ἐδέχθη πρότασίν μου (9 Φεβρ. 96) περὶ βραχείας ἀναβολῆς, εὐθὺς ὡς ἡ βουλὴ ἔδειξε διάθεσιν, ὅπως τὸ συζητήσῃ, κατεβίβασεν αὐτὸ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει, ἐξ ἧς καὶ εὐσχήμως τὸ ἐξεδίωξε!

§ 28. — Δικηγορικοὶ σύλλογοι.

Μεγάλην διδῶ σημασίαν εἰς τὴν διὰ νόμου ὀργάνωσιν τῶν δικηγορικῶν συλλόγων. Πρὸς τοῦτο κατ' ἐπανάληψιν ὑπέβαλον νμοσχδ. εἰς τὴν βουλὴν (Μάρτ. 84. — 20 Νοεμ. 84). Ἐπίσης τὴν 31 Ἰαν. 1891 μετὰ τῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, ὅτε καὶ ἐψηφίσθη εἰς δύο ἀναγνώσεις (25. 26 Φεβρ. 29 Νοεμβρ. 1891). Ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεδόθη εἰς πολλοὺς ἡ αὐτὴ ἐπιθυμία, ὁ δ' ἐν Ἀθήναις δικηγορικός σύλλογος παρεσκεύασε νμοσχδ., ὅπερ ὁ ὑπ. τῆς δικαιοσύνης ὑπέβαλεν (8 Μάρτ. 96). Ἀλλ' ἡ συζήτησις αὐτοῦ εὗρε προσκόμματα, καθ' ὧν προσεπάθησα [15 Νοεμβρ. καὶ 2 Δεκ. 96, σ. 33, 37, 356] ν' ἀντιταχθῶ. Τῇ ἀποφάσει τῆς βουλῆς κατήρτίσθη (16 Νοεμβρ.) εἰδικὴ ἐπιτροπεία πρὸς ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν μελῶν αὐτῆς ὠρίσθη καὶ ἐγώ. Ἐκτελείς εἰσηγητῆς, κατήρτισα ἐκθεσιν, ἥτις ὑπογραφεῖσα παρ' ὅλων τῶν μελῶν ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλὴν [Παράρτ.

(¹) Περὶ ἐπαρχιακῶν δικαστηρίων καὶ ὁ Ἐπαμ. Δεληγεώργης εἶχε διατυπώσῃ νομοσχέδιον, ὅπερ δι' ἐγκυκλίου τοῦ ἀπὸ 12 Δεκ. 1866 ἀπέστειλε πρὸς τὰς δικαστικὰς ἀρχάς, πρὸς μελέτην (Συλλογὴ ἐγκυκλ. ὑπουργ. δικαιοσύνης α'. σ. 650—6).

—(²) Περὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπέβαλον ἄλλοτε νομοσχέδιον, ὅπερ διὰ μακρῶν ἀνέπτυξα [Μάρτιος 1891, σ. 991, 11409. — Παράρτ. σ. 348, ἀριθ. 286].

ἐκτ. συν. σ. 116, ἀριθ. 118). Ἄλ' ἡ κυβέρνησις ἕνεκα ἀντενεργειῶν τινῶν ἐκ τῶν εὐνοουμένων της, ἴσως ἀρεσκομένων ἐν τῇ ἀκόσμφ ἑνασκήσει τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος, ἀπέφυγε τὴν συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου.

§ 29. — Προσωπικὴ κράτησις.

Ἡ ἀδιαφορία τῆς βουλῆς πρὸς συζήτησιν τοῦ παρ' ἑμοῦ ὑποβληθέντος τῇ 24 Ἰαν. 83 νομοσχδ. περὶ καταργήσεως τῆς προσωπικῆς κρατήσεως δὲν μὲ ἀπεθάρρυνε, διότι καὶ ἐκ νέου προέτεινα αὐτὴν τῇ 20 Δεκ. 83. Δένδρα ἐρριζωμένα πρὸ αἰώνων δὲν ἐκριζοῦνται εὐκόλως, ἀλλ' ἡ συνεχὴς τοῦ ξυλοκόπου ἐργασία καταρρίπτει καὶ αὐτὰ τὰ ὑψικόρυφα. Πρότασιν μερικωτέραν δις ὑπέβαλον (26 Νοεμβρ. 84 καὶ 30 Ὀκτ. 85). Συνεχίζων τὸν κατὰ τοῦ ἀληθοῦς βαρβάρου τούτου θεσμοῦ ἀγῶνα μου ὑπέβαλον καὶ τῇ 28 Ἰαν. 1891 πρότασιν περὶ ἐντελοῦς καταργήσεως μετὰ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, ἵνα προκαλέσω τὴν περὶ αὐτῆς προσοχὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ', ὅτε ὁ ὑπουργὸς ἀπεφάσισε νὰ προτείνῃ τὴν κατάργησιν διὰ τὰς μέχρι τοῦ πυσσοῦ τῶν δρχ. 500 ἀπατιήσεις, ἐξεπόνησα τακτικώτερον νομοσχέδιον περὶ μερικῆς καταργήσεως τῆς προσωπικῆς κρατήσεως, εἰς ὃ ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον οἱ ὀφειλέται, ἀλλὰ καὶ οἱ δανεισταί, ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῶν συναλλαγῶν συμφῶνως τῇ ὅποιᾳ αἱ συναλλαγαὶ λειτουργοῦσι πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Τοῦτο ψηφιζόμενον δύναται, πιστεύω, νὰ προλειάνῃ τὴν ἄνευ συγκλονισμοῦ τῶν συναλλαγῶν ὁμαλὴν κατάργησιν δι' ὅλας τὰς περιπτώσεις. Τὸ νομοσχ. τοῦτο μετ' ἀναλυτικῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, ὑπογραφέν καὶ ὑπὸ τριῶν ἄλλων συνἀδέφων ὑπέβαλον τῇ 2 Φεβρ. 96 [σ. 44. — Πρωτ. σ. 178, ἀριθ. 59. — «Νεολόγος» 3 Νοεμ. 98]. Ἀτυχῶς δὲν συνεζητήθη, διότι ἡ κυβέρνησις προεκάλεσε μὲν τὴν διὰ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς σύστασιν εἰδικῆς ἐπιτροπείας, εἰς ἣν καὶ ἐγὼ συμπεριελή-

φθην [σ. 387], ἀπέφυγεν ὅμως τὴν συζήτησιν καὶ ἐπὶ τοῦ παρ' αὐτῆς ὑποβληθέντος. Εὐτυχῶς ὠρίμασεν ἡ ἰδέα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀναγραφῇ ἡ κκτάργησις τῆς σωματεμπορίας καὶ εἰς τὸ ζαῖμικὸν πρόγραμμα (29 Ὀκτωβρ. 98).

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἠτύχησα νὰ προτείνω (13 Μαρτ. 98) εἰς τὴν βουλὴν, αὕτη δὲ νὰ ψηφίσῃ τὴν ἐν τῷ ἄρθρ. 8 τοῦ ν. ΒΦΜ' 21 Μαρτ. 1898 διάταξιν, καθ' ἣν **κατηργήθῃ ἡ προσωπικὴ κράτησις** διὰ ποσὰ κατώτερά τῶν δραχ. 100 ἐκ τῶν εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς διὰ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς χορηγηθεῖσων πιστώσεων [σ. 451]. Ἡ καλὴ ἀρχὴ ἐγένετο.

§ 30. — Ἀστικὸς νόμος.

Εἰς τὸν διὰ τὸ ἔτος 1895 προϋπολογισμὸν εἶχεν ἀπαλειφθῇ ἡ διὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἀστικοῦ κώδικος πίστωσις. Τῇ 17 Ἰουν. 95 ἐν συνόψει ἐξέθηκα τὸ ἱστορικὸν τῶν ἐπιτροπῶν καὶ τὰς ἐργασίας τῆς τελευταίας, ὑπέβαλον δ' ἐπερώτησιν περὶ τοῦ λόγου τῆς διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς καὶ ταῦτοχρόνως σύστασιν περὶ τῆς *τμηματικῆς ψηφίσεως τῶν παρασκευασθέντων μερῶν* [Ἐπ. πρακτ. σ. 163], καθ' ὃν τρόπον ἐψηφίσθησαν οἱ νόμοι τοῦ 1836 περὶ ὑποθηκῶν, τὰ πρῶτα 90 ἄρθρα τοῦ ἀστικοῦ νόμου ἐν ἔτει 1856 καὶ ὁ περὶ ἀνηλίκων, ἐπιτροπειᾶς κλπ. νόμος ἐν ἔτει 1861 [σ. 343]. Τὴν σύστασίν μου ἐπανελάβον καὶ κατὰ τὴν 19 Ἰουλ. 95 [σ. 1404]. Ὁ πρωθυπουργὸς ὑπεσχέθη ν' ἀναγράψῃ πίστωσιν διὰ τὸ ἔτος 1896 [σ. 344], ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐξετέλεσε [Ἐπ. πρακτ. Β' συν. σ. 388].

Ἄρθρον 15 ἀστικοῦ νόμου. — Ἐπὶ τοῦ ὑπουργικοῦ νομοσχ. περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἄρθρ. 15 τοῦ Ἀστ. Ν., ἀναγομένου εἰς τὰ *περὶ ἰθαγενείας* ὑπέβαλον ὑπὸ τύπον τροπολογίας ἕτερον νομοσχ., κατὰ τὴν γνώμην μου ἀρτιώτερον [Παράρ. σ. 205, ἀριθ. 181], ὅπερ καὶ ἀνέπτυξα τῇ 27 Ἰουν. 95 [σ. 655], ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Οὕτως

ψηφίσθη ὁ ν. ΒΤΚ' 27 Ἰουλ. 95 ἀτελὲς καὶ κατὰ τρόπον μὴ κανονικὸν οὐδὲ συνταγματικὸν διατετυπωμένος.

Νόμος περὶ ἐξώσεως τῶν δυστροποῦντων μισθωτῶν. Πρὸς βελτίωσιν τοῦ ν. Υ'ΑΖ' 9 Ἰουνίου 1871 ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ὑπ. τῆς δικαιοσύνης νμοσχ., κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ὁποίου ὑπέβαλον [3 Ἰουλ. 95, σ. 850] παρατηρήσεις τινὰς, ληφθεῖσας ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῆς βουλῆς. Τούτου ἕνεκα ἀπεστάλη τὸ νομοσχ. εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, ἣτις ἐξελέξατο τὸν κ. Πέρρον καὶ ἐμὲ εἰσηγητάς, ἡμεῖς δὲ διετυπώσαμεν ἕτερον μετὰ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, ὅπερ, ὑπογραφέν καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ὑπεβλήθη εἰς τὴν βουλὴν [Παράρτ. σ. 301, ἀριθ. 246]. ἀλλ' ἡ κυβέρνησις, ὑποβχλοῦσα τὸ νομοσχέδιόν της μόνον, ὅπως εὐχαριστήσῃ τοὺς ἰδιοκτῆτας, δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν συζήτησιν, ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ καὶ τοὺς ἐνοικιαστάς.

§ 31. — Προληπτικὸς τῆς πτωχεύσεως συμβιβασμός.

Ὁ θεσμὸς τοῦ προληπτικοῦ συμβιβασμοῦ, εὐεργετικῶς λειτουργῶν εἰς ἄλλα κράτη, μετεφυτεύθη τοσοῦτον ἐσπευσμένως ἐν Ἑλλάδι χάριν ἐμπόρων τινῶν ἐν Πάτραις, ὥστε, πρὶν ἢ ὁ δικαστικὸς καὶ ὁ ἐμπορικὸς κόσμος λάβῃ γνῶσιν αὐτοῦ, εἰσῆχθη, ἀνεγνώσθη τρίς καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» ἀπὸ τῆς 3 μέχρι τῆς 6 Φεβρουαρίου 1893 (ν. ΒΡΜΑ' 6 Φεβρ. 93) ἥτοι ἐν διαστήματι μόνον τεσσάρων ἡμερῶν! Ὁ οὕτως ἡλεκτρικῶς ψηφισθεὶς νόμος ἐξετελέσθη κάκιστα καὶ πάντες κατ' αὐτοῦ εὐλόγως ἐξηγέρθησαν, καὶ ἀναφοραὶ ἐκ πολλῶν μερῶν, ἐπίσης τῶν ἐμπόρων τοῦ Βῶλου, πρὸς τοῦτο ἀπεστάλησαν. Ἀλλ' ἀντὶ βελτιώσεως προετιμήθη ἡ ἀπηνὴς καρατόμησις του. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ καὶ ἐν τῷ νομοσχέδιῳ τούτῳ ἀντιπροσωπεύσας τὸν ὑπουρ. τῆς δικαιοσύνης τέως πρωθυπουργὸς κ. Θ. Δηλιγιάννης ὑπεσχέθη νὰ ὑπο-

βάλῃ νέον νομοσχ., ἀλλ' ἡ δῆλωσις αὕτη ἦτο ἐξ ἐκείνων αἰτινες εὐκέλως γίνονται παρὰ τῶν ὑπουργῶν. ἵνα οὗτοι ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῶν ἐνοχλήσεων τῶν ἀντιπολιτευομένων, γίνονται δὲ ἀκριβῶς διὰ τὰ μὴ ἐκτελεσθῶσιν.

Τῇ 7 Ἰουν. 95 ἐζήτησα πολλὰς πληροφορίας ἐν σχέσει πρὸς τὸν θεσμὸν τοῦτον [σ. 134. — Ἐπ. πρακτ. σ. 76]. Μετὰ τὴν κατάρθεσιν αὐτῶν προεκλήθη προκαταρκτικὴ συζήτησις [4 Ἰουλ. 95, σ. 860]. Κατὰ τὴν γ' συζ. περὶ καταργήσεως τοῦ θεσμοῦ ἀνέπτυξα τὰ περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς συγκριτικῆς νομοθεσίας, συνωμολόγησα, ὅτι, ὡς ἐψηφίσθη καὶ ἐφηρμόσθη παρ' ἡμῖν, εἶνε ἀναντιρρήτως ληστρικός, ἀλλ' ὅτι ἡ κυβέρνησις, ἀντὶ νὰ καταργήσῃ αὐτὸν, ὤφειλε χάριν προστασίας τῶν ἐντίμων ἐμπόρων νὰ προτείνῃ τὴν βελτιώσιν του καὶ νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς δεούσης ἐφαρμογῆς αὐτοῦ [17 Ἰουλ. 95, σ. 1331]. Ταῦτα πάντα ὁμῶς ἀπήτην κόπον. Τὸ προχειρότερον καὶ εὐκολώτερον ἦτο ἡ κατάργησις, ἥτις καὶ ἐγένετο διὰ τοῦ ν. *ΒΤΑΘ'* τῆς 7 Αὐγούστου 95.

§ 32.— Διάφορα (Ἵπουργείου δικαιοδύνης.)

1 — Ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου περὶ ἐταιριῶν ἐξελέγην [24 Φεβρ. 96, σ. 387] μέλος τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπείας, ἥτις ὁμῶς δὲν ἐκλήθη νὰ ἐργασθῇ, ἀλλὰ τὸ νομοσχδ. ἐψηφίσθη εἰς ἀνάγκησιν (18 Νοεμβρ. 96), ὅτε βραχείας τινὰς παρατηρήσεις ὑπέβαλον [σ. 67. 68. 69].

2 — Ἐπὶ τοῦ ν. *ΒΥΚΒ* 16 Ἀπριλ. 96 περὶ τοῦ ἐφηβείου Ἀθέρωφ ἐπίσης ὑπέβαλον παρατηρήσεις τινὰς [13 Μαρτ. 41 σ. 937. 939. 943].

3 — Ἐπὶ τοῦ νομοσχδ. περὶ πιστώσεως διὰ κατασκευὴν φυλακῶν ἐν Λευκάδι ὠμίλησα γενικώτερον περὶ φυλακῶν [18 Μαρτ. 96, σ. 1141].

4 — Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δικαστικῶν κλητῆρων καὶ περὶ τοῦ νομίμου τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ὡς βουλευτῶν ὠμίλησα τὴν 19 Μαρτ. 96 [σ. 1153].

5 — *Περὶ κατασκευῆς δικαστικοῦ μεγάρου ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν γένει δημοσίων κτιρίων ἡγόρευσα τὴν 21 Μαρτ. 96 [σ. 1235]. Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ τὴν 20 Νοεμβρ. 96 [σ. 330].*

6 — *Ἐπὶ τῇ προτάσει μου ἀπεφασίσθη ἡ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ἐπιτροπείαν παραπομπὴ τοῦ νμσχδ. περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν ἄρθρων 203—5 Ὁργαν. Δικαστηρίων [σ. 67].*

7 — *Ἐναντίον τῆς καταχρήσεως, τῆς γενομένης παρὰ τινων δικαστικῶν λειτουργῶν, οἵτινες, καταλαμβάνοντες τὰ δικαστικὰ καταστήματα πρὸς ἰδίαν των χρῆσιν, ἀνεπαρκῆ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν καταλείπουν χῶρον (7 Δεκ. 96, σ. 483).*

8 — *Ἐπὶ τοῦ γ. ΒΥγ' 14 Μαρτ. 97 περὶ ἀναστολῆς παντὸς εἵδους δικαστικῶν προθεσμιῶν κλπ., συζητηθέντος ἐν ἀκροτάτῃ σπουδῇ καὶ ἐν νευρικῷ παροξυσμῷ, ὡς συνήθως, βραχείας ὑπέβαλον παρατηρήσεις — καί τοι εἶχον παρσκευασθῇ, ὅπως ὁμιλήσω ἀναλυτικώτερον — ληφθεὶς ὅμως ὑπ' ὄψει κατὰ τὸ πλεῖστον [6 Μαρτ. 97, σ. 1177].*

9 — *Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου περὶ ἀναγκαστικῆς ἀποχωρήσεως ἰσοβίων δικαστῶν ἡγόρευσα τὴν 11 Μαρτ. 98 [σ. 390—1].*

10 — *Ἐν συζητήσει περὶ τύπου, καθ' ἣν ἐδηλώθη ὑπὸ τῶν κρυπτομένων συντηρητικῶν ἡ ἐπιθυμία συντάξεως νμσχδ. πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐλευθεροτυπίας, ἡγόρευσα μὲν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως ὑπέδειξα καὶ τὰ κατὰ τὴν γνώμην μου κατάλληλα μέτρα πρὸς περιστολὴν τῶν καταχρήσεων [28 Φεβρ. 98, σ. 265. — Ἡ ἀγόρευσίς μου ἀνετυπώθη εἰς τοὺς «Καιροὺς» 2 Μαρτ. 98].*

Γ' — Ὑπουργεῖον ἐσωτερικῶν

§ 33.— Ἀστυνομία (Ἀρνησικυρία)

Τὸ ὑπουργικὸν νμσχδ. περὶ καταργήσεως τοῦ ἀρχηγείου τῆς χωροφυλακῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀστυ-

νομίαν ἔφερεν ἐνώπιον τῆς βουλῆς τὸ περὶ αὐτῆς θέμα, ὅπερ μακρὰν προὔκλεσε συζήτησιν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑπεστήριξα (15 Ἰουν. 95): α') τὴν διατήρησιν τοῦ ἀρχηγείου, ἐφ' ὅσον προσωρινῶς ἰσχύει ὡς ἀναγκαῖον **κακῶν** ὁ θεσμὸς τῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας· β') τὴν ῥιζικὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς χωροφυλακῆς ἥτοι: 1) διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν στελεχῶν τῶν ἀξιωματικῶν, (¹) τῶν ἐνωμοταρχῶν καὶ τῶν χωροφυλάκων ἐκ τῶν διακριθέντων ἐν τῇ ἀστυφυλακῇ· 2) διὰ τῆς ἰδρύσεως σχολῆς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς χωροφυλακῆς· γ') τὴν ἐντελῆ ἀναδιοργάνωσιν τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας ἥτοι: 1) διὰ τῆς χαλαρώσεως τῶν δεσμῶν μεταξὺ δημάρχων καὶ δημαστυνόμων καὶ 2) διὰ θητείας τῶν ἀστυνομικῶν κλητῆρων· δ') τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὑπουργικὴν καὶ εἰσαγγελικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς ἀστυνομίας πρὸς αὐστηρὰν τιμωρίαν ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τῶν παρεκτρεπομένων [σ. 302—6]. Τὴν πρότασιν περὶ καταργήσεως τοῦ ἀρχηγείου τῆς χωροφυλακῆς κατεψήφισα [σ. 314]

“Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις εἰσήγαγε νμοσχδ., περὶ νέου συστήματος ἀστυνομικῆς διοικήσεως ἐπολέμησα αὐτό, διότι ἐζητεῖτο ἡ κατάργησις κακοῦ συστήματος καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ δι' ἄλλου χειροτέρου, τραγελαφικοῦ, πολυπλόκου καὶ ἐπικινδύνου [12 Μαρτ. 96, σ. 900], ὑπέδειξα δ' ἐν τέλει εἰς τὸ στέμμα, ὅτι ὑπῆρχε δεδικοιολογημένη περίπτωσις τῆς χρήσεως τοῦ συνταγματικοῦ (Σύντ. 36) δικαιώματος τῆς **ἀρνησικυρίας** [σ. 901.]. “Ὅτε τοιαῦτα προέτεινα, ὀλίγας, ὁμολογῶ, εἶχον ἐλπίδας, ὅπως εἰσακουσθῶ, διότι οὐδέποτε, νομίζω, ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ θαῦμα τὴν φορὰν ταύτην ἐξετελέσθη. Καὶ τὸ νμοσχδ. δὲν ἐκυρώθη, ριφθὲν εἰς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων χαρτίων, καὶ ὁ ἡγέτης τῆς κραταιᾶς πλειοψηφίας—ὁ μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς ζητήτας τὴν ψήφισίν του, πολλάκις

(¹) Καὶ οἱ ἔφεδροι ἀνθυπολοχαγοὶ καὶ τινες τῶν συνταξιούχων ἀξιωματικῶν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι.

δὲ ἀκαίρως ἐπιδεικνύων συνταγματικὴν ὑπερευαισθησίαν. ἐφ' ἧ μὴ δεῖ, ἔχωνευσεν ἀκινδύνως τὸ καταπότιον τῆς ἀρνησικυρίας, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην φαρμάκου παραιτήσεως. Πιθανῶς ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος τῆς 18 Φεβρ. 1892 ὠφέλησε, διότι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος γίνεται μετὰ ὀλιγωτέρας ὁρμῆς.

Ἡ περιστάσις ὅμως αὕτη φέρει ὡς φυσικὸν τὸ ἐρώτημα: ἀλλὰ τότε διὰ τί τόσοι ἄλλοι νόμοι προδήλως κακοὶ ἐκυρώθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν ἐτῶν 35; Ἀλλὰ τότε διὰ τί ἐρρίφθησαν εἰς τὸν κομματικὸν Μινώταυρον πολλοὶ θεσμοὶ ἐκ τῶν εὐεργετικῶς ὅπωςδῆποτε λειτουργήσαντων; Τὴν ἀπάντησιν ἃς δώσωσιν οἱ συνηγοροῦντες ὑπὲρ αὐξήσεως τῶν προνομιῶν τοῦ στέμματος *συντηρητικοί*.

Καὶ νέον ὅμως νμσχδ. περὶ ἀστυνομίας βραδύτερον ὑπέβλεν ἢ κυβέρνησις. Θέλουσα νὰ μετριάσῃ τὰς ἐκ τῆς μὴ κυρώσεως τοῦ ψηφισθέντος νμσχδ. οὐχὶ εὐαρέστους ἐντυπώσεις τῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν ὑποσχθέντων τὴν ἄμεσον τῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας κατάργησιν φίλων τῆς, ἐπειράθη νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑποβολὴν αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ψηφισθὲν, ὡς εἶπεν ὁ πρωθυπουργός, εἶχε ἀποδειχθῇ—καὶ πρὸ τῆς κυρώσεώς του—*ἀνεφάρμοστον*! Ἡ πρωθυπουργικὴ αὕτη ὁμολογία, ἥτις ἀπεσπάρθη χάριν τῆς δικαιολογίας εἶνε χαρακτηριστικὴ περὶ τοῦ τρόπου, δι' οὗ κατασκευάζονται οἱ νεώτεροι νόμοι καὶ τῆς ποιότητος αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ἡ κυβέρνησις ἐζήτει τὴν ἐσπευσμένην ψήφισιν καὶ τοῦ νέου νομοσχεδίου τῆς πλήρους ἐπίσης ἐλαττωμάτων, κατέδειξα [19 Δεκ. 96, σ. 824] τὴν ἀνάγκην μείζονος προσοχῆς. Εὐτυχῶς εἰσηκούσθη.

Γνωρίζω τὰς παρεκτροπὰς τῶν ὀργάνων τῆς στρατιωτικῆς ἀστυνομίας, διότι πολλὰς αὐτῶν κατήγγειλα, ὅτ' ἐλειτούργει, εἰς τὸ ἀρχηγεῖον τῆς χωροφυλακῆς, καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν αὐτοῦ, εἰς τὴν βουλὴν [26 Φεβρ. 96, σ. 424. — 18 Δεκ. 96, σ. 792. — 23 Φεβρ. 98, σ. 176]. Ἀλλὰ σοφώτατον μοὶ φαίνεται τὸ «μὴ κίνει κακὸν εὖ

κείμενον». Δὲν εἶμαι ἐκ τῶν ψηφισάντων τὸν θεσμόν τοῦτον, ὃν εὗρισκω ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ πρὸς τὸ δημοτικὸν σύστημα, ἀσύμφορον δὲ πρὸς τὸν στρατόν. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῇ ἐν Ἑλλάδι, δὲν συμφέρει ἤδη ἐσπευσμένως νὰ καταργηθῇ πρὶν ἢ ἡ πολιτεία ἐξασφλισθῇ διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως θεσμοῦ καλλιτέρου, ἀφοῦ ἐκ τῆς καλῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς χωροφυλακῆς ἡρτηται ἡ τήρησις τῆς δημοίας τάξεως.

§ 34. — Δημαιορεσίαι

Συμφώνως πρὸς ὅσα ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτικῇ σκηνῇ ἐμφανίσεώς μου ὑπεστήριξα περὶ διακοίσεως ἐξουσιῶν—συμφώνως πρὸς ὅσα διὰ τῶν ἀπὸ 20 Ἀπριλ. 1883 («Ἐκλογαὶ βουλευτικαὶ 1885», σ. 42) καὶ 14 Ἀπριλ. 1891 ἐγκυκλίων ἐπιστολῶν μου πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς ἐπανελάβον οὐδόλως ἀνεμίχθην καὶ εἰς τὰς δημαιορεσίας τῆς 10ης Σεπτεμβρ. 1895.

Ὅτε ἡ κυβέρνησις προέτεινε τὴν ἀναβολὴν τῶν δημοτικῶν ἐκλογῶν, αἵτινες ἔδει νὰ γείνωσι τῇ 2 Ἰουλ. 95, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι αὗται δὲν ἔπρεπε νὰ διεξαχθῶσιν ἐν ἀπουσίᾳ τῶν βουλευτῶν, οὗτοι δ' εὗρισκοντο ἐν Ἀθήναις ἕνεκα τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς, ἔλεγον (5 Ἰουν. 95) πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τ' ἀκόλουθα·

«Βεβίαιως ἕνεκα τοῦ ἐκτροχιασμοῦ τῆς βουλευτικῆς ἐντολῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ λίαν δεδίκαιοιολογημένη ἡ ἀναβολὴ τῶν δημαιορεσιῶν, διότι ἕνεκα πεπλανημένης, κατὰ τὴν ἐμὴν τοῦλάχιστον γνώμην, σχέψεως ὁ β ο υ λ ε υ τ ῆ ς θ ε ω ρ ε ῖ τ α ι δ η τ μα ρ χ ο π ο ι ὸ ς καὶ ὁ δ ῆ μ α ρ χ ο ς β ο υ λ ε υ τ ο π ο ι ὸ ς κατ' ἀκόλουθίαν ἡ παρουσία τοῦ βουλευτοῦ κατὰ τὰς δημαιορεσίας θεωρεῖται ἀπαραίτητος εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, ἵνα μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐκλογῶν ὑπολογίσῃ τὸν ἀ ρ ι θ μ ὸ ν τ ῶ ν ψ ῆ λ ῶ ν τ ο υ δ η μ ἄ ρ χ ῶ ν, παρασκευάζων τὴν ἐπιτυχίαν του εἰς μελλούσας βουλευτικὰς ἐκλογάς» [σ. 120].

Ἡ γνώμη μου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατισχύσῃ κατ' ἀρ-

χὴν ἕνεκα στρεβλῶν ἰδεῶν, αἵτινες κρατοῦσι. Διὰ τοῦτο ἠρκεσθὴν νὰ συντελέσω εἰς τὴν βελτίωσιν πολλῶν λεπτομερειῶν, ὑποβαλὼν καὶ ὁλόκληρον νμοχ. [6 Ἰουν. 95, σ. 127.—Παράρτ. σ. 124, ἀριθ. 116], ἀλλ' ἐκ τῶν προτάσεων μου ὀλίγαι ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει [σ. 142.144]. Οὕτως ἐψηφίσθη ὁ ν. ΒΣΞΓ' 14 Ἰουν. 95.

35. — Διάφορα (Ὑπουργείου ἐσωτερικῶν).

1.—Πρὸς ἀπογραφήν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις δὲν ἐγένετο ἀπὸ τοῦ ἔτους 1887, καίτοι ἐκτὸς τῆς νομίμου ἐκπροσωπήσεως εἶνε χρησιμωτάτη εἰς πολλὰς περιστάσεις, ὑπέβαλον ἐπερώτησιν [1 Ἰουλίου 95, σ. 760.—Ἐπ. πρακτ. σ. 299], ἣν καὶ ἐπανελάβον (19 Ἰουλ. 95), συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν, ὅτε ὁ πρωθυπουργὸς ἀναγνώρισας τὴν ἀνάγκην, ὑπεσχέθη [σ. 1404] νὰ διατάξῃ αὐτὴν, ἥτις καὶ πράγματι ἐγένετο τὴν 5 πρὸς τὴν 6 Ὀκτ. 96 (δ. ⁹/₁₇ Ἰουν. 97). Δυνάμει αὐτῆς καὶ ἡ ἐπαρχία Βώλου, ἔχουσα 73244 δημότας, ἀντιπροσωπευθήσεται ὑπὸ ἑξ βουλευτῶν, συμφώνως πρὸς τὸ ἀρθρ. 2 τοῦ ν. 31 Δεκ. 1890, 2 Ἰαν. 1891 ΑΩΟΣΤ'.

2. — Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἐργαστασίοις συμβαιρόντων δυστυχημάτων, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως κυβερνητικῆς ἐποπτείας καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης ψηφίσεως εἰδικῶν πρὸς τοῦτο νόμων πολλακίς ὠμίλησα, ἰδίως τῇ 15 Ἰουλ. 95 [σ. 1274], ὅτε ὑπέβαλον καὶ ἐπερώτησιν [Ἐπ. πρακτ. σ. 502]. Ἐπίσης τῇ 29 Ἰαν. 96, ὅτε ὑπέδειξα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ψηφίσεως νόμου περὶ ὑγιεινῆς καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἐργαζομένων ἐν τοῖς βιομηχανικοῖς καταστήμασιν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γαλλικοῦ νόμου τῆς 12 Ἰουν. 93. [σ. 20] — Τῇ 12 Φεβρ. 96 ἀπήντησεν ὁ ὑπουργὸς ἀνεπαρκῶς, ὅτ' ἐπέστησα καὶ αὐτῇ τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως [σ. 107].

3.—Περὶ τῶν δήμεων ἐψηφίσθησαν: 1) ὁ ν. ΒΤΖΑ' 20 Μαρτ. 96 περὶ ἐρμηνείας τοῦ ν. 24 Ἰαν. 1852 περὶ ἐξοφλήσεως τῶν χρεῶν τῶν δήμων καὶ 2) ὁ ν. ΒΥΓ' 8

Ἀπριλ. 96 *περὶ ἐρμηνείας τοῦ ἀρθρ. 34 ἐδ. 1 τοῦ ν. ΣΞΓ' 46* *Δεκ. 67* *περὶ ὁδοποιίας.* Μακρὰ ἐν γένει περὶ νόμων ἐρμηνευτικῶν ἐγένοντο συζητήσεις, ὧν μετέσχον [12 Φεβρ. 96, σ. 133], ἰδίως ὡς πρὸς τὴν μὴ ἐπιδρασιν αὐτῶν εἰς τὰς τελεσιδικίας, περὶ οὗ καὶ τῇ 23 Φεβρ. 96 [σ. 376. 385]. Κατὰ τοῦ περὶ ὁδοποιίας δὲ καὶ ἡγόρευσα ὡς ἀντικειμένου εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἐρμηνευομένου νόμου καὶ εἰς τὴν παγιωθείσαν τοῦ Ἀρείου Πάγου νομολογίαν [σ. 1207—1210].

4. — *Ὁ ν. ΒΤΟ 13/18* *Μαρτ. 96* *περὶ μεταλλείων* προὐκάλεσε συζήτησιν, εἰς ἣν καὶ ἐλάβον μέρος πρὸς βελτίωσιν καὶ σαφεστέραν διατύπωσιν τῶν διατάξεων αὐτοῦ [12 Φεβρ. 14 καὶ 15 Μαρτ. 96, σ. 138, 140, 142, 177, 178, 179, 180, 186, 211, 212, 213].

5. — *Περὶ παρανόμου μεταθέσεως ἔδρας δήμου* ἐγένετο παρὰ συναδέλφου Θεσσαλοῦ ἐπερώτησις, ἐφ' ἧς ὑπέβαλον παρατηρήσεις (19 Μαρτ. 96, σ. 1159).

6. — *Περὶ ἐραρικῶν φόρων ἐν Καρδαμύλῃ, ἀντισυνταγματικῶς εἰσπραττομένων* [13 Φεβρ. 96, σ. 147].

7. — *Περὶ τοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Λαρίσης* ἐπερώτησιν [27 Νοεμβρ. 96, σ. 271. — Ἐπ. πρακτ. σ. 65].

8. — *Επὶ τοῦ νόμου ΒΥΞΔ' 8/11* *Ἰαν. 97* *περὶ κυρώσεως συμβάσεων ἐλλήν. ἀτμοπλοϊκῶν ἐταιριῶν* παρατηρήσεις, ὧν τινὲς καὶ ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ψηφίσεως τῶν συμβάσεων ἐν γένει [28 Νοεμ. 96 σ. 303—4]. Τῇ δὲ 7 Δεκ. 96 καὶ αὐθις ὑπεστήριξα τὴν ἵδρυσιν μεγάλης ἀτμοπλοϊκῆς ἐταιρίας [σ. 479, 481].

9. — *Περὶ παρανόμου δημοτικῆς φορολογίας* ἐπὶ τῶν ἀτελῶν κατὰ τὸ τελωνιακὸν δασμολόγιον ἐπερώτησιν (7 Δεκ. 96 σ. 477. Ἐπ. πρακτ. σ. 128), ἣν ἐπανάλαβον (25 Φεβρ. 98, σ. 223. — Ἐπ. πρακτ. σ. 179), ὃ δὲ ὑπουργὸς εἰς ἀπάντησιν κατέθηκεν [28 Φεβρ. 98, σ. 261] τὴν ἀπὸ 6 Φεβρ. 97 παράνομον ἐγκύκλιον, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ συζητήσω ἕνεκα τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων.

10. — *Περὶ ἀνάγκης πρὸς ψήφισιν νόμου διὰ τοῦς*

Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ περὶ προνοίας διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐν Καλλιθέᾳ σκοπευτηρίου εἰπόν τινα (10 Δεκ. 96, σ. 541). Τῇ προτάσει τοῦ κ. Παπαμιχαλοπούλου καὶ ἐμοῦ ἀπεστάλη τηλεγραφικῶς ὑπὸ τοῦ προέδρου εὐχαριστήριον εἰς τὸν κ. Γ. Ἀβέρωφ τὴν ἡμέραν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος του (21 Μαρτ. 96, σ. 492].

11.—Περὶ βελτιώσεως τοῦ τηλεγραφικοῦ κλάδου ἔνθερμον ἀνέπτυξα σύστασιν (17 καὶ 18 Δεκ. 96, σ. 762. 784-6), διότι ὁμολογουμένως ἡ πρὸς αὐτοὺς κυβερνητικὴ καὶ νομοθετικὴ ἀστοργία εἶνε ἐγκληματικὴ.

12.—Ἐπὶ νμσχδ. περὶ προϋπολογισμοῦ δημοσίων κτιρίων βραχείας τινος παρατηρήσεις (25 Ἰαν. 97, σ. 987).

13.—Ὁ γ. ΒΦΔΗ ¹⁹/₂₀ Μαρτ. 98 περὶ παραστάσεως ἐπὶ δικαστηρίων τῶν δήμων σπουδαίως ἐβελτιώθη ἐκ τῶν συζητήσεων, ὧν συμμετέσχον (25 καὶ 28 Φεβρ. 98, σ. 228. 277). Ἐπίσης δὲ καὶ τῇ 14 Μαρτ. 98, ὅτε ἡ βουλὴ ἐδέχθη τὴν τροπολογίαν τοῦ κ. Λ. Δεληγεώργη καὶ ἐμοῦ [σ. 456. 457.—Ἐπ. πρακτ. σ. 260].

14.—Περὶ τῆς παρανόμου εἰσπράξεως φόρου ἐπιτηδεύματος παρὰ τῶν ἡμερομισθίων ὑπαλλήλων ἠρώτησα (11 Μαρτ. 96. Ἐπ. πρακτ. σ. 306].

15.—Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκοπέδων, ἐν οἷς οἱ βασιλικοὶ σταυροὶ καὶ τὸ ἐθνικὸν τυπογραφεῖον, ὅτε καὶ περὶ κατασκευῆς δημοσίων κτιρίων ὑπέβαλον σύστασιν [21 Μαρτ. 96. Ἐπ. πρακτ. σ. 493].

16.—Ἐπὶ τοῦ νμσχδ. περὶ ἀγορᾶς οἰκοπέδου ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ζαπτείου παρατηρήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὸν κανονισμόν (17 Δεκ. 96, σ. 769).

17.—Ἐπὶ τοῦ γ. ΒΥΞΕ 41 Ἰαν. 97 περὶ γεωργικῶν σταθμῶν παρατηρήσεις πρὸς βελτίωσιν αὐτοῦ [22 Δεκ. 96. σ. 925. 926].

18.—Σύστασιν περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν τουρκοφῶρων ὁδομασιῶν κωμῶν καὶ χωρίων [10 Μαρτ. 98, σ. 383].

19.—Τὸ νμσχδ. περὶ ὑπαγωγῆς τῶν ἐφημερίδων εἰς τὸ ταχυδρομικὸν μοнопώλιον τοῦ κράτους, ἀπεκρούσθη τῇ

προτάσει μου, ψηφοφορηθείσῃ δι' ὀνομαστικῆς κλήσεως, ἵν' ἀποσταλῇ εἰς ἐπιτροπὴν, διότι ἡ βουλὴ τότε μὲν δὲν εὑρέθη ἐν ἀπαρτίᾳ [14 Μαρτ. 98. σ. 456. 457. 459. 460], ἐπῆλθε δὲ ἡ λῆξις αὐτῆς.

20.—Πρότασιν περὶ ἐκλογῆς ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν, ὑπογεγραμμένην καὶ ὑπὸ 16 ἄλλων βουλευτῶν ἐπὶ τῇ ὑποβολῇ ὑπομνήματος ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Εὐγενίας Ζωγράφου ἀνεπτυξά τῇ 16 Μαρτίου 98 [σ. 461.—Παρ. σ. 193, ἀριθ. 137].

21.—'Επὶ τοῦ γ. ΒΦΜΖ' ²⁸/₃₁ Μαρτ. 98 περὶ μορίμου δεξαμενῆς ἐν Σύρῳ, ὃν κατ' ἀρχὴν ὑπεστήριξα, ὑπέβαλον παρατηρήσεις [19 Μαρτ. 98. σ. 531, 533].

Δ'. Ὑπ. ἐκκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως.

§ 36. — Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις.

Καλῶς γινώσκω τὸν πόθον ἐν γένει μὲν τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ἴσως καὶ κατὰ τι μεγαλείτερον τῶν συμπολιτῶν μου ἕνεκα λόγων ἱστορικῶν περὶ κανονικῆς λειτουργίας τῶν σχολείων· οὐδὲ ἀγνοῶ τὰ δίκαια καὶ τὰ συχνὰ παράπονα, ἅτινα ἡ κακοδιοίκησις καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς κυβερνητικῆς προνοίας συνεχῶς δημιουργοῦσι. Οἱ πατέρες τῶν μαθητῶν ἐν τῇ δικαίᾳ τῶν ἀγανακτῆσει ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς βουλευτάς, ὧν ὁμῶς ἡ συνδρομὴ εἶναι ἀσήμαντος καὶ ἀνεπαρκὴς πρὸς θεραπείαν ὀργανικοῦ κακοῦ, ἐνυπάρχοντος ἐν τῇ ἀμεριμνησίᾳ τῶν διοικούντων τὰ τῆς πολιτείας. Τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας θεωρεῖται ὡς μέσον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς φιλοδοξίας ἐνὸς τῶν βουλευτῶν τοῦ κόμματος, ὅς τις πολλάκις τὴν προτεραίαν τῆς ὀρκοδοσίας του αἰφνιδίως μανθάνει, ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνατίθεται ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ κλήρου. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐν Ἑλλάδι τὴν ἑδρὰν τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως φιλοδοξοῦσιν οἱ Φερύ, οἱ Βουρζοῶ καὶ οἱ Δουπουῆ, ἐν Ἑλλάδι εἰς ἐποχὴν δῆθεν ἀταμορφώσεως θεωρεῖται ἐπαρκὴς ὁ

μελετήσας τὰ τῆς σταφιδικῆς παρακρατήσεως ἢ ὁ γνωρίζων καλῶς νὰ ἐρμηνεύῃ τοὺς πανδέκτας!

Εὐτυχῶς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς 31 Μαΐου 95 εἶχε συμπεριληφθῇ ὁ Δ. Πετρίδης, ὅστις καὶ εἰδικὸς ἦτο καὶ εἰσηγητὴς τοῦ νέου περὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως συστήματος ἐγένετο, ὅπερ δύναται νὰ ἔχῃ πλημμελείας ἐν ταῖς λεπτομερείαις — καὶ βεβαίως ἔχει — ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν εἶναι ἀσπαστὸν καὶ διὰ τοῦτο ἡ βουλὴ ἐψήφισεν αὐτό. Εὐχαρίστως εἶδον εἰσαγομένους δι' αὐτοῦ διατάξεις ἀποκεντρωτικὰς, αἵτινες ὅμως ἔχουσιν ἀνάγκην ἐγγυτάτης ἐποπτείας καὶ τοιαύτην ὑπεστήριξα (24 Ἰουν. 95, σ. 571). Κατὰ τὴν γ' συζ. ὑπέδειξα τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἐγγαίρως ληφθῇ πρόνοια, ἵνα μὴ αἰφνιδίως μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἰσχύος τοῦ νέου νόμου συλληφθῶσιν ἐκ τῶν δημοδιδασκάλων ἄθρόως πάντες οἱ ὑπόχρεοι πρὸς στράτευσιν [σ. 942]. Εὐελπιστῶ, ὅτι ὁ ψηφισθεὶς καὶ κυρωθεὶς ν. *ΒΤΜΘ'* 3 Σεπτεμβρ. 95 βελτιούμενος δύναται διὰ τῆς συνδρομῆς καὶ τῶν γονέων νὰ φέρῃ προϊόντος τοῦ χρόνου βελτίωσιν. Τοιαῦτά τινα προέτεινα [13 Δεκ. 96, σ. 653], ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ δημοτικοῦ δασμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν δημοτικὴν ἐκπαιδεύσιν εἰς τοὺς νομοὺς Λαρίσσης καὶ Τρικκάλων.

Ἐὰν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα πλείστας ὥσας ἔχωσιν ἐλλείψεις, ἡ μέσῃ καὶ ἀνωτέρᾳ ἐκπαίδευσιν εἰς χεῖρονα εὐρίσκεται κατὰστασιν. Περὶ αὐτῶν σπουδαίως εἰργάσθη τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ κλήρου διὰ τῆς ὑποβολῆς νομοσχεδίων· ἀλλ' ὁ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως Δ. Πετρίδου καὶ τὰ μετέπειτα πολεμικὰ γεγονότα ἀνέβαλον τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐργασίαν.

(1) § 37. — Διάφορα (Ὑπ. ἐκπαιδεύσεως.)

1 — Ὑπὲρ τοῦ ν. *ΒΥΙΕ'* 40 Ἀπριλ. 96 πρὸς ἀπονομὴν μηνιαίας συντάξεως τῷ ἀνικάνῳ ἐκ τῆς ὑπηρεσίας κατὰστάντι κ. Θ. Παπαδημητρακοπούλῳ πολεμίῳ τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς ἐσυνηγόρησα [12 Μαρτ. 96, σ. 876].

2 — *Περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας* (12 Μαρτ. 96), ὑπεστήριξα, ὅτι οὐχὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐταιρίας ἐξελέγη τακτικὸς πρόεδρος ὁ Διάδοχος, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο κανονικῶς [σ. 884. 887].

3 — *Ἐπὶ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Δωρ. Σχολαρίου* προέτεινα νὰ ὀρισθῇ ἄλλη ἡμέρα πρὸς ἥρεμον συζήτησιν [17 Μαρτ. 96. σ. 1096].

4 — *Περὶ τῶν λατομείων τοῦ Περτελικοῦ* ὑπεστήριξα μετ' ἄλλων τὴν ἀναβολὴν τῆς δημοπρασίης [15 Νοεμ. 96 σ. 31], ἣτις διετάχθη πρὸς ὄφελος τῆς μονῆς καὶ τῶν μαρμαρογλυπτῶν· ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ θέματος καὶ περὶ τινῶν οἰκοπέδων τῆς Μονῆς Πεντέλης 30 Νοεμβρ. 96 [σ. 318. 322.].

5 — Ἐπερώτησιν περὶ τῶν παρὰ τὸ ἀστεροσκοπεῖον ἀνεγερθέντων κτιρίων ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν κιμαριείων μνημάτων ἀνέπτυξα [18 Μαρτ. 98. 502 — 3. — Ἐπ. πρακτ. σ. 277], εἰς ἣν ὁ ὑπουργὸς ἀπήντησεν ἀμέσως ὑποσχθεὶς νὰ καταθέσῃ ἀκριβεστέρας πληροφορίας, ἃς ὅμως δὲν κατέθηκε, ληξασὼν τῶς ἐργασιῶν.

Ε' Ὑπουργεῖον οἰκονομικῶν.

§ 38.— Προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους.

Ἐκ τῆς ἀγορεύσεώς μου, τῆς γενομένης (28 Φεβρ. 91) κατὰ τὴν γενικὴν συζήτησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους διὰ τὸ ἔτος 1891, δημοσιευθείσης καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ (Μαρτ. 1895), γνωστὰ εἶναι αἱ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους γνῶμαί μου καὶ αἱ πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἔκτοτε ἀπειλουμένης πτωχεύσεως προτάσεις μου ⁽¹⁾.

Οἱ ἐκλογεῖς τῆς 3 Μαΐου 1892 ἀπέστειλαν εἰς τὴν βου-

(1) Ὁ προϋπολογισμὸς τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων τοῦ κράτους. Ἐλεγχος τοῦ παρελθόντος. Πρόγραμμα τοῦ μέλλοντος. Ἐν Ἀθήναις εἰς 16ον σ. 48. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἑστίας» 1895.

λὴν διὰ μεγάλης πλειοψηφίας καὶ ὡς σωτῆρα τῶν οἰκονομικῶν τοῦ τόπου τὸν ἡγέτην τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος. Οὗτος ἐπέβαλε δυσθαστάκτους φόρους ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς πληρωμῆς τῶν δανειστῶν δῆθεν εἰς τὸ ἄρτιον. Ὀλίγος ὅμως παρῆλθε χρόνος καὶ ἀνέκραξε «*δυστυχῶς πτωχεύσαμεν*», εἰσηγούμενος εἰς τὴν βουλὴν τὸν ν. ΒΡΗΤ' τῆς 10 Δεκ. 93, ὅστις ὑπὸ τὸν ἄκακον τίτλον «περὶ ὑπηρεσίας ἐθνικῶν δανείων» κρύπτει τὸ στίγμα τῆς πτωχεύσεως. Αὕτη δ' ἐπῆλθεν οὐ μόνον ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα εἰκονικῶν προϋπολογισμῶν, τῆς αὐξήσεως τοῦ σμήνου τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῆς σπατάλης.

Ἐνόμιζε τις, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦλάχιστον ἤθελε ψηφισθῇ ὁ **προϋπολογισμὸς τοῦ μέλλοντος** ἐπὶ νέων ὅλως καὶ ἀσφαλῶν βάσεων. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀκατάλληλος ἦτο ὁ εἰσηγητὴς τῆς πτωχεύσεως καὶ διὰ τοῦτο ὁ τοῦ ἔτους 1894 ἦτο σχεδὸν ἀπαράλλακτος πρὸς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ παρελθόντος.

Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1895. —

Αὐτὸν ἀκριβῶς ἀντέγραψε καὶ ὁ ἐκλεκτὸς τῆς 16 Ἀπριλ. 1895 ἐκ τοῦ διὰ τὸ ἔτος 1894! Ἀντιγραφὴ ἐκ τῆς ἀντιγραφῆς! Συζητουμένου δὲ τοῦ εἰσαχθέντος νμοσχδ. ὑπέδειξα τὴν ἀνάγκην τῆς συντάξεως ὅλως νέου προϋπολογισμοῦ, συμφώνου πρὸς τὸ διὰ τῆς πτωχεύσεως δημιουργηθὲν καθεστῶς διὰ γενναίων νομοθετικῶν μέτρων. Δὲν ἤρκεσθην, ὡς συνήθως γίνεται ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει, εἰς ἀρνητικὴν ἐργασίαν κατακρίσεως τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἐτόλμησα, ὡς καὶ κατὰ τὴν 21 Φεβρ. 91, νὰ ὑποβάλω ὠρισμέναις προτάσεις [14 Ἰουλ. 95, σ. 1229—2238. — Ἀνατύπωσις εἰς «*Παλιγγενεσίαν*» 23 καὶ 24 Ἰουλ. 95], ἐπὶ τῇ βῆσει τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ ἐργασθῇ ἡ κυβέρνησις.

«Πέποιθα—ἔλεγον—ὅτι πρὸ τοῦ συμβιβασμοῦ πρέπει νὰ γείνη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ μέλλοντος· διότι, ἐάν τοῦτο δὲν γείνηθ' ἀποκρυσταλλωθῇ τὸ ὀλέθριον οἰκονομικὸν σύστημα τοῦ πρώην ἐκ Μεσολογγίου βουλευτοῦ. Δὲν γνωρίζω, ἐάν εἰς ὑμᾶς ἐναπολείπεται πλέον τότε ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν ἤδη ἔχομεν, νὰ

ἐπαναφέρωμεν τὰ πράγματα εἰς τὴν ἀλήθειαν, διότι ἤδη εἴμεθα εἰς τὸ ψεῦδος, δηλαδή εἰς τοὺς εἰκονικοὺς προϋπολογισμοὺς. Εἰκονικὰ τὰ ἔσοδα, εἰκονικὰ τὰ ἔξοδα· πάντοτε περισσεύματα εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς· πάντοτε ἑλλείμματα τεράστια εἰς τοὺς ἀπολογισμοὺς»

« . . . Ψαλὶς λοιπόν, καὶ ψαλὶς γενναία εἰς τοὺς κηφῆνας καὶ τοὺς ἀρχομίσθους, ἢ τοὺς τυχόν διεφθαρμένους. Ταύτην θεωρῶ οἰκονομίαν. Ἄλλ' ἱκανοποιήσεις ἐπαρκῆς εἰς τοὺς ἐργαζομένους καὶ ἐνχρέτους ὑπαλλήλους. . . . » [σ. 1234].

Ἐκτὸς τῶν πρὸς βελτίωσιν τῆς δικαιοσύνης, ὑπεστήριξα καὶ αὐθις τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως μεγάλης ἀτμοπλοικῆς ἐταιρίας, ἀνέπτυξα πῶς δύναται νὰ καλλιεργηθῇ ἡ Θεσσαλία καὶ νὰ βελτιωθῇ τὸ φορολογικὸν ἐν γένει σύστημα, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως πῶς νὰ ψηφίζονται ἐν τῷ μέλλοντι οἱ νόμοι μετὰ τὴν δέουσαν βᾶσιν αὐτῶν.

Καὶ ὅμως τὸ ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ τρικουπικοῦ προϋπολογισμοῦ ἐψηφίσθη πειθηνίως καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς δηλιγιαννικῆς πλειονοψηφίας, ἥτις διὰ τοῦ ἡγέτου αὐτῆς ἐν Θεσσαλίᾳ τὸν εἶχε κέραυνοβολήσει . . .

Ἡ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1896. —

Ἡ κυβέρνησις ἐναντίον ρητῶν τοῦ συντάγματος δικταξέων δὲν ἐκάλεσεν ἐγκαίρως τὴν βουλὴν εἰς 6' συν., ὅπως ὑποβάλλῃ τὸν προϋπολογισμόν. Ἄμα τῇ συγκλήσει τῇ 6' συν. καὶ τῇ ἐνάρξει τῶν τακτικῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ὑπέβαλον [26 Ἰαν. 96, σ. 4] ἐπερώτησιν περὶ τοῦτου ὑπογεγραμμένην καὶ ὑπὸ ἐτέρων τεσσάρων συναδέλφων [Ἐπ. πρακτ. σ. 8]. ἥτις κατὰ σύστασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως συνεζητήθη ταῦτοχρόνως μετὰ τοῦ νμσχδ. περὶ χορηγίας πιστώσεως δύο δωδεκατημορίων. Τότε [31 Ἰανουαρ. 96, σ. 25] ἀνέπτυξα τὸ θέμα τοῦ δυνατοῦ τῆς συγκλήσεως πλειόνων τῶν τεσσάρων τακτικῶν συνόδων ἐντὸς τῆς τετραετίας καὶ τὸ ἀντισυνταγματικὸν τῆς εἰσπραξέως φόρων ἄνευ ψηφίσεως δωδεκατημορίων. Βεβαίως ἐὰν ὑπῆρχε βουλὴ ἐπαρκῶς φιλότιμος τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, ἤθελεν ἔκτοτε τιμωρήσει τὰς κυβερνητικὰς ὑπερβασίας. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ

συμπολιτεύσει ὑπῆρχον πιστοὶ τοῦ κορδονίου στρατιῶται, ἐν δὲ τῇ ἀντιπολιτεύσει κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ πληθὺς ἐκείνη τῶν μνησθέντων τῆς ἐξουσίας, ἥτις εἶχε βούν ἐπὶ γλῶτταν. Παράδοξον δὲ πῶς μεταξύ αὐτῶν μόνος ὁ κ. Ράλλης ὑπεστήριξεν τὴν ἐπερώτησιν.

Ὡν μέλος τῆς ἐπιτροπείας πρὸς προεξεργασίαν τοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀρχῇ μετέσχον τῶν συνεδριῶν αὐτῆς, ἐπιφυλαχθεὶς ν' ἀναπτύξω τὰς παρατηρήσεις μου ἐνώπιον τῆς βουλῆς. Τῇ 11 Μαρτ. 96, ὅτε ὁ βουλευτὴς Λοκρίδος κ. Ἀθ. Εὐταξίας αὐτοβούλως ἀνεῖν ἐντολῆς ἐπειράθη νὰ γείνῃ «διευθυντὴς τῆς ἀντιπολιτεύσεως», ἀπεδοκίμασα τὴν αὐθαίρεσίαν, ἐκεῖνος δ' ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐμῆς διακηρυκτικῆς λαβῶν [σ. 860], μὲ κατέκρινε, διότι καὶ εἰς τὰς ὑστεροβουλίας τῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν συνεφώνουν ἄλλαις λέξεσι, δὲν ἐβουλευόμην δίκην νευροσπάστου οὐδετέρως τῶν πτερύγων. Ἀλλ' ἡ κατὰ κρισίς μου εἰς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξηγήσω ἐπαρκῶς τὰ τῆς πολιτικῆς μας ἐν τῇ βουλῇ πορείας, καθ' ἣν εἰς ὅλα τὰ καλὰ εἴτε τῆς κυβερνήσεως εἴτε τῆς ἀντιπολιτεύσεως μέτρα εἴμεθα συμφωνότατοι [σ. 863. 864. πρὸς ἀνωτέρω § 15].

Τῇ 15 Μαρτίου 96 ἡγόρευσα, ἀποδείξας δι' ἀναλυτικῆς μελέτης, ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἀντιγραφῆς ἐξηκολούθει, διότι καὶ ὁ τοῦ ἔτους 1896 προϋπολογισμὸς ἦτο ὅμοιος πρὸς τὸν τοῦ 1895· μάτην δὲ ἀνεμένετο ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ μέλλοντος. Ἐν τῇ μακροῖ ἐκείνῃ ἀγορεύσει μου [σ. 998—1006.—Ἀνατύπωσις εἰς «Ἄστυ» 7 καὶ 8 Ἀπριλ. 96], ἱστορικῶς ἐξετάσας τὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α' τρεῖς περιόδους, ἦτοι τὴν μέχρι τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας, τὴν μέχρι τῆς πτωχεύσεως καὶ τὴν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς συζητήσεως, ἐκθεὶς δὲ τὰ ἀτελῆ τῆς κυβερνήσεως μέτρα διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ μέλλοντος, κατέληξα εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα περὶ τε τῶν ἐξόδων καὶ περὶ τῶν ἐσόδων, ὡς καὶ περὶ ἀναθεωρήσεως τῶν φορολογικῶν νόμων καὶ ἐκτὸς ἄλλων προέτεινα τὴν φορολογικὴν τῆς

Ἐπτανήσου ἀφομοίωσιν ⁽¹⁾. Ἐν τέλει ὑπέβαλον [σ. 1006] τὴν ἀκόλουθον πρότασιν:

«Ἡ βουλὴ θεωρεῖ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως βραδέως ὑποβληθεὶς προϋπολογισμὸς διὰ τὸ ἔτος 1896 δὲν συνετάχθη συμφῶτως τῇ ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ δοθείσῃ ἐντολῇ τῆς 16 Ἀπριλίου 1895.»

«Κύριοι βουλευταί! — ἔλεγον περαίνων τὴν ἀγόρευσίν μου. — Βελτιώσατε τὴν θέσιν τοῦ δεινῶς πάσχοντος ἐλληνικοῦ λαοῦ! Στρέψατε πρὸς τὸ παρελθόν! Ἐνθυμηθῆτε τοὺς ἀγῶνας σας καὶ τοὺς ἀγῶνας μας! Ἐνθυμηθῆτε καὶ σεῖς τὰς πρὸς τὸν λαὸν ἐπαγγελίας σας ὡς ἐνθυμοῦμαι τὰς ἐπαγγελίας μου. Μὴ λησμονῇτε, ὅτι ἀνελάβετε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀλλάξητε τὰ πράγματα, καὶ οὐχὶ μόνον τὰ πρόσωπα! Σπεύσατε νὰ βελτιώσητε τὴν θέσιν τοῦ πάσχοντος λαοῦ, διότι ἡ ἀγανάκτησις αὐτοῦ αὐξάνει, ἀναλόγως τῶν τραυματισμῶν, ἀναλόγως τῆς ἐσωτερικῆς κακοδομίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἐξευτελισμοῦ. Θεραπεύσατε ἢ πειραθῆτε σπουδαίως νὰ θεραπεύσητε τὰς πληγὰς αὐτοῦ. Μὴ ἀναγκάσητε αὐτὸν νὰ συγκροτήσῃ καὶ τετάρτην μάχην ⁽²⁾, διότι εὐρίσχεται ἐν μεγάλῃ ἀγανακτήσει, καὶ ἀγνοῶ τῇ ἀληθείᾳ ὑπὰ ποίας περιστάσεις θὰ συγκροτήσῃ τὴν τετάρτην μάχην. Τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἐννοήσωμεν πάντες ἀνεξαιρέτως καὶ ἐγκαίρως.»

Κατὰ τὴν εἰκοσαεξάωρον ἐκείνην συνεδρίαν ὠμίλησα ἐπὶ τε τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν καὶ τοῦ τῶν ναυτικῶν [σ. 1057-8, 1067. 1069]. Ἡ βουλὴ μετὰ τὸ πέρας τῆς γενικῆς συζητήσεως ἠρωτήθη δι' ὀνομαστικῆς κλήσεως ἐπὶ τῆς ἐμῆς προτάσεως, ἥτις ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἐχαρκτηρίσθη ὡς ἐνέχουσα μομφὴν κατὰ τοῦ ὑπουργείου (σ. 1081) καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐψηφοφόρησαν

(1) Περί τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου θέματος, ὅπερ οἱ κομματάρχαι ἀποφεύγουσι νὰ θίξωσιν ἐν τῇ βουλῇ ἔνεκα κομματικῶν ὑπολογισμῶν, ὑπέβαλον εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ προϋπολογισμοῦ πρότασιν, ἀποδεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας (Παράρτ. β' συν. σ. 336). — (2) Ἐννοῶ τὰς ἐκλογικὰς μάχας τῆς 7 Ἀπρ. 1885, 14 Ὀκτ. 1890 καὶ 16 Ἀπρ. 1895.

οί ὑπουργοί. Περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι ἀπερρίφθη. Ἐκ τῶν ἐστενογρηφημένων ὅμως πρακτικῶν παραλαμβάνω τ' ἀκόλουθα: «**Πρόεδρος...** ἡ βουλὴ ἀπέρριψε τὴν πρότασιν (χειροκροτήματα ἐκ τῶν κυβερνητικῶν βάθρων καὶ ἐκ τῶν ἀκροατηρίων)» [σ. 1082]. Τὰ σχόλια περιττά.

Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1897 δὲν ἐψηφίσθη ἐγκαίρως ἕνεκα τοῦ πολέμου. Καταστάσης δὲ ἀνεφίκτου τῆς προεξεργασίας ἐν τῇ ἐπιτροπῇ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως, ἧς τὰ μέτρα ἀπεδέξατο ἡ κυβερνήσις, διὰ τῆς ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» δημοσιεύσεως αὐτῆς, ὑπέβαλον μετ' ἀπόφασιν τῆς ἀντιπολιτευόμενης πρῶτασιν περὶ ἀναθεωρήσεως αὐτοῦ, ἥτις, ψηφοφορηθεῖσα ἐν ἀπουσίᾳ τῆς ἀντιπολιτευόμενης (26 Νοεμβρ. 96), ἀπερρίφθη [σ. 257]. Ὅλον σχεδὸν τὸ ἔτος διήλθε διὰ τῶν δωδεκατημορίων καὶ μόλις τὴν 7 Νοεμβρίου 97 συνεζήτειτο οὗτος δίκην ἀπολογισμοῦ, ὅτε συνέστησα μὲν, ὅπως γείνη εὐρυτέρα ὁπωσοῦν συζήτησις ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τῶν ἐξόδων τοῦλάχιστον πρὶν ἢ ἀρξηται ὁ ἐλέγχος [σ. 29], ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Βραχυτάτας δὲ τινὰς παρατηρήσεις ὑπέβαλον μόνον κατὰ τὴν ψήφισιν πιστώσεως 3.000.000 διὰ τὴν παλινόστησιν τῶν Θεσσαλῶν.

Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1898 ὑπεβλήθη μὲν τῇ 27 Δεκ. 97, ἀλλ' οὐδὲν συνεζητήθη, κηρυχθείσης ἀποστόμως τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου (§ 6.)

Ὁ δὲ **προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1899**, ὅστις κατὰ τὸ σύνταγμα ἔδει νὰ εἶναι, ἐὰν μὴ ἐψηφισμένος, τοῦλάχιστον ὑποβεβλημένος ἐντὸς τοῦ ἔτους 1898, οὐδὲν ὑπεβλήθη! Καὶ ὅμως ἡ νέα βουλὴ δὲν θὰ συνέλθῃ πρὸ τῆς 4 Μαρτίου 1899, τίς οἶδε δὲ πότε θ' ἀρξηται τῶν τακτικῶν ἐργασιῶν αὐτῆς.

Ἴδου ποῦ κατήντησαν αἱ περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους διατάξεις τοῦ συντάγματος, ὅστις συζητηθήσεται ὑπὸ τῆς α' συνόδου τῆς ΙΕ' περιόδου ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ διεθνoῦς ἐλέγχου, ὅστις ἐδημιουργήθη ὡς πρόδρομος τοῦ συνταγματικοῦ ἐλέγχου! . . .

§ 39. — Τέλη χαρτοσήμου

Ἐν ἐποχῇ φορομανίας ἐθεωρήθη ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης ὡς πηγὴ ἀνεξάντλητος πρὸς πλουτισμὸν τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὅτε ἐζητοῦντο φόροι, ἵνα μὴ πτωχεύσωμεν, ἐπεβλήθησαν τοιοῦτοι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκπαίδευσιν, οἵτινες ὁμῶς παρέμειναν καὶ μετὰ τὴν πτώχευσιν ὡς τακτικοὶ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου. Οὕτως ἡ πολιτεία φορολογεῖ βαρύτερα τοὺς ροσοῦντας ἕνεκα δίκης — διότι βεβαίως ἀσθενὴς εἶναι ὁ ἀναγκαζόμενος νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ δίκαιόν του — ἐπιβάλλει δὲ τέλη εἰς τοὺς ἐκ τῆς ἀμαθείας τυφλοὺς καὶ ζητοῦντας φῶς ἐν τῇ ἐκπαίδευσιν! Τοῦτο δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ φυτώρια τῶν θεσιθηρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατωτέρᾳ ἐκπαίδευσιν, ἐν τῇ ὅποια διαπλάττονται οἱ ἐκλογεῖς καὶ μορφοῦνται αἱ μητέρες.

α' Ἐκπαιδευτικά. — Τὸ δηλιγιαννικὸν κόμμα κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκλογικὴν ἐκστρατείαν εἶχεν ὑποσχεθῆ διὰ τοῦ ἡγέτου αὐτοῦ τὴν κατάργησιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν τελῶν. Τὸ εἰς τὴν βουλὴν ὑποβληθὲν νομοσχέδιον προέτεινε τὴν μείωσιν αὐτῶν. Κατὰ τὴν β' συζ. ἀνέπτυξεν (26 Ἰουν. 95), ὅτι, ἀφοῦ δὲν ὑφίσταται πλέον ὁ κύριος λόγος, ὁ τὴν ψήφισιν τοιούτων βαρῶν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ὑπαγορεύσας, ἀφοῦ τὰς ὑποχρεώσεις ἡμῶν δὲν ἐξετελέσαμεν πρὸς τοὺς δανειστές, ἀφοῦ καὶ ὁ ἕτερος λόγος τῆς παρεμποδίσεως πλημύρας τῶν ἐκπαιδευομένων ἀντίκειται εἰς τὸ ἀληθὲς τῆς πολιτείας συμφέρον — διότι «ὅπου ἰσχύει ἡ καθολικὴ ψηφοφορία οἱ παρεμβάλλοντες προσκλήματα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μάλιστα τὴν κατωτέραν κατεργάζονται τὴν δουλείαν τοῦ λαοῦ» — ἐπεβάλετο ἡ κατάργησις τοῦ νόμου τοῦ 1892. Κατέδειξα, ὅτι ὁ νομοθέτης ὀφείλει μὲν νὰ πατάξῃ δι' ἄλλων μέτρων τὴν ἡμιμάθειαν, ν' ἀνοίξῃ ὁμῶς εὐρείας λεωφόρους πρὸς τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἀπέδειξα, ὅτι τὸ ἐπαχθὲς τῶν τελῶν δὲν αἰσθάνονται οἱ εὐποροὶ ἀλλ' οἱ πτωχοὶ, ὑπὲρ τῶν ὁποίων

δὲν ἀφείθη καὶ ἀνοικτὴ θύρα, ὅπως χορηγῇται ἀτέλεια ὡς βραβεῖον εἰς τοὺς ἀριστεύοντας [σ. 609]. Πρὸς τοῦτο μάλιστα ὑπέβαλον μετ' ἄλλων δύο συναδέλφων καὶ τροπολογίαν ἐπὶ τοῦ συζητουμένου νομοσχεδίου [27 Ἰουν. 95. — Ἐπισ. πρακτ. σ. 249], ἀλλ' ἥτις ἀπερρίφθη, μὴ ὑποστηριχθεῖσα. Ἡ δὲ βουλὴ ἐψήφισε τὴν γ. ΒΤΣ' τῆς 14 Ἰουλ. 95 μετὰ τινων τροπολογιῶν ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν εἰσπραττομένων (ἄρθρ. 3, 4).

β' Δικαστικά. — Ἐκ πολλῶν ἄλλων δημοσιευμάτων μου εἶνε ἱκανῶς γνωστὴ ἡ ἐμὴ γνώμη περὶ τῶν δικαστικῶν τελῶν. Ταύτην ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀναπτύξω πλέον ἢ ἅπαξ καὶ ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἐνόμισα μάλιστα, ὅτι ἀρμοδιωτάτη εὐκαιρία πρὸς τοῦτο ἦτο ἀκριβῶς ἡ πρὸ τοῦ συμβιβασμοῦ μετὰ τῶν δανειστῶν ἐποχὴ, διότι ἐφοβήθησαν πάντοτε, ὅτι οἱ κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελον ἔχει πρόνοιαν καὶ ἱκανότητα, ὅπως προφυλαξῶσιν αὐτὰ ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν δανειστῶν. Τοῦτου ἕνεκα, πρὶν ἢ ἀποκρυσταλλωθῇ διὰ διεθνοῦς συμβάσεως μία τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς κακῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, προσέτεινα (26 Ἰουν. 95) καὶ εὐρύτερον ἀνέπτυξαι, συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ [15 Μαρτ. 96 σ. 1004] τὴν γενικὴν ἀναθεώρησιν τοῦ νόμου περὶ τελῶν τοῦ χαρτοσήμου. ἀλλ' ἰδίᾳ τῶν δικαστικῶν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ γαλλικοῦ γ. τῆς 26 Ἰαν. 1892, δι' οὗ μετὰ ἐπαισθητάτην ἐλάττωσιν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐπιδιοτηρίων τέλους κατηργήθησαν ὅλα ἀνεξαίρετως τὰ τέλη τοῦ χαρτοσήμου καὶ ὅλα τὰ ἀντιγραφικά. ἀνθ' ὧν ὑπεβλήθη εἰς καὶ μόνος φόρος ἀνχλογικὸς ἐπὶ τῶν ὀριστικῶν καὶ τελεσιδικίων ἀποφάσεων, ἐλκφρὸς μὲν διὰ τὰ μικρότερα ποσὰ τῶν κατωτέρων δικαιοτηρίων, βαρύτερος δὲ διὰ τὰ μεγαλείτερα τῶν ἀνωτέρων πάντοτε ὅμως λογικὸς καὶ ἀνεκτὸς (26 Ἰουν. 95, σ. 608. 616).

γ'. Εἰσιτηρίων. — Ὑπὲρ τοῦ γ. ΒΤΠΓ' 20 Μαρτ. 96 περὶ ἀτελείας τῶν εἰσιτηρίων κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐσυνηγόρησα [11 Μαρτ. 96. σ. 865].

δ'. Εἰς χρυσόν! — Ὁ πρωθυπουργὸς ὡμολόγησε μὲν [26 Ἰουν. 95 σ. 611] τὸ ἐπαχθὲς τῶν δικαστικῶν τελῶν, ἀλλὰ, καὶ τοι προσέβη εἰς ἄλλας μειώσεις φόρων, δὲν ἐξετίμησε δεόντως τὰς περιστάσεις καὶ ἀφῆκε νὰ παρέλθῃ. ἴσως ἀνεπιστρεπτί, ἢ εὐκαιρία πρὸς ἀντακούφισιν τῶν δικαστικῶν τελῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν εἰρηνοδικειακῶν. Ὅλως τὸ ἐναντίον διὰ τοῦ νομοσχεδίου περὶ προποποιήσεως τῶν ἀρθρ. 15. 17. 30. 43 καὶ 53, ἐζήτει αὕξησιν φόρων, πληρωμῆν τινων εἰς χρυσόν καὶ προσέτεινεν ἄλλας ἐπιβαρύνσεις. Τὰ πάντα θὰ ἐψηφίζοντο μετὰ τῆς συνήθους σιδηροδρομικῆς ταχύτητος, ἐὰν μὴ ὑπεστήριζον [7 καὶ 9 Φεβρ. 96, σ. 74. 102] τὴν ἡρεμωτέραν συζήτησιν, ἥς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' ἀόριστον ἀναβολὴ τῆς ψηφίσεως των, διότι κατὰ τὴν βῆν συζ. [28 Φεβρ. 96, σ. 495—7] πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον, κατέδειξα τὸ πλημμελὲς καὶ ἐπιβλαβὲς τῶν ὑπουργικῶν προτάσεων, ἀνθ' ὧν ὑπέδειξα ἄλλας, ἡ γενομένη δὲ συζήτησις, εἰς ἣν μετέσχον ἐκτὸς ἐμοῦ [σ. 501. 503] καὶ ἄλλοι. ἔπεισε φαίνεται τὸν πρωθυπουργὸν νὰ μὴ προτείνῃ πλέον τὴν ἐγγραφὴν τοῦ νομοσχεδίου τοῦ εἰς τρίτην ἀνάγνωσιν.

Ε'. Εἰρηνοδικειακά. Παράνομοι φορολογίαι. — Τῇ 28 Νοεμβρ. 96 ἐγένετο συζήτησις εἰδικώτερον περὶ τῶν εἰρηνοδικειακῶν τελῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν προστεθέντων ἐν ἔτει 1892. Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ ὑπέβαλον τὰς αὐτὰς συστάσεις καὶ ἰδίως περὶ κατὰ πᾶνσεως τῶν παρὰ νόμων φορολογιῶν [σ. 288]. Τοιαύτη δὲ εἶνε ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ⁽¹⁾ καὶ ἡ δυνάμει ὑπουργικῆς ἐγκυκλίου διαταχθεῖα, καθ' ἣν τὰ εἰσχωρικὰ ἔγγραφα ἔδει νὰ μένωσιν ἐν τοῖς ἀρχεῖοις, ἵνα ἀναγκάζωνται οἱ διάδικοι νὰ λαμβάνωσιν ἀντίγραφα. καὶ τοι, ὡς ἀπέδειξα [3 Δεκ. 96, σ. 381], ὁ νόμος διατάσσει, ἵνα ταῦτα μένωσι παρὰ τῷ προκαλοῦντι τὴν πρᾶξιν.

Ε'. Πρὸ καὶ μετὰ τὸν ἔλεγχον. — Κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης καὶ ἰδιαιτέρως

(1) Μπαλάνου. Ἐφῆμ. Νομολογία, ΙΔ'. σ. 172, Μελέτη μου.

ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τοῦ κ. ὑπ. ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, ὅπως πάτη δυνάμει ἐργασθῇ, ἵνα μείνωσι τὰ τέλη τοῦ χαρτοσήμου τοῦλάχιστον ἀπηλλαγμένα τοῦ ἐλέγχου· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοῦτο πλέον δὲν ἦτο δυνατόν. Κατὰ τὴν γ'. συζ. τοῦ νομοσχεδ. περὶ διεθνoῦς ἐλέγχου ἐνόμισα καλὸν νὰ συστήσω [Ἐπ. πρακτ. σ. 135] τῷ κ. ὑπ. τῶν οἰκονομικῶν (23 Φεβρ. 98), ὅπως μεριμνήσῃ, ἵνα καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τοῦ ἐλέγχου διὰ διατάγματος κανονισθῇ τὸ ὁμοιόμορφον τῆς ἐφαρμογῆς τῶν τελῶν τοῦ χαρτησήμου, τῷ δὲ κ. ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργῶ, ἵνα παρασκευάσῃ ἐργασίαν, ὅπως τῇ συναιρέσει πλέον καὶ τῶν ξένων ἐλεγκτῶν, γίνῃ ἡ μεταρρύθμισις τῶν δικαστικῶν τελῶν [σ. 188]. Ὑποσχέσεις μοι ἐδόθησαν⁽²⁾, ἐλπίδες ἐγεννήθησαν, ἀλλὰ....

§ 40. — Διάφορα (Ὑπουργείου οἰκονομικῶν).

1 — Ὑπηρεσία τοῦ δημοσίου χρέους (r. ΒΣΟΒ' 24 Ἰουν. 93). Παρατηρήσεις κατὰ τὴν ἀ. συζ. [13 Ἰουν. 95, σ. 254], ἐπαναληφθεῖσαι κατὰ τὴν γ'. συζ. [σ. 374 καὶ 376], ὅτε ἐγένοντο σύμφωνοι πρὸς τὰς ἐμὰς προτάσεις αἱ δέουσαι ἐν τοῖς ἐπισήμασι πρακτικοῖς δηλώσεις ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ χάριν τῆς ἐρμηνείας τοῦ νόμου [Ἐπ. πρακτ. σ. 125, 167].

2 — Περὶ τῶν γερικῶν ἀποθηκῶν (r. ΒΥΓΗ' 10 Ἀπρ. 96). Ὑπεστήριξα (22 Ἰουν. 95, σ. 468 πρότασιν περὶ ψήφισεως αὐτοῦ, ἐν ταῖς λεπτομερίαις δὲ τοῦ νμσχδ. ὑπέβαλον παρατηρήσεις πρὸς βελτίωσιν τοῦ νόμου καὶ τινα τροπολογίαν [2 καὶ 8 Μαρτ. 96, σ. 594, 595, 596 σ. 767, 768].

3. — Περὶ φορολογίας τοῦ καπνοῦ (r. ΒΣΟΕ' τῆς 6/8 Ἰουλ. 1895). Ὑπεστήριξα πρότασιν τοῦ κ. Σχινᾶ πρὸς

(2) Τῇ ἐντολῇ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν παρεσκέυσα σημείωμα, δεικνῶν πολλὰς παρανόμους φορολογίας, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκλείπωσι διὰ τῆς καλῆς θελήσεως τοῦ ὑπουργοῦ, ἐκδίδοντες πρὸς τοῦτο διάταγμα σύμφωνον τῷ νόμῳ.

ἐνίσχυσιν τῆς σιγαροποιίας [27 Ἰουν. 95, σ. 654]. Εὐρύτερον δ' ἀνέπτυξα αὐτὴν κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ν. ΒΥΙΑ' 9 Ἀπριλ. 96 περὶ μηχανημάτων, κατασκευῆς σιγαρέτων κλπ. [21 Μαρτ. 96, σ. 1233].

4 — Περὶ φορολογίας τοῦ σταφιδοκάρπου (ν. ΒΤΘ ²¹/₂₆ Ἰουλ. 95). Κατὰ τῆς παρρακρατήσεως [σ. 740], ὑπὲρ τῆς μειώσεως τοῦ φόρου, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς καταναλώσεως [10 Ἰουλ. 95, σ. 1059 — 60] καὶ κατὰ τῶν καταχραστῶν ἀποθηκαρίων [20 Αὐγ. 97, σ. 1242]. Κατὰ δὲ τὴν συζήτησιν τοῦ ν. ΒΦΜΘ' ἡ βουλὴ ἐδέχθη τροπολογίας μου τινὰς ὡς πρὸς τὴν ὀρθοτέραν γραμματικῶς διατύπωσιν [21 Μαρτ. 98. — Ἐπ. πρακτ. σ. 302].

5. — Ἐπὶ τοῦ νμσχδ. περὶ τακτοποιήσεως τῶν παγίων προκαταβολῶν τῶν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν ὑπουργείων ὑπέβαλον τροπολογίαν [9 Φεβρ. 96, σ. 105. — Ἐπ. πρακτ. σ. 45].

6. — Ἐπὶ τοῦ νμσχδ. περὶ παρκατάσεως μέχρι τέλους Φεβρ. 96 τῆς προθεσμίας πρὸς πληρωμὴν τῶν ἐσόδων τοῦ δημοσίου τροπολογίαν περὶ ἐπιστροφῆς τῶν ἔνεκα ὑπερμερίας πληρωθέντων ἀπὸ 1 Φεβρ. μέχρι τέλους Μαρτ. 96. ψηφισθεῖσαν ὑπὸ τῆς βουλῆς [12 Φεβρ. 96, σ. 127 — 128].

7. — Κατὰ τοῦ νμσχδ. περὶ πιστώσεως δρ. 24,000, δι' οὗ ἐζητεῖτο νὰ καλυφθῇ ἡ ὑπουργικὴ εὐθύνη [16 Φεβρ. 96, σ. 227].

8. — Ἐπὶ τοῦ ν. ΒΥΗΑ' ¹⁸/₂₀ Φεβρ. 97 περὶ ἐθνικῶν γαιῶν καὶ φυτειῶν πολλάκις ὤμιλησα πρὸς βελτίωσιν αὐτοῦ [16 Νοεμ. 96, σ. 50 — 58] καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν παρὰ νομον ἐφαρμογὴν αὐτῶν καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ [σ. 51. — Ἐπ. πρακτ. 6. 26.] Ἐπίσης περὶ τοῦ αὐτοῦ ν. τῇ 5 καὶ 7 Φεβρ. 97 [σ. 1077. 1099].

9. — "Ὅτε περὶ τοῦ συμβιβαιμοῦ μετὰ τῶν δανειστῶν ἐγένετο συζήτησις, ἐξήτασα τὰς φάσεις τῶν διαπραγματεύσεων καὶ κατέκρινα τὰς κυβερνήσεις, αἵτινες κακῶς διεξήγαγον αὐτάς [12 Δεκ. 96, σ. 614 — 18], ἐνόμισα δὲ ὅτι τὸ μεγαλύτερον σφάλμα, ὅπερ ἔφερε τὴν δεινὴν περιπλοκὴν εἰς

τὰς διαπραγματεύσεις ἦτο, ὅτι εἰς τὸν Χ. Τρικούπην, τὸν διὰ τῶν εἰκονικῶν προϋπολογισμῶν κυρίως παρασκευάσαντα τὴν πτώχευσιν καὶ κηρύξαντα αὐτὴν διὰ τοῦ ν. τῆς 10 Δεκεμβρ. 93, ἀνετέθη ὅπως θέσῃ καὶ τὰς βάσεις τοῦ συμβιβασμοῦ, ἐν ᾧ ἀπέναντι τῶν δανειστῶν εἶχε πολὺ ἐκτεθῇ ἐκ τῶν προηγουμένων τῶν δηλώσεων (15 Μαρτ. 96).

10.—'Επὶ τοῦ ν. ΒΥΞΑ' 1/1, 1αρ. 97 περὶ κυρώσεως συμβάσεως μετὰ τῆς Ἑθν. Τραπεζῆς πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ὅρων αὐτῆς ἡγόρευσα τῇ 14 Δεκ. 96 [σ. 698. 699. 700. 707. 709. 711]. Πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὴν Θεσσαλίαν τῇ 16 Δεκεμβρ. 96 [σ. 720]· ἐπίσης τῇ 21 Δεκ. 96 [σ. 878 879. 880]

11.—'Επὶ τοῦ ν. ΒΦΜΑ' 24 Μαρτ. 98 πρὸς ἐνοποιήσιν τοῦ νόμου περὶ τραπεζικῶν γραμματίων τροποποιήσιν τινὰ ἐπὶ τοῦ ἀρθρ. 19, ἀποδεκτὴν γενομένην [18 Μαρτ. 98. σ. 519.]

Γ'.— Ὑπουργεῖον στρατιωτικῶν.

§ 41.— Ὁ στρατός.

Μὴ ἀσχολούμενος εἰς μελέτας στρατιωτικὰς, ἀπέφυγα νὰ λάβω τὸν λόγον ἐπὶ τῶν εἰδικῶν περὶ τοῦ στρατοῦ νομοσχεδίων. Πολλὰκις ὅμως ὠμίλησα γενικῶς περὶ στρατοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος χάριν τῆς ἐθνικῆς ἐνώσεως. Ἀναλυτικώτερόν πως ὠμίλησα περὶ τοῦ θέματος τούτου κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν [16 Μαρτ. 96, σ. 1056—8] ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ὑποστηρίζας, ὅτι ὁ λαὸς πρὸ δεκαετηρίδων ἐμπαιζέται διὰ τῶν σκοπίμων ψευδοπαρασκευῶν.

« Ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου — ἔλεγον — μέχρι τοῦ κατωτάτου, πάντες οἱ ἐν τέλει εἶναι πράγματι εἰρηνικώτατοι, ἀλλ' εἰς τὸ ραϊνόμενον πολέμικοι, ἵνα ἱκανοποιητῇ ἡ πάντοτε διὰ τὰ ἐθνικὰ ζητήματα εὐκόλως, συγκοινοῦμένη κοινὴ γνώμη. »

«... Τρεῖς προϋπολογισμούς — ἔλεγον πρὸς τὴν βουλὴν (20 Νοεμβρίου 96) συζητουμένου τοῦ χρητικοῦ ζητήματος — ὑπέβαλεν ὁ κ. πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῶν ἐτῶν 1895, 1896, καὶ 1897· τὸν παρὰ καλῶ δὲ νὰ μοὶ ὑποδείξῃ ἐν αὐτοῖς εἰς ποίαν γραμμὴν εὐρίσκει· ἢ μέρεινά του ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ; ἢ μὴ ἐνόμισεν, ὅτι ἦτο κατάλληλος ἡ στιγμή ἵνα οὐχὶ ὡς ἐν κοινοβουλίῳ, ἀλλ' ὡς ἐν θεάτρῳ, ἀκαγγεῖλῃ ἓνα λόγον φιλοπόλεμον, ὅστις νὰ καταλήξῃ εἰς ἐπαίνους ὑπὲρ ταῦ στρατοῦ, ὃν ἐθεώρησεν εὐχολον νὰ θωπεύσῃ (1) ἦδη ;» [σ. 103].

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας μ' ἔπεισεν, ὅτι ἡ συμβουλὴ τοῦ Πάλμερστον, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, ἀλλ' «ἔχρηζε κυρίως λυσιτελοῦς χωροφυλακῆς δοθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1863» σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν σκέψεων τῶν ἰθυόντων τὰ τῆς πολιτείας ἡμῶν. Ἐὰν μὴ ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα, τ' ἀποτελέσματα ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον προσήγγισαν, ὥστε δίκαιον εἶχε νομίζω ὁ Ζωχιὸς χαρακτηρίζων τοὺς ἐν Ἑλλάδι στρατευσίμους ὡς «αἰχμαλώτους». Μάτην δὲ ἀπὸ τῆς 28 Ἰανουαρ. 1877 ὑπενθύμιζεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὸ τοῦ Τιγράνου πρὸς τὸν ρωμαῖον στρατηγὸν Δούκουλον: «*Ἄν ἔρχονται ὡς πρέσβεις εἶναι πολλοί, ἂν δὲ ὡς πολέμιοι ὀλίγοι*».

Μελέτη συγκριτικὴ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι στρατοῦ πρὸς τὴν τῶν ἐν Ρωμανίᾳ, Βουλγαρίᾳ καὶ Μαυροβουνίῳ—ἐνθα τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν ἡγεμόνων ἐμορφώθησαν στρατοὶ ἀξιόμαχοι—ἐπαρκῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον δὲν ἐγένετο ποτὲ οὐδ' ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν, ἔστω καὶ παροδικῶν, σπουδαία ἀπόφασις περὶ μορφώσεως στρατοῦ ἀνταξίου τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας εὐρίσκεται ὁ Ἑλληνισμός, ἀλλ' ὅλως τούναντίον· διετηρήθη αὐτός πρὸς τὸ θεαθῆναι, τὸ μὲν ὅπως εὐχαριστῆται ὁ λαός, νομίζων, ὅτι ἔχει στρατόν, τὸ δὲ ἵνα δικαιολογῶνται προβιβάσμοι εὐνοουμένων καὶ πολλα-

(1) Αἱ θωπεῖαι τοῦ πρωθυπουργοῦ ἐγένοντο σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὰς ἀθρόας παραιτήσεις τῶν ἀξιωματικῶν ὡς μελῶν τῆς ἐν Ἀθῆναις στρατιωτικῆς λέσχης.

πλασιάζονται οἱ ὑποστράτηγοι. Ὑπάρχουσι μάλιστα καὶ παραδείγματα ὑπουργῶν αὐτοπροβιβασθέντων εἰς βαθμοὺς ἀνωτέρους.

Ὁ καθ' ὑπόδειξιν τοῦ κοινοῦ κριτηρίου προβιβασθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστράτηγου εἶναι ὁ κ. Σμολένσκης. Τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ὡς ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν πολλοὶ ἐχαιρέτησαν ὡς προαγγέλλοντα τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ. Ἀκριβῶς ἀντίθετον εἶχον γνώμην, ἐφ' ᾧ ἐν συνεντεύξει μου μετὰ τοῦ συντάκτου τοῦ «Νεολόγου» (22 Σεπτ. 97) ἔλεγον «... Τὸ σχέδιον, ὅπερ προὔταθῃ πρὸ τριᾶκοντα τεσσάρων ἐτῶν ἀπὸ τὸν Πάλμερστον καὶ τὸν Ρῶσελ, ὅπως ἡ Ἑλλὰς περιορισθῇ εἰς ἀπλὴν χωροφυλακὴν, θέλει ἤδη ἐκτελεσθῇ. Διὰ τοῦτο δὲν βλέπω στάδιον ἐνεργείας εἰς τὸν στρατηγὸν κ. Σμολένσκη. ἐν τῷ παρόντι ὑπουργεῖω». Κατὰ τοῦτο εἶχον ἄδικον, διότι σκοπὸς ὑπῆρχεν — ὁ τῆς ἰσοπεδώσεως.

«... Ὁ νῦν ὑπουργός — ἔλεγον (7 Νοεμβρ., 97) ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ εἰς τὴν βουλὴν — τῶν στρατιωτικῶν, εἰς τὸν ὅποιον φεῦ! δὲν ἐδόθη σπουδαίως ἐντολὴ ν' ἀνασυντάξῃ τὸν στρατὸν, ὡς ματαίως ἴσως ἐλπίζει — διότι πρᾶγμα τι πρόκειται περὶ διελύσεως τοῦ στρατοῦ — ἐν μόνον ἔχει καθῆκον, ν' ἀποκαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν...» [σ. 17].

1—Πρὸς ἐπανόρθωσιν ἀδικήματος εἰς τοὺς κατωτέρους ἀξιωματικούς καὶ τοὺς ἀνθυπασπιστὰς ὡς πρὸς τὸ ἐπιμίσθιον των, γενομένου διὰ τοῦ ν. τῆς 16 Φεβρ. 93, ἡγόρευσα τῇ 16 Μαρτ. 96 καὶ πρότασιν νόμου συνυπέγραψα μετ' ἄλλων συναδέλφων [29 Φεβρ., 96 σ. 515. — Παράρ. ἀριθ. 196].

2—Κατὰ τοῦ ν. μ. σ. δ. περὶ ὁρίου ἡλικίας ἀξιωματικῶν, ὑποβληθέντος ἕνεκα ἐπερωτήσεως διὰ τὴν ἀποστράτευσιν τοῦ συνταγματάρχου Γιαννηκώστα, ἡγόρευσα τῇ 12 καὶ 16 Μαρτ. 98 [σ. 413. 471-3].

Ζ'. — Υπουργεῖον ναυτικῶν.

§ 42. — Ὁ στόλος.

Ἐπὶ τῶν ναυτικῶν νομοσχεδίων ἀπέφυγα ν' ἀναμιχθῶ εἰς συζητήσεις ζητημάτων εἰδικῶν. Πλέον ὅμως ἡ ἀπαξ ὠμίλησα ἐπὶ τε τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ ὑπ. τῶν ναυτικῶν [16 Μαρτ. 96. σ. 1067. 1069], περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀτμή-
ρους ναυτιλίας, περὶ ἰδρύσεως μεγάλης ἀτμοπλοικῆς ἐται-
ρίας [14 Ἰουλ. 95. — 16 Μαρτ. 96 καὶ 7 Δεκ. 96] καὶ ἐν
γένει περὶ τοῦ στόλου, ἰδίᾳ δ' εἰς τὰς συζητήσεις τοῦ κρη-
τικοῦ ζητήματος καὶ τῆς θαλαμηγοῦ «Μπουμπουλίας»
(ἀνωτέρω σ. 24).

Καὶ περὶ τοῦ στόλου ὅμως ὡς περὶ τοῦ στρατοῦ κρατεῖ
παρ' ἡμῖν παχυλὴ ἀγνοία τῶν ἀληθῶν αἰτίων, εἰς ἃ ὀφεί-
λεται ἡ οἰκτρὰ κατὰστασις του, διότι ὀλίγοι ἐμελέτησαν
τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἐρνέστου Κοβούγου, ὅστις βε-
βαιοὶ τ' ἀκόλουθα, ἅτινα παραλαμβάνω ἐν μεταφράσει ἐκ
τῆς «Νέας Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης (ὑπ' ἀριθ. 784 (1772)
τῆς 9/11 Δεκεμβρ. 1889):

«... Σὺν ἄλλοις ὁ λόρδος Πάλμερστρων ἐφρόνει, ὅτι ἡ συντή-
ρησις στρατοῦ καὶ στόλου ἀπέβαινε τῇ Ἑλλάδι ἐπιζήμιος
καὶ ἐπιβλαβής, διότι θὰ ἐνέβαλε τὸ κράτος εἰς περιπλοκάς,
ἅς ὁ μέλλων βασιλεὺς δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ ἀκινδύνως
κατ' οἶκον ἢ διεθνῶς. Ἡ Ἑλλὰς ἔχρηζε κυρίως μόνον λυσιτε-
λοῦς χωροφυλακῆς».

«... Ὁ Πάλμερστρων μοι εἶχεν εἶπει ἐν Λονδίνῳ,
ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατό ποτε ν' ἀποκτήσῃ πολεμικὸν στόλον
ἄνευ διηνηκοῦς κινδύνου τῆς εἰρήνης...».

Τὰ περὶ τῶν αἰτίων τῆς μὴ ὀργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ
τοῦ στόλου ἐν πλάττει ἀνέπτυξα εἰς τὴν τελευταίαν μελέ-
την μου, ἐξ ἧς ἐπέισθην, ὅτι ἡ κατὰ τῶν στελεχῶν κατα-
φορὰ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀδικαιολόγητος. Νομίζω ὅτι,
ἐὰν ἡ ἐξωτερικὴ τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴ ἐπέβαλε τὴν ἀνάγ-
κην τῆς τοιαύτης ὀργανώσεως, τοῦτο δὲν ἦτο δυσκόλον. Ἡ
μὲν ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν στερεῖται ὕλι-

κοῦ ἐμφύχου, ἐπιτηδείου πρὸς τοῦτο, οἱ δὲ προϋπολογισμοὶ βεβαιούσιν, ὅτι τὸ χρῆμα ἔδαπάνηθη. Ἄλλ' ἀπαιτεῖται ἐπιμελὴς μέριμνα παρὰ τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας ταχθέντων, ἵνα διηγεκῶς καὶ ἄνευ διακοπῆς ἐποπτεύωσι τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον. Φαίνεται ὁμῶς, ὅτι ἡ ἐφαρμοσθεῖσα πολιτικὴ δὲν ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον. Τὸ φρικῶδες εἶναι ὅτι, καὶ τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἐφαρμοσθείσης, τὸ χρῆμα κατηναλώθη, ἡ πτώχευσις ἐκηρύχθη καὶ ἡ τῶν ξένων ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν κηδεμονία ἔδρασε περὶ τὸν λαοικόν ἡμῶν κλοιόν, ἐπαπειλοῦντα τὸν ἑλληνισμόν ὑπὸ ἐθνικῆς ἀσφυξίας!

§ 43.—Τὸ κληροδότημα τοῦ Πανταζῆ Βασάνη

Ὁ ἐκ Πορταρίας ἀείμνηστος Πανταζῆς Βασάνης ἐκληροδότησε διὰ τῆς ἀπὸ 8 Ἰαν. 92 διαθήκης του εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν $\frac{60}{100}$ ἐκ τῆς περιουσίας του «ὑπὸ τὸν ὅρον τὰ κτίση αὕτη ναυτικὴ σχολὴν ἐν Πειραιεῖ, ἣτις δὲν πρέπει νὰ στοιχίζῃ πλέον τῶν 500,000 φράγκων εἰς χρυσόν, ἥτοι δραχμῶν νέων εἰς χρυσόν, τὰ δὲ ἐπιλοιπα νὰ καταθέσῃ **ὑπότοκον** εἰς τὴν Ἑθνικὴν τράπεζαν καὶ διὰ τῶν τόκων νὰ πέμπῃ εἰς Εὐρώπην ἢ Ἀμερικὴν τινὰς ἐκ τῶν ἱκανοτέρων καὶ ἐπιμελεστέρων τελιοφοίτων τῆς ναυτικῆς σχολῆς, μετὰ αὐστηράς καὶ ἀμερολήπτους ἐξετάσεις, ὅπως οὗτοι τελειοποιῶνται ἐκεῖ εἰς τὰ ναυτικὰ ἢ εἰς τὴν μηχανικὴν».

Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις εἰσέπραξε σχεδὸν ὅλον τὸ χρῆμα. Ἄλλ' οὔτε κατεθηκεν αὐτὸ εἰς τὴν τράπεζαν ἐπὶ τόκῳ οὔτε προϋνόησε περὶ τῆς ναυτικῆς σχολῆς καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδευσεως ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ. Τῇ 15 Φεβρ. 96, ἀφ' ὧν λαβὼν ἐκ τινῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Λ. Δεληγεώργη, ἐζήτησα ἀπὸ τὸν κ. ὑπουργόν νὰ καταθέσῃ ἀκριβὲς σημείωμα περὶ πάσης σχετικῆς πληροφορίας [σ. 199.—Ἐπ. πρακτ. σ. 75] ἡμῶν κατὰθέσει αὐτοῦ ὑπέβαλον τὰς δεούσας παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀκράας ἀταξίας

ὡς, πρὸς τ' ἀφορῶντα εἰς τὸ κληροδότημα τοῦτο, ἐζήτησα δὲ τὴν ἄμεσον τακτοποίησιν αὐτοῦ [17 Μαρτ. 96, σ. 1088]. Καὶ τὴν ἐπιούσαν μετὰ τὸν κ. Σχινᾶν ὠμίλησα πρὸς τοῦτο [σ. 1118], συντελέσας νὰ δημοσιευθῶσιν αἱ κατατεθεῖσαι πληροφορίες καὶ ἡ διαθήκη [Παρ. σ. 479, ἀριθ. 305]. Μετέσχε δὲ τῆς συζητήσεως καὶ ὁ κ. Τοπάλης.

Πολλοὶ παρῆλθον μῆνες καὶ ὅμως οὐδὲν ἀπολύτως ἡ κυβέρνησις ἔπραξε. Διὰ τοῦτο ἔκρινα καλὸν νὰ κυληρίσω τὴν κυβερνητικὴν ἀβελτηρίαν καὶ τὴν πρὸς τὴν τελευταίαν θέλῃσιν τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τοῦ ναυτικοῦ ἀσέβειαν. Τῇ 2 Δεκ. 96 προανήγγειλα, ὅτι ἤθελον προκκλέσῃ περὶ τοῦτου συζήτησιν τὴν ἐπιούσαν, ὅτε εἰς εὐρεῖαν τῆς ἐπερωτήσεώς μου ἀνάπτυξιν [σ. 355], δριμέως ἔψεξα τὰς κυβερνητικὰς παρεκτροπὰς. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων πληροφοριῶν ἀπέδειξα, ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 92 μέχρι τῆς 15 Μαΐου 94 εἶχον κατατεθῇ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον φρ. χρ. 745,263.57, ἀτινα ἐδαπαρήθησαν εἰς «διαφόρους κατὰ καιροὺς παρουσιασθείσας δημοσίας ἀνάγκας». Ἐντεῦθεν τὸ κληροδότημα α') ἐστερεῖτο τῶν τόκων, β') τῆς νομισματικῆς διαφορᾶς, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ γείνη πρόνοια περὶ κατασκευῆς τῆς σχολῆς καὶ περὶ ἐκπαιδεύσεως ἀξιωματικῶν [σ. 571—5]. Ταῦτο χρόνως ὑπέβηλον καὶ σύστασιν προσκλήσας τὴν κυβέρνησιν νὰ καταθέσῃ εἰς τράπεζαν σὺν τῷ κεφαλαίῳ τὴν τε νομισματικὴν διαφορὰν καὶ τοὺς καθυστερουμένους τόκους, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ προκκλέσῃ καὶ εἰδικὸν πρὸς τοῦτο νόμον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ διαταχθῇ ἄνευ πλέον ἄλλης ἀναβολῆς ἡ κατασκευὴ τῆς ναυτικῆς σχολῆς καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν ὑποτρόφων. [σ. 377—9.—Ἐπ. πρακτ. σ. 89]. Κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην ἔλαβε μέρος καὶ ὁ κ. Σχινᾶς εἰς τὴν συζήτησιν.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐδὲν ἐγένετο ἕνεκα ἀδιαφορίας καὶ ἕνεκα τοῦ ἐπελθόντος πολέμου. Διὰ τοῦτο ἐπανῆλθε τὸ αὐτὸ θέμα καὶ κατὰ τὴν 4 Μαρτ. 98, ὅτε ἔδωκα [σ. 318. 320. 321] τὰς δεούσας πληροφορίες εἰς τοὺς νέους ὑπ. τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν, οἵτινες διετέλουν ἐν ἀγνοίᾳ

αὐτῶν, καὶ οἵτινες ὑπεσχέθησαν νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου ὀριστικῶς. Συνεπεία τῆς τελευταίας ταύτης συζητήσεως ἐγένετο καλλιτέρα ἔρευνα ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν. Τὸ εὐχάριστον ἀποτέλεσμα αὐτῆς ὑπῆρξεν, ὅτι τὸ ὑπὲρ τοῦ κληροδοτήματος εἰσπραχθέν ποσὸν ἀνείχετο εἰς φρ. χρ. 846,436.32. [Παράρτ. γ' σὺν σ. 158—162, ἀρ. 112]! Ἐντεῦθεν δ' ἐπὶ πλέον τὸ ποσὸν τῶν φρ. χρ. 101,172.75! Καὶ τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῆς τάξεως τῶν ἐπισήμων βιβλίων.

Ἐκ τῶν ἡφημερίδων γινώσκομεν, ὅτι μετὰ τὴν λήξιν τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν ἡ κυβέρνησις ἀπεφάσισε τέλος πάντων νὰ καταθέσῃ ποσὸν τι εἰς τὴν τράπεζαν διὰ τὴν ἐκπαιδεύσιν τῶν ὑποτρόφων, νὰ διαταχθῇ δὲ καὶ ἡ προκαταρκτικὴ ἐργασία διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ναυτικῆς σχολῆς. Εἰς τοὺς βουλευτὰς τῆς προσεχοῦς περιόδου μένει ἡ φροντίς νὰ ὠθήσωσι τὴν ὑπόθεσιν μέχρις ἐκτελέσεως τοῦ ἐκ Πορταριᾶς μεγάλου εὐεργέτου τοῦ ναυτικοῦ αἰοδύμου Πανταζῆ Βασάνη καὶ ὡς Ἕλληνες καὶ ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς Πορταριᾶς, πατρίδος τοῦ διαθέτου.

§ 44.— Νομοθετικὰ ἔμπλαστρα εἰς φθίδιν!

Κλείων τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὀφείλω νὰ προσθέσω ἐν συμπεράσματι, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἐπερωτήσεως λειτουργεῖ μὲν, ἀλλ' ἀτελῶς· ἡ θεραπεία ὅμως δὲν εἶναι δύσκολος καὶ τοιαύτην ὑπέδειξα διὰ τῶν ὑποβληθεισῶν περὶ τοῦ κανονισμοῦ τῆς βουλῆς προτάσεων μου. Ἀλλ' ἡ βουλή, ὡς νομοθετικὸν σῶμα, ὑπέστη καίρια τραύματα ὑπὸ τῆς πρωθυπουργικῆς παντοκρατορίας, μὴ προστατευθεῖσα οὐδὲ ὑπὸ τῆς προσηκούσης ἐνασχέσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας μέχρις ὅτου καὶ ἔλεγχος διεθνῆς ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς ἐπὶ-νεγκας μείωσιν καταστάσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ κοινοβουλίου. Πάσχει ὑπὸ φθίσεως καλπαζούσης. Καὶ ὅμως οἱ αὐτόκλητοι ἱατροὶ συμβουλεύουσι νομοθετικὰ ἔμπλαστρα!

Εἶναι τῇ ἀληθείᾳ σπαρακτικὸς ὁ ἐπιπόλαιος τρόπος, δι' οὗ οἱ μὲν κυβερνῆται εἰσηγοῦνται, οἱ δὲ βουλευταὶ ψηφίζουσι νόμους, ἐξ ὧν ἥρτηται ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν· ἀλλ' εἶναι λυπηρότερον τὸ θέαμα τῆς καταργήσεως νόμων καὶ τοῦ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας ἐξοβελισμοῦ θεσμῶν, οἵτινες εἴτε ἀκριβῶς ἐκτελούμενοι εἴτε καὶ διὰ νομοθετικῶν τροποποιήσεων βελτιούμενοι, ἡδύναντο μεγάλως νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν τόπον.

Εἶμαι ριζόσπαστικὸς ὡς πρὸς τὰ ληφθησόμενα διὰ τὴν βελτίωσιν μας μέτρα. Δὲν πιστεύω, ὅτι ἡ νομοθετικὴ φθίσις θεραπεύεται διὰ καταποτίων ἐκ σάκχαρος. Ἀλλὰ δὲν λησμονῶ τὸ μάθημα τοῦ φίλου μου κ. Glasson, διδάσκοντος ἐν περισπουδαστῇ συγγράμματί του, ὅτι τὸ μόνον μέσον πρὸς ἐπιτυχιαν σπουδαίας τινὸς μεταρρυθμίσεως εἶναι νὰ δεχθῇ τις ὡς ἀφετηρίαν τὴν ὑπάρχουσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ὅπως τελειοποιήσῃ αὐτὴν ἀντὶ τὰ τὴν καταστροφὴν. Μέχρις οὗτου δὲ τὸ ἔθνος παρασκευασθῇ διὰ τὴν συντακτικὴν συνέλευσιν μόνον συντελεστικὰ πρὸς μείωσιν τοῦ κακοῦ μέτρα εὐρίσκω τὴν βελτίωσιν τοῦ καροντισμοῦ τῆς βουλῆς, τὸν θεσμόν νομοπροπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τὴν ἀμερόληπτον ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησίκυβρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

§ 45. — Ἀντὶ κήπου ἢ ἔλος ἢ Σαχάρα!

Δεκαεπτεαετία συμπληροῦνται μετ' οὗ πολὺ ἀπὸ τῆς προσηρτήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λυπηρόν δέ, ὅτι οἱ ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς διευθύνοντες τὸ ὑδροκέφαλον ἐλληνικὸν κράτος δὲν ἐκτείνουνσι τὰ

προστατευτικά αὐτῶν βλέμματα καὶ μέχρι τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ ἐριθῶλαξ Θεσσαλία οἰκτρῶς παρημελήθη ἐπὶ ζημίᾳ ὑλικῇ τε καὶ ἐθνικῇ. Λησμονοῦσιν οἱ ἐν Ἀθήναις, ὅτι αὕτη γειτνιαῖ πρὸς ἑλληνικὰς χώρας, ἐφ' ὧν ἔχουσι ρίψει πρυφερὰ βλέμματα λαοὶ ἀντίζηλοι. Ἐὰν περὶ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος ἐμερίμῳν, ἡδύναντο νὰ μεταβάλῳσιν αὐτὴν εἰς τηλαυγὴ φάρον, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ ἐκπέμπωνται φωτειναὶ ἀκτῖνες καθ' ὅλας διευθύνσεις τῶν γειτνιαζουσῶν ὑποδούλων ἐπαρχιῶν. "Ολως τούναντίον διὰ τῆς πλημμελοῦς ἀφομοιώσεως κακὰς ἔβηκαν βάσεις πολιτικῆς ἀνατροφῆς, τὴν ἐξόχως δ' εὐφορον θεσσαλικὴν γῆν ἀφῆκον ἀγρονον, τὸν χειμῶνα ἔλος, τὸ θέρος Σαχάραν, ἐνῷ ἡδύναντο νὰ τὴν μεταβάλῳσιν εἰς κῆπον ἀπέραντον, εἰς Αἴγυπτον.

Δὲν ὑποστηρίζω, ὅτι οὐδεμία ἐπῆλθε βελτίωσις. Τοῦτο θὰ ἦτο βλασφημία. Ἡ πρόοδος ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρῶτον καθιεστῶς φαίνεται καθ' ὅλα τὰ σημεῖα, εὐγλωττως δ' ἐξεδηλώθη καὶ ἐκ τοῦ ἀγίου ἐνθουσιασμοῦ, ὃν ἡσθάνθη ὁ θεσσαλικὸς λαὸς κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ ἀπομάκρυνσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' αὕτη δὲν εἶνε οἷα ἦτο δυνατόν νὰ γείνη καὶ δὴ ἐν ἐποχῇ καλλιτέρας οἰκονομικῆς καταστάσεως.

Πολλάκις ἐπέστησα εἰς τοῦτο τὴν προσοχὴν τῶν κυβερνητῶν. Αἱ προσπάθειαι μου περὶ κοινῆς συνεργασίας μετὰ τῶν ἐκ Θεσσαλίας συναδέλφων κατὰ τὴν IB' περίοδον ἀπέτυχον· οὐχ ἤπτον καὶ τότε (28 Φεβρ. 91), συζητουμένου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, κατέδειξα τὴν ἐγκληματικὴν πρὸς τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου ἀδιαφορίαν καὶ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὑπέδειξα τὴν ἀνάγκην ὑδραυλικῶν ἔργων, γεωργικῆς τραπέζης καὶ κανονισμοῦ τῶν σχέσεων τῶν καλλιεργητῶν καὶ ιδιοκτητῶν «κατὰ τρόπον, μὴ παραβλάπτοντα τὰ κεκτημένα δικαιώματα τῶν ιδιοκτητῶν» [σ. 868]. Κατὰ τὴν II' περίοδον οὐδὲν ἀπολύτως περὶ Θεσσαλίας ἐγένετο. Εἰς τὴν πρό μικροῦ ὅμως διαλυθεῖσαν σπουδαιοτάτῃ παρεσκευάσθη ἐργασία, ὀφειλομένη εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὁμοφωνίαν ὅλων ἀνε-

ζαιρέτως τῶν ἐκ Θεσσαλίας ἀντιπροσώπων. Ἄλλ' αὕτη ἀτυχῶς ἀνεστάλη ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς τουρκικῆς κατοχῆς. Συνεκεντρώθη ὁμῶς ἱκανὴ πρὸς λύσιν τῶν θεσσαλικῶν ἐν γένει ζητημάτων ὕλη. Καίτοι ἡ ἐπελθοῦσα ἐν Θεσσαλίᾳ καταστροφή ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις μετέβαλε τὰς περιστάσεις, ἐπὶ τῇ βράσει τῶν ὁποίων ἐγένοντο αἱ μελέται ἐκείναι, οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι θέλει αὕτη ἐν καιρῷ τῷ δέοντι χρησιμοποιηθῇ, ἐάν, ὡς ἐλπίζω, καὶ οἱ βουλευταὶ τῆς ΙΕ' περιόδου ἐργασθῶσι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀρμονίας, τὸ δὲ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἰδρυθὲν *θεσσαλικὸν συνέδριον* ὑποβοηθήσῃ τὰς ἐργασίας αὐτῶν.

§ 46. — Θεσσαλικοὶ νόμοι.

Ὁφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁ Χ. Τρικούπης ἐν τῷ προγράμματί του βεβαίως εἶχε καὶ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν δυνατῶν τρόπων πρὸς καλλιέργειαν τῆς Θεσσαλίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ προκαλέσας τὰς ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς μελέτας περὶ ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ ὁ εἰσηγησάμενος εἰς τὴν βουλὴν τὰ πρὸς τοῦτο καὶ πρὸς ἐγγύησιν τοῦ κράτους εἰς ἐνυπόθηκα δάνεια γεωργοκτηματιῶν νομοθετικὰ μέτρα. Τὴν κατασκευὴν τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων παρεκώλυεν ἡ ὑπὸ τὸν κ. Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησις (1890), μικρὰ ὁμῶς βελτίωσις τοῦ νόμου ὑπὲρ τῶν γεωργοκτηματιῶν προταθεῖσα ὑπὸ θεσσαλῶν βουλευτῶν ἐψηφίσθη καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκεῖνος ἡγεῖτο τῆς πλειοψηφίας.

Ἰδοὺ ἐν συνόψει ἅπασα ἡ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς ληξάσης περιόδου ἰσχύουσα σχετικὴ νομοθεσία: α') ν. ΑΦΚΓ' 27 Μαΐου 87 περὶ ἐπιβολῆς εἰδικοῦ φόρου πρὸς μηχανικὰς μελέτας τῶν ἐκτελεστέων ἐν Θεσσαλίᾳ ὑδραυλικῶν ἔργων· β') ν. ΑΧΖΓ' τῆς 2/3 Φεβρ. 89 περὶ ἐκτελέσεως ὑδραυλικῶν ἔργων ἐν Θεσσαλίᾳ· γ') ν. ΑΩΝΒ' 30 Μαΐου 1890 περὶ ἐγγυήσεως τοῦ κράτους εἰς ἐνυπόθηκα δάνεια γεωργοκτηματιῶν· δ') δ. 23/30 Σεπτ. 90 περὶ συστάσεως ἐκτάκτου ὑπηρεσίας ὑπὸ τὸν τίτλον αἰδίδικῃ

ὑπηρεσία ὑδραυλικῶν ἔργων ἐν Θεσσαλίᾳ»· ε') ν. ΑΡΘ' 3/16 'Απ. 91 περὶ τροποποιήσεως τοῦ ν. ΑΩΝΒ'. Ὁ τελευταῖος οὗτος νόμος ἐψηφίσθη τῇ προτάσει θεσσαλῶν βουλευτῶν, ἐν οἷς καὶ ἐγώ.

Προτιθέμενος νὰ πραγματευθῶ τὰ θεσσαλικά ζητήματα ἐν ἀκροτάτῃ συντομίᾳ, θέλω περιορισθῆ εἰς ἀπλὴν μνειάν κατὰ τάξιν χρονολογικὴν τῶν γενομένων κατὰ τὴν ΙΔ' περίοδον ἐργασιῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐμὴν εἰς αὐτὰ συμμετοχὴν.

§ 47.—'Επερωτήσεις μου ἀ δυνόδου.

Οὐδὲν ὑπὲρ τῆς Θεσσαλίας ἐγένετο κυβερνητικὸν διαβήμα κατὰ τὴν ἁ σύν., καίτοι ὁ ἡγέτης τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος, περιοδεύσας εἰς αὐτὴν ἐν παραμοναῖς ἐκλογῶν, πολλὰς ἔδωκεν ἐπαγγελίας, ὥς προσεπάθησα νὰ τῷ ὑπομνήσω, ἵνα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ τε καὶ τῆς βουλῆς ἐφελκύσω ἐπὶ τῶν θεσσαλικῶν ζητημάτων.

Πρὸς τοῦτο τὴν 30 'Ιουν. 95 ὑπέβαλον πρότασιν, ὅπως ἡ κυβέρνησις μελετήσῃ τὸ ζήτημα, ἵνα, ἀπαλλοτριουμένων τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίων τῆς ζαππείου περιουσίας λόγῳ τῆς δημοσίας ἀνάγκης, χρησιμεύσωσι ταῦτα ὡς βάσις πρὸς λύσιν τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος ἐν Θεσσαλίᾳ [σ. 722].— Τῇ 8 'Ιουλ. 95 παρεκάλεσα [σ. 1006] τὸν ὑπ. :

« I. Νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν βουλὴν· 1ον) ἔχθεσιν περὶ τῶν ἐκτελεσθέντων ἐν Θεσσαλίᾳ ὑδραυλικῶν ἔργων ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι σήμερον· 2ον) σημείωμα περὶ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐθνικῆς περιουσίας Κ. Ζάππα, ἥτοι τὰ χωρία καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν κατὰ στρέμματα, τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ καὶ τὰ ἐνιαύσια εἰσοδήματα.

II. Νὰ πληροφορήσῃ τὴν βουλὴν· 1ον) πότε διεκόπησαν τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ ὑδραυλικά ἔργα καὶ διατί ; 2ον) Ἐὰν πρόκειται νὰ ἐπαναληφθῶσι καὶ πότε ; 3ον) Ἐὰν ὁ νόμος ΑΧΨΓ' τῆς 2/3 Φεβρουαρίου 1889 περὶ ἐκτελέσεως ὑδραυλικῶν ἔργων ἐν Θεσσαλίᾳ ἐλείπουρρησε, ἐὰν δὲ δὲν ἐφηρμόσθη, τίνες αἱ λόγοι τῆς μὴ ἐφαρμογῆς αὐτοῦ καὶ ἐὰν ἡ ἐνεστῶσα κυβερνησις προτίθεται νὰ τὸν

ἐφαρμογή· 4ον) ἐὰν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐγένοντο προτάσεις ὑπὸ τῶν ἐν Καυκάσῳ κατοικούντων χριστιανῶν περὶ ἐγκαταστάσεώς των εἰς Θεσσαλίαν καὶ εἰς ποῖον σημεῖον εὐρίσκονται αἱ περὶ τοῦτου διαπραγματεύσεις». [Ἐπ. πρακτ. σ. 419].

Τῇ δὲ 10 Ἰουλ. 95 παρεκάλεσα τὸν ὑπουργὸν [σ. 1045].

«I. — Νά καταθέσῃ σημεῖωμα ἐμφαίνον: 1ον) Τὸ εἰσπραχθὲν πᾶσιν δυνάμει τοῦ νόμου ΑΦΚΓ' τῆς 27 Μαΐου 1]10 Ἰουνίου 1887 περὶ ἐπιβολῆς εἰδικοῦ φόρου πρὸς μηχανικὰς μελέτας τῶν ἑκτελεστέων ἐν Θεσσαλίᾳ ὑδραυλικῶν ἔργων ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος αὐτοῦ μέχρι 31 Μαΐου 1888. 2ον) Ποῦ ἔδαπανήθη τὸ πᾶσιν τοῦτο 3ον) Τίνες αἱ διὰ τοῦ εἰδικοῦ τούτου φόρου γενόμεναι μηχανικαὶ μελέται.

II. — Νά πληροφορήσῃ τὴν βουλὴν, ἐὰν συνέστη ἡ διὰ τοῦ ἀπὸ 29]30 Σεπτεμβρίου 1890 ὁρισθεῖσα ἑκτακτος ὑπηρεσία ὑδραυλικῶν ἔργων ἐν Θεσσαλίᾳ». [Ἐπ. πρακτ. σ. 431].

§ 48. — "Οχι μόνον σταφίδα.

Κατὰ τὴν γενικὴν συζήτησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1895 ὠμίλησα (14 Ἰουλ. 95) ἐν γενικαῖς γραμμαῖς περὶ τῶν θεσσαλικῶν ἐν γένει ζητημάτων, ἥτοι ὑπέδειξα τὴν ἀνάγκην τοῦ κανονισμοῦ τῶν σχέσεων τῶν καλλιεργητῶν πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας:

«... Ἀλλὰ μὲ ὅλον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ κεκτημένα δικαιώματα—ἔλεγον—καὶ τὸ ἱερόν τῆς ἰδιοκτησίας δικαίωμα. Ἀρίστη δὲ ἀφετηρία πρὸς τοῦτο εἶνε ἡ διανομὴ τῆς ἐθνικῆς περιουσίας τοῦ Κ. Ζάππα εἰς τοὺς καλλιεργητάς... Τὸ δεύτερον ζήτημα εἶνε τὰ ὑδραυλικά ἔργα, ὅπως προφυλαχθῶσιν αἱ εὐφοροὶ πεδιάδες ἐκ τῶν πλημμυρῶν καὶ ἵνα χρησιμοποιηθῶσιν οἱ ποταμοὶ πρὸς ἄρδουσιν τὸ τελευταῖον πᾶς δυνατὸς τρόπος πρὸς αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ κατὰ πολὺ ἐλαττωθέντος... Πρέπει ἡ κυβέρνησις ν' ἀναγράψῃ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει τὸ θεσσαλικὸν ζήτημα, ὅχι διότι ἐνδιαφέρει τὴν Θεσσαλίαν, μίαν περιφέρειαν, ἧς εἶμαι καὶ ἐγὼ ἀντιπρόσωπος, ἀλλὰ διότι τὸ ζήτημα συνδέεται μὲ τὸ γενικὸν οἰκονομικὸν καὶ μὲ ὅλα τὰ συναφῆ ἐθνικὰ ζητήματα, γειτνιάζει δὲ ἡ Θεσσαλία μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου. Συμπερασματικῶς εἶνε ὅτι ἡ Ἑλλάς ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ ὅχι μόνον σταφίδα, ἀλλὰ καὶ σίτον καὶ καπνόν.» [σ. 1237—8].

...προστίπτε τῶν νομοθετῶν 80. τὰ Μ. Α. ὅσα νῦν (1) — 099

§ 49. — Θεσσαλικά νομοσχέδια. ...

Ὁ κ. Θ. Π. Δηλιγιάννης, ἐννοήσας τοὺς κινδύνους, οὓς διέτρεχεν ἐκ τῶν συσκέψεων τῶν θεσσαλῶν βουλευτῶν — οἵτινες ἰδιαίτέρως περὶ τῆς Θεσσαλίας δὲν ἔπαυσαν συνενοοῦμενοι — ἐξεπόνθησε μετὰ εἰσήγησιν φίλων του καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν βουλὴν τ' ἀκόλουθα νομοσχέδια: 1) περὶ παραχωρήσεως γαιῶν ταῖς ἐν Θεσσαλίᾳ γεωργικαῖς οἰκογενείαις: 2) περὶ συστάσεως εἰδικοῦ γεωργικοῦ ταμείου; 3) περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ φόρου βοσκῶν διὰ στρεμματικοῦ φόρου εἰς τὰ ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ μεγάλα ἀγροτικά κτήματα (τσιφλίκια) καὶ 4) περὶ ἐγγείου φόρου ἐπὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ παραγομένων δημητριακῶν καρπῶν [Παράρτ. β'. συν. σ. 24, ἀριθ. 16, 17. σ. 34, ἀριθ. 20]. Κατ' αὐτῶν πρὸ πάσης ἐξετάσεως ἤρξατο ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων ἀντιδράσεις, καθ' ἧς ἀντετάχθη [1 Φεβρ. 96, σ. 37]. Τῇ 7 Φεβρ. 96 ὑπέμνησα τὴν ἀνάγκην τῆς καταθέσεως τῶν ζητηθεισῶν κατὰ τὴν ἀ. συν. πληροφοριῶν [σ. 72].

Τὰ ὑποβληθέντα νομσχδ. ἀπεστάλησαν εἰς δύο εἰδικὰς ἐπὶ τούτῳ καταρτισθείσας ἐπιτροπὰς. Τὸ περὶ παραχωρήσεως γαιῶν ταῖς ἐν Θεσσαλίᾳ γεωργικαῖς οἰκογενείαις παρ-επέμφθη εἰς ἐπιτροπὴν, συγκειμένην ἐκ τῶν κυρίων Μ. Δάλλα, Φ. Ἰσχομάχου, Κ. Βελλίνη, Γ. Σιβιτανίδου, Θ. Κριεμάδου, Σ. Χατζηγάκη, Ἰ. Καζαμπάκα καὶ ἐμοῦ, ἀπάντων ἀντιπροσώπων ἐκ Θεσσαλίας· προσέτι ἐκ τῶν κυρίων Λ. Δεληγεώργη, Δ. Ράλλη, Α. Σιμοπούλου, Θ. Πέρρου καὶ Ν. Δρόσου. Εἰσηγητὴς τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἐξελέγη ὁ κ. Βελλίνης, γραμματεὺς ὁ κ. Κριεμάδης, πρόεδρος δὲ αὐτῆς ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκλεγῶ, προσπαθήσας νὰ διευθύνω τὰς πολλὰς αὐτῆς καὶ πολυῶρους συνεδρίας κατὰ τροπὸν δυ-νάμενον νὰ διαφωτίσῃ ζήτημα ἐξόχως διὰ τὴν Θεσσαλίαν σπουδαῖον. Τὰ πορίσματα τῶν ἐπιτροπῶν ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν βουλὴν, συνταχθεῖσων ἰδιαιτέρων ἐκθέσεων τῆς πλειοψηφίας καὶ τῆς μειοψηφίας [Παράρτ. β'. συν. σ. 363, ἀριθ.

220—11⁽¹⁾. Τὴν ἀπὸ 4 Μαρτ. 96 ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἥς μετέσχον, ὑπέγραψα μετ' ἐπιφυλάξεως τῆς γνώμης μου «μόνον ὡς πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν μέρος τοῦ τρίτου ζητήματος.

Βραδύτερον τὸ ὑπ. τῆς δικαιοσύνης κατήρτισεν ἐπιτροπὴν ἐκ βουλευτῶν καὶ νομικῶν συμβούλων, εἰς ἣν συμπεριελήφθη καὶ ἐγώ, πρὸς καταρτισμὸν καὶ 5ου νμσχδ. περὶ καθορισμοῦ τῶν μεταξὺ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἰδιοκτητῶν καὶ καλλιεργητῶν ὑφισταμένων σχέσεων, ὅπερ ὑπεβλήθη ἐπίσης εἰς τὴν βουλὴν.

§ 50. — Καλλιεργηταὶ καὶ ἰδιοκτῆται.

Τῇ 11 Μαρτ. 96 ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ κ. Τσαμαγκίδου περὶ συστάσεως ἐπιτροπῆς πρὸς ἐπιτόπιον μελέτην τῶν νομοσχεδίων περὶ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ γεωργίας προεκλήθη συζήτησις, καθ' ἣν ἐπήνεσα μὲν τὴν πρόνοιαν τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ σπουδαίως ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῆς βουλῆς κατὰ τὴν βᾶσανον τῶν νομοσχεδίων καὶ παρεκάλεσα τοὺς συναδέλφους ἀμφοτέρων τῶν πτερύγων ν' ἀπομακρύνωσι πᾶσαν κομματικὴν ἀντιδράσιν ἐκ τοιαύτης συζητήσεως [σ. 830].

Ἡ γενομένη περὶ τῆς Θεσσαλίας προκαταρκτικὴ ἐργασία εἶχε παρεξηγηθῇ παρὰ τινων ἐκ τῶν ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς βουλῆς, κακῶς δ' ἐπίστεύθη ὅτι ἐγένετο μέρимνά μόνον ὑπὲρ τῶν καλλιεργητῶν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἰδιοκτητῶν, καί ποί ἡ ἐνώπιον τῶν ἐπιτροπειῶν ἐργασία ἀπέδειξεν, ὅτι πόθος ἡμῶν ἦτο ὁ συμβιβασμὸς ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων χάριν τοῦ γενικοῦ καλοῦ. Τοῦτο μὲ ἠνάγκασε νὰ προβῶ εἰς τὴν ἀκόλουθον δῆλωσιν.

« Πάντες οἱ ἐκ Θεσσαλίας συνάδελφοι ἐπελήφθησαν ἐνθέρμως τῶν προτάσεων τούτων, διὰ νὰ φέρωσι τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν γεωργῶν, ἥτις

⁽¹⁾ Ἐδημοσιεύθη καὶ ὁ διὰ φερμανίου κανονισμὸς, ὅστις ὥριζε τὰς σχέσεις ἰδιοκτητῶν καὶ χωρικῶν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ τσιφλικίων.

δὲν ὑπῆρχε καὶ δὲν ὑπάρχει, διότι πάντες οἱ συνάδελφοι ἐκ Θεσσαλίας γνωρίζουσιν, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἐπιζητούμενος σκοπὸς ἄνευ πραγματικῆς ἁρμονίας, στήριζομένης εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον. Δὲν θέλω λοιπὸν νὰ παραδεχθῶ, ὅτι τινὲς τῶν συναδέλφων μονομερῶς ἐξετάζουσι τὰ συμφέροντα τῶν καλλιεργητῶν, καὶ τρόπον τινὰ ἐχθρικῶς ἴστανται ἀπέναντι τῶν ιδιοκτητῶν, διότι οἱ ἐκ Θεσσαλίας συνάδελφοι ἐκπροσωποῦσιν ἀμφοτέρω τὰ στοιχεῖα καὶ πρὸ πάντων ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ τόπου. Ἀκριβῶς ὅμως, διότι τοιούτων ἐμφορούμεθα πάντες αἰσθημάτων. ἀκριβῶς διότι κοινὸς σκοπὸς τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς βουλῆς εἶναι, νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἁρμονία ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει, καὶ στηριζομένη ἐπὶ ἐδραίας βάσεως, διὰ τοῦτο ἀπερρασίσαμεν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ προσφέρῃ τὰ μικρά του φῶτα» [σ. 839].

§ 51. — Ἀναβολὴ ψηφίσεως.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς συνόδου ἡ κυβέρνησις κατήρτισε διὰ τοῦ ἀπὸ 27 Ἀπρ. 96 δ. ἐξεταστικὴν ἐπιτροπείαν, συγκαμένην ὑφ' ὅλων τῶν *δημοκρατικῶν* βουλευτῶν ἐκ Θεσσαλίας — ἀποκλεισθέντων πάντων τῶν ἀντιδηλιγιαννικῶν (!) — ὑπὸ τῶν δύο νομαρχῶν, τῶν νομικῶν συμβούλων κυρίων Ἑμ. Λυκούδη καὶ Ἀριστ. Θεοδορίδου, τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν Αἰδινίῳ γεωργικῆς σχολῆς κ. Ρ. Δημητριάδου, καὶ τοῦ τμηματάρχου κ. Ι. Χαρχαμπη, ὅστις ὤρίσθη καὶ εἰσηγητῆς. Αὕτη, ἐπιτροπείως μεταβάσα εἰς τὰ σπουδαιότερα τῆς Θεσσαλικῆς κέντρον κατήρτισεν ἔκθεσιν, τῆς ὁποίας μετὰ τῶν σχετικῶν πρακτικῶν τὴν κατάρθεσιν ἐζήτησα ἑμὰ τῇ ἐπαναλήψει τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν [15 Νοεμβρίου 96, σ. 25. — ἱ.π. πρακτ. σ. 15].

Τῇ 14 Δεκ. 96 ἡ κυβέρνησις ἐπέμενε νὰ προκαλέσῃ συζήτησιν μεμονομένως ἐπὶ τινων ἐκ τῶν νμσχδ., ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ κυρώσεως συμβάσεως μετὰ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἣτις στενωδὸς συνεδέετο μετὰ τοῦ γεωργικοῦ ταμείου ἐν Θεσσαλίᾳ. Οὕτως ὑπῆρχεν ὁ φόβος νὰ ἐπιδαυνθῇ ἡ Θεσσαλία χωρὶς νὰ ἐξασφαλισθῶσι τὰ ἐκ τῶν βαρῶν εὐεργετήματα. Τοῦτου ἕνεκα προέτεινε νὰ ὑποβληθῶσι καὶ δύο ἑτι νμσχδ.,

τὸ μὲν περὶ ὑδραυλικῶν ἔργων, τὸ δὲ περὶ ἀγροτικῆς πίστεως, ν' ἀναγραφῇ δὲ καὶ τὸ περὶ κανονισμοῦ τῶν σχέσεων τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν καλλιεργητῶν καὶ οὕτω γείνη γενικὴ συζήτησις ἐφ' ὅλων τῶν συναφῶν νομοσχεδίων [σ. 691—3]. Ἀτυχῶς ἡ ἐνέργεια τινῶν συναδέλφων ἐκ Θεσσαλίας ἐκλονίσθη ἐκ κομματικῶν, ὥς φαίνεται, ἀντενεργειῶν, τοῦτο δ' ἐνεθάρρυνε τοὺς περὶ τὴν κυβέρνησιν ν' ἀποκρούσωσι τὴν πρότασιν μου, καίπερ γενομένην μετὰ προηγουμένην ἀπόφασιν τῶν συναδέλφων. Φοβηθεὶς δυσάρεστα ἐπακόλουθα, ἐὰν ἐσπευσμένως ἐψηφίζοντο νομοσχέδια τοσοῦτον σοβαρά, ἀντετάχθην εἰς τὴν συνήθη ψαλμωδίαν ἀντὶ συζητήσεως ἡρέμου. Ὁ ἡγέτης ὅμως τῆς πλειοψηφίας ἔδωκε τὸ σύνθημα **βουλευτοταραχῆς**, ἧς ἕνεκα ὁ πρόεδρος ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ καὶ τὴν συνεδρίαν, μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ὁποίας συνεχίσας ἐπεράτωσα τὴν ὁμιλίαν μου [σ. 698—700]. Καὶ κατὰ τὴν 16 Δεκ. 96 ἐγένετο συζήτησις ἐπὶ τῶν νμοσχδ. τούτων, ἐπείσθη δὲ ὁ κ. πρωθυπουργὸς νὰ δεχθῇ τὴν περὶ ἀναβολῆς πρότασιν [σ. 726]. Ἡ ἐπελθοῦσα λαίλαψ τοῦ πολέμου ἐν Θεσσαλίᾳ δὲν ἐπέτρεψε τὴν συζήτησιν τῶν νομοσχεδίων.

Περὶ τῶν παρὰ νόμων ἀξιώσεων τοῦ Δημοσίου ἐπὶ βοσκῆς τῶν γαιῶν ἐν Ἀλμυρῷ ὑπέβαλον ἐπερώτησιν ὑπογεγραμμένην καὶ ὑπὸ ἄλλων 7 συναδέλφων, ἦν καὶ ἀνέπτυξα. [2 Μαρτ. 96, σ. 571.—Ἐπ. πρακτ. σ. 208].

§ 52.—Συναγωνισμὸς τραπέζων.

Τὸ μόνον ὁρατὸν ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ζητημάτων, ἐκτὸς τῆς συγκεντρωθείσης πολυτίμου ὕλης, εἶνε ἡ ἴδρυσις τῶν ὑποκαταστημάτων τῆς ἐθνικῆς τραπέζης ἐν Θεσσαλίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐγὼ ὑπεστήριξα κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ν. ΒΥΕΑ'. /, Ἰαν. 97 περὶ κυρώσεως συμβάσεως μετὰ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, ἧς μετέσχον [14 καὶ 21 Δεκ. 96 σ. 707, 709, 711, 878, 879]. Καὶ ὅτε ἔτι ἐγένετο ἡ συζήτησις περὶ ὑποκαταστημάτων ἐν Ἐπτα-

νήσω ἐπανάλαβον τὴν σύστασίν μου [16 Δεκ. 96, σ. 720]. Τὸ ζήτημα ἐπανέφερόν εἰδικώτερον κατὰ τὴν 21 Δεκ. 96. ὅτε ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἄρσεως τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας, διότι φοβοῦμαι μὴ τότε παρεμβληθῇ πρόσκομμα εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν ὑποκαταστημάτων τῆς ἐθνικῆς τραπέζης ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ.

Ἐγένετο μὲν ἡ ἀπόφασις τῆς ἰδρύσεως τῶν ὑποκαταστημάτων, ἀλλ' οὐδεμία ἐκτέλεσις. Ὅτε ὁμῶς συνεζητεῖτο ὁ ν. ΒΦΜ ²¹/₉₆ Μαρτ. 98 περὶ διαθέσεως πιστώσεως ἐκ δραχ. 7,500,000 διὰ διαφόρους χορηγίας κλπ. πάντες ἀνεξαίρετως οἱ ἐκ Θεσσαλίας βουλευταὶ συνεφωνήσαμεν ὅπως ἀνατεθῇ ἡ διανομὴ τῶν πιστώσεων εἰς τὰ ὑποκαταστήματα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, ἵνα οὕτως ἐξασφαλίσωμεν τὴν ἰδρύσιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγένετο ἀντιδρασίς τις ἐκ μέρους ἐνδιαφερομένων, ἐδέησε νὰ ὑψώσω τὴν φωνήν μου, ὅπως μὴ ματαιωθῇ ἡ ἐγκατάστασις καὶ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης ἐν Θεσσαλίᾳ, διότι, ὡς ἔλεγον τὴν 11 Μαρτ. 98, «τὴν ὠφέλειαν προσδοκῶμεν ἀκριβῶς ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν τραπέζων ἐν Θεσσαλίᾳ». Πρὸς ὑποστήριξιν τούτου καὶ τὴν 4 Μαρτ. 98, ὑπέβαλον ἐπερώτησιν [Ἐπ. πρακτ. σ. 217], ἣν εὐρέως ἀνέπτυξα τὴν 12 Μαρτ. 98, ἀντικρούσας τὸν ἀντίθετον ἔχοντα γνώμην κ. Α. Σιμόπουλον. Ἀπέδειξα τότε, ὅτι ἢ τε διεύθυνσις καὶ τὸ προσωπικὸν τῆς ἡπειροθεσσαλικῆς τραπέζης εἶναι ἄριστον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἀλλ' αἱ ἀποφάσεις καὶ αἱ ὁδηγαὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις συμβουλίου ἄστοργοι διὰ τὴν Θεσσαλίαν, ὡς μαρτυροῦσι τ' ἀποφασθέντα κατὰ τὴν συνέλευσιν τῶν μετόχων τὸν Μάρτιον τοῦ 1885, ἅτινα πρὸς τὴν νῦν ἐκτέλουν καὶ ματαιώσω [σ. 425 — 8]. Δὲν ἔχω ἐχθρικὰς διαθέσεις κατ' αὐτῆς. Ἐπιθυμῶ τὴν πρόοδον ἀμφοτέρων τῶν τραπέζων, εἰ δυνατόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ μονοπώλιον, ὅπερ οὐδόλως ὠφέλησε μέχρι τοῦδε τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἰδίως τοὺς ἥττον εὐπόρους. Τούτου ἕνεκα οὐδὲ πρὸς τὴν ἐθνικὴν τράπεζαν ἐθεώρησα καλόν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι δεσμευμένη ἡ Θεσσαλία καὶ διὰ τοῦτο τῇ προτάσει

μου ἀνεγράφη διάταξις, καθ' ἣν καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς δεκαετίας ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐντόκου καταθέσεως, καθόσον ἡ Θεσσαλία ἔχει ἀνάγκη ἀγροτικῆς καὶ κτηματικῆς τραπέζης, τὰ θεμέλια δὲ πρὸς τοῦτο ἐτέθησαν διὰ τοῦ ἄρθ. 10 τοῦ ν. ΒΦΜ' τῆς 21 Μαρτ. 98.

§ 53. — Κοινοῦτες.

Ἡ κοινοτικὴ πρόδοσις, ἦν εὖρον ἐν τῷ Πηλῳ εὐθὺς μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας, μεγάλην μοῖ ἐνέπνευσεν ἀγάπην πρὸς τὸν κοινοτικὸν θεσμόν («Εὐθύνας 1895», σ. 68). Συνεχίζων τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασίας μου, ὑπέβαλον (27 Ἰαν. 96) πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ν. ΑΡΠ' τῆς 18 Ἀπριλ. 1884 ἰσχύοντος εἰς τοὺς νομοὺς Λαρίσσης, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαμπάκας κ. τ. λ. νομοσχέδιον ἐξ ἄρθ. 33 μετ' ἀναλυτικῆς αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, περιχοῦσης καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων [Παράρτ. σ. 10, ἀριθ. 7]. Ὑπὲρ τῆς συζήτησεως καὶ τῆς ψηφίσεως αὐτοῦ εἰργάσθην πάση δυνάμει, διότι εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ μεγάλας στηρίζω ἐλπίδας περὶ τῆς ἀναδιώσεως καὶ ἀκμῆς τῶν κοινοτήτων. Ἀτυχῶς δὲν ἐπετεύχθη ἡ συζήτησις του. Τῇ ὑποκινήσει ὁμως καὶ ἄλλων συναδέλφων, ἰδίως τοῦ κ. Δάλλα, ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν ἕτερον. Τῇ 5 Δεκ. 96 ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ κυβέρνησις ἐπεδείκνυε μέριμναν ὑπὲρ τῆς Θεσσαλίας (§ 49) ἐνθέρμως ὑπεστήριξα νὰ καταταχθῇ καὶ τὸ περὶ κοινοτήτων εἰς τὴν τάξιν τῶν λοιπῶν νομοσχεδίων. ἵνα συζητηθῇ ταύτοχρόνως [σ. 435], τὴν δὲ πρότασίν μου ὑπεστήριξαν καὶ δύο βουλευταὶ, ὁ μὲν ἐκ Βονίτσας, ὁ δὲ ἐκ Κυνουρίας, ζητοῦντες νὰ γενικευθῇ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀτυχῶς οὐδὲν ἤρκεσεν, ὅπως ἐλκύσῃ ἐπαρκῶς τὴν προσυχὴν τῆς κυβερνήσεως, σκληρῶς ἀδιαφοροῦσης περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν κοινοτήτων καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἐψηφίσθη τὸ νυσχδ. μου, συνετέλεσεν ὁμως ἡ μελέτη αὐτοῦ, ὅπως γείνωσι θιασῶται τοῦ κοι-

νοτικοῦ θεσμοῦ καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς ὁ κ. Κ. Μανιάκης, ἀν-
 τισαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις, πολλὰ περὶ τοῦ
 ὑποβληθέντος νμοσχδ. μου γράψας εἰς ἀρτιφανὲς νομικὸν
 ἔργον του (Ἑρμηνεία τῆς Πολ. Δικ. σ. 105), συνιστᾷ τὴν
 ψήφισιν αὐτοῦ. Ἐπίσης δ' εὐχάριστον ὅτι ὁ κ. Ἡ. Δια-
 κόπουλος, τμηματάρχης τοῦ ὑπ. τῶν Ἑσωτερικῶν, λαβὼν
 εἰς τὰς μελέτας του ὡς βάσιν τὸ πρὸ ἐμοῦ ὑποβληθέν
 νμοσχδ. κατὰ τὸ πλεῖστον, συνέταξε σχέδιον νόμου, ὅπερ
 τελευταῖον διὰ τῆς ἀπὸ 30 Ὀκτωβρίου 1898 ἐγκυκλίου ὁ
 ὑπουργὸς κ. Τριανταφυλλάκος διηύθυνε πρὸς τοὺς νομάρ-
 χας τοῦ κράτους, ἵνα προκληθῇ ἡ γνωμοδότησις τῶν κοι-
 νοτικῶν καὶ τῶν δημοτικῶν συμβουλίων ἐπ' αὐτοῦ πρὶν ἢ
 ὑποβληθῇ εἰς τὴν βουλὴν. Οὕτω προσδεύει ἡ καλλιέργεια
 τῆς γνώμης μου, ὅτι μεγάλη ὑφίσταται ἀνάγκη, ἵνα διὰ
 νόμου περὶ κοινοτήτων καθ' ὅλον τὸ κράτος ἀνυψωθῇ ὁ
 κοινοτικὸς θεσμὸς εἰς τὸ προσῆκον ὕψος του, ἔχω δὲ ἀκρά-
 δαντον πεποιθήσιν, ὅτι διὰ τῆς δεούσης ἐφαρμογῆς αὐτοῦ,
 καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ δημοτικοῦ θεσμοῦ,
 τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ἔσονται ἐπαισθητά, οὐ μόνον
 πρὸς βελτίωσιν ὑλικὴν τῶν κοινοτικῶν περιφερειῶν, ἀλλὰ
 καὶ ἠθικὴν διὰ τῆς καλῆς μορφώσεως μελῶν τῆς κοινό-
 τητος, ἥτις εὐρίσκεται μετὰξὺ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ
 δήμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΛΟΥ.

§ 54. — Γενικαὶ ἐπαρχιακαὶ ἀνάγκαι.

Ἡ ἡμετέρα νομοθεσία τυπικῶς διατηρεῖ τὴν ἐπαρχιακὴν
 διαιρέσιν. Ἐχομεν ἐπαρχίας ἄνευ ἐπαρχῶν, καὶ τοι τὸ
 σύνταγμα ἀξιοῖ διοικητικὰς διαιρέσεις ἐπαρχιῶν. Εἶναι
 ἀναντίρρητον, ὅτι ἀντὶ τῶν 16 νομῶν ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ

διαιρεθῇ εἰς 30 ἢ 35 ἐπαρχίας, αἵτινες νὰ εἶναι καὶ αἱ ἐκλογικαὶ περιφέρειαι ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦ δε 68 (1). Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ταιαύτης διαίρέσεως δέον νὰ κανονισθῶσι αἱ ἐκλογικαὶ, αἱ δικαστικαὶ, αἱ οἰκονομικαὶ καὶ αἱ ἐκπαιδευτικαὶ περιφέρειαι. Οὕτως αἱ νῦν περιφέρειαι Βώλου, Ἀλμυροῦ καὶ Σχοπέλου δύνανται ν' ἀποτελεσῶσι τὴν ἐπαρχίαν Μαγνησίας ἢ Πηλίου μὲ πρωτεύουσαν τὸν Βῶλον.

«Οἱ βουλευταὶ — λέγει τὸ σύνταγμα ἄρθρ. 67 — ἀντιπροσωπεύουσι τὸ ἔθνος καὶ οὐχὶ μόνον τὴν ἐπαρχίαν, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐκλέγονται». Ἐν τῷ βουλευτικῷ μου βίῳ προσεπάθησα νὰ μὴ λησμονήσω τὴν συνταγματικὴν ταύτην ρήτηραν. Ἀγωνιζόμενος ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασι κατὰ τὰς δυνάμεις μου προσήνεγκα, νομίζω, τὸν ὀβολὸν μου εἰς τὰ γενικὰ τῆς πολιτείας ζητήματα, ἀλλὰ δὲν ἐπελαθόμην οὔτε τῶν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ὑποχρεώσεων μου καὶ εἰδικώτερον τῶν πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Βώλου, ἥτις τυγχάνει καὶ ἡ ἐκλογικὴ περιφέρεια, ἐξ ἧς εἶχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκλεγώμαι.

Ἐν ἐποχῇ τοῦ ἀκράτου κομματισμοῦ τὸ μεγαλείτερον τῶν ἀγελαρχῶν ἐπιχείρημα ἦτο, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλέγηται δίκην κορδοῖον ὁλόκληρος ὁ συνδυασμὸς χάριν συνεργασίας ἐν ταῖς γενικαῖς ἐπαρχιακαῖς ἀνάγκαις. Ἡ ἀρτίως διαλυθεῖσα περίοδος — καθ' ἣν καὶ ἅπαντες οἱ ἐκ Θεσσαλίας συνάδελφοι εἰργάσθησαν ἐν ἐπαινετῇ ὁμοφωνίᾳ, συνεχῶς εἰς ἰδιαιτέρας συσκέψεις συνερχόμενοι, ὑπὲρ τῶν θεσσαλικῶν συμφερόντων — διέψευσεν ἴσως πρῶτην φορὰν καὶ τὸ περὶ τῶν γενικῶν τῆς ἐπαρχίας ἀναγκῶν ἄλλοτε λεγόμενον, διότι, καίτοι διῶσταί μενος πρὸς τοὺς τέσσαρας συναδέλφους ἐν τῇ γενικῇ πολιτικῇ, ἐν πάσῃ ὁμῶς ἀρμονίᾳ συνειργάσθην μετ' αὐτῶν σχεδὸν περὶ ὅλων τῶν τοπικῶς ἐνδιαφερόντων τοὺς ἡμετέρους συμπολίτας ζητημάτων. Οὐδὲ ἀνχιροῦνται ταῦτα ἐκ τῆς μικρᾶς διαφωνίας, ἥτις ἐπ' ἧθε

(1) Μετὰ τῶν τριῶν προνομιούχων νήσων αἱ ὅλαι ἐκλογικαὶ περιφέρειαι εἶναι 71.

μετὰ τινος ἐξ αὐτῶν ἐν ζητήματι τινὶ τῆς ὁδοποιίας (§ 55) περὶ πράξεων προγενεστέρων τῆς ἐκλογῆς του, ὑπὲρ ὧν ἡμύνθη μᾶλλον ἔνεκχ λόγων συγγενικῶν. Οὐδὲ συμφέρει ἄλλως τε ἢ ὑπερβολικῇ ἐκ προαποφάσεως ὁμοφωνία, ὥς ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐν τῷ λιμενικῷ ζητήματι διαφορὰ γνώμων, ἥτις βεβαίως δὲν συνετέλεσεν εἰς ζημίαν τῶν λιμενικῶν ἔργων Βώλου (§ 61). Εὐελπιστῶ, ὅτι τοῦτο ἀποδειχθήσεται καὶ ἐκ τῆς συνοπτικῆς ἀναμνήσεως τῶν τελεσθέντων.

§ 55. — Ὁδοποιῖα Πηλίου.

Οὐδεμία παρελείφθη εὐκαιρία καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου ⁽¹⁾. ὅπως ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς βουλῆς γαίνωσιν αἱ δέουσαι δυναταὶ ἐνέργειαι ὑπὲρ τῆς ὁδοποιίας ἐν Πηλῷ καὶ ἰδίως πρὸς κατασκευὴν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μέχρι Καλῶν—Νερῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ μιᾶς μὲν διακλαδώσεως μέχρι Μηλῆνης διὰ τῆς Ἀφῆσου καὶ Χέρτου δι' ἐτέρας δὲ μέχρι Ζαγοράς διὰ Νεοχωρίου, Τσαγκαράδας, Μουρέσεως καὶ Κισσοῦ. Ὁ διευθύνων τὴν ἐταιρίαν τῶν θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων κ. Ε. δὲ Κηρύκος, φύσει φιλοπρόοδος καὶ εἰλικρινῶς ἀγαπῶν τὴν Θεσσαλίαν, συνδυάζων δὲ τὸ συμφέρον τῆς παρ' αὐτοῦ ἐκπροσωπούμενης ἐταιρίας πρὸς τὸ γενικὸν καλόν, μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς λειτουργίας τοῦ μέχρι Λεωνίων τμήματος παρέσχε πᾶσαν δυνατὴν συνδρομὴν εἰς τὴν προκαταρκτικὴν συνεννόησιν καὶ μελέτην τῆς σχεδιαζομένης ὁδοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ κυβερνήσις καὶ τὸ τμήμα τῶν δημοσίων ἔργων δὲν ὑστέρησαν εἰς ὅ,τι ἦτο δυνατόν· ἀτυχῶς ὁ ἐπελθὼν πόλεμος καὶ ἡ τουρκικὴ κατοχὴ εἶχον διακόψει τὰς πρὸς τοῦτο ἐργασίας, ἐπαναληφθείσας ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1898 συνεπειᾶ παραστάσεων τῶν συναδέλφων καὶ ἐμοῦ.

Ἀμαξιτὸς ἀπὸ Βώλου εἰς Πορταρίν.

(1) Τὰ προγενέστερα εἰς «Εὐθύναις» 95 σ. 61—8.

Ἐρωτήσιν ὑπέβαλον [5 Ἰουν. 95, σ. 116. Ἐπ. πρακτ. σ. 68] περί τῆς κατ' ἐπανάληψιν ἀναβληθείσης δημοπρασίας τῆς διὰ τοῦ κληροδοτήματος Παντ. Βασάνη κατασκευῆς τῆς ὁδοῦ ταύτης. — Τῇ 9 Ἰαν. 1895 ὁ ὑπουργὸς δούς τὰς πληροφορίες προσέθηκεν, ὅτι διέταξε τὰ δέοντα.

Ἀπὸ Λεωνείων μέχρι τῆς γεφύρας τῆς Κουφάλας κατασκευάσθη ἀμαξιτός καὶ βραδυτέρον σιδηρᾶ γραμμὴ οὐχὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀμαξιτοῦ (κατὰ τὸ ἀρθ. 26 τῆς ἀπὸ 16 Δεκ. 1892 συμβάσεως μετὰ τῆς σιδηροδρομικῆς ἐταιρίας) χάριν ἐνὸς μόνου ἐργοστασίου δαπάνη τοῦ δημοσίου χρήματος καὶ χωρὶς ν' ἀποζημιωθῶσιν οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ρυμτομηθέντων κτημάτων, ἐνῶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης ἦτο προτιμότερον νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ κατασκευὴ τμήματος ὁδοῦ τῆς μέχρι Κάλων — Νερῶν ἀγούσης. Τῇ 13 Ἰουνίου 95 περί τούτου ὑπέβαλον ἐπερώτησιν (Ἐπ. πρακτ. σ. 124) καὶ ἐζήτησα πληροφορίες, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου ἐκ τῶν πέντε ἐρωτήσεων μου ἀπήντησε μόνον εἰς τρεῖς.

Τῇ 4 Ἰουλ. 95 ἠγόρευσα διὰ μακρῶν περὶ τῆς ὁδοποιίας ἐν Πηλῖῳ ἐν γένει εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι δεδικαιολογημένως γογγύζουσιν οἱ ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως βραεῶς φορολογηθέντες καὶ διὰ τῶν ὀδικῶν φόρων διηλιμοῦνται, στερούμενοι δὲ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας ἐπὶ ζημίᾳ ἀνυπολογίστω αὐτῶν καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου. Τοὺς πληρωθέντας φόρους, ἐξ ὧν ἐλάχιστον πέντε ἑδωκάνθη διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδῶν ὀλίγων χιλιομέτρων, ὑπελόγησα. — Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατατεθεισῶν ὡς ἄνω πληροφοριῶν ἀνέπτυξα τῇ 13 Ἰουν. 95 τὴν ἐπερώτησιν μου (σ. 852—855). Τῇ 6 Ἰουλ. 95 ἐζήτησα τὴν καταθεσιν πληροφοριῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν παράβασιν τοῦ ν. ΒΣΔΗ' τῆς 9 Μαρτ. 1894 περί δημοτικοῦ λογιστικοῦ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς διακλαδώσεως μέχρι τῆς γεφύρας τῆς Κουφάλας (σ. 940. — Ἐπ. πρακτ. σ. 348). Τῇ 18 Ἰουλ. 95 ἀνταπήντησα εἰς ἀπάντησιν τοῦ κ. Τοπάλη, δικαιολόγησαντος τὰ ἐν παρελθόντι χρόνῳ τελεσθέντα παρὰ τὴν γεφυρὰν τῆς

Κευφάλας (σ. 1361).—Τῇ 7 Φεβρ. 96 ὠμίλησα περὶ καλ-
λιτέρου δρομολογίου τῶν θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων μετὰ
Βώλου—Λαρίσσης [σ. 71].—Τῇ 16 Φεβρ. 96 ἐζήτησα
νὰ κατατεθῇ ἡ ἔκθεσις μετὰ τοῦ σχεδιαγράμματος τῆς
ἐπιτροπῆς, ἥτις εἶχε προκαταρκτικῶς μελετήσῃ τὸ σιδη-
ροδρομικὸν σύμπλεγμα τοῦ Πηλίου (σ. 216.—'Επ. πρακτ.
σ. 81). Ὁ πρωθυπουργὸς κατέθηκε τὰ ζητηθέντα [24 Φεβ.
96 σ. 391].

Τῇ 26 Φεβρ. 96 ἐνδιαφέρουσα ἐγένετο συζήτησις περὶ
τῆς μελετωμένης σιδηροδρομικῆς ἐν Πηλίῳ γραμμῆς. Μετὰ
τοὺς συναδέλφους κυρίους Τοπάλην καὶ Σχινᾶν, εὐρέως καὶ
ἐπιτυχῶς ἀναπτύξαντας τὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου, προ-
σέθηκα τινὰ πρὸς συμπλήρωσιν γενικῶς περὶ αὐτοῦ καὶ
περὶ τοῦ ὅλου ὁδικοῦ συμπλέγματος ἐν Πηλίῳ (σ. 417—
18), ὑποβαλὼν ἐν τέλει ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ σὺν τῇ ἀνα-
φορᾷ τῶν κατοίκων "Αλλης—Μεριᾶς καὶ σύστασιν, συνυ-
πογραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Σχινᾶ, ὅπως δαπάνη τοῦ δημο-
σίου ταμεῖου συνδεθῶσιν αἱ συνοικίαι τοῦ "Ανω Βώλου καὶ
ιδίως τῆς "Αλλης—Μεριᾶς μετὰ τῆς ἀμαξιτοῦ ἀπὸ Βώλου
εἰς Πορταριὰν ('Επ. πρακτ. σ. 157).—Τῇ 16 Δεκ. 96 σύ-
στασιν ὑπέβαλον περὶ ἐνισχύσεως τοῦ προσωπικοῦ τῆς ὑπη-
ρεσίας πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς μελέτης διὰ τὴν κατασκευὴν
σιδηροδρόμου ἐν Πηλίῳ (σ. 721.—'Επ. πρακτ. σ. 192).

Καὶ ἐκτὸς τῆς βουλῆς οὐδεμίαν παρέλιπον εὐκαιρίαν,
ὅπως ὠθήσω κατὰ τὸ δυνατόν ζήτημα, ἐξ οὗ ἤρτηται τὸ
εὐτυχές μέλλον καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Πηλίου, ὡς τοῦτο
εὐγλῶττως καὶ πειστικῶς ἀπέδειξεν ὁ κ. Ε. Κηρύκος εἰς
τὴν ἀπὸ 8 Σεπτεμβρίου 1896 ἐπιστολὴν του, ἣν ἀπηύθυνε
πρὸς ἐμέ, ὅπως μοὶ δώσῃ τὰς ζητηθείσας πληροφορίας καὶ
ἦν αὐθόρμητος καὶ ἐν ἀγνοίᾳ μου ἔσχε τὴν πρόνοιαν νὰ
δημοσιεύσῃ (¹). ἵνα πάντες λάβωσι γνῶσιν αὐτῆς.

(¹) «Περὶ τῆς σχεδιαζομένης κατασκευῆς σιδηροδρόμου ἐν Πη-
λίῳ.—'Επιστολὴ πρὸς τὸν Κύριον Γεώργιον Φιλάρετον βουλευτὴν
Βώλου». 'Εν Βώλῳ ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ι. Φ. Μπέμπου εἰς
16ον σ. 16.

Ἐάν, ὥς δὲν ἀμφιβάλλω, μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, δι' οὗ εἰργάσθησαν πάντες οἱ βουλευταὶ Βώλου τῆς διαλυθείσης περιόδου, συνεχίσωσι τὴν ἐργασίαν καὶ οἱ ἐκλεχθησόμενοι κατὰ τὴν προσεχῆ, ἔχω δι' ἐλπίδος, ὅτι αἱ εὐχαὶ τῶν Πηλειορειτῶν δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ ἐκτελεσθῶσι, διότι τὸ εὐχάριστον συμπέρασμα ἐκ τῆς ἐπιτοπίου μελέτης τῆς δυσκολωτέρας μέχρι Ζαγοράς διακλαδώσεως πρὸ μικροῦ ἐγένετο γνωστόν. Κατ' αὐτὸ ἢ κατὰ χιλιόμετρον κατασκευὴ δὲν εἶνε κατὰ μέσον ὅρον ἀνωτέρα τοῦ προϋπολογισθέντος διὰ τὴν μέχρι Μηλίνης διακλάδωσιν. Διὰ τῆς ἐλπιζομένης δὲ ἀποπερατώσεως καὶ τοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς—Λαρίσσης ἢ Θεσσαλίας καὶ μετ' αὐτῆς ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς θέλει λάβει ὄψιν πεπολιτισμένης χώρας, τὸ δὲ Πήλιόν μας, ἐν ἀπωτέρω μέλλοντι, ἐλληνικῆς Ἑλβετίας, ἥς ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν ὑπερτερεῖ ἔνεκα τῆς γειτνιαζούσης θαλάσσης τῶν μαγευτικῶν τριῶν κόλπων τοῦ Παγχαΐου, τοῦ Εὐβοϊκοῦ καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

§ 56. — Σχολεῖα.

Ἑλληνικά. — Ἐκτὸς τῶν ὅσων γενικῶς περὶ ἐκπαιδεύσεως ἐξέθηκα (§ 36, 37) πρέπει εἰδικώτερον περὶ τῶν σχολείων τοῦ Πηλίου νὰ προσθέσω τινά. Μὴ εἰσακουσθεῖσάντων καὶ ἰδιαιτέρως γενομένων εἰς τὸν ὑπουργὸν παραστάσεων μου, ἠνάγκασθην νὰ ὑποβάλω ἐπερώτησιν γενικῶς περὶ τῶν σχολείων τοῦ Πηλίου, ἰδίως δὲ περὶ τῶν ἐλληνικῶν τῶ κ. ὑπουργῷ, ἵνα «λάβῃ—ὥς ἐν τῇ βουλῇ ἔλεγον—ταχέως τὴν δέουσαν μέριμναν πρὸς θεραπείαν, διότι τῇ ἀληθείᾳ ἀσύγνωστον εἶνε ἐν ἐποχῇ καυχήσεως περὶ βελτιώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως νάναμιμνησκόμεθα, ὅτι τὰ σχολεῖα τοῦ Πηλίου καλῶς ἐλειτουργοῦν ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἥδη δὲ ποῦ μὲν μεγάλως ἐχειροτέρευσαν, ἀλλαχοῦ δὲ καὶ ἐντελῶς κατηργήθησαν» [21 Φεβρ. 96, σ. 120]. Τὰ σχολεῖα τοῦ Κισσοῦ καὶ Μουρέσεως λειτουργοῦντα ἐπὶ τουρκοκρατίας, κατὰ τὴν ἐξέτασιν δὲ διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἐκ-

παιδευτικῶν τελῶν, εἶχον συστηθῇ ἐκ νέου τῇ ἐπιμελείᾳ μου κατὰ τὸ ἔτος 1892. Ἀλλὰ καὶ πάλιν κατηργήθησαν ὑπὸ τῆς διαδόχου κυβερνήσεως· τὸ σχολεῖον τοῦ Νεοχωρίου ἦτο χωλὸν ἕνεκα ἐλλείψεως δευτέρας τάξεως τὸ δὲ τοῦ Λαύκου ἕνεκα ἀνεπαρκείας προσωπικοῦ. Καὶ περὶ τούτων ὠρισμένως ὑπέβαλον ἐπερώτησιν [Ἐπ. πρακτ. σ. 51]. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὑπουργὸς οὐδὲν ἐνήργησεν, οὐδ' ἀπῆντησεν, ἠναγκάσθην νὰ κεντήσω τὸν σιγήσαντα μετὰ περισσοτέρας δριμύτητος [8 Μαρτ. 96, σ. 755], ἥτις ἀμέσως ἔφερε τὸν ὑπουργὸν εἰς τὸ βῆμα, ἵν' ἀπαντήσῃ τ' ἀκόλουθα :

«Δ. Πετρίδης (ὑπ. ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως). Ὁ ἀξιότιμος ἐκ Βώλου συνάδελφος διὰ τῆς ἐπερωτήσεώς σου, τόσῳ αὐστηρῶς διατυπωθείσης, μαρτυρεῖ τὸν ἀξιεπίαινον ζῆλον καὶ τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον. Ὑφ' οὗ ἐμπνέεται ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ· διότι καὶ διὰ προφορικῆς παραστάσεως ἔσπευσέ νὰ μοὶ συστήσῃ τὴν ἀνασύστασιν τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ καταργηθέντων ἐσχάτως σχολαρχείων. Εὐδὴλον δὲ ὅτι διερμηνεύει ὁ κ. βουλευτὴς τὸ θερμὸν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐνδιαφέρον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ὅπερ εἶνε φυλετικὸς χαρακτὴρ εὐγενέστατος, ἐκδηλούμενος διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ ἐντολῆς νὰ μεριμνήσωσιν ὑπὲρ τῆς παιδείας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀξιότιμων βουλευτῶν καὶ δὴ ἐκ Θεσσαλίας, ὡς ὁ ἀξιότιμος φίλος μου κ. Λυμπρίτης καὶ ἄλλοι, κατ' ἐπανάληψιν ἠξίωσαν νὰ ἀνασταθῶσι καταργηθέντα ἐλληνικὰ σχολεῖα. Ἀλλ' ἀτυχῶς αἱ οἰκονομικαὶ περιστάσεις, ὅφ' ἃς διατελεῖ τὸ κράτος σήμερον, καθιστῶσι δυσπλήρωτον τὸν εὐγενῆ τοῦτον πόθον τῶν κ. κ. βουλευτῶν. Εὐελπιστῶ δὲ ὅτι τάχιστα θέλει δοθῇ τῇ κυβερνήσει ἡ εὐχέρεια νὰ σπεύσῃ εἰς πλήρωσιν τόσῳ σοβαρᾷ σχολικῆς χρεῖας τοῦ λαοῦ».

Ὑπὲρ τοῦ ὑπουργοῦ ἐφάνη συνηγορῶν καὶ εἰς συνάδελφος ἐκ Βώλου, ἀλλ' εἰς ἀμφοτέρους ἔδωκα πάραυτα τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν [σ. 756].

Περὶ τοῦ Κασαβετείου παρθεναγωγείου
ἠναγκάσθην νὰ ἐπερωτήσω (27 Φεβρ. 96) τοὺς ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, «διὰ τί κατ' ἀναμφισβήτητον παράβασιν τοῦ ἀπὸ 11 Ἰουν. 88 β. διατάγματος, δι' οὗ ἐνεκρίθη ὁ κανονισμὸς τῆς διοικήσεως τοῦ ἐν Ζαγροῦ (τοῦ Πηλίου) Κασαβετείου παρθεναγωγείου, τὸ

δημοτικὸν συμβούλιον, ὅλως ἀναρμόδιον, προέβη εἰς τὴν παῦσιν τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τὸν διορισμὸν ἄλλης, καὶ διὰ τί ὁ κ. Νομάρχης Λαρίσσης ἐνέκρινε τὴν παράνομον ταύτην πράξιν; »

Περὶ τῆς ἱσραηλιτικῆς σχολῆς τῆς ἐν Βώλῳ κοινότητος (5 Δεκ. 96) σύστασιν περὶ διορισμοῦ διδασκάλου τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης [Ἐπ. πρακτ., σ. 116] ὑπεστήριξα «διότι — εἶπον—εἶναι ἄδικον, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον οἱ Ἰσραηλῖται εἶχον ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἵνα μανθάνωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, νὰ μὴ τὸ ἔχωσι σήμερον, ἀφοῦ εἶναι ἄριστοι συνταγματικοὶ Ἕλληνες πολῖται καὶ ἔχουσιν αἰσθήματα ἐπίσης ἑλληνικά, ὥς οἱ λοιποὶ συμπολίται μου, μολονότι δὲ φίλεργοι, δὲν ἔχουσι κοινότητα εὐπορον, ὅπως ἀναποκριθῇ καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην» [σ. 442].

Περὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τῶν Μηλεῶν ὑπέβαλον (12 Μαρτ. 96) σύστασιν πρὸς τοὺς κ. κ. ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, «ἵνα λάβωσι πρόνοιαν, ὅπως μὴ ἐρειπωθῇ ἡ ἐπιμελεία τῶν διδασκάλων τοῦ γένους Γαζῆ, Κωνσταντᾶ καὶ Φιλιππίδου ἰδρυθεῖσα, ἥς τὸ κτίριον ἤδη ἀνήκει εἰς τὴν κοινότητα Μηλεῶν, χρησιμεύει δὲ ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας ὡς σχολαρχεῖον. Ἐπίσης παρακαλῶ νὰ ληφθῇ ἡ δέουσα μέριμνα πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν αὐτῇ βιβλιοθήκης καὶ πρὸς σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν ἐν αὐτῇ πολυτίμων βιβλίων» [Ἐπ. πρακτ. σ. 316 — 317]. Ἀτυχῶς ἡ ἔνεκκ τοῦ πολέμου ἐπελθοῦσα θύελλα δὲν μοὶ ἐπέτρεψε νὰ ὑπομνήσω ταῦτα πάντα.

§ 57. — Ὑλοτομία, καυσόξυλεια, ἀνθρακοποιΐα.

Τὸ μὲν αἱ πολλαὶ ἐλλείψεις τοῦ ν. ВРΕВ' 13 Фебр. 93 περὶ δασῶν, ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ ν. ВΣВ' 28 Δεκ. 93, τὸ δὲ ἡ παρερμηνεία καὶ ἡ διαστροφὴ αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν ἀρπακτικῶν διαθέσεων πολλῶν ἐκ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐκτέλεσίν του μεγάλην ταραχὴν καὶ δυσχέριαν

ἔφερον εἰς τοὺς Πηλιορείτας, χωρὶς νὰ προστατεύωνται καὶ τὰ δάση, ὧν ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εὐεργετικὴ ἐπίδρασις εἶνε κατὰδηλος. Καταστροφὴ τῶν ὠραίων τοῦ Πηλίου δένδρων ἀφ' ἑνός, καταπιέσεις τῶν ἰδιοκτητῶν αὐτῶν ἀφ' ἑτέρου. Καὶ τὴν μὲν προστασίαν τῶν δασῶν πρωτίστως ὀφείλει νὰ νάλαβῃ ἡ πολιτεία διὰ τῶν ὀργάνων τῆς, ἥτις ὁμῶς εἶνε ἀνεπαρκής, ἐὰν μὴ πάντες συντρέξωμεν εἰς τοῦτο καὶ ἐὰν μὴ ἐμπνευσθῇ ὑπὸ τῶν γονέων, τῶν δημοδιδασκάλων καὶ τῶν ἱερέων εἰς τὰς καρδίας παντός πολίτου, ὅτι τὰ δάση δὲν εἶνε μόνον πλοῦτος, δὲν εἶνε μόνον καλλωπισμὸς καὶ τέρψις, ἀλλ' εἶνε καὶ πηγὴ ὑγείας σώματος καὶ πνεύματος.

Εἰς τὴν ἐφχρομογὴν ὁμῶς τῶν νόμων τὸ σφάλμα εἶνε τῆς διοικήσεως καὶ ἰδίως τῶν κατωτέρων ὀργάνων αὐτῆς, ὧν αἱ πράξεις συνήθως μένουσιν ἄγνωστοι εἰς τὸ κέντρον. Ὅφειλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι παρὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου ἔλαβον περὶ τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων ἀκριβεῖς πληροφορίες, εἰς ἃς ἐρειδόμενος ἐδημοσίευσα (εἰς «Βῶλον» 7 Μαΐου 95) ἐνυπογράφους ὁδηγίας ἐπὶ τῶν ἀναφυνέντων ζητημάτων ἥτοι 1) τῆς ἐλευθερίας πρὸς ἐκκοπὴν δένδρων ἐν κήποις, ἀμπελῶσι καὶ ἀγροῦς (μετὰ ἔκδοσιν ἀδείας ἀνευ πληρωμῆς τέλους ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου ἢ τοῦ δασάρχου ἢ τῶν πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένων εἰρηνοδικῶν Ἀργαλαστῆς, Ἀγίου Λαυρεντίου, Ζαγοράς, Μηλεῶν καὶ Φερῶν)· 2) τῆς ἐλευθερίας πρὸς ἐκκοπὴν καυσόξυλων κατὰ τὴν διάρκειαν ὀλοκλήρου τοῦ ἔτους· 3) ὡς πρὸς τὴν ἀνθρακοποιίαν, ὅτι ἦτο ἀνάγκη εἰς τὰ ὀρεῖνὰ μέρη νὰ ὀρισθῇ ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως ἐνωρίτερον.

Τὸ δημοσίευσμά μου, ὁδηγῆσαν τοὺς φορολογουμένους εἰς τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντά των, συνετέλεσεν εἰς τὴν μείωσιν τῶν παραπόνων. Ἀλλ' ὑπῆρχεν ἀνάγκη καὶ αὐθεντικῶν ὁδηγιῶν. Διὰ τοῦτο κατ' ἀπόφασιν τῶν Θεσσαλῶν βουλευτῶν διετυπώθη ὑπόμνημα, ὃπερ, ἐνεχειρίσθη τῷ πρωθυπουργῷ. Ἀλλ' ἡ δέουσα ἐνέργεια ἐβράδυνε καὶ διὰ τοῦτο τῇ 8 Ἰουλ. 95 ἀνέπτυξα ἐν τῇ βουλῇ τὰ σχε-

τικά ζητήματα [σ. 1004] και ἔγγραφον δ' ἐπερώτησιν περὶ αὐτῶν ὑπέβχλον, δι' ἧς ὑπέδειξα τὴν ἀνάγκην ἐκδόσεως ἐγκυκλίου καὶ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς ἐπ' ἐκκλησίαις, τὴν ἐκδοσιν δὲ διατάγματος, δι' οὗ νὰ ὀρισθῇ ἐποχὴ πρὸς ἀνθρακοποιᾶν ἀπὸ τῆς 15 Ἰουλ. διὰ τὰ ὀρεῖνὰ μέρη καὶ ἐν τέλει ἐζήτησα τὴν καταδίωξιν τῶν παρανομούντων χωροφυλάκων, οἵτινες καὶ αὐτὴν τὴν καυσοζυλείαν εἶχον ἐμποδίζει [Ἐπ. πρακτ. σ. 417]. Ὁ πρωθυπουργὸς ἀπήντησεν, ὅτι διὰ μὲν τὴν ἀνθρακοποιᾶν ἤθελεν ἐκδοθῇ ἡ δέουσα διαταγὴ, ὥς πρὸς δὲ τὰ λοιπὰ ὑπεσχέθη νὰ ἐκδώσῃ ἐγκύκλιον. Συμφώνως πρὸς ταῦτα ἐξεδόθη ἡ ἀπὸ 10 Ἰουλ. 95, δι' ἧς συγκοινοποιεῖται ἡ ἀπὸ 20 Ἰαν. 95 ὑπουργικὴ διαταγὴ μετὰ τῆς παραγγελίας, ὅπως αὕτη λάβῃ ὅσον οἶόν τε εὐρυτέραν δημοσίευσιν καὶ ἀναγνωσθῇ ἐπ' ἐκκλησίαις [ἀνετυπώθη εἰς «Βῶλον» 5 Αὐγ. 95].

§ 58. — Εἰσπράκτορες.

Ἐνθυμοῦμαι ἔτι τὰ ζωνρὰ τῶν Πηλιορειτῶν παράποναι, οἵτινες, ἀναγκαζόμενοι ἀπὸ τὰ ἀπώτατα τοῦ Πηλίου μέρη, νὰ μεταβαίνωσιν εἰς Βῶλον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ κ. ὑποταμίου, ἵνα πληρώσωσι μικροὺς φόρους, ἐπεβαρύνοντο διὰ τῶν ἐξόδων τοῦ ταξειδίου των καὶ τῶν ἡμεραργιῶν των. Πάντων τούτων αἰτία ἦτο ὁ ἐλαττωματικὸς ν. ΑΥΙΔ' τῆς 1 Ἀπριλ. 87 καὶ τὸ ἀπὸ 12 Μαΐου 87 ἐκτελεστικὸν διάταγμα, ἅμα δὲ ἡ κερδοσκοπικὴ ἐρμηνεία τῶν ὑποταμιῶν χάριν τῶν ποσοστῶν ὅθεν εἶχε παύσει ἡ διὰ τῶν εἰσπρακτόρων πληρωμὴ τῶν φόρων. Ἀμ' ἀρξαμένων τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν ἀνεμνήσθη τὰς παρακλήσεις τῶν συμπατριωτῶν πρὸς τοῦτο ὑπέβαλα ἀναλυτικὴν σύστασιν [10 Ἰουν. 95. σ. 192. — Ἐπ. πρακτ. σ. 107]. Ὁ πρωθυπουργὸς ἀμέσως ἀπαντήσας, ὑπεσχέθη θεραπείαν [σ. 193]. — Τῇ 12 Ἰουν. 95 ἀνεκοίνωσα καὶ ἀνέπτυξα τηλεγράφημα τῶν κατοίκων Ἀργαλαστῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος [σ. 213]. — Συνεπεῖα τῶν παραστάσεων μου καὶ τῶν ὑπὸ τῶν συναδέλφων ἐκ Βώλου γενομένων διετάχθησαν τὰ δέοντα.

§ 59. — Ὑποτελωνεῖα.

Ἀγορᾶς. — Συζητουμένου τοῦ νμσχδ. περὶ καταργήσεως καὶ συστάσεως τελωνειακῶν θέσεων ὑπεστήριξα [14 Ἰουν. 95, σ. 288] τὴν ὑπουργικὴν πρότασιν περὶ προαγωγῆς τοῦ τελωνειακοῦ σταθμοῦ Ἀγορᾶς εἰς ὑποτελωνεῖον τρίτης τάξεως, ἣτις καὶ ἐψηφίσθη (ἄρθ. 2.β' ν. ΒΤΔ' 4 Ἰουλ. 95).

Χορευτοῦ. — Διὰ τοῦ δ. τῆς 3 Ἰουν. 85 εἶχεν ἀπαγορευθῆ ἡ εἰσαγωγὴ ἐμπορευμάτων εἰς τὰ ὑποτελωνεῖα Χορευτοῦ καὶ Ταμουχάρεως. Ἐπὶ τῇ προτάσει μου τότε ὁ κ. Δηλιγιάννης διὰ τοῦ ἀπὸ 27 Σεπτ. 85 δ. διέταξε τὴν ἀνασύστασιν τοῦ ἐν Χορευτῷ, οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ τῆς Ταμουχάρεως. Ἀλλὰ βραδύτερον κατηργήθη καὶ αὐτὸς τὸ ἐν Χορευτῷ. Τούτου ἕνεκα ὑπέβαλον [14 Ἰουν. 95, σ. 288] πρότασιν περὶ ἀνασυστάσεως αὐτοῦ [Παράρτ. σ. 154, ἀρ. 146.] — Ὑποβληθέντος καὶ ἐτέρου ὑπουργικοῦ νμσχδ. (2 Δεκ. 96) περὶ ἀνασυστάσεως ἄλλων ὑποτελωνείων, οὐδεμία ἐλήφθη πρόνοια περὶ τοῦ ἐν Χορευτῷ. Διὰ τοῦτο ἐπανέλαβον τροπολογίαν μετὰ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως [5 Δεκ. 96, σ. 442. — Παράρτ. σ. 152, ἀριθ. 142], ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁμως δὲν ἐδόθη εὐκαιρία ν' ἀποφανθῇ ἡ βουλὴ, μὴ συζητηθέντος οὐδὲ τοῦ ὑπουργ. νμσχδ. ἕνεκα τοῦ πολέμου.

§ 60. — Ἐξαγωγὴ ἐλαιῶν καὶ δύκων.

Ὁ βαρὺς δασμὸς διὰ τὰς εἰς Ρωσσίαν εἰσαγομένας ἐλαίας σπουδαίως ζημιοῖ τὸ σημαντικώτερον τοῦ Πηλίου προτόν. Ἐπὶ ταῖς διαδόσεσιν, ὅτι διαπραγματεύσεις διεξήγοντο μεταξὺ τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς ρωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς ὑπογραφὴν ἐμπορικῆς συμβάσεως, ἔθιξα μὲν τὰς περὶ τῆς συμβάσεως φήμας τῇ 5 Ἰουν. 95 [σ. 116], ἀλλὰ καὶ κατηγορηματικὴν προεκάλεσα ἀπάντησιν τῆς κυβερνήσεως τῇ 28 Ἰουν. 95, ὅτε, ἀπόντος τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ πρωθυπουργὸς μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι εἰς τὰς διαπραγματεύσεις «εἶχε» ἐγκαταλειφθῇ τὸ ζήτημα τῶν ἐλαιῶν» [σ. 674].

Πάραυτα ἔσπευσα νὰ ὑποβάλω σύστασιν, ὅπως συμπεριληφθῶσι καὶ αἱ ἐλαῖαι ἐν τῇ συμβάσει, ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς μοὶ ἀπήντησε μετὰ διπλωματικῆς ἐπιτηδειότητος: « Αἱ συμβάσεις, ὡς γνωρίζετε, καταρτίζονται διὰ τῆς συναινέσεως τῶν συμβαλλομένων » [αὐτόθι]. Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν μου φοβοῦμαι, ὅτι χάριν ἄλλων προϊόντων θὰ θυσιασθῇ ἡ ἐλαία, ἐὰν μὴ συντονωτέρα καὶ ἔγκαιρος γείνη ἐνέργεια ὑπὸ τῶν ἀπανταχοῦ ἐλαιοκτημόνων. Τοῦτο μοὶ φαίνεται ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῆς συζητήσεως, ἥτις ἐγένετο τῇ 2 Μαρτ. 96, ὅτε ἐδηλώθη ὅτι ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις εἶχε δεχθῇ τὴν μείωσιν τοῦ φόρου τῆς εἰσαγωγῆς ἐπὶ τῶν ἐλαιῶν καὶ τῶν σύκων, ἀλλ' ὅτι χάριν τῆς σταφίδος, εἰς τὴν αἱ ἀξιώσεις τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἦσαν μεγάλαι, παρημελοῦντο αἱ ἐλαῖαι καὶ τὰ σῦκα. Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ διεμαρτυρήθη, παρακαλέσας θερμότατα τὴν κυβέρνησιν νὰ προστατεύσῃ τὰς ἐλαίας καὶ τὰ σῦκα, ἐπίσης ὡς τὴν σταφίδα [σ. 571].

§ 61. — Λιμενικὰ ἔργα Βώλου.

Μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων ἐντολῶν, ἃς ἔλαβον παρὰ τῶν ἐκλογέων μου ἐν σχέσει πρὸς τὰ γενικὰ τῆς ἐκλογικῆς περιφερείας καὶ δὴ θεσσαλικά συμφέροντα, ἦτο ἡ ἐπαγρύπνησις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λιμενικῶν ἔργων Βώλου, διότι ὡς ἐκ τῶν ἀναφυνέντων προσκομμάτων ἐπὶ προδήλῳ ζημίᾳ τοῦ λιμενικοῦ ταμείου εἶχε μεγάλως κλονισθῇ ἡ πεποιθήσις πάντων. Εὐκόλως κατενόησα τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐνδοιασμῶν καὶ τοὺς ἀπειλουμένους κινδύνους οὐ μόνον εἰς τὸ λιμενικὸν ταμεῖον ἀλλ' εἰς τὸ ἔργον ἐν συνόλῳ, ἐμμέσως δὲ καὶ εἰς τὸ θεσσαλικὸν ἐμπόριον καὶ προσετι εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς νύμφης τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου.

Ἐπισταμένως ἐμελέτησα ἀπάσας τὰς λεπτομερείας τοῦ ἔργου, ἐνόμισα δέ, ὅτι ἀρμόνομαι ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ λιμενικοῦ ταμείου καὶ ὅτι συντελῶ εἰς τὴν ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἐν προγενεστέρα ἐποχῇ σχεδιασθέντος

λιμένος ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἐν τῷ μέλλοντι βελτιώσεως αὐτοῦ, ἐὰν ἀντετασσόμεν ἐῖς τὰς ἐπικινδύνους τῶν ἐργολάβων προτάσεις καὶ ἀδίκους ἐπιθέσεις μετὰ θάρρους καὶ ἀμεροληψίας, οὐδένα προσωπικῶς καταδιώκων, ἀλλὰ καὶ πρὸ οὐδεὶος ὀπισθοχωρῶν. Εἰς ἐμὲ δὲν ἀνήκει νὰ κρίνω, ἐὰν ἐπέτυχον τοῦτο· εὐελπιστῶ ὅμως, ὅτι δὲν παρέλιπον νὰ πράξω ἀπ' ἀγαθοῦ τοῦ συνειδότες ὅ,τι ἀπὸ ἐμὲ ἐξήρτητο.

Τὸν ἀγῶνα ἤρξατο εἰς βουλευτῆς Τρικκάλων, ζητήσας (10 Ἰουν. 95) τὴν κατάθεσιν ἐγγράφων. Τῇ 19 Ἰουν. 95 ἔσπευσα νὰ ζητήσω καὶ ἄλλα ἐγγράφα [σ. 384. — Ἐπ. πρακτ. σ. 184]. ἐντεῦθεν προεκλήθη συζήτησις, εἰς ἣν μετέσχον καὶ οἱ κ. κ. Κριεμάδης, Δημητριάδης καὶ Τοπάλης, πρὸς δὲ τοὺς ἐναντιοφρονοῦντας ἀμέσως ἀπήντησεν ὁ κ. Σχινᾶς καὶ ἐγὼ [σ. 386].

Ἐπὶ τῇ μεταθέσει τοῦ εἰρηνοδίκου κ. Χαμάρτου, ὅστις ὡς πρόεδρος τῆς λιμενικῆς ἐπιτροπῆς τῇ ὁμοφώνῳ συμπράξει καὶ τῶν μελῶν αὐτῆς εὐσυνειδήτως ὑπερήσπισε τὰ συμφέροντα τοῦ λιμενικοῦ ταμείου καὶ ἐπὶ τῇ παρασκευαζομένη μείζονι ἐκβιβάζει πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἐγκριθέντος σχεδίου ἐπηρώτησα τὸν ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν [σ. 1040. — Ἐπ. πρακτ. σ. 429], ὅστις ἔδωκε πληροφορίας τινὰς ἀνεπαρκεῖς, εἰς τὴν ἐντεῦθεν δὲ προκληθεῖσαν συζήτησιν συμμετέσχον καὶ οἱ κ. κ. Κριεμάδης καὶ Σχινᾶς. ἀλλὰ προανήγγειλα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπερωτήσεώς μου εἰς ἄλλην συνεδρίαν [σ. 1043], ἥτις ὅμως ἀνεβλήθη τῇ 13 Ἰουν. ἕνεκα τοῦ προκεχωρημένου τῆς ὥρας [σ. 1180]. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν κατέθηκεν ἐγγράφον τινα ἐκ τῶν παρ' ἐμοῦ ζητηθέντων [σ. 1218], ὅτε ἐδήλωσα, ὅτι μετὰ τὴν μελέτην αὐτῶν ἤθελον ἐπανέλθει. Τοῦ κ. Τοπάλη ἐπιμένοντος νὰ γείνη ἀμέσως ἡ συζήτησις, προεκλήθη προκαταρκτικὴ τοιαύτη [σ. 1219—1220]. Κατὰ τὴν ταχθεῖσαν ἡμέραν (17 Ἰουλ.) ἀνέπτυξα τὴν σχετικὴν ἐπερωτήσιν μου [σ. 1320—2]. Ἀλλὰ τότε οἱ ἐναντιοφρονοῦντες δὲν ἔλαβον μέρος. Τὴν ἐπιοῦσαν ὅμως ἀπήντησεν ὁ κ.

Τοπάλης, εἰς ὃν ἀπὸ τῆς θέσεώς μου ἀνταπήντησα συντόμῳς [σ. 1361.—2], διότι ἦτο ἡ παραμονὴ τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, ἡ δὲ βουλὴ ἔσπευδεν εἰς τὴν ψήφισιν τῶν ἐπειγόντων νομοσχεδίων.

Τῇ 16 Μαρτ. 96 ἀνεκοίνωσα εἰς τὴν βουλὴν τηλεγράφημα τῶν κατοίκων Βώλου περὶ τῶν λιμενικῶν ἔργων [σ. 1082].—Τῇ 5 Αὐγ. 96, ἀπούσης τῆς βουλῆς, ἀπηύθυνα ἔκ Βώλου πρὸς τὸν ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν τηλεγράφημα, διὰ δὲ τοῦ ἀπὸ 12 Αὐγ. 96 ὑπομνήματός μου πρὸς αὐτὸν παρεκάλεσα νὰ μελετηθῇ ἐπισταμένως ἡ διαμαρτυρία τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς κυρίων Δ. Σπυρίδου, Ε. Ἀγγελίδου καὶ Ἰ. Σαράτση ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀνακινήθην ζήτημα περὶ ἐκσκαφῆς ἀσκόπου ὑπὸ τύπον κατασκευῆς προσθέτου λιμενίσκου.

Ἐπὶ τῇ παύσει τοῦ ἀρχαιοτέρου μέλους τῆς λιμενικῆς ἐπιτροπῆς, τοῦ κ. Δ. Σπυρίδου, ὅστις εὐλόγως δύναται νὰ ὀνομασθῇ «ὁ Κέρβερος τοῦ λιμένος», ἠναγκάσθην μετὰ μακρὰν σιγὴν νὰ φέρω καὶ αὐτὶς τὸ λιμενικὸν ζήτημα ἐνώπιον τῆς βουλῆς [21 Δεκ. 96, σ. 869], ὑποβαλὼν καὶ αἵτησιν πολλῶν συμπολιτῶν, ὅπως μὴ ἐπιτραπῇ τροποποίησις τῆς συγγραφῆς τῶν ὅρων καὶ ζητήσας τὴν κατάθεσιν πολλῶν ἐγγράφων χρησίμων διὰ τὴν συζήτησιν [Ἐπ. πρακτ. σ. 217—218], ἥτις ὁμῶς ἐματαιώθη ἔνεκα τοῦ ἐπελθόντος πολέμου καὶ τῆς ξενικῆς κατοχῆς.

Ἐστῶσαν βεβαιότατοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἐνήργησα οὐδένα προσωπικὸν εἶχε λόγον καὶ ὅτι ἡ νῦν γενομένη ἀνάμνησις τῶν ἐνεργειῶν μου ὡς μόνον σκοπὸν ἔχει τὴν λογοδοσίαν τῶν πεπραγμένων πρὸς τοὺς ἐντολεῖς μου ἐπὶ ζητήματος ἐκτάκτως ἐνδιαφέροντος, ὅπερ δὲν ἦτο πρέπον ν' ἀποσιωπήσω. Οὐδόλως ὁμῶς ἐννοῶ νὰ ἐπιρρίψω μομφὴν εἰς τοὺς ἐκ πεποιθήσεως, ὡς ὑποθέτω, ἀντιταχθέντας ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὰς ἐμὰς ἐργασίας.

§ 62.—Ἄλυσκὴ Βώλου.

Ἐκ τῆς γενομένης εἰς τὴν ἀλυσκὴν ἐπισκέψεώς μου ἐπεί-

σθην. ὅτι ἡ κυβέρνησις μεγάλως εἶχε παραμελήσει τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς. "Οθεν, προκειμένου νὰ συζητηθῇ τὸ νμοσχδ. περὶ καλλιέργειας τῶν ἀλυκῶν δι' ἔργολαβίας, ἐζήτησα (28 Φεβρ. 96) τὰς ἀκολουθοῦσας πληροφορίες.

«1) Τίς ὁ προϋπολογισμὸς δαπανῶν διὰ τὰ ἔτη 1890—1894, ὁποῖον ποσὸν ἐξ αὐτῶν ἐδαπανήθη, ἐπὶ πόσον εἰργάσθη τὸ προσωπικὸν καὶ ὁπόση ἡ παραγωγὴ τοῦ ἁλατος ἐνιαυσίως ; 2) Ἀντὶ πόσου ἐγένετο ἡ μίσθωσις διὰ τὸ ἔτος 1895, ὁποῖος ὁ προϋπολογισμὸς τῆς δαπάνης, ὁποῖον ποσὸν ἐδαπανήθη καὶ ὁποῖα ἡ παραγωγὴ διὰ τὸ ἔτος 1895;» [Ἐπ. πρακτ. σ. 189].

Αἱ ζητηθεῖσαι πληροφορίες κατετέθησαν (7 Μαρτ. 96, σ. 691), ἀλλὰ δὲν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ παραρτήματι. Ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ἡ μεγαλειτέρα παραγωγὴ ἐγένετο ἐν ἔτει 1890, ὅτε ἡ μὲν ἐγκριθεῖσα δαπάνη δι' ἡμερομισθίων εἶχεν ὁρισθῇ εἰς δραχ. 16233, τὸ δαπανηθὲν ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς δρ. 16,789, ἡ δὲ παραγωγὴ τοῦ ἁλατος ἀπὸ Ἀπριλίου μέχρις Ὀκτωβρίου ἀνῆλθεν εἰς ὀκάδας 833.613 καὶ ὁ μέσος ὅρος τῆς κατ' ὀκτὼ δαπάνης εἰς λεπτὰ 2, ἐν ᾧ ἡ παραγωγὴ προσέβη μειουμένη μέχρις ὀκάδων 263.884 κατὰ τὸ ἔτος 1894, ὅτε τὸ μὲν προϋπολογισθὲν ποσὸν ὠρίσθη εἰς δραχ. 14,310, τὸ δαπανηθὲν εἰς δραχ. 12.065, ὁ δὲ μέσος ὅρος τῆς δαπάνης κατ' ὀκτὼ εἰς λεπτὰ 4 καὶ $\frac{60}{100}$. Ἐν ἔτει δὲ 1895 ἐκαλλιιεργήθη ἔργολαβικῶς ἀντὶ δραχ. 12.796 καὶ παρήγαγεν ὀκάδας 556.382 ἥτοι ἡ κατὰ μέσον ὅρον δαπάνη κατ' ὀκτὼ κατεβιβάσθη εἰς λεπτὰ 2 καὶ $\frac{60}{100}$.

§ 63.—Βοιθῆς λίμνη.

Πολλὰ καὶ δίκαια εἶχον ἀκούσει παράπονα κατὰ τὴν εἰς Κανάλια ἐπίσκεψίν μου (Ἰούλ. 95) περὶ τῶν ἐκθέσμων ἐνεργειῶν τῶν ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως ἐναντίον τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν παρχιμνίων γαιῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τῶν πλημμυρῶν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καλύπτονται ἐκ τῶν ὑδά-

των τῆς λίμνης, τούτου δ' ἔνεκεν ἡ κυβέρνησις ἀπεπειράθη νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτάς ὡς ἐθνικάς, καίτοι τὸ ἄρθρον 28 τοῦ ν. ΑΤΜΔ' 30 Δεκ. 85 ρητῶς ἀπαγορεύει τὴν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ ἐθνικῶν γαιῶν καὶ φυτειῶν νόμων ἐν ταῖς νέαις ἐπαρχίαις. Πρὸς κατάπαυσιν τῶν παρανομιῶν τούτων ἐπηρώτησα τὸν ὑπ. τῶν οἰκονομικῶν (16 Νοεμβρίου 96, σ. 51.—'Επ. πρακτ. σ. 27), ὅτε οὗτος ἐδικαιολογήθη παραστήσας, ὅτι αἱ ἐργασίαι τῶν ἀρχῶν δὲν ἐσκόπουν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου περὶ ἐθνικῶν γαιῶν, ἀλλὰ μελέτας πρὸς ἐξακρίθωσιν τῶν ἐν τῇ λίμνῃ γενομένων μεταβολῶν ἔνεκα τῶν πλημμυρῶν [σ. 51]. "Ισως(;)...

§ 64.—Κατασκευὴ οἰνοπνεύματος («τσίπρον»).

Εἰς πολλὰς κωμοπόλεις τοῦ Πηλίου καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἀνατολικὰς πτωχοὶ κτηματῖαι ἐδικαιοῦντο νὰ κατασκευάζωσιν εἰς μικρὰς ποσότητες τὸ λεγόμενον «τσίπρον» ἐκ μούρων, σεσηπότων μῆλων, σύκων καὶ κομάρων. ὅπερ ἐχρησίμευεν εἰς ἰδίαν τῶν χρῆσιν ὡς ἀντιμιασματικὸν ἢ ὀρεκτικὸν ποτόν. Διὰ τοῦ περὶ φορολογίας τοῦ σταφιδοκάρπου τελευταίου ν. τῆς 24 'Ιουλ. 95, δὴν κατεψήφισα (12 'Ιουλ. 95, σ. 1144), ἀπηγορεύθη ἡ ἐν τῷ κράτει ἀπόσταξις ἐξ ἐτέρων ὑλῶν πλὴν τῶν ἐκ τῶν ἀμπέλων καὶ σταφιδαμπέλων (ἄρθρ. 12). κατὰ τοῦ παραβάτου ἡπειλήθη πρόστιμον δραχ. τρισχιλίων καὶ ἄλλαι παρακόλουθοι ποιναὶ (ἄρθρ. 18).—Πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ ν. ΒΥΚΕ' 6 Μαΐου 96 ἐπίσης περὶ φορολογίας σταφιδοκάρπου ἐγένετο δεκτὴ ἡ παρ' ἐμοῦ ὑποβληθεῖσα (8 Μαρτ. 96 σ. 786) ἐπὶ τοῦ ἄρθ. 11 τροπολογία ⁽¹⁾

(1) Τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ κ. Δάλλα εἶχε παρασκευασθῇ ἡ ἀπὸ 12 Φεβρ. 96 τροπολογία, ἣτις ὑπεγράφη καὶ παρ' ἄλλων βουλευτῶν, ἀλλὰ τὴν στιγμὴν τῆς ψηφοφορίας, τὸ μὲν προεδρεῖον δὲν εἶχε πρόχειρον τὴν τροπολογίαν ταύτην, οἱ δὲ ὑπογράψαντες συνέπεσε ν' ἀπουσιάζωσι καὶ διὰ τοῦτο ὑπέβαλον ἐγὼ τὴν ψηφισθεῖσαν.

προστεθεισῶν ἐν τῷ νόμῳ μετὰ τὴν λέξιν τῶν «σταφιδάμπελων,» τῶν λέξεων «τῶν σύκων, κομάρων, συκομούρων, μήλων, κορομήλων» [Ἐπ. πρακτ. σ. 286].

§ 65.—Φορολογία ἐλαίου καὶ ἐλαιῶν.

Ὅποιαν πάντοτε ὑπεστήριξα γνώμην περὶ τῆς φορολογίας τοῦ ἐλαίου καὶ τῶν ἐλαιῶν εἶνε γνωστὸν («Εὐθύναί» 1895 σ. 53). Θελήσας νὰ συνεχίσω τὴν ἐργασίαν μου ἐκείνην ἔθιξα τὰ περὶ τούτου κατὰ τὴν γενικὴν τοῦ προϋπολογισμοῦ συζήτησιν [14 Ἰουλ. 95 σ. 1238]. Ἐκλεγείς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ ἔτος 1896, εὐρέως ἀνέπτυξα ἐνώπιον αὐτῆς τὸ θέμα τοῦτο, ἐντεῦθεν δὲ προεκλήθη μακρὰ συζήτησις, ἥς τὸ πόρισμα καὶ κατεχωρίσθη ἐν τῇ εἰς τὴν βουλὴν ὑποβληθείσῃ ἐκθέσει καὶ ἐξ ἧς ἀποσπῶ κατὰ λέξιν τὸ ἀκόλουθον χωρίον:

«Τὰ ἐκ τῶν ἐλαιοφόρων ἐπαρχιῶν μέλη τῆς ἐπιτροπῆς διὰ μακρῶν κατέγειναν ν' ἀποδείξωσι τὸ δυσανάλογον καὶ καταθλιπτικὸν τῆς φορολογίας ταύτης. Ὁ βουλευτὴς Βῶλου κ. Φιλάρετος, καταδείξας τὴν ἀνισότητά μεταξὺ τῆς ἐλαιοδεκάτης καὶ τοῦ φόρου τῶν δημητριακῶν καρπῶν, ἦν ἀνωμολόγησε καὶ ἡ κυβέρνησις, ὑποβιβάσασα εἰς ἕκτην ἐν Θεσσαλίᾳ τὴν ἐπὶ τῶν δημητριακῶν φορολογίαν, συνέστησε τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ τρόπου τῆς φορολογίας διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἀναλόγου φόρου ἐπὶ τῆς μεταφορᾶς, ὡς ἐπὶ τῶν ἐλαιῶν. Κατὰ τὸν εἰσηγητὴν τῆς προτάσεως, διὰ τῆς προτεινομένης μεταβολῆς ἐκτὸς τοῦ ὁμοιομόρφου τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου φορολογίας θέλει πολὺ πλείωτερον ἀσφαλισθῶσι τὰ συμφέροντα τοῦ Δημοσίου. Ἐν γένει, ἀσχετῶς πρὸς τὴν προτεινομένην μεταρρυθμίσιν, ὁ φόρος κρίνεται ὡς ὑπερόγκος, ἀνερχόμενος μετὰ τοῦ δημοτικοῦ εἰς 12 $\frac{1}{2}$ τοῖς $\frac{1}{10}$ ἐπὶ τοῦ ἀκαθαρίστου, εἰς 40 δὲ τοῖς $\frac{1}{10}$ ἐπὶ τοῦ καθαρῷ εἰσοδήματος. Ἡ ἐπιτροπὴ συνιστᾷ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς 7 τοῖς 10» [Παράρτ 6' συν. σ. 335].

Τὴν πρότασιν μου περὶ μειώσεως τοῦ φόρου ἀνέπτυξα καὶ ἐνώπιον τῆς βουλῆς κατὰ τὴν γενικὴν τοῦ προϋπολογισμοῦ συζήτησιν [15 Μαρ. 96, σ. 1005]. Ἀτυχῶς ὅμως δὲν εἰσηκούσθη, διότι εὐχόλως μὲν ἐπιβάλλονται ἐπαχθεῖς καὶ δυσανάλογοι φόροι, ἀλλὰ μετὰ μεγάλῃς δυσχερείας ἀποφασίζεται ἡ ἀνακούφισις τῶν φορολογουμένων.

§ 66. — Διάφορα (Ἑπαρχιακά).

1. — Πρὸς παράδοσιν τοῦ ἀρχείου τῆς κοινότητος Κισσου συμφώνως τῇ ἀποφάσει τοῦ νομικοῦ συμβουλίου εἰς τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον ὑπέβαλον ἐπερώτησιν [1 Ἰουλ. 95. — Ἐπ. πρακτ. σ. 299].

2. — Σύστασιν περὶ ἀτμοπλοῖκῃ συγκοινωνίας μετὰ τῆς Ζαγοράς, ὑποβληθεῖσαν καὶ ἄλλοτε, ἐπανέλαβον [11 Ἰουλ. 95, σ. 1089. 1090].

3. — Τηλεγράφημα τοῦ κ. Ἀριστείδου Καρτάλη, δι' οὗ κατηγγέλλοντο παρανομίαι τοῦ νομάρχου Τρικκάλων, ἀποσταλὲν μοι, ἀνεκοίνωσα ζητήσας νὰ γείνη ἡ δέουσα ἔρευνα [2 Φεβρ. 96, σ. 44].

4. — Σύστασιν περὶ τῶν δημοτικῶν προϋπολογισμῶν τοῦ Πηλίου καὶ ἰδίᾳ πρὸς ἐκδίκασιν τῆς ἐφέσεως τοῦ δημάρχου Σπαλάθρων διὰ τὸ ἔτος 1896 ὑπέβαλον [19 Μαρτ. 96. — Ἐπ. πρακτ. σ. 451].

5. — Σύστασιν περὶ ἰδρύσεως εἰδικοῦ πταισματοδικείου καὶ περὶ διορισμοῦ εἰδικοῦ ὑποθηκοφύλακος ἐν Βώλῳ ὑπέβαλον [21 Δεκ. 96, σ. 869. — Ἐπ. πρακτ. σ. 217] καταδείξας τὴν περὶ τούτου ἀνάγκην. Τὰ ἐπελθόντα γεγονότα τοῦ πολέμου δὲν μοι ἐπέτρεψαν νὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐπιμείνω εἰς αὐτήν.

6. — Τὸ περὶ σιγαροφύλλων ὑπόμνημα τῶν καπνοπωλῶν Βώλου ὑπεστήριξα κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ σχετικοῦ νομοσχεδ. (21 Μαρτ. 96, σ. 1233).

7. — Περὶ τῆς ἐν Βώλῳ Ἰσραηλιτικῆς κοινότητος καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀρχῶν ἀνεξιθρησκείας ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν—ὅτε ἐν συζητήσει εἰς τῶν συναδέλφων περιφρονητικῶς ἀνέφερε περὶ "Ἕλληνας τινὸς προξένου, ὡς ὄντος Ἰουδαίου—νὰ τῷ ἀπαντήσω τὰκόλουθα: « . . . Ἐγὼ δὲν ἔχω τὴν προκατάληψιν κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Ἐχω εἰς τὴν πατριδὰ μου λαμπροὺς συμπολίτας Ἰουδαίους . . . » [7 Δεκ. 96, σ. 467].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ.

§ 67. — Βουλευτικὸν ἡμερολόγιον.

« . . . Ἡ ἐντολὴ εἶναι βαρεῖα ὡς ἐκ τῶν ἀνωμάλων συνταγματικῶν περιπετειῶν καὶ τῶν ἀπειλουμένων παρτοίῳν ἔθνεσιν κινδύνων . . . » Τοὺς λόγους τούτους, οὓς ἀπηύθυνα διὰ τοῦ πρὸς τὸν λαὸν εὐχαριστηρίου μου τὴν ἐπιούσαν (Ἀπρίλ. 95) τῆς ἐκλογικῆς μου ἐπιτυχίας, ἀτυχῶς ἐκύρωσαν τὰ γεγονότα.

Λόγον τῶν παρ' ἐμοῦ πέπραγμένων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐμὴν γνώμην καὶ τὴν ψῆφον, ἣν ἔδωκα ὡς πρὸς τὰ ἀναφυνέντα ζητήματα ἐν σχέσει πρὸς τὰς κρητικὰς ἐπαναστάσεις, τὴν ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ κατοχὴν τῆς Κρήτης, τὴν πρότασιν περὶ κρητικῆς ἡγεμονίας, τὸν πόλεμον, τὴν συνθήκην, τὸν διεθνῆ οἰκονομικὸν ἔλεγχον καὶ τὴν τουρκικὴν κατοχὴν ἔδωκα ἤδη διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς «**Ξενοκρατίας καὶ βασιλείας ἐν Ἑλλάδι**». Τὸ θέμα, ἄλλως εἶναι λίαν ἀνεξάντλητον. Εἰς τὰς στενὰς ὁμῶς σελίδας βουλευτικῆς λογοδοσίας, γραφομένης καὶ ἐκτυπούμενης ἐν ἀκροτάτῃ σπουδῇ, ἐν παραμοναῖς τῶν ἐγγιζουσῶν ἤδη ἐκλογῶν μόνον ἡμερολόγιον τῶν ἀγορεύσεων τῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως σχετιζομένων πρὸς τὸ ἐθνικὸν ζήτημα δύναται νὰ ἔχῃ θέσιν καὶ τὸ πολὺ βραχύτατα συμπεράσματα. Ὅθεν παραπέμπων πάντα, ἐπιθυμοῦντα λεπτομερείας εἰς τὸ δημοσίευσμά μου ἐκεῖνο, θέλω ἤδη μᾶλλον ὡς ἐν εὐρετηρίῳ σημειῶσθαι τὰς συζητήσεις, ὧν μετέσχον πρὸς εὐκολίαν τῶν βουλομένων νὰ μ' ἐλέγξωσι μετὰ τῶν παραπομπῶν εἰς τὰς ἐπισήμους πηγὰς καὶ θέλω περιορισθῇ μόνον εἰς συμπεράσματα.

§ 68. — Προανακρούσματα τοῦ πολέμου.

1 *Ιουλ. 1895*. Ἡρώτησα τὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς ἐπιδρομῆς βουλγαρικῶν σιτιῶν εἰς Μακεδονίαν [σ. 758], εἰς ἣν ἀπήντησεν ὁ πρωθυπουργός. — 28 *Φεβρ. 1896*. Μετὰ τριῶν συναδέλφων ἡρωτήσαμεν τὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ καταστάσεως καὶ «*ποῖαν ἔλαβε πρόνοιαν πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ἐπικειμένης δεινῆς ἐκρήξεως*» [σ. 474 — Ἐπ. πρακτ. σ. 180].

Σφαγαὶ ἐν Χανίοις. 11 *Νοεμ. 1896*. Ἐζήτησα τὴν κατάθεσιν τῶν ἐγγράφων περὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἕνεκα τῶν σφαγῶν καὶ πυρπολήσεων ἐν Χανίοις κατὰ Μάιον τοῦ 1896 [σ. 13, 15]. — 15 *Νοεμ. 96*. Ἐρώτησιν περὶ τῆς κρητικῆς νομοθεσίας τοῦ νέου πολιτεύματος [σ. 25. — Ἐπ. πρακτ. σ. 16]. *Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν*, φέγων τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν βροχὴν εἰρηνικωτάτων νομοσχεδίων, ἡρώτων αὐτὴν: «*Ἡ μὴ τυχὸν συνεπληρώσατε ὅ,τι ἀπαιτεῖτο διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, καὶ ἐτράπητε μετὰ τὴν καθυσύχασιν πλέον τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης;*» [σ. 35]. — 18 *Νοεμ. 96*. Περὶ τῆς ἡμέρας πρὸς συζήτησιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος [σ. 63, 65]. 20 *Νοεμ. 96*. Μακρὰ ἀγόρευσις εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ἐπερωτήσεων περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος [σ. 96—109. — Ἀνετυπώθη εἰς «Ἑστίαν» 29 *Νοεμ. 96*] — 24 *Νοεμ. 96*. Ἐπὶ τῆς προτάσεως πρὸς μυστικὴν συνεδρίαν καὶ εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν διὰ τὴν κατάθεσιν τῶν ἐγγράφων. [σ. 120, 122].

Τὸ βασιλικὸν διάγγελμα. — 25 *Νοεμ. 96*. Ἐκ τῆς συζητήσεως, ἥτις προεκλήθη ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς ἀποσταλέντος εἰς τὸν πρωθυπουργὸν ἀπὸ 23 *Νοεμ. 96* βασιλικοῦ διχαγγέλματος τὸ συμπέρασμα τῆς ἀγορεύσεώς μου. «....Νομίζω ὅτι ἡ κυβέρνησις παίζει ἐν οὐ παικτοῖς. » Ἡ δυσθυμία, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸν λαόν. ἡ ὑποψία καὶ ἡ ἀνητυχία εἶνε, ὅτι φοβεῖται μὴ τυχὸν κατὰ συμ-» βουλήν τῆς κἀδερνήσεως ἐδημοσιεύθῃ μία ἐπιστολὴ τοῦ

» βασιλέως, ἀφ' ἑνὸς μὲν, ὅπως ζητηθῇ συνυπεύθυνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως γείνη τὸ πρῶτον βῆμα νεωτέρου » εἰρηνοπολέμου... » [σ. 229—233].

Τὰ ἐν Σχοπείσις.—25 Νοεμ. 96. Ἐπερωτήσιν περὶ τῶν συμβάντων εἰς ἑλληνικὸν ναὸν ἐν Σχοπείσις τῆς Σερβίας [σ. 233], εἰς ἣν τὴν ἐπιούσαν ἀπήντησεν ὁ ὑπουργὸς καὶ ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεώς του ὑπέβαλον τὰς παρατηρήσεις μου [σ. 261]. Τὸ ζήτημα ἐπανῆλθε τὴν 24 Ἰαν. 97 [σ. 974].

Ρωμανικὸν σχίσμα.—9 Δεκ. 96. Προανήγγειλα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπερωτήσεώς μου περὶ τῆς παραβιάσεως τῶν προνομίων τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπολίτην τῶν Ρωμούνων [σ. 515]. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐγένετο τὴν ἐπιούσαν μετὰ τὴν ἐμὴν εἰσήγησιν εὐρεῖα συζήτησις, εἰς ἣν ἀξιοπρεπῶς μετέσχεν ὁ πρωθυπουργὸς οὐχὶ δὲ καὶ ὁ κ. ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν [σ. 526—9. 539]. Καὶ ὑπεβλήθη μὲν σύστασις μου, ὑπογεγραμμένη καὶ ὑπὸ δύο συναδέλφων τῆ κυβερνήσει πρὸς « περιφρούρησιν τῶν ἀπειλουμένων προνομίων τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου » [Ἐπ. πρακτ. σ. 150], ἀλλὰ μετὰ τὰς πρωθυπουργικὰς δηλώσεις ἐθεωρήθη αὕτη περιττή. Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐγένετο συζήτησις καὶ τῇ 24 Ἰαν. 97 [σ. 974].

Στρατόπεδον ἐν Θήβαις.—11 Δεκ. 96. Πληροφορίαι περὶ τοῦ στρατοπέδου Θηβῶν ἐζητήθησαν παρὰ τοῦ κ. Π. Ραζέλου καὶ ἐμοῦ [σ. 555. — Ἐπ. πρακτ. σ. 155], ἃς ἡ κυβερνήσις τὴν ἐπιούσαν ἀδικαιολογήτως ἠρνήθη νὰ δώσῃ, ἐντεῦθεν δὲ προεκλήθη συζήτησις [σ. 597. 598. 599].

Ἀτελεία ὀπλων.—13 Δεκ. 96. Πρότασις περὶ ἀτελείας τῶν ὀπλων γκαρῶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν [σ. 641].

§ 69. — Ὁ στόλος πρὸ τῶν Χανίων.

Αἱ νεώτεροι σφαγαί, αἱ πυρπολήσεις καὶ αἱ παντοῖαι κακουργίαι, ἐν Κρήτῃ γενόμεναι κατὰ τὰ τέλη Ἰανουαρίου Γ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ.—ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΓΘΥΝΑΙ

1897 ἔνεκα τῆς πλημμελοῦς κυβερνητικῆς πορείας, ἐξήγειραν νέαν θύελλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς Ἀνατολῆς.

Κυβερνητικὴ ἀνεπάρκεια.— 23 *Ἰανουαρ. 1897.* Ἐπὶ τῇ ἐπερωτῇ τοῦ βουλευτοῦ περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ καταστάσεως προεκλήθη ἔνεκα «τῆς πολεμοειρηνικῆς» κυβερνητικῆς πορείας συζήτησις, ἥς μετέσχον. Καταλήγων τὴν ὁμιλίαν μου, ἔλεγον «... Μία δὲ φωνὴ πρέπει νὰ ὑψωθῇ ἐκ τῶν ἐδωλίων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἡ **ἀνεπάρκεια τῆς κυβερνήσεως**» [σ. 961 — 2]. — 24 *Ἰαν. 97.* Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος κατέδειξα καὶ αὐθις τὴν κυβερνητικὴν ἀνεπάρκειαν [σ. 981 — 2. — Ἀνωτέρω σ. 21]. Περὶ τὸ τέλος τῆς ἰδίᾳς συνεδρίας : «**Θ. Η. Δηλιγιάννης** (πρωθυπουργός). Πρὸ μεσημβρίας διετάχθη ὁ ἀπόπλους εἰς Κρήτην δύο πλοίων τοῦ στόλου ! *Χειροκροτήματα καὶ παταγώδεις ἐπευφημίαι ἐξ ἁμφοτέρων τῶν πτερύγων* καὶ ἐκ τῶν ἀκροατηρίων «τῆς βουλῆς» [σ. 983]. — Τὴν ἐπιούσαν ὅμως ἡ ἡμερησία διάταξις ἐμύριζεν εἰρήνην. Εἶχε γείνει ἐν βῆμα πρὸς τὰ ἔμπρος, ἦτο ἀνάγκη νὰ γείνη ἕτερον βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω. Τούτου ἔνεκα ὑπέδειξα, ὅτι ἔδει νὰ συνταχθῇ ἡ ἡμερησία διάταξις συμφώνως πρὸς τὰς ἐκτάκτους ἐθνικὰς περιστάσεις [σ. 989].

§ 70. — Ἡ κατοχὴ τῆς Κρήτης.

«Ἀποδιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ μέρει θέλετε ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' καταλάβῃ τὴν νῆσον ταύτην ἀποδιώκων τοὺς τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων καὶ κατέχων αὐτά· πᾶσαν ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίξει εἰς τοὺς κειμένους ἐλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως καὶ ὑπ' εὐθύνην τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως».

Ταῦτα ἀναγράφει ἡ ἀπὸ 1 Φεβρ. 97 εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς δοθεῖσα διαταγή, δημοσιευθεῖσα δὲ εἰς τὴν ἐπίσημον «Ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως» (τευχ.

Α', 3 Φεβρ. 97). Ὁ κ. Τ. Βάσσος ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως, ἐν τῷ κηρύγματι, ὅπερ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, ἅμα πατήσας τὸ αἷματοβαφὲς κρητικὸν ἔδαφος ἔλεγε :

«Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑψηλὸς μου κύριος ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατὰστασιν ταύτην διὰ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς νῆσου. — Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'. καταλαμβάνω τὴν νῆσον Κρήτην».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέπλεεν ἐκ τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὁ τορπιλλικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου διὰ τὰ κρητικὰ ὕδατα.

Ἀπορριφθείσας τῇ 27 Ἰανουαρίου 1897 τῆς περὶ μυστικῆς συνεδριάσεως προτάσεως, καθ' ἧς καὶ ἐγὼ εἶχον κηρυχθῇ, ἐπηρώτησα τὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ καταστάσεως καὶ προσέτι, ἂν ἔλαβε καὶ τίνα «μέτρα περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ» [σ. 1004.—Ἐπ. πρακτ. σ. 299]. — 28 Ἰαν. 97. Ἐπὶ τῇ ἀπαντήσῃ τοῦ ὑπ. τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν εἰς τὰς ἐπερωτήσεις μου προεκλήθη συζήτησις περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἧς μετέσχον. Ὑποστηρίξας τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην σχηματισμοῦ νέας κυβερνήσεως δηναμένης σπουδαίως διὰ γενναίων μέτρων νάντιμετωπίσῃ τὴν ἐγγίζουσαν θύελλαν [σ. 1006—9]. — 30 Ἰαν. 97. Σύστασιν περὶ περιθάλψεως τῶν προσφύγων Κρητῶν [σ. 1033].

Ὑπεστήριξα τὸ ὑπουργικὸν νμσχδ. περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωμακικῶν τοῦ ναυτικοῦ [31 Ἰαν. 6. 8 Φεβ. 97, σ. 1066. 1092. 1116].

§ 71.—Σαλπίσματα «ἐθνικοῦ» πολέμου.

Μετὰ τὸ βασιλικὸν διάγγελμα (23 Νοεμ. 96) τὸ στέμμα ἐφάνη ἐπιφυλακτικὸν ὡς πρὸς τὰ ἐν Κρήτῃ συμβαίνοντα. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν πολεμικῶν πλοίων καὶ τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρίγκ-

κιπος Γεωργίου, ιδίως δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατοχὴν τῆς Κρήτης τὰ πράγματα οὐσιωδῶς μετεβλήθησαν.

Πᾶσαι αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες ἀνήγγειλαν τότε, ὅτι εἶχεν ἰδρυθῇ **στρατιωτικὸν γραφεῖον ἐν τοῖς ἀνακτόροις**, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξεπέμποντο διαταγαὶ ἅμα δὲ καὶ ἀνακοινωθέντα, ἅτινα πανομοιότυπως ἐδημοσιεύοντο ὡς ὁμιλίαι τοῦ βασιλέως πρὸς πρεσβευτὰς ἢ πολιτευτὰς ἢ ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς ἢ ἄλλοδαποὺς δημοσιογράφους. Ἀδύνατον νὰ συνοψίσω ἐνταῦθα πάντα τὰ ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν βασιλικά σαλπίσματα («**Ξενοκρατία**» § 182—3, 186, 189, 190), οὐδέποτε διαφευσθέντα. Ὡς δείγματα μόνον τοῦ ὕφους καὶ τῆς δυνάμεως, μεθ' ἧς προηγέλετο ὁ ἐπικείμενος **ἐθνικὸς πόλεμος** ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἀναγκαῖον εἶναι νομίζω νὰ παραθέσω ὀλιγίστας περικοπὰς :

«.....Γνωρίζω καλῶς τὴν δύναμίν μου καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Εὐρώπης. Σήμερον κρατῶ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς χεῖράς μου καὶ τῆς δυνάμεώς μου ταύτης ἔχω σταθερὰν καὶ ἀμετάκλητον ἀπόφασιν νὰ κάμω χρῆσιν. Ἐὰν μὲ ἀποκλείσητε ἐν Κρήτῃ, θὰ τραπῶ πρὸς τὰ σύνορα καὶ θὰ προχωρήσω εἰς τὴν **Μακεδονίαν ἄγων τριακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων**. Τότε θὰ ἴδωμεν, τί θὰ γίνῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοφροῦν καὶ ἡ σύμπραξις πρὸς καταπίεσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης» (**Ξενοκρατία** σ. 363). — «.....Οὐδὲν πλεον ζητῶ παρὰ τῆς Εὐρώπης οὐδὲ ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης οὐδὲ ἔρωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως ἀπεφάσισα νὰ προσοχρήσω ἐγὼ τὴν **Κρήτην** εἰς τὴν **Ἑλλάδα**.... Ἡ δὲ ἀπόφασίς μου αὕτη εἶναι ἀμετακλήτος καὶ δὲν ἐννοῶ οὔτε κατὰ κεραίαν νὰ ὑποχωρήσω...» (αὐτόθι σ. 365). — «...Πιθανῶς ἡ τοιαύτη ἀμετάτρεπτος ἀπόφασίς μου νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς μεγάλας δυνάμεις καὶ ἴσως προβῶσιν αὗται εἰς καταθλιπτικὰ ἐναντίον

μέτρα. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ἔχω ὑπὲρ ἐμοῦ **ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν γένος** καὶ τοῦτο μοὶ εἶνε ὁ μόνος ἀπαιτούμενος μοχλός. Ὁ ἑλληρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην....» (αὐτόθι σ. 365).

Εἰς τοὺς συντάκτας τοῦ «Ἡμερησίου Χρονογράφου» καὶ τῆς «Ἐφημερίδος» τὰ αὐτά. Εἰς δὲ τὸν τῆς παρισινῆς «Ἡμέρας». «**Ἡ κυβέρνησις μου ἐνεργεῖ συμφῶνως πρὸς τὴν λαϊκὴν θέλησιν. Δὲν θὰ ὑποχωρήσωμεν καθόλου. Θὰ πολεμήσωμεν μὲ τὴν Τουρκίαν**» [αὐτόθι σ. 368].

Τῇ 9 Φεβρ. 97 εἰς ἐπιτροπὴν πολυπληθεστάτου συλλαλητηρίου ἐν Ἀθήναις ἔλεγε : **Θὰ ἐμμείνω εἰς τὴν διαχαράχθεισαν ὁδὸν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, ὑπὲρ οὗ εἶμαι ἐκπεφρασμένη ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη** (αὐτόθι σ. 374).

§ 72.—Συμφωνία κυβερνήσεως καὶ στέμματος.

Ταῦτοχρόνως ἡ κυβέρνησις συνεμερίζετο πάσας τὰς πανηγυρικὰς διατυμπανιζομένας ταύτας δηλώσεις, οὐδέποτε οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν διαψεύσασα εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς τῆς βουλῆς, ἐπιδεικτικῶς δὲ δακτυλοδεικτοῦσα εἰς τοὺς δυσπιστοῦντας τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς. Ἐν τῇ βουλῇ μάλιστα ὁ πρωθυπουργὸς οὐδεμίαν παρέλιπεν εὐκαιρίαν, ὅπως κομπαστικῶς διαβεβαίωσεν αὐτὴν περὶ τῆς ἀκρας ἀρμορίας, ἣτις ἐβασίλευεν ὡς πρὸς τὸ πολεμικὸν πρόγραμμα μεταξὺ τοῦ στέμματος καὶ τῶν συμβούλων του. Τοῦτο ἄλλως διετρανώθη καὶ ἐκ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν διὰ τοῦ μὴ βουλευτοῦ κ. Ν. Μεταξᾶ, μέλους τοῦ αὐλικοῦ ὑπουργείου (§ 2). Ὁ παραιτηθεὶς ὅμως κ. Ν. Σμόλενιτς (19 Φεβρ. 97) ἐδημοσίευσεν εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας, ὅτι ὁ κ. Θ. Δηλιγιάννης διὰ ψευδεπιδείξεων «**συνέγραφεν αἵματηρὰν τραγωδίαν**» (αὐτόθι σ. 377). Καὶ ἀντιστρόφως τὸ στέμμα διηνεκῶς ἐξεδήλου τὴν πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἐμπιστοσύνην (ἀνωτέρω § 9—10 σ. 18).

§ 73. — Ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ.

Οὐδεμία πόλις ἢ κώμη ἐλληνική, οὐδεμία κοινότης ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἔμεινεν ἀπαθής εἰς τὰ σαλπίσματα τοῦ πολέμου. Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες εἶχον ἤδη ἀφυπνίσει τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα. Ἡ κρητικὴ καὶ ἡ μακεδονικὴ ἐπανάστασις ἐν ἔτει 1896 ἐξήγειραν αὐτὸ πλειότερον ὑπὸ διαφόρων κομητάτων καὶ συλλόγων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐταιρία. Αἱ σφαγαὶ ὑποδούλων ἀδελφῶν, καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ χριστιανικῶν κωμῶν, διασαλπίζόμεναι καὶ ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, ἐξήπτυν τὸ αἶσθημα τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐξ ὑστεροβουλίας ἀπανθρωπία τῶν κυβερνήσεων τῶν ἐξ Μεγάλων δυνάμεων—ὧν οἱ ἠνωμένοι κραταῖοι στόλοι ἐβομβάρδιζον τοὺς ὑπὸ σφαγῶν ἀπειλουμένους ὑποδούλους—ἠρέθιζον τὰ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς τέκνα τῆς ἐν διωγμῷ μητρὸς Ἑλλάδος. Ἡ συμπαθής δὲ φωνὴ τῶν λαῶν καὶ τῶν διερμηνευουσῶν αὐτὴν ἀντιπολιτεύσεων ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ—ἐν ἄκρᾳ ἀντιθέσει πρὸς τὰς κυβερνήσεις των—παρώτρυνε τοὺς καταδυναστευομένους εἰς ἄμυναν μέχρις ἐσχάτων. Τὸ προσκλητήριον τοῦ ἄρχοντος τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ Πανελληνίου ἐκάλει ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς κυανολεύκου σημαίας μας τὰς σχεδὸν συνεχῶς πρὸ τῆς πλατείας τῶν ἀνακτόρων ἐνθουσιωδῶς παρελαυνούσας φάλαγγας τῶν ἐφέδρων καὶ τῶν φιλελλήνων ὅλων τῶν ἐθνικοτήτων!...

Τὰ συλλαλητήρια ἐκράτουν εἰς ἐθνικὸν ὄργανισμὸν τὸν λαόν, ὅπου ἔπαλλεν ἐλληνικὴ, φιλελληνικὴ ἢ ἀπλῶς φιλάνθρωπος καρδιά. Τὰ ψηφίσματα βροχηδὸν ἔπιπτον ἐν τῷ ἐλληνικῷ κοινοβουλίῳ ⁽¹⁾.

(1) Δύο τοιαῦτα ἀνεγνώσθησαν ἐν τῇ βουλῇ, ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ πηλειοριτικοῦ λαοῦ ἐν Βώλῳ καὶ φέροντα ὑπογραφὰς ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων πολιτῶν [Ἐφ. βουλῆς ἐκτ. συν. σ. 1005 καὶ 1109].

§ 74. — Ἡ βουλὴ ὑπὲρ τοῦ πολέμου.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων καὶ οἱ ἐν τῷ ἔθνικῳ συνεδρίῳ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, τὸ μὲν ὑπακούοντες εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν αἰσθήματα, τὸ δὲ ἡγούμενοι τῶν φρονημάτων τοῦ λαοῦ, ὡς ἐρμηνεῖς αὐτῶν, μεταξὺ τῶν πρώτων ὑπέδειξαν τὰ καθήκοντα τῆς ἐλευθέρως πρὸς τὴν δούλην Ἑλλάδα. Ἐνθουσιωδῶς ἀπεδέξαντο τὰς βασιλικὰς δηλώσεις ἐν γνώσει μὲν βεβαίως τῶν πολλῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ἐλλείψεων, ἐν τῇ ἀκραδάντῃ ὅμως πεποιθήσει, ὅτι — καὶ ἐὰν ἢ τε κυβέρνησις μετὰ τοῦ στέμματος δὲν ἐστήριζοντο ἐπὶ διπλωματικῶν ἐρεισμάτων, ἵνα δι' αὐτῶν ἀποσοβῇ μὲν ὁ πόλεμος οὐχὶ δ' ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἔθνικῆς ἐνώσεως — τοῦλάχιστον διὰ τῆς ταύτοχρόνου καὶ προσηκούσης χρησιμοποίησεως ὅλων τῶν ἔθνικῶν δυνάμεων θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀναφθῇ πυρκαϊὰ εἰς τὴν γωνίαν ταύτην τῆς Ἀνατολῆς, ἣτις, καὶ ἐὰν μὴ ἔδιδε τὴν νίκην εἰς τὸν ἐλληνισμόν, θὰ ἔσωζεν ὅμως τὴν τιμὴν αὐτοῦ. Τοιαῦτα δ' ἐκήρυττε τότε καὶ ὁ Διάδοχος.

«... Ἀλλ' ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι — ἔλεγε εἰς τὸν συντάκτην τῆς «Ἐφημερίδος» τῶν Παρισίων (8 Μαρτίου 97) — τὰ ἐμπόδια, τὰ ὅποια θ' ἀναγκασθῶμεν νὰ ὑπερικήσωμεν, θ' ἀναλάβωμεν τὴν ἐκστρατείαν μὲ τὴν ιδέαν αὐτήν, ὅτι **προτιμωτέρα εἶναι μίᾳ ἥ ττα, ἢ τ ι ι θ ἂ ἔ σ ω ζ ε τ ἡ ρ τ ι μ ἡ ρ μ α ς**, ἢ παραίτησις ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων μας, ἢ ὅποια θὰ μᾶς ἠτίμαζεν...» [Ξενοκρατία σ. 379].

Ὑπὸ τοιαύτην καὶ ἐγὼ διατελὼν ἐπιδράσιν, βεβαίως εἰργάσθην εἴπερ τις καὶ ἄλλος πρὸς ἀναζωπύρησιν τοῦ ἔθνικου φρονήματος καὶ διεξαγωγὴν **πολέμου ἔθνικοῦ, φυλετικοῦ**, τοῦλάχιστον ἀληθοῦς.

Περὶ ἡγεμονίας **πρότασις** ἐψιθυρίζετο μὲν, ἀλλ' οὐδέποτε **ὑπεβλήθη** εἰς τὴν βουλήν. Οἱ ἐπισιγήθιοι δηλιγιαννικοὶ φίλοι ἀπανταχοῦ διέδιδον, ὅτι τοιαύτην πρότασιν, ὅθεν δῆποτε προτεινομένην, ἀπέκρουεν ἡ κυβέρνησις ὡς

ἀσύμφορον, θὰ ἐδέχετο ὅμως σύστημα παρεμφερές πρὸς τὸ ἐν Βοσνίᾳ ἐν Ἑρζεγοβίῃ. Ἀλλ' αὐτὸ καὶ οἱ μᾶλλον φιλοπόλεμοι δὲν ἀπέκρουσαν. Ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὁσάκις εἰς ἰδιαιτέρας ὁμιλίας ἠρωτήθην, ἀπήντησα, ὅτι, ἂν τοιαύτη ὑπεβάλλετο πρότασις, μετ' ἀγαλλιᾶσεως ἤθελον ἀποδεχθῇ αὐτὴν πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ πολέμου.

§ 75. — Ἐν τῇ βουλῇ.

5 Φεβρ. 97. Κατὰ τοῦ νμσχδ. περὶ τοῦ ἐν Χανίοις προξενείου ὑπέβαλον βραχείας παρατηρήσεις, ὡς ἀκαίρου [σ. 1075]. — 10 Φεβρ. 92. Ἐπὶ τῆς συζητήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸν βομβαρδισμόν τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων [σ. 1121]. Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος τὴν ἐπιούσαν [σ. 1125—7], ὅτε, ἀπαντήσας εἰς τὰς δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ [σ. 1122—3], ὑπέβαλον πρότασιν τὸ μὲν περὶ διαμαρτυρίας ἐπὶ τῷ κανονιοβολισμῷ, τὸ δὲ περὶ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ λαοὺς, τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συνηγοροῦντας. Ἐπὶ τοῖς ψιθυρισμοῖς περὶ τῆς κρητικῆς ἡγεμονίας ἐδήλωσα γνώμην ἐναντίαν κατὰ πεποίθησιν (Ξενοκρ. σ. 375) καὶ διότι τοιαῦται ἐν τοῖς κοινοβουλίοις συζητήσεις ἀντιπολιτευομένων ἐνισχύουσι τὰς συνετὰς κυβερνήσεις, ὅσαι ἐξ αὐτῶν θέλουσι καὶ ὠφελῆθωσι. [σ. 1125—7. — Ἐπ. πρακτ. σ. 343]. Ὅσάκις ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος δὲν προεκάλει ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπολιτευομένων κατὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐν' ἀντλήσει διπλωματικὰ ἐπιχειρήματα; Καὶ ὁ κ. Δηλιγιάννης εἰς τὴν περὶ τοῦ ρωμανικοῦ σχίσματος ὁμιλίαν μου ἐκεῖνον ἐμιμήθη (ἀνωτέρω σ. 113) — 17 Φεβρ. 97. Μετὰ τὰς χορηγηθείσας πληροφορίας ὑπὸ τῶν ἐκ Κρήτης ἐπανελθόντων κυρίων Παπαμιχαλοπούλου, Τοπάλη καὶ Ραζέλου ἐπὶ τῆς ἀναφύσεως συζητήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Κρήτης καὶ τὴν στάσιν τῶν δυνάμεων ἢ ἀκριβέστερον περὶ τῶν πέντε «ἐπιθυμιῶν» τῶν ναυάρχων — κατὰ τὴν διπλωματικὴν τοῦ κ. Δηλιγιάννη φρασεολογίαν — [σ. 1145 — 7. 1150]. —

5 Μαρτ. 97. Ἐζήτησα πληροφορίας ὑπὸ διπλωματικὴν ἔποψιν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἠδύναντο ν' ἀνακοινωθῶσι, καὶ περὶ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐν Ἱεραπέτρα ἐπαναστατῶν [σ. 1165], εἰς ἃς ἀπήντησεν ὁ ὑπουργός. — 6 Μαρτ. 97. Ἐπίσης περὶ τῆς καταβυθίσεως πλοίου ἑλληνικοῦ ὑπὸ αὐστριακοῦ τορπιλλικοῦ [σ. 1178], εἰς ἃς ἀπήντησεν ὁ κ. Σκουζές. — 6 Μαρτ. Περὶ τῶν ἐφ' ἑδρῶν πολιτικῶν μηχανικῶν καὶ ἐργοδηγῶν [σ. 1179]. — 4 Ἀπρ. 97. Ἐπὶ τοῦ νμσχδ. περὶ ἀποφυλακίσεως τῶν ὑπεχόντων στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν [σ. 1192, 1194, 1196, 1197].

§ 76. — Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Βῶλου.

Ὁ κατὰ τὸ διπλωματικὸν σχεδιάσμα πόλεμος ἐγένετο... Ἡ παθητικὴ ἀμυνα ἐν τοῖς συνόροις ἐτηρήθη, καθ' ὃν τρόπον γινώσκομεν. Ἡ ἀνατολικὴ μοῖρα ἔδρασεν ἀδρανῶς καὶ ἡ δυτικὴ διεσκέδασε διὰ τῶν ἀραιῶν ἐναντίον τοῦ φρουρίου Πρεβέζης κανονιοβολισμῶν. Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐξ ἱππέων ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ προσήγγιζεν εἰς Τούρναβον, τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἶχεν αἰσίως ἀφίχθῃ εἰς Φάρσαλα, διακηρῦττον ἀπανταχοῦ ὅτι ἐκεῖ ἦτο τὸ μόνον σημεῖον τῆς συγκεντρώσεως οἱ διεσκορπισμένοι στρατιῶται διηυθύνοντο πρὸς τὰ ἐκεῖ, καὶ ὁ εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων ἐγκαταλειφθεὶς «ἄνευ οὐδεμιᾶς προειδοποιήσεως» πληθυσμὸς ἔτρεχεν ἐν ἀπογνώσει πρὸς τὰς παραλίας, τὰς φάραγγας καὶ τὰ ὄρη!...

Ὁ Βῶλος μετὰ τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου ἀξίας δέκα περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν καὶ οἱ ἐν τοῖς νοσοκομίαις τραυματαῖαι εἶχον ἐγκαταλειφθῇ... εἰς τὴν τύχην των. Ἐπίσης ἡ κατὰ θάλασσαν συγκοινωνία κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὰ πρὸς τροφοδοσίαν τοῦ ἐν Φαρσάλοις στρατοῦ διὰ Βῶλου μέσα πρὶν ἢ παρασκευασθῇ ἡ διὰ Δομοκοῦ ἐπιμελητεία!...

Ἀμα τῇ εἰδήσει τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἦν ἔμαθον ἐν Πάτραις — διακόψας τὸ εἰς Βιέννην ἕνεκα οἰκογενειακῶν λόγων ταξιδιδίόν μου—μετέβην κατ' εὐθείαν εἰς

Λάρισσαν. Ἐκεῖ ἀφίχθεις, τηλεγραφικῶς εἶχον δηλώσει τῇ κυβερνήσει ὅτι ἐτιθέμην ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς. Ἐκ τῶν μέχρ' Τουρνάβου παρατηρήσεών μου ἀπεκόμισα ἐντυπώσεις οὐχὶ εὐαρέστους, ταύτας δὲ αὐθημερὸν ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου· ἐπίσης διὰ τηλεγραφικῆς συνομιλίας μου μετὰ τοῦ κ. ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν ἐκ Λαρίσσης (9 Ἀπριλ. 97) εἰς τὴν κυβέρνησιν· διὰ τηλεγραφήματός μου δ' ἐνυπογράφου εἰς τὸ «Ἐμπρός» (11 Ἀπριλ. 97) ἔδωκα κεκαλυμμένως πῶς νύξιν περὶ τῆς καταστάσεως Ἀλλ' οὐδέποτε, οὐδέποτε ἐφάνταζόμην οὐδὲ πόρρωθεν, ὅτι πρὸ τῆς Λαρίσσης δὲν θ' ἀντετάσσετο οὐδὲ ὀλιγοήμερος ἄμυνα! Ὁ νομάρχης Λαρίσσης παρεκάλεσεν ἐμὲ καὶ τὸν κ. Ἀλεξ. Τοπάλην νὰ μεταβῶμεν εἰς Βῶλον, ὅπως συντελέσωμεν. ἵνα ἡ ἐπιμελητεία ἔχῃ βοηθείας τινάς, μεριμνήσωμεν δὲ καὶ περὶ ἄλλων τινῶν. Καὶ εἰς Βῶλον ἀφίχθεις συνωμίλησα τηλεγραφικῶς μετὰ τοῦ κ. ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν, ὑποδείξας μέτρα ἐπείγοντα. Τὴν νύκτα ὁμῶς τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς μου ὅλως ἀπροόπτως ἦλθεν ἡ εἰδήσις τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως ὀλοκλήρου τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖ εὐρεθεῖς κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν. συνεσκεπτόμην μετὰ τῶν συμπολιτῶν μου καὶ συνειργαζόμην μετὰ τῶν συνεδέλφων κυρίων Κ. Τοπάλη, Ἰω. Γιαννακοπούλου καὶ Ν. Σταματιάδου περὶ παντὸς δυνατοῦ μέτρου. Διὰ τηλεγραφημάτων ἡμῶν ὡς βουλευτῶν Βῶλου (1) πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ συνετελέσαμεν, νομίζω, ὅπως ληφθῶσι μέτρα, εἰς τὰ ὅποια ἀναμφισβητήτως ἐν μέρει ὀφείλεται ἡ διάσωσις τῶν τραυματιῶν, τοῦ πλείστου ὑλικοῦ, ἡ προφύλαξις τῶν κατοίκων κατὰ τὰς πρώτας ἐντυπώσεις τοῦ πανικοῦ, καὶ βραδύτερον ἕνεκα τῆς πρὸ τοῦ Βελεστίνου ἀμύνης, τῆς ἀφίξεως τοῦ στόλου, τῶν γενομένων μετὰ τοῦ νυχάρχου διαπραγματεύσεων καὶ

(1) Δύο ἐξ αὐτῶν τὸ μὲν ἀπὸ 12 Ἀπρ. πρὸς τὸν πρωθυπουργόν, τὸ δὲ ἀπὸ 13 Ἀπρ. πρὸς τὸν Διᾶδοχον ἐδημοσιεύθησαν εἰς «Ἐξοκρατίαν» [σ. 394 σημ. 1].

τῆς βοηθείας τῶν ὑποπροξένων καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡ διάσωσις τοῦ Βώλου καὶ τῶν κωμῶν τοῦ Πηλίου. Ἐπαρκῆ ὅμως ὑπάρχουσι στοιχεῖα πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ ὁ Βῶλος μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ Πηλίου ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 12ης μέχρι τῆς 15ης Ἀπριλ. εἶχον ἐντελῶς ἐγκαταλειφθῆ — ὡς ἡ Λάρισσα — καὶ ὅτι ἡ πρὸ τοῦ Βελεστίνου ἄμυνα διετάχθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ ἐν Φαρσάλουσιν ἐπιτελεῖν, ὅπερ ἐκ τηλεγραφήματος τοῦ κ. Τοπάλη ἔμαθε τὴν ἄφιξιν τῶν Τούρκων εἰς Λάρισσαν!

§ 77. — Πρότασίς μου εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν.

Ἡ δημοσία τάξις εἶχε σπουδαίως διασαλευθῆ, διότι οὐδὲ σκια ἐξουσίας ὑπῆρχε πλέον ἐν Βώλῳ. Ἐκράτει οἰονεῖ μεταπολίτευσις ἄνευ ἀρχῶν ἐλληνικῶν ἀλλ' οὐδὲ τουρκικῶν. Μετ' ἀπόφασιν τῶν συναδέλφων καὶ ἄλλων ἐγκρίτων πολιτῶν, γενομένην ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Τοπάλη, ἀνεχώρησα τὸ ἑσπέρας τῆς 14 Ἀπρ. 97, λαβὼν τὴν ἐντολὴν νὰ παραστήσω εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην τοῦλάχιστον ἀποστολῆς φρουράρχου εἰς Βῶλον, καὶ νὰ ἐκθέσω ὅπου παραστῇ ἀνάγκη τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ κατάστασιν.

Τὴν ἐν Ἀθήναις διαρπαγὴν τῶν ὀπλοπωλείων ἠκολούθησεν ἡ πρόσκλησις τῶν ἐπιφανῶν εἰς τ' ἀνάκτορα. Ἡ βουλὴ εἶχε κληθῆ. Ἡ ἄφιξις μου εἰς Ἀθήνας ἦτο χρήσιμος καὶ διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀπαρτίας. Μὴ καταρτισθείσης ὅμως τοιαύτης ἀμέσως, ἀνεκοίνωσα (16 Ἀπρ.) ἰδιαίτέρως εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποστολῆς φρουράρχου, καὶ ὡς τοιοῦτος, τηλεγραφικῶς διαταχθεὶς, μετέβη ὁ κ. Ι. Σ. Μήλιος, πολὺ συντελέσας κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως.

Εἰς τὰ μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἄτινα εὗρον εἰς ἰδιαίτεράν τῆς βουλῆς αἵθουσαν ἐν συσκέψει ἐκθεῖς τὴν κατάστασιν ἐν γένει, ὑπεστήριξα, ὅτι ἐὰν ἡ ἀντιπολίτευσις δὲν ἔχῃ ἀπόφασιν, ὅπως ἐπιβάλῃ εἰς τὴν ἐξ αὐτῆς σχηματισθησομένην νέαν κυβέρνησιν **πόλεμον φυλετικόν**

οῖονεὶ διὰ πανστρατιᾶς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσυρομένων τῶν βασιλοπαίδων ἔθνικόν ἦτο συμφέρον νὰ μείνῃ ἢ ὑπὸ τὸν κ. Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησις, ὅπως συνομολογηθῇ μὲν ἀμέσως καὶ ὅσον οἶον τε τάχιστα ἢ εἰρήνη **πρὸ τῆς Λαρίσσης**, νὰ βοηθήσωμεν δὲ πάντες αὐτὴν εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως.

§ 78. — 'Επὶ τῆς «'Αλβανίας».

Τοιαῦτα ἀνέπτυξα ἐφ' ὅσον αἱ περιστάσεις μοὶ επέτρεπον καὶ ἐν τῇ βουλῇ κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ προγράμματος τῆς νέας κυβερνήσεως διὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Δ. Ράλλη [19 Ἀπρ. σ. 1210].

Οἱ τὴν Λάρισσαν ἐγκαταλείψαντες ἐπισήμως διεβεβαίουν τοὺς πάντας, ὅτι εἰς Φάρσαλα δῆθεν προὔτιθεντο νὰ δώσωσι τὴν ἀποφασιστικὴν μάχην. Ἀλλὰ, καὶ ἐκεῖ μεταβάντες, οὐδὲν μὲν ὀχύρωμα ἐξετέλεσαν, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἐτρέποντο τὴν πρὸς τὸν Δομοκὸν ἄγουσαν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ὑπὸ τὸν κ. Σμολένσκην ταξιαρχίας ἀπὸ τὸν Βελεστῖνον ὁ μέχρι Τρικέρων ἀοπλος πληθυσμὸς κατέφυγεν εἰς τὰς παραλίαις, ζητῶν πλοῖα καὶ ἄρτον. Κατ' ἀκολουθίαν τῶν εἰς ἐμὲ ἐκ Ξηροχωρίου καὶ Χαλκίδος τηλεγραφηθέντων, ἡ κυβέρνησις ἐπεμψε τὴν «'Αλβανίαν» ἐκ Πειραιῶς, τηλεγραφικῶς δὲ διέταξε τὴν ἐν Ἀλμυρῷ «'Ιωνίαν» καὶ τὴν «Θράκην» νὰ περιπλεύσωσι τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας. Παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἐντολῇ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν παρηκολούθησα τὴν «'Αλβανίαν», ἵνα βοηθήσω τὸν πλοίαρχον αὐτῆς εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς του, ὅπερ καὶ ἐγένετο (27 Ἀπρ. — 2 Μαΐου 97). Διὰ τῆς αὐτοπροσώπου δὲ μεταβάσεώς μου τὸ μὲν εἰς τὰ μέρη τῆς συγκεντρώσεως τῶν προσφύγων ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, τὸ δὲ εἰς τὰ παράλια τοῦ Πηλίου, συνετέλεσα, ὑποθέτω, εἰς πᾶσαν δυνατὴν περιθάλψιν καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῶν πρὸς ἀναχώρησιν ἐτοιμῶν γυναικῶν καὶ παίδων. Κατὰ τὴν ἐπάνοδόν μου ἐξέ-

θηκα τὴν κατ'ἀστας προφορικῶς μὲν εἰς τὸν πρωθυπουργόν, διὰ δὲ τοῦ ἀπὸ 2 Μαΐου 1897 ὑπομνήματός μου πρὸς τε τὸν ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τὴν κεντρικὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῶν ἐκ Θεσσαλίας προσφύγων, ἥτις, κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου εἶχε καταρτισθῇ. Εἰς αὐτὴν εἶχον καὶ γὰρ συμπεριληφθῇ, δὲν ἀπεδέχθην ὅμως τὴν ἐντολήν, δι' οὗς λόγους ἐξέθηκα εἰς τὸ ἀπὸ 2 Μαΐου 97 πρὸς τὸν ὑπ. τῶν ἐσωτερικῶν ἔγγραφον τῆς παραιτήσεώς μου ⁽¹⁾.

§ 79. — « Σπεύσατε εἰς ἀπελευθέρωσιν... » .

Καὶ ἐν τῷ τύπῳ, ἀπούσης τῆς βουλῆς, ἔγγραφον ἐνυπογράφως «*ἡ εἰρήνη μεθ' ὅρων ἀνεκτῶν καὶ ταχέως ἡ πόλεμος φυλετικός*» («*Ἐμπρὸς*» 5 Μαΐου 97). Καὶ ἐν τῇ βουλῇ τ' αὐτὰ βραδύτερον ἐπανέλαβον [19 Αὐγ. 97, σ. 1223]. «*Ὅτε δὲ ἐπὶ τῇ ἀνακοινώσει τῶν προκαταρκτικῶν τῆς εἰρήνης ὅρων, ὁ βουλευτὴς ἐκ Γόρτυνος προὐκάλεσε ζήτημα ἐμπιστοσύνης, ἐκράυγαζον πρὸς τοὺς μαχομένους περὶ καταλήψεως τῆς ἀρχῆς «... σπεύσατε εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας»* [18 Σεπτ. 97, σ. 1266]. Συμφώνως τῇ ἀποφάσει καὶ τῶν λοιπῶν συναδέλφων ἀπέσχον τῆς ψηφοφορίας ἐκείνης, δι' ἧς ἐζητεῖτο ἀνατροπὴ τῆς κυβερνήσεως μόνον ἕνεκα λόγων κομματικῶν.

§ 80. — Αἱ δύο διαμαρτυρίαι.

Ὑπὸ τύπον ἀνακοινωθέντος ἐδημοσιεύθη («*Ἀστυ*» 22 Ἰουλ. 97), ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶπεν εἰς τὸν ὑπουργόν τῶν ἐξωτερικῶν κ. Σκουλούδην: «*Δὲν θὰ δεχθῶ νὰ γείνω Κεδίβης τῆς Ἑλλάδος καὶ χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ λαοῦ μου καὶ τοῦ αὐτόμου μου. Θὰ καταθέσω ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ στέμμα*». — Ὀλίγον ὅμως

(1) Καὶ ὅμως ἡ ἀπὸ 29 Ἀπριλ. 97 ἐν ἀπουσίᾳ μου δημοσιευθεῖσα ἔκκλησις φέρει καὶ τὴν ἐμὴν ὑπογραφὴν ἀνευ ἐντολῆς μου!

βραδύτερον ἢ ἐν Ἀθήναις «Ἐφημερίς» —τότε καυχωμένη ὅτι εἶχεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις—ὑπεστήριζε γνώμην ἀπαισίαν, ὅτι προκειμένου νὰ ὑπαχθῶμεν εἰς τοὺς βαρεῖς τῆς συνθήκης ὅρους, προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ ἔμεινεν ἡ Θεσσαλία ἐπὶ πενταετίαν εἰς τὴν Τουρκίαν. Τὴν γνώμην ταύτην μετὰ βδελυγμίας ἀπέκρουσεν ἡ συνείδησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐδὲ σπουδαία ἐπ' αὐτῆς ἐγένετο ποτὲ συζήτησις, ὅθεν καὶ ἀναξίαν ἀντικρούσεως πάντοτε ἐθεώρησα.

Εἶχον ὅμως τὴν γνώμην, ὅτι οἱ βουλευταὶ οὐδέποτε ἔλαβον ἐντολὴν πρὸς κατάργησιν τοῦ συντάγματος καὶ ὅτι, ἐὰν τὸ στέμμα, συμφώνως πρὸς ὅσα ἤδη εἶχεν ἐκφρασθῇ σπουδαίως ἡμύνετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ κράτους δυνάμει τῶν συνθηκῶν τῆς 7 Μαΐου 1832, τῆς 1 Ἰουλίου 1863 καὶ τῆς 17 Μαρτ. 1864 (Ξενοκρ. σ. 409), ἦτο δυνατὸν ν' ἀποσοβηθῇ ὁ τοσοῦτον ἀπηνῆς διεθνὴς ἔλεγχος. Ἀλλ' ἔδει πρὸς τοῦτο νὰ πειληθῇ πρὸς τοὺς μονομερῶς παραβιάζοντας τὰς συνθήκας καὶ αὐτὴ ἡ παραίτησις ἐκ τοῦ θρόνου. Αἱ ἐλπίδες μου αὗται διεψεύσθησαν. "Οτε δ' ἐκλήθην νὰ ἐκφράσω ὑπευθύνως τὴν **ἐπὶ τῆς συνθήκης γνώμην μου**, ἠρκέσθην εἰς τὴν ὑποβολὴν τῆς ἀκολούθου διαμαρτυρίας, καταχωρισθείσης **κατ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς** [4 Δεκ. 97 σ. 110] καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς [σ. 97] **ὡς διαμαρτυρίας ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους :**

«Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τῶν λαῶν, διότι ἕνεκα ἀνωτέρας βίας—τῶν στεναγμῶν τῆς εἰς τοὺς Τούρκους παραδοθείσης Θεσσαλίας καὶ τοῦ ἔθνικοῦ ἀφοπλισμοῦ—ἀδυνατῶ νὰ προτείνω τὸ ἀπαράδεκτον τῆς συζήτησεως καὶ τὴν ἀπόρριψιν συνθήκης ἐπονειδίστου, προκληθείσης μὲν ἐξ εἰκονικοῦ πολέμου, ὑπαγορευθείσης δὲ ὑπὸ τῆς ἀδικίας τῶν κυβερνήσεων ἐξ κραταιῶν Δυνάμεων, δι' ἧς—παραβιαζομένων τῶν ἐν ἔτεσι 1832, 1863 καὶ 1864 συνομολογηθεῖσων συνθηκῶν—ἀναίρεται ἡ ὑπὸ τριῶν ἐξ αὐτῶν ἐγγυηθεῖσα ἀνεξαρτησία τοῦ Κράτους, καταργεῖται τὸ Σύνταγμα, καιρίως δὲ τιτρώσκεται ὁ Ἑλληνισμός· ἀναλλοίωτα ὅμως θεωρῶ καὶ ἐκ τῆς ἐπιβαλλομένης ταύτης βίας τὰ δικαιώματα τῆς ἔθνικῆς κυριαρχίας, ἥτις—παραδίδουσα τοὺς ἐργάτας τοῦ διεθνοῦς τούτου τερατουργήματος εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἱστορίας

—ὀφείλει ἐν καιρῷ διὰ συγκλήσεως συντακτικῆς συνελεύσεως ν' ἀναζητήσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐνόχους, λαμβάνουσα διὰ τὸ μέλλον μέτρα ἐπαρκῆ πρὸς περιφρούρησιν τοῦ ἔθνους».

Συζητουμένου δὲ καὶ τοῦ νμσχδ. περὶ διεθνοῦς ἐλέγχου πρὸς συμπλήρωσιν [20 Φεβρ. 98, σ. 153] ὑπέβαλον τὴν ἀκόλουθον διαμαρτυρίαν ἅμα καὶ σύστασιν, καταχωρισθεῖσιν ἐπίσης κατ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς [σ. 123] :

«Ἡ διαταγὴ τῶν ἐξ Δυνάμεων, ἵνα καὶ πρὸ πάσης ψηφίσεως καὶ κυρώσεως καταστῶσιν ἐκτελεσταὶ ἀποφάσεις αὐτῶν, δι' ὧν προηγούμεναι συνθῆκαι μονομερῶς ἀναιροῦνται καὶ αὐτὸς ὁ θεμελιώδης ἡμῶν νόμος ἐν πολλοῖς καταργεῖται—καθιστᾷ ὅλως τυπικὴν καὶ ἄσκοπον τὴν τριπλὴν τοῦ περὶ διεθνοῦς ἐλέγχου νομοσχεδίου ἀνάγνωσιν, ἐν ἀπολύτῳ ἀδυναμίᾳ διατελούντων τῶν βουλευτῶν εἰς συζήτησιν ἐλευθέραν καὶ ψηφοφορίαν εὖορκον, ἀφοῦ ἄλλως καὶ αὐτὴ ἡ τῆς Θεσσαλίας ἀπολύτρωσις ἐξηρτήθη ἐκ τῆς τυφλῆς ὑποταγῆς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας εἰς τ' ἀμετακλήτως ἀπὸ τῆς 6/18 Σεπτεμβρίου 1897 ἀποφασισθέντα. Μόνον ὁ πατριωτισμὸς τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων δύναται ν' ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου διὰ τῆς ἀποδόσεως τῶν ὀφειλομένων, ἢ δ' ἔμφυτος πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν ἀγάπη τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ νὰ διασώσῃ τὰ ἐρείπια τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ἐπὶ τὸ λυσιτελέστερον ἐν καιρῷ τῷ δέοντι ρυθμιζομένων ὑπὸ ἐθνοσυνελεύσεως».

Αὕτη καὶ μόνη εἶνε ἡ ἐπὶ τῆς συνθήκης καὶ τοῦ διεθνοῦς ἐλέγχου ἐνέργειά μου, ἡ βεβαιουμένη ἐξ ὅλων τῶν δημοσιευμάτων μου καὶ προσεπικυρουμένη ἐκ τῶν ἐπισήμων πηγῶν. Πᾶσαν ἄλλην διάδοσιν — ἀρχὴν ἔχουσιν ἢ παρεννόησιν ἐν προφορικαῖς ὁμιλίαις τῶν ἀγυιῶν ἢ πόθους ἀσεβεῖς τῶν διαστροφῶν πάσης ἀληθείας ἐνεκεν φαύλου κομματικῆς κερδοσκοπίας — θεωρῶ ἀναξίαν καὶ μνηίας, πολὺ δ' ὀλιγώτερον καὶ διαψεύσεως.

§ 81. — Τὰ 15 ἐρωτήματα.

Θέλων νὰ ματαιώσω τὴν ἀνόσιον ἐπιθυμίαν τῶν βουλο-

μένων νὰ συγκαλύψωσι τὰς εὐθύνας δι' ἐσπευμένης ἐκδόσεως συγχωροχαρτίου (ἄνωτέρω σ. 25 γ') ὑπεστήριξα εἰς τὴν βουλὴν, ὅτι αὕτη ἦτο ἡ πασῶν ἀκαταλληλοτέρα, καὶ δὴ διαρκούσης τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ τουρκικῆς κατοχῆς, ὅπως δικάσῃ τοὺς ὑπευθύνους ὡς ὑπαιτίους τῶν τελεσθέντων, ἀλλ' ὅτι καθῆκον εἶχομεν πάντες νὰ συγκεντρώσωμεν ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκασίαν ὕλην, ἵνα χρησιμεύσῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι. Ἐκ τοιούτων ὁρμώμενος σκέψεων, ὑπέβαλον εἰς τὸν ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν [10 Νοεμβρ. 97 σ. 72—75.—Ἐπ. πρακτ. σ. 81] τὰκόλουθα δεκαπέντε ἐρωτήματα :

«Παρακαλῶ τὸν κ. ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργὸν νὰ πληροφόρησιν τὴν βουλὴν καὶ νὰ καταθέσῃ τὰς τε δεούσας καταστάσεις καὶ πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς ἀκολουθοῦντας ἐρωτήσεις ἔγγραφα:—Α'.) Τίς ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας κατὰ ξηρὰν ὑπηρετούντων ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν: α') τῇ 1 Φεβρουαρίου 1897· β') τῇ 5 Ἀπριλίου 1897;—Β'.) Ὅποση ἡ δύναμις τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ καθ' ὅλην τὴν μεθόριον ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἡπείρῳ γραμμὴν μετὰ σημειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ διακεκριμένως: α') τῇ 1 Φεβρουαρίου 1897· τῇ 5 Ἀπριλίου 1897;—Γ'.) Ὅποσον καὶ ὅπόσον ὕλικόν πολέμου ὑπῆρχεν ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ στρατοῦ: α') τῇ 1 Φεβρουαρίου 1897· β') τῇ 5 Ἀπριλίου 1897;—Δ'.) Ἐλειτουργεῖ στρατιωτικὸν γραφεῖον ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἀπὸ τίνος ἐποχῆς συνέστη, πρὸς τίνα σκοπὸν καὶ ὑπὸ τίνων συνέκειτο, ἐὰν ἔπαυσε λειτουργοῦν καὶ διατί; Ἐὰν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐχθροπραξιῶν μετὰ τῆς Τουρκίας ἐδόθησαν παρὰ τοιούτου γραφείου διαταγαί, ποῖαι καὶ πρὸς τίνας; Ἦσαν πᾶσαι ἐν γνώσει τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν;—Ε'.) Ὑπῆρχε σχέδιον πολέμου, ὑπὸ τίνων συντελέσθη καὶ ποῖον; Ἐξεπονήθη ἐγκαίρως σχέδιον ἀμύνης καὶ ὑποχωρήσεως ἐν ἀνάγκῃ καὶ ποῖον; Ποῖα ἔργα ἀμυντικὰ εἶχον ἀπορασισθῇ καὶ ἐκτελεσθῇ, εἰς τίνα μέρη καὶ πότε; Πότε οἱ σωματάρχαι μετέβησαν εἰς τὰς θέσεις των καὶ τίνας ἔλαβον διαταγάς;—ΣΤ'.) Τίνες αἱ ἀπὸ τῆς 5 Ἀπριλίου 1897 δοθεῖσαι διαταγαί εἰς τὰ ἐν τῇ μεθορίῳ γραμμῇ σώματα, ἐάν, πότε, καὶ παρὰ τίνος; Εἰδικώτερον: α) Ἐδόθη διαταγὴ γενικῆς ὀπισθοχωρήσεως τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ ἀπὸ τῆς 6 Ἀπριλίου 1897, παρὰ τίνος, διατί, ἐὰν ἀνεκλήθῃ καὶ τίνος λόγῳ ἔνεκα; β') Ἡ μερικὴ ἐκτέλεσις τῆς διαταγῆς ταύτης ἐπήνεγκεν ἀπώλειαν θέσεων καὶ τίνων; γ') Τίς διέταξε τὴν ἀπὸ τῆς

θέτως Μάτι ὀπισθοχώρησιν, πότε καὶ διὰ ποίους λόγους; γ') Προ-
γήθη τῆς τοιαύτης διαταγῆς πολεμικὸν συμβούλιον, πότε, ποῦ
καὶ ὑπὸ τίνων ἐγένετο τοῦτο; Ἐξετελέσθη ὑποχώρησις ἢ φυγὴ
ἄτακτος καὶ διὰ τίνας λόγους; Ποῖα ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγείου
καὶ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ μέτρα πρὸς ἀναστολὴν τῆς φυγῆς καὶ
συγκράτησιν τοῦ στρατεύματος; — Ζ'.) Ὑπῆρχε σχέδιον ἀμύ-
νης πρὸ τῆς Λαρίσης ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ Πηνειοῦ ἢ ἐγ-
καταλείψεως αὐτῆς; Ἐὰν ὑπῆρχεν, ἔνεκα τίνων λόγων ἐγκαταλεί-
φθη, ἐὰν περὶ τούτου ἐγένετο πολεμικὸν συμβούλιον, πότε καὶ
ὑπὸ τίνων; Ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐγένετο ἡ ἐγκατάλειψις
τῆς Λαρίσης καὶ ἔνεκα ταύτης ὄλων τῶν θεσσαλικῶν μέχρι
τῆς Ὀθρυος πόλεων καὶ χωρίων; Ὅποιον ἦτο τὸ σημεῖον τῆς
συγκεντρώσεως τοῦ ὀπισθοχωροῦντος στρατοῦ, ἐὰν τὰ Φάρσαλα
ἢ ὁ Δομοκὸς ἢ καὶ ἀμφοτέρω, ἐὰν εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα εἶχον
παρασκευασθῇ ἀμυντικὰ ἔργα, ποῖα καὶ πότε; — Η'.) Ἐγένετο
εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Λαρίσης καὶ τῶν λοιπῶν ἐγκατα-
λειφθέντων μερῶν γνωστὴ ἡ περὶ ἀναχωρήσεως τοῦ στρατοῦ ἀπό-
φασις, πότε καὶ πῶς; Ἐλήφθη πρόνοια περὶ ἐξασφάλισεως τοῦ
ὕλικου τοῦ πολέμου, τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις καὶ δικαστικοῖς γρα-
φεῖσις χρημάτων, ἐγγράφων καὶ παρακαταθηκῶν; Ἐὰν μετηνέ-
χθησαν οἱ ὑπόδικοι καὶ οἱ κατάδικοι τῶν θεσσαλικῶν πόλεων εἰς
μέρη ἀσφαλῆ ἢ ἐλευθερώθησαν, πότε, παρὰ τίνων καὶ διατί; — Θ'.)
Μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Λαρίσης ὁ Βελεστίνος ἦτο ἐν τῷ
σχέδιῳ τῆς ἀμύνης ἢ εἶχεν ἐπίσης ἐγκαταλειφθῇ καὶ διὰ τί, ὡς
ἡ Λάρισσα; Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Βελεστίνου εἶχεν ὡς ἄμεσον
ἀποτέλεσμα καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Βώλου, ἄρα καὶ τῆς διὰ
θαλάσσης συγκοινωνίας; Διὰ τί οὐχὶ ἐκ Λαρίσης εἰς Βελεστῖνον,
ἀλλ' ἐκ Φαρσάλων ἀπεστάλη ἐκεῖ ταξιαρχία, πότε καὶ πρὸς τίνα
σκοπὸν; Ὅπόσον ὕλικόν πολέμου ὑπῆρχεν ἐν Βώλῳ τὴν 12
Ἀπριλίου 1897; — Ι'.) Ὅποιον καὶ ὁπόσον ὕλικόν πολέμου καὶ τρο-
φοδοσιῶν καὶ ὁπόσης ἀξίας περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων,
εἰς τίνας πόλεις καὶ εἰς τίνα χωρία, πότε καὶ πῶς; — ΙΑ'.) Ὅποια
ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ 5
Ἀπριλίου μέχρι τῆς ἐσπέρας τῆς 11 Ἀπριλίου 1897; — ΙΒ'.)
Πότε ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατέλαβε τὸν Νεζερὸν, τὸν Τούρναβον,
τὴν Λάρισσαν, τὰ Τρίκκαλα καὶ τὴν Καλαμπάκην καὶ μετὰ πό-
σης δυνάμεως; Πότε δ' ἐφάνη ὁ ἐχθρὸς πρὸ τοῦ Βελεστίνου, ἐὰν
ἀπεκρούσθη νικηφόρως καὶ ἐκ τίνων σωμάτων συνέκειτο ἡ ἀπο-
κρούσασα αὐτὸν ταξιαρχία καὶ ἐὰν ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχον στρατιῶ-
ται, ὑπάξιωματικοὶ καὶ ἀξιωματικοί, οἵτινες πρὶν ἀνῆκον εἰς τὸν
ἐκ Λαρίσης ὀπισθοχωροῦντα στρατόν; — ΙΓ'.) Τίνες οἱ λόγοι τῆς
ἐκ Φαρσάλων ὀπισθοχωρήσεως καὶ ἔνεκα τίνων ἀνδραγαθιῶν ἀπε-

στάλη τῇ 23 Ἀπριλίου 1897 ὑπὸ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου συγχαρητήριοι τηλεγράφημα πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ;—**ΙΑ'.**) Ἐὰν καὶ τίνα μέτρα ἐλήφθησαν ἀπὸ τῆς 18 Ἀπριλίου μέχρι τῆς 6 Σεπτεμβρίου 1897 πρὸς αὔξησιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ πρὸς προμήθειαν ὑλικοῦ τοῦ πολέμου;—**ΙΕ'.**) Ἐὰν μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης ἐγένετο πολεμικὸν συμβούλιον ἐν Ἀγίᾳ Μαρίνῃ καὶ τί ὑπ' αὐτοῦ ἀπεφασίσθη ;»

Κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίαν ἀπηύθυνα καὶ τὴν ἀκόλουθον σύστασιν :

«Παρακαλῶ τὸν κ. ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν βουλὴν, ἅπαντα τὰ ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1895 μέχρι τῆς 26ης Αὐγούστου 1896—ὅτε ὑπεγράψῃ ἐν Χανίοις ὁ νέος ὀργανισμὸς—καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς 14 Ἀπριλίου 1897 διαμειφθέντα ἔγγραφα μετὰ τῶν διπλωματικῶν καὶ τῶν προξενικῶν ἀρχῶν, ἐπίσης μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων κυβερνήσεων ἐν σχέσει πρὸς τὸ κρητικὸν ἐν γένει ζήτημα καὶ τὸν ἐπακολουθήσαντα ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον».

Ἡ δημοσίευσίς τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων διετάχθη, κατηρτίσθησαν δέ, ὡς ἔμαθον, δύο τεύχη, διανεμηθησόμενα εἰς τοὺς βουλευτάς τῆς ιδ' περιόδου· ὁ δὲ ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν, ἀπούσης τῆς βουλῆς, κατέθηκεν εἰς τὸ γραφεῖον αὐτῆς ἀπαντήσεις εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. **A**—**E** ἐρωτήσεις μου, ἐν μέρει εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. **IIΓ'**, καὶ εἰς τὴν **ΙΕ'**. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐρώτησιν **A** κατέθηκε καὶ τέσσαρα τηλεγραφήματα, ὧν τὸ ἐν γαλλιστί συντεταγμένον. Ταῦτα τῇ ἐπιμελείᾳ μου καὶ δυνάμει τοῦ δικαιώματος, ὅπερ ἐκ τοῦ κανονισμοῦ εἶχον, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν «Ἑστίαν» τῆς 5 Φεβρ. 98. Ἐπαναληφθεῖσων δὲ τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς, ἐζήτησα καὶ τὴν ἐπίσημον δημοσίευσιν, ἣν ἡ βουλὴ διέταξεν ἐκτὸς τοῦ γαλλιστί συντεταγμένου, ὅπερ κατὰ τὴν δῆλωσιν τοῦ κ. Σμολένσκη εὐρέθη εἰς τὴν ἐπιτελικὴν ὑπηρεσίαν κατὰ λάθος [24 Φεβρ. 98, σ. 189—191.—Παράρτ. σ. 143 ἀριθ. 63].

§ 82. — Τελωνισμός ἐμπορευμάτων.

Τὸ μὲν ἔνεκα τοῦ πολέμου, τὸ δ' ἔνεκα τῆς μακρᾶς κατοχῆς τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀνεφύησαν πλεῖσται ὅσαι θεσσαλικαὶ ἀνάγκαι, ὑπὲρ ὧν εἰργάσθη—τὸ κατὰ δύναμιν. Περὶ αὐτῶν εἶναι ἀδύνατος τελεία ἐκθεσις· ὅθεν θέλω περιορισθῆ εἰς ἀπλὴν μνείαν τῶν συζητήσεων μετὰ τῶν παραπομπῶν.

Πρὸ τούτου ὅμως ἀνάγκη νὰ προσθέσω τινὰ εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐκείνου, ὅπερ συνετάραξε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ κρατῇ ἀνάστατον οὐ μόνον τὸν ἐμπορικὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ σύμπαντα τὸν θεσσαλικὸν λαόν. Περὶ τούτου δι' εἰδικοῦ δημοσιεύματος θὰ ἡδυνάμην ἴσως ἐπαρκέστερον νὰ ἐξηγηθῶ, ὅπερ ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἤδη χρόνου καθίσταται ἀνεφικτόν· ἄλλως δὲ τοῦτο δὲν εἶνε καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖον, διότι πρὸ πολλοῦ ἐπραγματεύθη τὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου εἰς τρία κατὰ συνέχειαν φύλλα τοῦ «Νεολόγου» (20 - 22 Ἰουλ. 98).

Ἡ ἔλλειψις τακτικῆς ταχυδρομικῆς συγκοινωνίας καὶ δημοσιεύσεως ἡμερησίων ἐν Θεσσαλίᾳ, ἡ ἔνεκα τῆς ξενικῆς κατοχῆς δυσχέρεια τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐμπόρων πρὸς ἔγκαιρον σύσκεψιν καὶ ὑποβολὴν ἐπαρχῶν πληροφοριῶν καὶ ὠρισμένων μέτρων, ἡ ἐσφαλμένη πεποίθησις τινων ἐκ Θεσσαλίας περὶ κερδοσκοπίας ἐκθέσμου ἐπέτρεψαν νὰ κυκλοφορήσωσι καὶ νὰ πιστευθῶσιν ἐν Ἀθήναις τερατώδεις εἰδήσεις περὶ εἰσχωγῆς ἐμπορευμάτων εἰς μυθώδη ποσὰ ὑπὸ κερδοσκοπῶν ἐμπόρων ἐκ διαφόρων μερῶν, ἰδίως Θεσσαλονικέων καὶ Ἀθηναίων. Ταῦτα πάντα ἐπέδρασαν ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν κρίσιν τῶν κυβερνώντων καὶ τῶν βουλευτῶν, πᾶς δὲ ὁ ὑποστηρίζων τὴν ἄκραν ἀτέλειαν ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὑποπτος, ὡς ὑπηρετῶν ὕλικὰ ἢ τοῦλάχιστον κομματικὰ συμφέροντα.

Ἡ γνώμη τῶν ὑποστηριζόντων, ὅτι κατὰ τὰ διεθνή νόμιμα οὐδὲ διὰ νόμου δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιβληθῇ ὁ τελωνισμὸς τῶν διαρκούσης τῆς τουρκικῆς κατοχῆς εἰσχω-

θέντων καὶ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τελωνισθέντων ἐμπο-
ρευμάτων δὲν στερεῖται σπουδαιοτάτων ἐπιχειρημάτων.
Νομίζω ὅμως, ὅτι καὶ οἱ θεωρητικῶς ὑποστηρίζοντες, ὅτι
διὰ νόμου ἠδύνατο νὰ ζητηθῇ ἡ συμπλήρωσις τοῦ **μὴ**
πληρωθέντος εἰς τὴν Τουρκίαν τελωνιακοῦ δασμοῦ δὲν
λέγουσιν τι προδήλως παράλογον, ἔάν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἦτο
δυνατὸν νὰ ληφθῶσι τοιαῦτα μέτρα, ὥστε νὰ μὴ ἐπέλθω-
σιν ἀδικίαι καὶ καταστροφαι. Ἀλλ' ἡ τε κυβέρνησις καὶ ἡ
βουλὴ ὑπὸ τὸ κράτος ζωντῶν ἐντυπώσεων, ὅτι ἐγένοντο ἐπὶ
ζημίᾳ τοῦ δημοσίου ταμείου μεγάλα κερδοσκοπικὰ ἐπι-
χειρήσεις, ἐν ἀγνοίᾳ δὲ πολλῶν οὐσιωδῶν λεπτομερειῶν
ἐκλίναν ὑπὲρ τῆς δευτέρας γνώμης· ὅθεν, ἀποσυρθέντος
ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ περι τελωνειακῆς ζώνης πρώτου
νμσχδ., χωρὶς ἐπ' αὐτοῦ νὰ γείνη συζήτησις τις, ὑπε-
βλήθη τὸ ἀπὸ 7 Μαρτ. 98 ὑπουργικὸν ἐπίσης, ὅπερ ἐβα-
σίζετο εἰς τὸ σύστημα τῶν δηλώσεων, εἶχεν ὅμως πολλὰ
πλεῖστα τὰ τρωτὰ μέρη. Τοῦτο ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς βου-
λῆς εἰς εἰδικὴν ἐπιτροπὴν, συγκροτηθεῖσαν, ὡς ὑποθέτω,
τῇ ὑποδείξει τοῦ ὑπ. τῶν οικονομικῶν, ἐξ ἧς ἀπεκλείσθη-
σαν ἅπαντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἐκ Θεσσαλίας βουλευταὶ ὡς
ὑποπτοὶ ! Οἱ ἐπεξεργασθέντες ὅμως αὐτό, ξένοι πάντῃ
τῶν τοπικῶν περιστάσεων, κατήρτισαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν
τῶν αὐστηρῶν τοῦ κ. Σιμοπούλου οικονομικῶν σκέψεων—
ἀγνοῶ, ἐὰν ἐπίσης σκληρῶς θὰ ἐνομοθέτει, ἐν ᾗ περιπτώσει
ὁ νόμος ἦτο ἐφαρμοστέος καὶ εἰς Παρνασσίδα — ἕτερον
ἀπαρθρωπότερον νμσχδ. Τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι εὐαριθμότατοι
τῶν ἐκ Θεσσαλίας ἀντιπροσώπων ἔδωκαν ὅσῃν ὤφειλον
σπουδαιότητα εἰς τὸ νμσχδ. τοῦτο — ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐν
τῇ βουλῇ ἀφασίας των ἀποδεικνύεται — οὐδὲ συνήλθον νὰ
συζητήσωσιν αὐτὸ ἰδιαιτέρως τοῦλάχιστον· τὸναντίον
πολλοὶ καὶ μάλιστα οἱ πλεῖστοι τῶν φίλων τῆς κυβερνή-
σεως σιωπηρῶς ἀπεδέξαντο τὴν ὑπουργικὴν πρότασιν.

§ 83. — Τὰ ἐμπορεύματα ἐν τῇ βουλῇ.

Τρομάζων ἐπὶ ταῖς συνεπείαις τῆς ψηφίσεως τοιούτου

νομοσχεδίου, πρῶτος ἔλαβον τὸν λόγον εὐθὺς κατὰ τὴν ἀ. συζ., ἣτις ἐγένετο τὴν 17 Μαρτ. 98 [σ. 488—491]. Παρὰ θέτω ἐνταῦθα ἐλαχίστας ἐκ τῶν πολλῶν περικοπάς, δι' ὧν προσεπάθησα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συνόλου τῶν ἕως τότε πληροφοριῶν μου νὰ καταστήσω εἰς τὴν βουλὴν γνωστὴν τὴν ἀλήθειαν.

«... Εὐρέθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐμπορεύματα κατὰ τὴν 12 Ἀπρ. 97, τὰ ὅποια εἶχον ὑποβληθῇ εἰς τελωνιακὸν δασμὸν κατὰ τοὺς νόμους τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ ἄλλα εἰς τὸ τελωνεῖον. Ἡ αἰφνιδία ὀπισθοχώρησις τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ἐπέφερε τὴν τριχυμίαν ἐκείνην εἰς τὸν θεσσαλικὸν πληθυσμὸν καὶ εἰς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ. Ἡ ἀντίστασις ἢ ἀντιπαχθεῖσα εἰς Βελεστῖνον, ἢ ἄμυνα ἐκείνη ἔδωκεν εὐκαιρίαν εἰς πολλοὺς τῶν ἐμπόρων νὰ μεταφέρωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν εἰς Βῶλον καὶ ἐξεῖθεν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἵνα μὴ ὑποστῶσι ὅ,τι οἱ ἐν Λαρίσσει, Τουρνάβῳ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. Ἀλλ' ὅλοι δὲν εἶχον τὰ μέσα τῆς μεταφοράς, οἱ δὲ ναῦλοι ἦσαν μεγάλοι. Μέρος ὅμως τῶν ἐμπορευμάτων ἤλθεν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Εὐβοίαν μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης ἐπανεφέρον τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλ' εὗρον ἐκεῖ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, τὰς τουρκικὰς τελωνειακὰς ἀρχάς καὶ ἐπλήρωσαν νέους δασμοὺς κατὰ τοὺς ὀθωμανικοὺς νόμους, δηλαδὴ 8⁰/₁₀ τὸν τελωνειακὸν δασμὸν κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν σύστημα, καὶ 3⁰/₁₀ διὰ δημοτικὸν καὶ λιμενικὸν φόρον. Εὐρέθησαν ὅμως καὶ πρὸ μεγάλων δυσχερειῶν, διότι εὗρον ἐκεῖ δεινὸν συναγωνισμόν...»

«... Ὑπάρχει καὶ ἄλλη κατηγορία, ἡ τῶν μικρεμπόρων Θεσσαλῶν, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον τὰ μέσα, οὔτε εὐκολίαν νὰ πρόβῳσιν εἰς τοιαύτας κερδοσκοπικὰς ἐπιχειρήσεις, διότι εὐρέθησαν ἀνοικτοί, ὡς λέγεται, καὶ τὰς μικράς των πιστώσεις εἶχον εἰς τὴν θεσσαλικὴν των πεδιάδα, ὡς πολλοὶ ἔμποροι τοῦ Βῶλου, καὶ εἰς τ' ἄλλα μέρη τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ὅμως εὐρίσκοντο καὶ τὰ πρὸ τοῦ πολέμου τελωνισθέντα ἐμπορεύματα τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ ποσά, τὰ σκοπίμως ὑπὸ τινων ἐξογκούμενα, πρέπει νὰ ἔχγητε ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ μέγα ποσὸν εἶνε τὸ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ χρήσιμον καὶ ἄλλο ποσόν, τὸ ὅποϊον θέλει ἀποσυρθῇ πρὸ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Τούκων ἐκεῖθεν τῶν ἐλληνικῶν ὁρίων...»

«... Τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπιτρο-

πῆς, θεωρῶ π λ η μ μ ε λ ές, έ π ι κ ί ν δ υ ν ο ν, έ π ι ζ ή μ ι ο ν, ά δ ι κ ώ τ α τ ο ν, σ χ ε δ ό ν ά π ά ν θ ρ ω π ο ν. Διότι, κύριοι βουλευταί, δέν πρέπει νά λητμονήσητε περί τίνος πρόκειται. Ός πόρισμα όλης αύτης τῆς έργασίας μας έρχεται ό χαρακτηρισμός τών είδών, τά όποία δέν θέλουσιν ύποβληθῆ εἰς τελωνειακόν δασμόν κατά τās διατάξεις τοῦ νομοσχεδίου, ό χαρακτηρισμός, λέγω, αύτῶν ώς λ α θ ρ ε μ π ο ρ ε υ μ ά τ ω ν! Δηλαδή οἱ παραβιάζοντες τόν ψηφισθησόμενον νόμον θά ύποπέσωσιν εἰς πράξιν συνεπάγουσαν β α ρ υ τ ά τ ας καί π ο ι κ ι λ ας π ο ι ν άς, αἵτινες δύνανται ν' άποληξώσιν εἰς φοβεράς καταστροφάς...» [σ. 489].

Διά μακρῶν κατέκρινα τās πλείστας τῶν διατάξεων τοῦ νομοσχεδίου, ιδίως δέ τήν τοῦ άρθ. 12 τῆς τελείας άφομοιώσεως τῶν παραβατῶν τῶν δηλώσεων πρὸς τοὺς λαθρεμπόρους! Δέν ήδυνάμην οὐδ' ἐπὶ στιγμῇ νά φαντασθῶ, ότι ό Θεσσαλός, όστις διατελῶν ύπὸ τὸ κράτος τῆς τουρκικῆς κατοχῆς καί εἰσαγαγὼν ἐν πλήρει μεσημβρία έμπορεύματα, άφοῦ προηγουμένως σενεμορφώθῃ μὲ τās διατάξεις τῶν τελωνειακῶν άρχῶν—**αἵτινες διὰ συνθήκης εἶχον άναγνωρισθῆ ώς νόμιμοι έστω καί προσωρινῶς**— καί έπλήρωσε τόν δασμόν εἰς όθωμανικάς άρχάς, ήδύνατο νά καταδιωχθῆ ώς λαθρέμπορος, καταδικαζόμενος μὲν εἰς τὸ όκταπλοῦν τοῦ τέλους, τοῦ όποίου τὸ ήμισυ ήθελε δωρηθῆ εἰς τοὺς καταδότας—είλικρινεῖς ή δολίους— καί προσέτι, ότι ήδύνατο νά τιμωρηθῆ διὰ τῶν ποινῶν τῆς κλοπῆς, άναλόγως τοῦ ποσοῦ καί μέχρι κκκουργήματος, ώς τὰ περί τούτου έρρύθμισεν ό νόμος τοῦ 1892! Υπεστήριξα λοιπόν ότι πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις έπρεπε νά παλειφθῶσιν.

Οἱ κύριοι Σιμόπουλος καί Σκουζές μὲ άντέκρουσαν, έπίσης ό κ. Δηλιγιάννης, ύποστηρίζοντες τὸ νμ.σχδ. τῆς έπιτροπῆς, ό δέ κ. Λυμπρίτης άποκρούων πάσαν τροπολογίαν, ήτις ήδύνατο νά καταστήσῃ άνεκτόν τὸ νομοσχέδιον, έλεγε: «έάν τροποποιηθῆ τὸ νμ.σχδ., ώς προτείνετε, εἶναι ώς ν' άφήσητε τὰ πάντα ελεύθερα» [σ. 499]. Εἰς τόν βουλευτὴν Τουρνάβου έσπευσα άμέσως ν' άπαντήσω τάκόλουθα:

«... 'Αλλά τὸ νομοσχέδιον θά ψηφισθῆ δι' όλον άνεξα ι-

ρέτως τὸν θεσσαλικὸν πληθυσμόν, θὰ ἐφαρμο-
σθῇ μὲ τὸ αὐτὸ μέτρον διὰ τὴν τυχὸν κερδοσκοπὸν, περὶ οὗ πρὸ
μικροῦ ὠμίλει, ἀλλ' ἴσως καὶ μὲ τὴν αὐτὴν αὐστη-
ρότητα διὰ τὸν χωρικὸν καὶ τὸν μικρέμπορον· δηλαδὴ
καὶ κατ' ἐκείνων ἔτι τῶν μικρεμπόρων, οἵτινες μεταφέρουσι τὰ
ἐμπορεύματά των ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἢ καὶ κατὰ τῶν μικρεμπο-
ρίστων ἐν τοῖς χωριδίοις διότι ὁ νόμος οὐδεμίαν ποιεῖ-
ται διάκρισιν» [σ. 499].

Ἐλαβον τὸν λόγον καὶ ἐφ' ἑκάστου τῶν ἄρθρων τοῦ
νμσχδ., πολλὰς ὑποδείξας βελτιώσεις ἰδίως ἐπὶ τῶν ἄρθ-
ρων **1**ου [σ. 493. 494. 496. 497. 499] **6**ου [σ. 500]
9ου [σ. 501], αἵτινες, ἐὰν ἐγένοντο δεκταί, ἤθελον ἴσως
καταστήσῃ τὸν νόμον δεκτικὸν ἐφαρμογῆς ἄνευ ἀδικιῶν,
ἄνευ κλονισμοῦ καὶ ἄνευ καταστροφῶν. Κατὰ τὴν ἰδίαν
συνεδρίαν ἐκ τῶν θεσσαλῶν συναδέλφων ὠμίλησε καὶ ὁ κ.
Σχινᾶς ὡς πρὸς τινὰς βελτιώσεις.

Τῇ 18 Μαρτ. 98 ὁ ὑπουργὸς ὑπέβαλεν ἕτερον νμσχδ.
κατὰ τὰς προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς, ἐφάνη δὲ πολυσπεύ-
δων εἰς τὴν ψήφισιν τοῦ τερατώδους ἐκείνου ἔργου. Γνω-
ρίζων τὴν ἀπροσεξίαν, μεθ' ἧς ψηφίζονται οἱ νόμοι καὶ
φοβηθεὶς, ὅτι ἐντὸς δύο τῶν πολλῶν ἡμερῶν ἦτο ἐνδεχόμενον
νὰ ψηφισθῇ ἀπαράλακτον ἐξεπόνθησα ὁλόκληρον νμσχδ.
μετὰ αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, διὰ τοῦ ὁποίου προετείνοντο
σπουδαιόταται βελτιώσεις, δυνάμεναι νὰ μειώσωσι τὸ κα-
κόν, ὅπερ κυρίως καὶ πρωτίστως ἐγέννησεν ἡ κυβερνητικὴ
ἀπρονοησία, **μὴ εἰδοποιήσασα τοῦλάχιστον ἐγκαί-
ρως τὸν ἐμπορικὸν κόσμον, ὅπως προφυ-
λαχθῇ ἐκ τῆς τοιαύτης παγίδος.** Εἶχον παρακα-
λέσῃ πολλοὺς τῶν συναδέλφων, ἵνα πρὸ τῆς ὑποβολῆς συ-
σχεφθῶμεν ἐπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς συνε-
δριάσεως εἰς τὴν βουλὴν ἦλθον μόνον οἱ κύριοι Σχινᾶς καὶ
Τσαμαγκίδης, οἵτινες καὶ συνυπέγραψαν αὐτό. Μὴ οὔσης
δυνατῆς τῆς ἀναβολῆς, ὑπεβλήθη οὕτω τῇ 19 Μαρτ. 98
[σ. 523. — Παράρτ. σ. 204, ἀριθ. 152]. Περὶ τὸ τέλος
τῆς συνεδρίας ἐκείνης ἤρξατο ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ νμσχδ.,
κατὰ τοῦ ὁποίου ὠμίλησεν ὁ βουλευτὴς Τρικκάλων κ.

Κριεμάδης, μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ δριμύτητος διὰ μακρῶν καὶ ἐγώ, δηλώσας ὅτι καὶ ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου ἄρθρου ἠθέλων ζητήσῃ τὸν λόγον, ὅπως πολεμήσω διατάξεις δρακοντείας [σ. 543-5]. **Ἀλλ' εὐαρεθμότατοι** ἐκάθηντο ἐν τοῖς βουλευτικοῖς ἐδωλίοις, τούτου δ' ἕνεκεν καὶ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

§ 84. — Ἡ διὰ διατάγματος φορολογία !

Ματαιωθείσης τῆς συζητήσεως, ἀναμφισβήτητον κατὰ τὴν πεποίθησίν μου εἶναι, ὅτι ἡ κυβερνησις **δὲν ἠδύνατο πλέον** νὰ διατάξῃ τὴν διὰ διατάγματος εἰσπραξίν τελωνειακῶν δασμῶν περὶ ἐμπορευμάτων, εἰσαχθέντων καὶ τελωνισθέντων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ξενικῆς κατοχῆς ἐν Θεσσαλίᾳ. Καὶ ὅμως διὰ πολλῆς αὐθιχεσίης ἐξεδόθησαν τ' ἀπὸ 19 Ἀπριλ. καὶ 17 Μαΐου 98 διατάγματα, ἅτινα **ἀμέσως** ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς τωρ ὠνόμασα **ἐκθεσμὰ** εἰς ἀπκνήσεις φιλικῶν ἐπιστολῶν ἐκ Βώλου. Ἀλλὰ βραδύτερον καὶ οἱ κύριοι Ε. Ψαρᾶς, καθηγητῆς τῆς νομικῆς σχολῆς, Ἀ. Μομφερράτος, νῦν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργός, Κ. Ἐσλιν, τέως πρόεδρος τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν καὶ νομάρχης, καὶ Κ. Μακκᾶς, τέως νομικὸς σύμβουλος ἐχαρακτήρισαν **παράνομα** διὰ τῆς ἀπὸ 26 Ἰουλ. 98 γνωμοδοτήσεώς των («Νεολόγος» 30 Ἰουλ. 98). Δὲν ἐλλείπουσι νομίζω μάλιστα καὶ ἐπιχειρήματα, ἵνα τὰ διατάγματα ταῦτα θεωρηθῶσι καὶ ὡς *ἀντικείμενα* εἰς τὰς διατάξεις τοῦ συντάγματος.

Περὶ τὸν νὰ προσθέσω πλείονα ἐπὶ τοῦ φλέγοντος τούτου ζητήματος, περὶ τοῦ ὁποίου ἄλλως τελευταῖον ἐξεδήλωσα τὴν γνώμην μου — καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν του — ἥτις δὲν ἀναιρεῖ ὅσα ἀνέκαθεν ὑπεστήριξα («Θεσσαλία» 24 Δεκεμβρ. 98). Ἀλλὰ τὸ ἄρθριδίον μου ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς ἕνεκα τῆς προσεγγίσεως τῶν ἐκλογῶν ἐκμεταλλενομένους τὸ τῶν ἐμπορευμάτων ζήτημα ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἐνδιαφερομένων, νὰ δημοσιεύσωσιν ἀμέσως ψεύδη τινὰ ἐναντίον μου, ἅτινα ἀμέσως ἀνήρρεσα («Φωνὴ τοῦ Λαοῦ» 9

Ἰαν. 99). Τοῦτο μόνον παρατηρῶ, ὅτι αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ ἀδικίαι ἀναντιρρήτως ἤθελον εἶσθαι ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μείζονες, ἐὰν μὴ ἀντετασσόμην ἐν τῇ βουλῇ καὶ ὅτι ἔχω πάντοτε τὸ θάρρος τῶν πεποιθήσεών μου, ὡς δικαιοῦμαι νὰ πιστεύω, ὅτι ἀπέδειξεν ἡ πολυετὴς πολιτικὴ μου πορεία Ἐὰν δὲ δὲν ἐπειθόμην, ὅτι πρόκειται περὶ παρὰ νόμου καὶ ἀδικοτάτης φορολογίας, οὐτ' ἐντὸς οὐτ' ἐκτὸς τῆς βουλῆς θὰ ἐδυσκολευόμην νὰ ἐκδηλώσω τὴν γνώμην μου, καὶ ἐὰν αὕτη ἀπήρεσκεν εἰς οἷους δῆποτε ἢ ὅσους δῆποτε.

Ὅπως δὴ ποτ' ἂν ἦ, ἡ νέα βουλὴ συμφῶνως καὶ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ νῦν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργοῦ δέον νὰ ἀκυρώσῃ τὰ διατάγματα ταῦτα. Ἀφοῦ δ' ἐκ τῶν γενομένων δηλώσεων ἀπεδείχθη, ὅτι τερατώδεις ἦσαν μῦθοι τὰ περὶ καταπληκτικῶν κερδοσκοπιῶν ἄλλοτε διατυμπανισθέντα, δὲν εἶναι βεβαίως λογικόν, δὲν εἶναι φιλόκνηρον οὐδὲ δίκαιον — καὶ ἐὰν ἦτο νόμιμον — ἥδη, ὅτε ἐγνώσθησαν πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι καὶ αἱ μεγάλαι τῆς Θεσσαλίας καταστροφαί, νὰ προστεθῶσι καὶ νομοθετικοὶ καταδιωγμοί. Πιστεύω δὲ ὅτι ἡ νέα βουλὴ θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀλληλένδετον ἀπάντων τῶν θεσπασμῶν, ὡς ἐκ τῆς στενωπότητος συναφείας τῶν ἐμπόρων πρὸς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς τάξεις τῶν κατοίκων, τῶν ὑποστάντων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πανολεθρίαν ἢ μεγάλας ζημίας ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῆς μακροῦς τουρκικῆς κατοχῆς.

§ 85. — Διάφορα.

Ι. — Φορολογία ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Νύξιν περὶ τῆς παρὰ νόμου ἐν Θεσσαλίᾳ φορολογίας ἔδωκα εἰς τὴν κυβέρνησιν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Νοεμ. 97 [σ. 9]. Τῇ δὲ 5 Δεκ. 97 ἀνέπτυξα, ὅτι κατὰ τὰ διεθνή νόμιμα καὶ συμφῶνως πρὸς τὴν προκαταρκτικὴν εἰρήνην, δὲν ἐδικαιοῦντο αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ νὰ εἰσπράττωσι φόρους, ὑποβαλὼν περὶ τούτου καὶ ἐπερώτησιν, εἰς ἣν ἀμέσως ὁ πρωθυπουργὸς ἀπήντησεν, ὁμολογήσας τὸ ὀρθὸν τῶν

παρατηρήσεών μου καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ [σ. 114. — Ἐπ. πρακτ. σ. 100]. Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ τὴν 27 Δεκ. 97, ὅτε ὁ πρωθυπουργὸς ἐβεβαίωσε τὴν βουλὴν, ὅτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς διετάχθη «νὰ ποιήσῃται ἐντόνους παραστάσεις παρὰ τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ καὶ νὰ αἰτησῇται τὴν παῦσιν τῆς ἐνεργουμένης ἐν Θεσσαλίᾳ παρκνομίου καὶ καταπιεστικῆς φορολογίας» [σ. 127]. — Ἐπίσης τῇ 9 Μαρτ. 98, ὅτε καὶ περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ γενομένων κακώσεων καὶ καταπίεσεων ἐγένετο συζήτησις, ὑπέδειξα δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας πρὸς μεσολάβησιν τῶν Δυνάμεων, ἰδίως πρὸς πρόληψιν κακουργημάτων κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅπερ ὁ ἀμέσως ἀπαντήσας πρωθυπουργὸς ὑπεσχέθη [σ. 341. 342].

2.— Διετὴς φορολογικὴ ἀτέλεια ἐν Θεσσαλίᾳ κτλ. Ἐπὶ τοῦ ν. *ΒΦΔΖ* 17|18 Μαρτ. 98 παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν πρὸς βελτίωσιν αὐτοῦ [24 Φεβρ. 98, σ. 210. 211]. Κατὰ τῆς ψηφίσεώς του ἐγένετο ἀντιδρασίς τις ὑπὸ ὀμάδος τινὸς ἐκ τῶν δηλιγιαννικῶν, ἧς προϊστάτο ὁ βουλευτὴς Ἀττικῆς κ. Ἀγγελόπουλος. Εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἐναντιοφρονούντων ἀπήντησα [4 Μαρτ. 98, σ. 329], ἰδίως κατὰ τὴν γ'. συζ., ὅτε ἐπιμόνως προτείνεται νὰ ἐξαίρεθῇ ἡ ἐπρχία Βῶλου τῆς ἀτελείας, ὅπερ ἐπαρκῶς ἀντέκρουσα. Ἀνεφύη δ' ἐπεισόδιον μετὰ τοῦ κ. Ἀγγελοπούλου ἕνεκα ἀνακριβῶν πληροφοριῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν παρ' ἐμοῦ γενομένην (17—26 Μαρτ. 97) ἐπιθεώρησιν τῆς μεθορίου γραμμῆς πρὸ τοῦ πολέμου, ἧς ἀμέσως ἀνεσκεύασα [σ. 351—3. 359—360].— Πρὸς μείζονα διασάφισιν, ὅτι εἰς τὴν ἀτέλειαν συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ ἐλαῖαι κατ' ἀπόφασιν τῶν βουλευτῶν Βῶλου ἠρώτησεν ὁ κ. Σχινᾶς (21 Μαρτ. 98), τὴν δὲ καταφατικὴν ἀπάντησιν τοῦ ὑπ. ἐζήτησα νὰ σημειωθῇ εἰς τὰ ἐπ. πρακτικὰ [σ. 580.—Ἐπ. πρακτ. σ. 303].

3. — Περίθαλψις προσφύγων. Τηλεγράφημα τῶν ἐν Ἐηροχωρίῳ προσφύγων ἀνεκοίνωσα [18 Σεπτ. 97,

σ. 1264]. Τῇ 6 Νοεμ. 97 βραχέα τινὰ περί περιθάλψεως τῶν προσφύγων [σ. 5]. Τῇ 25 Φεβρ. 98 ἀνακοίνωσις τηλεγραφήματος τῶν ἐν Χαλκίδι καὶ παραστάσεις περί τῶν ἐν Τουρνάβῳ, Καζακλάρ, Σμοκόβῳ, Δρανίστῃ, Θραψιμίῳ καὶ Ἀλμυρῷ προσφύγων [σ. 218]. Περί τοῦ αὐτοῦ θέματος τῇ 28 Φεβρ. 98 [σ. 260].

4. — Στρατιωτικαὶ εἰσφοραί. Συνεχεῖς, πυκνάς, ἄλλεπαλλήλους, ἐπιμόνους παραστάσεις ὑπέβαλον εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τοῖς ὑπουργείοις, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ ἀποζημίωσις τῶν δυνάμει τοῦ κάκιστα ἐφαρμοσθέντος νόμου περί τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν εἰσφορῶν δικαιοιμένων δι' ἡμιόνους καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν, δι' ἀμάξας, φορτηγίδας κλπ. [6 καὶ 8 Νοεμ. 5. Δεκ. 98. σ. 5, 45, 47, 121]. Καὶ ρητὴν ἐπερώτησιν περί τούτου ὑπέβαλον [8 Νοεμ. 97. — Ἐπ. πρακτ. σ. 77], εἰς ἣν ἀπήντησεν [8 Νοεμβρ. 97, σ. 47] ὁ ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν, καταθέσας καὶ σημειώματι. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τούτων πολλοὶ ἀπεζημιώθησαν, μετὰ τινος πάντοτε γλισχρότητος, μένει ὅμως νὰ λύσῃ ἡ νέα βουλὴ τὸ ζήτημα τῶν ἀποζημιώσεων διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀποζημιωθέντων ἢ ἀποδοθέντων ἡμιόνων, διότι τὰ ὑπουργεῖα προδήλως ἔνεκα παρερμηνείας τῶν νόμων ἀρνοῦνται τὴν πληρωμὴν.

5. — Πληρωμὴ ἐκκαθαρισμένων ἀπαιτήσεων. Πρὸς ἀνακούφισιν τῶν παθόντων ὑπεστήριξα πάντοτε, ὅτι ἡ κυβέρνησις ὤφειλε πρὸ παντὸς νὰ πληρώσῃ τὰ εἰς Θεσσαλοὺς παρὰ τοῦ Δημοσίου ὀφειλόμενα ἐξ ἐκκαθαρισμένων ἀπαιτήσεων, ὡς ἐνοίκια, καθυστερουμένους μισθοὺς κλπ. [6 Νοεμ. 5 Δεκ. 97, 20 Φεβρ. 98. σ. 5, 121, 144].

6. — Προκαταβολὴ μισθῶν δημοτικῶν ὑπαλλήλων. Ἐπὶ τοῦ ν. ΒΦΚΒ' 25] 28 Φεβρ. 98, δν ὑπεστήριξα κατ' ἀρχὴν, ὑποβιβάζων καὶ τροπολογίαν τινὰ [4 Δεκ. 97 σ. 6, 111. — Παράρ. σ. 54 ἀριθ. 122], ὡμίλησα τῇ 5, 6 καὶ 27 Δεκ. 97 [σ. 121, 125, 128].

7. — "Αδειαι εἰς ἐφέδρους Θεσσαλοὺς. Ἐπε-

ρώτησιν περί τῶν εἰς Θεσσαλοὺς στρατιῶτας καὶ ναύτας ἀδικιῶν ὡς πρὸς τὴν μὴ χορήγησιν ἀδειῶν ὑπέβαλον [19 Αὐγ. 97, σ. 1221. — Ἐπ. πρακτ. σ. 417], εἰς ἣν ἀμέσως ἀπήντησεν ὁ πρωθυπουργὸς [σ. 1224], πρὸς δὲ ἀνταπήντησα [σ. 1225]. Γενικώτερον ἐξήτασα τὸ θέμα τοῦτο, ζητήσας καὶ στατιστικὰς πληροφορίας [7 Νοεμ. 97, σ. 17. — Ἐπ. πρακτ. σ. 13], κατατεθείσας βραδύτερον.

8. — Περὶ ταχείας ἐκδικάσεως τῶν λιποτακτῶν, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους ὑπέδειξα καὶ τὴν ἀνάγκην διακρίσεως μεταξὺ τῶν λιποτακτησάντων μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Δαρδύλλου καὶ μετὰ τὴν προκαταρκτικὴν εἰρήνην. Ζητήσας καὶ ὠρισμένης πληροφορίας [7 Νοεμβ. 97, σ. 16. — Ἐπ. πρακτ. σ. 13], κατατεθείσας βραδύτερον, καὶ ὑποστηρίξας τὴν σύστασιν τρίτου στρατοδικείου ὠμίλησα τῇ 23, 26 καὶ 27 Φεβρ. 98 [σ. 177, 235, 250, 252 καὶ 254].

9. — Ἀποζημιώσεις καὶ πιστώσεις. Ὑπὲρ τοῦ ν. ΒΦΜ' 21 Μαρτ. 98 περὶ διαθέσεως τῶν πιστώσεων τῶν 7,500,000 δραχμῶν (πράγματι δὲ 10,000,000) ὠμίλησα τῇ 27 Φεβρ., 5, 11 καὶ 13 Μαρτίου 98 [σ. 255, 257, 338, 405, 451]. Κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ ἄρθρ. 9 ἐπὶ τῇ προτάσει μου ἐσημειώθη εἰς τὰ πρακτικά, ὅτι αἱ ὑποχρεώσεις τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἐκ τοῦ ν. 8 Ἰαν. 97 τηροῦνται ἐν ἰσχύϊ [12 Μαρτ. 98, σ. 451. — Ἐπ. πρακτ. σ. 253].—Τὸ δὲ ἀπὸ 18 Φεβρ. 98 ἐκ μέρους ὅλων τῶν Θεσσαλῶν βουλευτῶν ὑποβληθὲν νμοσχδ. τοῦ τρόπου τῆς βεβαιώσεως τῶν ἐκ τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἔχθρου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατοχῆς τῆς Θεσσαλίας ζημιῶν πρὸς κανονισμόν τῆς ὀφειλομένης ἀποζημιώσεως [Παράρ. γ'. συν. σ. 58, ἀριθ. 30] συνυπεγράψα καὶ ἐγὼ Ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐσπευσμένης λήξεως τῶν ἐργασιῶν δὲν κατωρθώθη ἡ ἐπ' αὐτοῦ συζήτησις, ἣν δὲν ἦτο δυνατόν οὐδὲ συνέφερε νὰ προκαλέσωμεν πρὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ νμοσχδ. περὶ τῆς φορολογικῆς ἀτελείας.

10. — Τὰ Σχολεῖα ἦτο δυνατόν μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης καὶ κατὰ τὰ διεθνή

νόμιμα νὰ λειτουργήσωσιν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας καὶ ἰδίως ἐν Πηλῳ. Ἦτο δὲ καὶ δίκαιον τοῦτο, ἀφοῦ οἱ διδάσκαλοι ἐπληρώνοντο, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐγὼ ἐσυνηγόρησα (27 Δεκ. 97, σ. 126. — 21 Φεβρ. 98, σ. 155), ὁ δὲ ὑπ. ἐπὶ τῇ συστάσει μου ἐμερίμνησε διοικητικῶς [σ. 126] καὶ βραδύτερον ὑπέβηκε νμσχδ. πρὸς τοῦτο, ὅπερ καὶ ἐψηφίσθη [σ. 241]. Ὑπεστήριξα ἐν τῇ βουλῇ [7 Νοεμ. 97 σ. 5], ὑπέμνησα [8 Νοεμ. σ. 46] καὶ ρητὴν ὑπέβαλον ἐπερώτησιν [5 Δεκ. σ. 114. — Ἐπ. πρακτ. σ. 100] καὶ αὐθις ἐπανέλαβον [27 Φεβρ. 98 σ. 241], ὅπως διαταχθῶσιν οἱ δημοδιδάσκαλοι νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς θέσεις των, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς μέχρι τέλους δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο.

II. — Ἑκπαιδευτικὰ τέλη. Τῇ 6 Νοεμ. 97 προέτεινα ἵνα διοικητικῶς χορηγηθῇ εὐκολία κατὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν ἐκ Θεσσαλίας σπουδαστῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ζιτούντων νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς ἐξετάσεις [σ. 5]. Τοῦτο ὑπέμνησα [8 Νοεμ. σ. 46] καὶ βραδύτερον, ὅτε δὲ ὁ ὑπ. ὑπέβαλε νμσχδ. ὑπέδειξα αὐτῷ τὴν ἀνάγκην, ὅπως μέχρι τῆς ψηφίσεως τοῦ ἐκδοθῶσι διαταγαί, ἵνα μὴ παρακωλυθῇ ἡ πρόοδος τῆς ἐγγραφῆς καὶ τῶν ἐξετάσεων [σ. 46]. Κατὰ τὴν β'. συζ. προέτεινα [4 Δεκ. σ. 112] νὰ ἐπεκταθῇ τὸ μέτρον καὶ διὰ τὸ β'. ἐξάμηνον, ὅπερ ἀπεδέξατο ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ βουλὴ. Κατὰ τὴν γ'. συζ. ἐγένετο δεκτὴ τροπολογία μου ἐπὶ τοῦ ἀρθ. 4 [σ. 124], ἐπὶ τοῦ ἀρθ. δὲ 1 ἐγένετο δεκτὴ [5 Δεκ. σ. 122] καὶ ἑτέρα τροπολογία μου. Τῇ προτάσει μου ἀφωμοιώθησαν ὡς πρὸς τοῦτο οἱ φοιτηταὶ καὶ μαθηταὶ ἐκτὸς τῶν ἐκ Κρήτης καὶ Ἡπείρου καὶ οἱ ἐκ Μακεδονίας [σ. 124]. Οὕτως ἐψηφίσθη ὁ ν. ΒΦΙΖ' τῆς 16 Δεκ. 97. Τῇ 21 Φεβρ. 98 σύστασιν περὶ ταχείας ἐκδόσεως τοῦ δ. διὰ τὸ θερινὸν ἐξάμηνον [Ἐπ. πρακτ. σ. 125], ὅπερ καὶ ἐξεδόθη. Ἀπούσης τῆς βουλῆς δὲν ἐλήφθη νομοθετικὴ πρόνοια διὰ τὸ χεῖμερινὸν ἐξάμηνον τοῦ 1899. ἡ δὲ κυβέρνησις — παρὰ τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἔδωκεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν βουλευτῶν—ἀδικαιολογήτως βασανίζει τοὺς σπουδαστάς.

12. — Σήμανσις ἐγγράφων. Ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ νμ.σ.δ. πρὸς σήμανσιν ἐγγράφων κατὰ τὴν ξενικὴν κατοχὴν ὑπέβαλον τροπολογίαν [25, 26 Φεβρ., 2 Μαρτ. 98. σ. 239, 240. 290. 291. — Παράρτ. σ. 140, ἀριθ. 72].

13. — Δωρεαὶ ὑπὲρ ἐθνικῶν σκοπῶν. Τῇ 19 Αὐγ. 97 ἠρώτησα τὴν κυβέρνησιν «πόσα καὶ παρὰ τίνων ἐδωρήθησαν ποσὰ ὑπὲρ ἐθνικῶν σκοπῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1864 μέχρι σήμερον διὰ τοῦ βασιλέως, ἐὰν ἐδαπανήθησαν ὅλα ἢ μέρος καὶ πρὸς τίνας σκοπούς, ἐὰν δὲν ἐδαπανήθησαν, ποῦ εἶνε κατατεθειμένα, ἀπὸ τίνος ἐποχῆς καὶ ἐπὶ τίνι τόκῳ» [σ. 1222. — Ἐπ. πρακτ. σ. 417]. Ὁ πρωθυπουργὸς ἔδωκεν ἀνεπαρκεστάτην ἀπάντησιν, μὴ συμβιβάζομένην πρὸς τὰ κατὰ καιροὺς δημοσιευθέντα, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκ δευτέρου ἔλαβον τὸν λόγον [σ. 1225].

14. — Περὶ τῆς βεβλαμένης βαμβακοπυρίτιδος καὶ περὶ ὑπεξαίρεσεως χαλκίνων δακτυλίων ὀβίδων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Σκουλούδη ἐπερώτησις, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος, ζητήσας τὴν ἀποκαλύψιν τῆς ἀληθείας (7 Δεκ. 96. σ. 467).

15. — Περὶ ἀναδιορισμοῦ τῶν ἀπολυθέντων ἐφέδρων σύστασιν ὑπέβαλον τῇ 26 Φεβρ. 98, εἰς ἣν, ἀμέσως ἀπαντήσας ὁ πρωθυπουργός, ἐδήλωσεν ὅτι αὕτη ληφθήσεται ὑπ' ὅψιν [σ. 229].

16. — Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Φίλικος Καβαλλόττη τῇ προτάσει μου ἀπεστάλη συλλυπητήριον τηλεγράφημα κατ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς (24 Φεβρ. 98 σ. 205).

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Si mundus decipi vult,
decipietur.

LIVIVS

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῶν παρ' ἐμοῦ πεπραγμένων εὐελπιστῶ, ὅτι ἀπέδειξα τὴν ἐμὴν προσπάθειαν, ἵνα μὴ παρεκκλίνω ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν μου. Αἱ πολιτειακαὶ καὶ αἱ ἐθνικαὶ περιστάσεις ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ὁ βουλευτικός μου ὁβολός, ἀντὶ θετικωτέρων ἀποτελεσμάτων, συνετέλεσε μᾶλλον ὥς διαμαρτυρία ἐπὶ τοῖς τελεσθεῖσιν. Ἐχῶ ὅμως τὴν συνείδησιν ἀναπεπαυμένην, ὅτι εἰργάσθην κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν καὶ ἀπ' ἀγαθοῦ τοῦ συνειδότος.

Τὸ μέγα σφάλμα μου—ὅπερ εἰλικρινῶς ἐξομολογοῦμαι ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ—εἶνε τὸ ὅτι ἐπίστευσα, ὅτι ὑπὸ τὰς πολιτειακὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς διατελεῖ ἡ Ἑλλάς, ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ διεξαχθῇ πόλεμος φυλετικός, ἐθνικός, **τούλάχιστον ἀληθής**. Αἱ γενόμεναι ὅμως ἐκδηλώσεις ἦσαν τοσοῦτον ἀπατηλαί, ἡ ἰδέα πολέμου εἰκονικοῦ μοὶ ἐφαίνετο τοσοῦτον τερατώδους, ὥστε οὐδεὶς, πιστεύω, οὔτε προεῖδεν οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ αὐτήν. Τοῦτο ἐλαφρύνει τὴν συνείδησίν μου. Εἰς τοὺς μὴ ἀποσοβήσαντας ὅμως τὰ ἐθνικὰ δυστυχήματα, ἐπιρρίπτοντας δὲ τὰς ἀποτυχίας εἰς τὴν ράχιν τῶν βουλευτῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἢ εἰς τὸ ἀπαράσκευον τοῦ στρα-

τοῦ καὶ τοῦ στόλου—ἐὰν μὲν ᾤσαν πρωθυπουργοὶ ἢ ὑπουργοὶ, ζητῶ τὴν ἄδειαν νὰ ὑπομνήσω τὴν γνώμην τοῦ Βήκονσφιλδ, ὅτι μόνον ἀνόητοι κυβερνῆται δύνανται νὰ περιφρονήσωσι τὴν κοινὴν γνώμην, ἀλλ' ἡλίθιοι παρασύρονται ὑπ' αὐτῆς, οἱ δ' εὐφυνεῖς διαφωτίζονται καὶ καθοδηγοῦσιν αὐτήν.—ἐὰν δὲ ὑπουργοὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν ἢ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου—συνταγματικῶς ὑπεύθυνοι—ἢ ἐὰν ἀρχῶσι τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων—μόνον ἠθικῶς ὑπεύθυνοι—ἐρωτῶ, διὰ τί, ἐν καιρῷ εἰρήνης δὲν παρεσκεύασαν ἀξιόμαχον στρατὸν καὶ στόλον; Διὰ τί τοῦλάχιστον, ἐν πληρεστάτῃ ὄντες γνώσει τούτου καὶ εἰς τὰ μυστήρια τῆς διπλωματίας μεμυημένοι—ἀντὶ νὰ διαλύσωσι τὰ νέφη τοῦ πολέμου—ἐκάλεσαν πάντα Ἑλληνα καὶ φιλέλληνα εἰς ἔθνικὸν ἀγῶνα;

*

Ἐκ μακρᾶς τοῦ παρελθόντος μελέτης ἐμόρφωσα τὴν πεποίθησιν, ὅτι καὶ τῶν ὑπερβολικῶς αἰσιοδόξων ἐπιζημιώτεροι εἰς τὴν πολιτείαν εἶνε οἱ ἄγαν ἀπαισιόδοξοι.—ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἶνε ἄξιος κρείττονος τύχης καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν στερεῖται ἱκανῆς ζωτικότητος, ὅπως στερεῶς κρατήσῃ τὸ σκῆπτρον τῆς ἡγεμονίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ὅτι ἢ ἐνεστῶσα τοῦ Πανελληνίου κατάστασις πρωτίστως εἶνε ἔργον ξενικῶν ἐπιδράσεων, ἃς ὅμως ἠδύναντο νὰ ἐξουδετερώσωσιν οἱ Ἕλληνες πολιτευταί, ἐὰν μὴ εὐκόλως ἔνεκα τῆς φιλαρχίας τῶν ἐπιπτῶν εἰς τὴν παγίδα τῶν ἐπιτηδείων.—ὅτι ἐὰν οἱ μὲν ἀδιάφοροι ἐξέλθωσι τῆς ἐνόχου οὐδετερότητός των, οἱ δὲ δίκην γραϊδίων μεμψιμοιροῦντες, ἀλλ' ἅμα καὶ συμφεροντολογοῦντες ἔχωσιν ὥς πολικὸν ἀστέρα τὸ ἡσιόδειον «καὶ δὲ δύναμιν ἔρδειν».—ὅτι ἐν

τέλει εὖν καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐκτελεσθῶσι, βεβαίως διὰ τακτικῆς καὶ συνεχοῦς, εἰλικρινοῦς καὶ μεθοδικῆς ἐργασίας δύνανται τὰ καθ' ἡμᾶς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς ὁδὸν πραγματικῆς βελτιώσεως. Ἐὰν ὅμως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς σταυρώσῃ τὰς χεῖράς του, ἃς ἀναμείνῃ τὴν ὑποδούλωσίν του, οὐδένα αἰτιώμενος.

*

Οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τὴν ἄλωσην τῆς Κορίνθου διώρισαν ἐν Ἑλλάδι δέκα ἐλεγκτὰς ἢ ἐπιτρόπους πρὸς διοίκησιν τῆς χώρας, ἣν βραδύτερον καὶ ὀριστικῶς ὑπεδούλωσαν. Οἱ ἐξ ξένοι ἐν Ἀθήναις ἐλεγκταὶ πολλὰν ἀτυχῶς ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἐκ Ρώμης πρὸ εἴκοσι καὶ πλέον αἰώνων σ υ ν α δ ἔ λ φ ο υ ς τ ω ν.

Πρὸ τοιούτων καὶ τηλικούτων κινδύνων μόνον δι' **ἐθνοσυνελεύσεως** ἡδύνατο νὰ ἐπιζητηθῇ θεμελιώδης θεραπεία· ἀ λ λ' ὑ π ὀ τ ὸ ν ρ η τ ὸ ν καὶ ἀ πα ρ ά β α τ ο ν ὅ ρ ο ν τῆς μορφώσεως περιεσκεμμένου, ὠρίμου καὶ σώφρονος λαϊκοῦ προγράμματος, **ἐν χειρὶ δὲ τῷ θέοντι** καὶ οὐχί, ὡς συνήθως, εἰς βρασμὸν ψυχικῆς ὁρμῆς. Ἐως ὅτου ὅμως παρασκευασθῇ ἑδαφος ἀσφαλὲς πρὸς τοῦτο, ἐπείγουσα ὑφίσταται ἀνάγκη, τὸ μὲν, ὀργανώσεως τοῦ λαοῦ, ἵνα παλαίσῃ ὑπὲρ ἀρχῶν ὠρισμένων, εἰς τοῦτο δὲ τὰ μέγιστα δύνανται νὰ συντελέσωσιν ὁ **τύπος** καὶ οἱ **πολιτικοὶ σύλλογοι** — ὡς δύο ἀκτινοβόλοι φάροι, φωτίζοντες τὸ παρασκευασθὲν ἔρεβος — τὸ δὲ, ἵνα ληφθῶσι ριζικὰ μέτρα καὶ οὐχὶ νομοθετικὰ ἐμπλαστρα, δι' ὧν προσωπιδόφοροι πολιτευταὶ πειρῶνται νάπατήσωσι τὸν λαόν, γελοίως λέγοντες, ὅτι θέλουσι θεραπεύσει τὴν χρονίαν καὶ δεινὴν τῆς πολιτείας νόσον.

*

Συμφέρεи, νομίζω, εἰς τὸ ἔθνος νανοίξῃ τέλος πάντων τοὺς ὀφθαλμούς του. Οἱ ἀληθῶς ποθοῦντες τὴν νῦν Ἑλλάδα **πρότυπον** βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ — σεβαστῇ δὲ πᾶσα πεποίθῃσις — ἃς ὑποστηρίξωσιν, ἀλλ' ἀπροκαλύπτως καὶ ἀπεριστρόφως τὸν περιορισμὸν ἢ τὴν κατάργησιν τοῦ στρατοῦ, τὴν βελτίωσιν τῆς χωροφυλακῆς, τὴν πώλησιν τοῦ στόλου καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, τέλος τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ πλούτου τῆς νῦν Ἑλλάδος. Οὕτω τοῦλάχιστον τὸ δημόσιον ταμεῖον θὰ ἔχῃ πλείονα χρήματα, ἢ δ' ἐν Ἀθήναις πλάτεια τοῦ συντάγματος ὀλιγωτέρους ὑποστρατῆγους — ἀσκηθέντας εἰς τὰς τελετὰς καὶ τὰ συμπόσια — καὶ ὑποναυάρχους — εὐδοκίμως ὑπηρετήσαντας εἰς τὸ Φίληρον καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἀλλ' οἱ ἔχοντες πεποίθῃσιν εἰς τὴν ζωτικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἱ βαθύτερον συναισθανόμενοι τὰς ἐπιβλητικὰς ὑποχρεώσεις τῆς ἐλευθέρας πρὸς τὴν ἀλύτρωτον Ἑλλάδα — λαμβάνοντες διδάγματα ἐκ τῶν Βουλγάρων ἢ καὶ ἐκ τῶν Μαυροβουνίων — ἐργασθήτωσαν σωφρόνως καὶ περιεσκεμμένως **ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς καιροσκόπου πολιτικῆς**, ἵνα προσελκύσωσι τὰ βλεπματὰ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν ἀπανταχοῦ λαῶν τῆς γῆς, οἵτινες ἀγρύπνως ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἴδοὺ καὶ ἔτερον στάδιον, ὅπως διαίρεθῶμεν **εἰς συντηρητικοὺς καὶ εἰς φιλελευθέρους**.

Ἀλλὰ **κάτω, κάτω** ἡ διπρόσωπος, ἡ ἐρμαφρόδιτος, ἡ ἐθνολέτειρα **εἰρηνοπολεμικὴ πολιτικὴ** — ἡ συντρίβουσα μὲν τὴν ἐλευθέραν ἑλληνικὴν γῆν καὶ παρακωλύουσα τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ὑπούλως δὲ ἀφαιροῦσα τὸ αἷμα τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη τῶν συντηρητικῶν — ἀλλ' ἀκεραία — ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ζημιοῦται μὲν ἐθνικῶς,

ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐσωτερικῶς ἐλπίζει εὐημερίαν. Ἐὰν δὲ ἡ τῶν φιλελευθέρων, τὸ κράτος δύναται μὲν νὰ ἐξακολουθῇ ὑφιστάμενον τὰς σχετικῶς μεγάλαις διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον ἥδη γενομένας δαπάνας, ἀλλὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος θὰ προσδοκᾷ, ὅτι, ὅταν ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, θὰ δυνηθῇ νὰ παραστῇ ὁποσοῦν εὐπροσώπως εἰς τὸν παρὰ σκευαζόμενον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγῶνα.

Ἐποσδῆποτ' ἂν ᾖ, τὴν 7 Φεβρουαρίου 1899 καὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν ζήτημα ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ὀφείλει «χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος» εἴτε ἐκ τοῦ ἐνὸς εἴτε ἐκ τοῦ ἄλλου κόμματος νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς ἐντολοδόχους αὐτοῦ τὸ σύνθημά του:

«Κάτω αἱ προσωπίδες!»

«Κάτω τὰ προσωπικὰ κόμματα!»

Τοῦ λοιποῦ μόνον δύο στρατόπεδα :

«Ἡ Φιλελεύθεροι ἢ Συντηρητικοί» .

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΜΟΥ

(1893—1898)

Ἐν ταῖς «**Εὐθύναις**» τοῦ ἔτους 1895 ἐδημοσίευσα (σ. 94—96) πίνακα τῶν μέχρι τοῦ ἔτους ἐκείνου δημοσιευμάτων μου ἐν βιβλίοις, φυλλαδίοις, περιοδικοῖς, συγγραμμασιν, ἐφημερίαις κτ.λ. Τὴν συνέχειαν δημοσιεύω κατωτέρω, διότι τὰ πλεῖστα αὐτῶν, τὰ καὶ σπουδαιότερα, σχετίζονται πρὸς τὰ γεγονότα τῆς τελευταίας τετραετίας καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐκδηλωθεῖσαν ἐμὴν γρώμην.

ΞΕΝΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

(1821 — 1897)

Ἐξέλιξις ἱστορικὴ (ἐκ σελίδων 448) τῶν κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ διπλωματικῶν δολοπλοκιῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐπισήμων πηγῶν.

Πωλεῖται εἰς τὸ ἥμισυ τῆς πραγματικῆς ἀξίας (ἥτοι ἀντὶ δραχ. 2.50) **πρὸς ὄφελος χηρῶν καὶ ὀρφανῶν ἐκ τοῦ πολέμου.** (Ἔνεκα τούτου δὲν διενεμήθη δωρεάν). Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Κουσουλίνου.—1897.

Annuaire de législation étrangère (Paris) : 1) Notice sur les travaux du parlement hellénique **en 1893** (Annuaire 1894 p. 702—709). Loi du 10 Février 1893 sur la protection de marque de fabrique et de commerce (αὐτόθι p. 709—

714).—2)....**en 1894** (An. 1895 p. 858—863).—
3)....**en 1895** (An. 1896 p. 782).—4)....**en 1896**.
(An. 1897. p. 702—8).

Revue politique et parlementaire. (Paris). Chronique politique et parlementaire: 1) Vol. VIII. 1896. p. 718—26.—2) sur le traité préliminaire, vol. XIV, 1897, p. 219.—3) Vol. XII, 1897 p. 166—175.

Questions diplomatiques et coloniales (Paris): 1) Les insurrections de Crète, vol. I. 1897, p. 280—4. 350—5.—2) La localisation de la lutte Greco-turque Vol. II. 1898. p. 337—349.

Congrès international des avocats. Bruxelles. Reponse au questionnaire.. Grèce 1897. Φυλλάδιον εἰς σ. 13.

Justice (Paris) (Ἐφημερίς, διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Κλεμανσώ): 1) «La question crétoise» (6 Mars 1897). — 2) «La politique nationale». — (4 Avril 97).—3) «Vaincus, mais trahis! (28 Mai 97.) Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου τούτου ἐγένοντο κρίσεις ὑπὸ τῶν λονδινίων ἐφημερίδων «Ἡμερήσια Νέα» καὶ «Σπῆκερ», αἵτινες καὶ τὸ ἀνεδημοσίευσαν.

— Εἰς «**Λεξικὸν Νομικῆς**» ὑπὸ Θ. Φλογαΐτου **τόμος Α'.** 1) «Ἀνακριτὴς» (σ. 86—92).— 2) «Γραμματεὺς δικαστικὸς» (σ. 349—365). — 3) «Δικαστήρια» (σ. 597—606). — 4) «Δικαστήρια ἀστικά» (σ. 606—615.— 5) «Δικαστήρια ποινικά» (σ. 616). — «Εἰσαγγελεὺς» (σ. 695 — 706). — **Τόμος Β'.** «Κλητὴρ» δικαστικὸς (σ. 107—115).

— Εἰς «**Νομικὴν**» τόμος **Β'.** (1895 — 1896- ὑπὸ Η. Λιακοπούλου: 1) «Ἐπιθεώρησις ἀλλοδαπῆς νομοθεσίας» (σ. 126—8. 293—4) 342—5. 641—7). — 2) Γνωμοδοτήσεις. «Ἐντολοδόχου ἐνοχῇ ἀπέναντι ἐντολέως. — Δόλος ἐν-

τολοδόχου δὲν βλάπτει τὸν τρίτον. — "Εξωσις διὰ τοῦ προέδρου γίνεται καὶ ληξιάσης τῆς μισθώσεως» (166.—169) — 3) Γνωμοδότησις: «Χρόνος βεβαιώσεως χρέους.—Υπολογισμὸς τριμηνίας κατὰ τὸ ἄρθ. 4 ν. ἈΡΝΔ τοῦ 1884. — Ἀποφυλάκισις παρὰ νόμῳ κρατουμένου πῶς γενήσεται» (σ. 401—4). — 4) Γνωμοδότησις: «Κλητήριον θέσπισμα ὑπὸ τίνος συντάσσεται; Πταισματικὴ ὑπόθεσις ἀποσύρεται; Χαρτόσημον ἐκθέσεωςπραγματογνωμόνων. Ὁρκουπραγματογνωμόνων ἰσχὺς» (σ. 444—6). 5) Διατριβή. Ἀναίρεσις δηναιρεσιακῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων» (σ. 179—184). — Τόμος Γ'. (1896—1897). 6) «Διεθνὲς δικηγορικὸν συνέδριον ἐν Βρυξέλλαις» (σ. 16—17). — 7) «Δικηγορικοὶ σύλλογοι» (σ. 102—4). — 8) «Εἰρηνικὸς ἀποκλεισμὸς» (σ. 319—321). 9) «Ἐπιθεώρησις ἀλλοδαπῆς νομοθεσίας» (σ. 244—245. 413—416 — Τόμος Δ'. (1897—1898). 10) Ἐπιθεώρησις ἀλλοδαπῆς. — Ταμιευτήρια καὶ τράπεζαι κατὰ τὸ 1895» (277—282. 421—426). 11) Γνωμοδότησις «χαρτοσήμου ἀξία εἰς τί ἐγκείται; Κλοπὴ χαρτοσήμου πῶς χαρακτηρίζεται» (σ. 516—18).

—Εἰς «**Ἐφημερίδα τῆς ἐλληνικῆς καὶ γαλλικῆς νομολογίας**» ὑπὸ Σ. Μπαλάνου. «Ἰατροδικαστικὴ ἐξέτασις τῆς διανοητικῆς καταστάσεως τοῦ διαθέτου διὰ τελευταίας βουλήσεως» (τομ. 15 σ. 153—158). [Ἐδνημοσιεύθη καὶ ἐν χωριστῷ φυλλαδίῳ.]

—Εἰς «**Θέμιδα**» Βιβλιογραφία «La parole—Du style judiciaire—L'accusation à Athènes» (1894 σ. 255—6).

—Εἰς **Ποικίλην Στοάν** ὑπὸ Ἰ. Α. Ἀρσένου. 1) Ἀ. Ἀρσένου. 1) «Ἡ σφαγὴ τοῦ Προμυρίου» (1896 σ.

81—86). [Ἐδνημοσιεύθη καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει]—2) Ἡ χιλιετηρὶς τοῦ οὐγγρικοῦ βασιλείου» (1898, σ. 60—66.)

—Εἰς «**Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον**» ὑπὸ Κ. Σκόκου. 1) Βουλευτοποιία καὶ δημαρχοποιία» (1896, σ. 417—420). 2) ἡ μνηστὴ τοῦ οὐρανοῦ ἐν τῷ μαργαρίτῃ τοῦ Δουνάδεως» [Ἐδνημοσιεύθη καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει]. (1897 σ. 308—314). 3) Ἡ ἱστορία ἐνδὸς στρατιώτου» (1898, σ. 337—339).

Εἰς «**Ἄστυ**» (Ἀθηνῶν). 1) «Εὐθῦναι συνταγματικά» (6 Δεκ. 95).—2) «Σ τ ρ ο ὕ γ κ α ι» καὶ κόμματα» (15 Δεκεμ. 95).—3) «Προὑπολογισμὸς τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Βῆμα—τύπος» (11 Μαΐου 96).—4) «Ὁ ὁθωμανικὸς στόλος κατὰ τὴν... «Πρωίαν» (20 Ἰουλ. 96).—5) «Ὀλίγα εἰς τοὺς πολλοὺς χαριεντισμοὺς τῆς «Πρωίας» (23 Ἰουλ. 96).—6) «Τὸ ἐν τῇ βουλῇ ἐπεισόδιον» (12 Μαρτ. 98).

—Εἰς «**Ἐμπρὸς**» (Ἀθηνῶν).—1) «Ἐμπρὸς ἀλλὰ προσοχῇ» (11 Νοεμ. 96).—2) Κομματικὴ ἐξέλιξις τῶν ἀριθμῶν (1882—1896)» (14 Νοεμ. 96).—3) «Ἡ προῖξ τῆς βασιλόπαιδος. Τὸ καθῆκον τοῦ στέμματος» (18 Νοεμ. 96).—4) Ἡ ἱστορία τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας» (13 Ἰαν. 97).—4) «Ἐθνικὴ πολιτικὴ» (12 Μαρτ. 97).—6) «Εἰς προσοχὴν» (18 Μαρτ. 97).—7) «Εἰρήνην ταχέως ἢ πόλεμον φυλετικὸν» (5 Μαΐου 97).—8) Πρὸς τὴν ἀγίαν Πόλιν (8 Ἀπρ. 98).

—Εἰς «**Ἐστίαν**» (Ἀθηνῶν). 1) Κοινοβουλευτικὴ ἀντιπολίτευσις» (Ἰουλ. 96).—2) «Ὑπὲρ τῶν Ἀρμενίων» (21 Αὐγ. 96).—3) «Τὸ ἐν Βουδαπέστη συνέδριον τῆς εἰρήνης» (7 Σεπτ. 96).—4) «Ἀποστολὴ φυλακίδος εἰς Κωνσταντινούπολιν» (21 Σεπτ. 96).—5) Ὁ αἱματηρὸς εἰρηνοπόλεμος» (2 Μαΐου 97).—6) «Εὐθῦναι»

(24 Μαΐου 97).—7) «Αἱ ζημίαι τῶν Θεσσαλῶν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου» (6 Ἰουν. 97).—8) Μεταξὺ «πολέμου καὶ εἰρήνης» (21 Ἰουν. 97).—9) «Μόνη ἡ ἔθνοσυνέλευσις ἀρμοδία» (21 Ἰουλ. 97).—10) «Κρίσεις κηδεμόνων» (21 Νοεμ. 97).—11) «Ἡ ἐλευθεροτυπία ὑπόδικος ἐν Χαλκίδι» (6. Φεβρ. 98).

—Εἰς «**Καιροῦς**» (Ἀθηνῶν): 1) «Ὁ δημοσιογραφικὸς ἔλεγχος» (29 Δεκ. 97).—2) «Ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως» (8 Μαΐου 98).—3) «Ἐν Φιλίπποις ὄψει με» (27 Σεπτ. 98).—4) «Θεσσαλοὶ ἐν προφυλακίσαι ἐπὶ 33 μῆνας» (28 Σεπτ. 98).—5) «Οἱ Μουσουλμάνοι ἐκλογεῖς ἐν Θεσσαλίᾳ» (27 Νοεμ. 98).

—Εἰς «**Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως**» (ἐν Ἀθήναις): 1) «Ἡ κατάστασις ἐν Θεσσαλίᾳ» (11—24 Ἰουλ. 98).—2) «Ὁ ἐλληνικὸς τύπος» (11 Ὀκτ. 98).—3) «Ἡ κατάστασις τῶν σχολείων ἐν Θεσσαλίᾳ» (6 Νοεμ. 98).—4) «Ἡ φιλοδικία, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ κ. Εὐταξίας» (8 Νοεμ. 98).—5) «Τὸ ὑπουργικὸν πρόγραμμα «διὰ τὴν δικαιοσύνην» (20—23 Νοεμβρ. 98).

Εἰς «**Βῶλον**» (Βώλου): 1) «Ὑλοτομία, καυσοξυλεία, ἀνθρακοποιία» (7 Μαΐου 95).—2) «Ἡ πρὸς τὰ δάσκη ὀφειλομένη ἀγάπη» (27 Μαΐου καὶ 9 Ἰουν. 1895).

Εἰς «**Θεσσαλίαν**» (Βώλου): 1) «Τὸ πανθεσσαλικὸν συνέδριον» (29 Αὐγ. 98).—2) «Οἱ ἐκλογικοὶ συνδυασμοὶ» (5 Σεπτ. 98).—3) Συντηρητικοὶ καὶ φιλελεύθεροι» (19 Δεκ. 98).—4) «Τὰ ἐμπορεύματα, αἱ εὐθῦναι, αἱ ἐκλογαὶ» (24 Δεκ. 98).

ΓΕΩΡΓΙΟΥ. Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

"Αδετον Χρυσόδ.

Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος 1889	Δρ. 1,50	Δρ. 2.
Ἑκλογικὸς κώδιξ (Ε. Λυκούδης) 1889	2,50	» 3,25
Κώδιξ χαρτοσήμου. 1889.	2,25	} » 3,75
Συμπλήρωμα κώδικ. χαρτος. 1893	75	
Δικαστικὸς Ὄργανισμός. 1894.	4,50	» 5,25

ΕΤΕΡΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ἡ δικαστικὴ ἀναδ. ἐν Ἑλλάδι. 1885	Δρ. 2
Κρυπτογραφικὸν λεξικόν. 1889.	» 1,50
Ξενοκρατία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι. 1897.	» 2,50

ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

- Ἑκλογαὶ βουλευτικαὶ τοῦ 1881—1881.
- Ἀγορεύσεις περὶ ἀνάγκης ἀναδιοργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων — 1883.
- Ἑκλογαὶ βουλευτικαὶ τοῦ 1885. — Βουλευτικὴ λογοδοσία καὶ πρόγραμμα — 1885.
- Ἀγορεύσεις καὶ ἄρθρα κατὰ τοῦ εἰρηνοπολέμου. 1886.
- Ἀγορεύσεις ἐν τῇ βουλῇ ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον καὶ κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν δικαστικῶν νομοσχεδίων. — Δεκέμβριος 1890—1891.
- Ὁ προϋπολογισμὸς τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων τοῦ κράτους—Ἐλεγχος τοῦ παρελθόντος. Πρόγραμμα περὶ τοῦ μέλλοντος—1895.
- Τὸ Αἰγυπτιακὸν ζήτημα ἐν τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ. 1895.
- «**Εὐθύναι**» — Ἀντὶ προγράμματος λογοδοσία—1895.